

Doktori (PhD) értekezés

Weghofer-Vad Erna Aletta

2021

NEMZETI KÖZSZOLGÁLATI EGYETEM
Közigazgatás-tudományi Doktori Iskola

Weghofer-Vad Erna Aletta

**Kisebbségi nyelvi jogok érvényesülése állami szinttől a helyi
közigazgatásig Romániában**

*Kisebbségi nyelvhasználat Szatmár megyében, különös tekintettel
a gazdasági életre*

Doktori (PhD) értekezés

Témavezető:

Dr. Tonk Márton

.....

Budapest, 2021

TARTALOMJEGYZÉK

I. BEVEZETŐ	7
1. A kutatási téma aktualitása és szakmai indokoltsága	7
2. A tudományos probléma megfogalmazása	8
3. Kutatási célok: szakirodalmi áttekintés, hipotézisek, kutatásmódszertan	10
3.2 Hipotézisek	12
3.3 Kutatásmódszertan. Rövid áttekintő	13
II. Nyelvi sokszínűség a nyelvpolitikák útvesztőjében	16
1. A nyelvi sokszínűség fogalma mint az Európai Unió sajátos jellemzője	16
1.1 A nyelvi sokszínűség dimeziói.....	16
2. A nyelvpolitika fogalma	17
1.2 Nyelvpolitika és identitáspolitika.....	18
2.2 A nyelvpolitikák elméleti megközelítése	19
2.2.1 A nyelvpolitikák kutatástörténete	22
2.2.2. Nyelvpolitikák és nyelvi tervezés.....	24
2.3 Nyelvpolitikai irányzatok	27
2.4 A nyelvpolitikák további osztályozásának lehetőségei:	28
III. Az Európai Unió, egy soknyelvű politikai közösség otthona	31
1. A nemzeti kisebbségek védelme az Európai Unióban	31
1.1 Nacionalizmus és nemzetállamok Európában	32
1.2 Nacionalizmus és az államnyelvek kialakulása	33
1.3 Egy soknyelvű politikai közösség elsődleges jogi alapjai	36
1.3.1 Az Európai Unió kisebbségügyi külpolitikájának szakaszai	37
1.3.2 Az Európai Unió kisebbségpolitikai jogi környezet	38
1.3.3 Fordulat az európai etnikai kisebbségvédelem területén	39
1.3.4 Területi autonómiák szerepe az európai kisebbségvédelmi normák megteremtésében	40
2. Kisebbségi nyelvek. Nyelvi kisebbségek és az Európai Unió	43
2.1 Nyelvi jogok az Európai Unióban	44
2.2 Nyelvi jogok mint a nemzetközi jog szerves részei. Elsődleges szabályozó dokumentumok	45
2.2.1 A Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája.....	46
2.2.2.1 A Charta tartalma és a szövegből eredő kötelezettségek	46
2.2.2.2 A Charta gazdasági vonatkozásai a hazai jogrend tükrében.....	49
2.2.2 Keretegyezmény a Nemzeti Kisebbségek Védelméről	51

2.2.2.1 A Keretegyezmény tartalma és a szövegből eredő kötelezettségek	52
2.3 Kiegészítő dokumentumok.....	55
2.3.1 A Nemzeti Kisebbségek Nyelvi Jogairól Szóló Osloi Ajánlások	55
IV. A romániai etnikai kisebbségek aktuális helyzete. Társadalmi és törvényi keretek ... 58	
1. Kisebbségben Romániában. Demográfiai jellemzők	58
1.1 Az etnikai kisebbségek jelenlegi demográfiai és politikai helyzete	60
2. Kisebbségi jogok Romániában	64
2.1 A Romániában érvényben lévő kisebbségi jogi környezet	64
2.2 A nemzeti kisebbségek tagjai számára elismert jogok jegyzéke.....	67
2.2.1 A nemzeti kisebbségek jogainak szabályozása a belföldi jogszabályok tükrében.....	68
2.2.2 A nemzeti kisebbségek státusát szabályozó hazai és nemzetközi dokumentumok és ezek romániai vonatkozásai	69
2.2.2.1. A Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája.....	75
2.3 A kettős állampolgárság határmenti élete	78
3. Nyelvi jogok Romániában.....	79
3.1 A nacionalismus hatása az államnyelvek kialakulására.....	81
3.2 Kisebbségi nyelvi jogok és kisebbségi nyelvhasználat Romániában	83
3.3 A romániai nyelvpolitikák értékelése	89
3.3.1 Kisebbségi nyelvpolitikai korszakok a rendszerváltástól napjainkig	91
3.4 Nyelvhasználati jogok a közigazgatásban	93
3.4.1 Az új román közigazgatási kódex	96
3.5 Következtetés	98
V. A kisebbségi nyelvhasználat gazdasági szempontú, elméleti és gyakorlati megközelítése	99
1. Nyelvhasználat és közgazdaságtan	99
2. Etnikai diverzitás és gazdasági teljesítmény	101
2.1 Egy kisebbségi nyelv védelmének és népszerűsítésének gazdaságtani megközelítése.....	103
2.2 A nyelvhasználat által meghatározott javak és nyelvpolitikák kapcsolata	106
3. Elválaszthatatlan triumvirátus: gazdaság, nyelv, társadalom	106
3.1 Lehetséges munkaerő-piaci kérdések a kisebbségi lét kontextusában	107
3.2 A többnyelvű munkavállaló mint erőforrás.....	109
3.3 A nyelv mint erőforrás – percepciók	113
3.4 A kétnyelvűség gazdasági előnyei	114
3.4.1 A kétnyelvűség piaci értékei	115

3.5	Kétnyelvűség és nyelvválasztás üzleti környezetben	120
VI.	Az Európai Unió nyelvi berendezkedésének gazdasági szempontú értékelése	127
1.	Egység a sokszínűségben. Az Európai Unió gazdasági jellemzői	127
2.	Az Európai Unió regionális politikájának fontossága.....	127
3.	Egy nyelvi rezsim racionalizálása	131
3.1	Nyelvpolitikák gazdasági szempontjai	131
3.1.1	A soknyelvűség korlátozásának modelljei.....	131
4.	A többnyelvűség és a nyelvek gazdaságtana az Európai Unió közösségi politikájában	133
4.1	Egy új gazdasági jelenség, a nyelv	134
4.2	Etnikai kisebbségi nyelvek, mint a regionális fejlődés eszközei	136
4.3	Az etnikai nyelvhasználat gazdasági vonatkozásai	137
4.3.1	Nyelvismereti hátrányok és előnyök.....	138
4.4	Egy nyelv gazdasági értékének osztályozása	140
VII.	A vizsgált terep és a kutatás módszertanának bemutatása	144
1.	Szatmár megye történeti és demográfiai környezete	144
1.1	A sváb-magyar paradoxon, avagy a magyarul beszélő svábok	147
2.	A határmenti Szatmár megye üzleti környezete, mint kutatási terület	152
2.1	Az erdélyi gazdaság etnikai párhuzamosságai	155
3.	Kutatásmódszertani szempontok	158
VIII.	A Szatmár megyei gazdasági szféra nyelvhasználati sajátosságai. A kutatási eredmények bemutatása	162
1.	Kétnyelvűség a vállalkozók és vezetők szemszögéből	162
1.1	A többnyelvűség kérdésköre	164
1.2	Kétnyelvű munkavállaló a gazdaságban	168
1.3	Közigazgatás és üzleti környezet	171
2.	A kérdőíves kutatás eredményei	175
2.1	Nyelvhasználat, nyelvi attitűdök.....	175
2.1.1	Oktatási intézmény nyelve	175
2.1.2	Nyelvhasználat különböző helyzetekben	177
2.1.3	A magyar és román nyelvvél szembeni attitűdök	180
2.1	Gazdasági etnocentrizmus.....	184
2.1.3	Gazdasági etnocentrizmus - Munkaerőpiaci körkép.....	188
2.1.4	A munkahelyi elégedettségre vonatkozó kérdések:	191

IX. Javaslato	és lehetséges megoldások	194
1.	Összegzés:	194
2.	Határmenti kétnyelvű városok, mint a régiófejlesztés lehetséges pillérei	197
3.	Regionalitás és határmenti együttműködés mint lehetséges fejlesztési alternatíva	201
3.1	A határok szerepének változása	202
3.2	A régiók szerepe a gazdaságfejlesztésben	203
3.2.1	Lehetséges határmenti együttműködések megyei és városi szinten	205
4.	Nyelvpolitikai javaslatok a gazdasági többnyelvűség népszerűsítésére	208
5.	Transzlingválás. Lehetséges fenyegetés vagy megoldás?	210
6.	Zárszó	212
X.	Bibliográfia	214
XI.	Ábrák jegyzéke:	227

I. BEVEZETŐ

Az Európában őshonos nemzeti kisebbségek aktuális helyzete, a politikai érdeklődés időszakos fellángolása ellenére nem tartozik az Európai Unió leginkább megoldandó problémaköréhez, sokkal inkább egy időnként hálás, ám hatékony és gyors megoldást nem elvárható tétel az Unió problématerképén. A köztudatban túl hosszú ideje zajlik az egyenlőtlen küzdelem ezen népcsoportok státusának megnyugtató rendezése végett, az átlagember számára a téma egyre inkább veszít fontosságából.

Mivel az egész világ behódolt a globalizáció szinte minden területre kiterjedő szupremációjának, nem hagyhatjuk figyelmen kívül azokat a társadalmi és gazdasági téren bekövetkező változásokat, amelyek többek között az Európai Unió nemzetállamaira is jelentős hatást gyakorolnak. Ezek az új folyamatok nem kímélik az etnikai kisebbségek népcsoportjait, ezért helyzetük rendezésére új megközelítések, kontextusok és diskurzusok megnyitása szükséges.

1. A kutatási téma aktualitása és szakmai indokoltsága

A többnyelvűség, azon belül a kisebbségi nyelvhasználat különböző helyeken eltérő jelentéssel bír. A világ nyelvészeinek feltételezése szerint megközelítőleg hétezerre tehető a beszélt nyelvek száma, bolygónk lakosságának nagyjából a fele legalább két nyelvet beszél. A kétnyelvű környezet különösen történelmi régiókra jellemző, ahol valamely politikai döntés következményeként a nemzetépítési törekvések terület- és határmódosításokat eredményeztek. Románia helyzete különösképp tipikus példája ennek, az ország 20,1 millió lakosából 11% vallja magát valamely kisebbséghez tartozónak. A magyar kisebbség számaránya a 2011-es népszámlálásnak megfelelően 1,23 millióra tehető, ezzel Románia második legnagyobb lélekszámmal bíró kisebbsége.

A társadalomtudomány különböző alaptudományai eltérően ítélnék meg és értékelhetnek bizonyos társadalmi jelenségeket. Ami egyes társadalmak számára politikai konfliktusok, személyes és pártérdekek nacionalista megnyilvánulásának melegágya, az a globalizáció gazdaságának egyik fontos és termékeny lehetőségévé válhat. Egyre több nyelvész és gazdasági szakember ismeri fel a többnyelvűség pozitív lehetőségeit, meggyőződésük, hogy elsősorban regionális szinten az adott népcsoportok jelentős gazdasági potenciálra és mérhető előnyre tehetnek szert a többnyelvűség adta lehetőségek

ésszerű kiaknázásával. A kutatás ennek fényében vizsgálja a Szatmár megyei kisebbségi csoportok helyzetét, a jelen megközelítést a kisebbségi diskurzus és a nemzeti kisebbségek megítélését pozitív irányba való terelésének egyik újszerű kontextusának tartva.

A dolgozat vizsgált területe a Partium északi részén található Szatmár megye. A terület etnikai összetétele, történelmi múltja valamint a magyar határ közelsége együttesen olyan közeget teremt, melyben a többnyelvűség és gazdasági kapcsolatok kölcsönhatása elsősorban a kereskedelem és humán-erőforrás gazdálkodás területén jól példázható.

A többnyelvűség és gazdaság viszonyának vizsgálatakor tekintettel kell lennünk az anyanyelv mellett a tanult idegen nyelvekre. A disszertáció elsősorban a kisebbségi nyelvi közeg adta lehetőségeket vizsgálja, ugyanakkor a német nyelv esetében előbbit nincs lehetőségünk teljesen kizárni.

2. A tudományos probléma megfogalmazása

A téma következetes és pontos elemzésének érdekében mindenekelőtt szükséges tisztáznunk a vizsgálat azon elméleti kontextusát, alapfogalmait és szempontjait, amelyekre az értekezés célja, a hipotézisek valamint az alkalmazott módszertan támaszkodik. Különösen fontos ez annál is inkább, mivel jelen dolgozatunk két, eddig kevésbé összekapcsolt tudományterület metszéspontját vizsgálja.

Mivel dolgozatunk gyakorlati vizsgálata az első fejezetekeben bemutatott elméleti keretekre épít, ez utóbbiak ismertetésekor figyelembe kell vennünk egyrészt a két tudományterület összekapcsolódási lehetőségeit, másrészt ezek gyakorlati alkalmazhatóságát. Az második és harmadik fejezetben vázolt elméleti áttekintés mintegy előkészíti és keretbe helyezi a terepkutatást és az így nyert megállapításokat és eredményeket. Mivel az elméleti megközelítések általában zárt logikai rendszereket alkotnak, miközben egymással versengenek, az adott elméleti megközelítéseket könnyű egymással összehasonlítani vagy akár ütköztetni, ez azonban parttalan viták sokaságához vezethet.

Egyes elméleti megközelítések esetében világossá kell tennünk a vizsgálat célját és optikáját, hiszen előfordulhat, hogy egyes elméletek és modellek jól alkalmazhatóak az általános kétnyelvűség és globális munkapiac vizsgálatának esetében, azonban egy régió kisebbségi nyelvhasználatának vizsgálatára körültekintőbben illeszthetőek, az elemzés sikeres lefolytatásához további változók bevonására van szükség. Mivel a nyelvi keret önmagában nem elégséges az elemzés hiteles lefolytatásához, mindenképp szükséges a nyelvi-ökonómiai keret bevonása az elemzés átfogó és hiteles lefolytatásához.

Románia 1993-ban nyilvánítja ki az Európai Unióhoz való felvételi szándékát, és a csatlakozást megelőző időszakban a kötelező jogharmonizáció végrehajtására törekszik. Ratifikálja az uniós egyezményeket, többek között az őshonos kisebbségek védelmét biztosítani hivatott Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartáját és minden kötelező érvényű előírást, amely az országot pozitív színben tüntetheti fel. Románia esetében a kisebbségekre vonatkozó hivatalos nyelvhasználati előírások és jogok elsősorban tudományos szinten léteznek, gyakran a közéleti diskurzusokban nacionalista ideológiáktól fűtött feszültségforrásként vannak jelen, a lakosság adott területre jellemző demográfiai összetételétől függően. Országos szinten a 2001/215-ös helyi közigazgatási törvény szabályozta éveken keresztül a hivatalos keretek közötti kisebbségi nyelvhasználatot, jogokat és kötelezettségeket írva elő hatóság és nyelvi felhasználó számára, utóbbiak esetében szigorúan magánszemélyek vonatkozásában. Jelenleg ezt a 2020-ban hatályba lépett közigazgatási kódex szabályozza.

A törvény sajnálatos módon ezen jogokat csupán magánszemélyeknek biztosítja, vállalkozások és gazdasági entitások esetében számos könnyítés nem vehető igénybe. Ugyanakkor azt sem szabad elfelednünk, hogy a gyakorlat számos esetben felülírja az elméletet, ennek következtében a vállalkozások, és gondolunk itt elsősorban a kkv-ra, de a multinacionális vállalatok regionális egységei is az elmúlt években igyekeztek minden lehetőséget, többek között a nyelvi sokszínűség és többnyelvűség nyújtotta előnyöket kiaknázni és javukra fordítani. Ezt a jeleséget kutatja *Linguanomics* című munkájában a téma avatott szakértője, Gabrielle Hogan-Brun, aki a többnyelvű társadalmi közeg és gazdasági tevékenység közötti pozitív kihasználtságot elemzi, elsőként fogalmazva meg e kapcsolat bizonyíthatóan pozitív eredményeit. Kiemelten fontos ez a határmenti régiók esetében, ahol ez a jelenség, elsősorban a kis-és középvállalatok esetében a gazdasági fejlődés egyik pillére lehet különösen akkor, ha ez a társadalmi építkezés az állam hathatós támogatásával történne. Működő példák állnak előttünk Dél-Tirol vagy Svájc esetében.

Disszertációnkban arra keressük a választ, hogy a nyelvpolitikák és jogi törvények alkotta keret milyen lehetőségeket biztosít a vállalkozások számára gazdasági potenciáljuk legmegfelelőbb kihasználására.

3. **Kutatási célok: szakirodalmi áttekintés, hipotézisek, kutatásmódszertan**

A vonatkozó szakirodalmak áttekintése a két tudományterületnek megfelelően párhuzamosan zajlott.

A disszertáció szerkezetét követve elsősorban az elméleti keretek megteremtése és az idevonatkozó legfontosabb szakirodalmi tételek áttekintése volt a cél. Az elméleti keretek alapját a nyelvpolitikák adják. **Bernard Spolsky** *Language Policy* alapvető munkájának segítségével általános áttekintést végeztük a nyelvpolitikák elméleti bemutatását illetően. Ezen általános elméleti keret kiegészítésében és részletezésében volt segítségünkre **Thomas Ricento** *An Introduction to Language Policy. Theory and Method* című összefoglaló munkája, melyben **Nancy H. Hornberg** elvpolitikákra és nyelvi tervezésre vonatkozó elméleti megközelítésének segítségével számba vettünk néhány erre vonatkozó keretet és modellt, amelyek gyakorlati kutatásunkban visszaköszönnek. A nyelvpolitikák posztmodern megközelítése **Alastair Pennycook** tolmácsolásában előrevetítették ezek a nemzeti identitás - **Jan Bloomaert** - valamint a kisebbségi jogok - **Stephen May** - perspektívájából való vizsgálatát. **Sue Wright (2016)** *Language Policy and Language Planning from Nationalism to Globalisation* című munkája segített eltávolodni a tisztán elméleti megközelítéstől, kontextusba helyezve a nyelv szerepét a nemzetállamok és a globalizáció útvesztőjében. Rövid történelmi áttekintést követően rámutat a globalizáció hatására bekövetkezett nyelvhasználati változásokra nem csupán társadalmi de gazdasági szinten is, valamint kiemeli a kisebb nyelvi közösségekben végbemenő nyelvi revitalizáció fontosságát. A kétnyelvűség és kisebbségi nyelvhasználat témakörben újszerű megközelítéseket vet fel a **Gilian Lane-Mercier, Denise Merkle** és **Jane Koustas (2018)** szerkesztésében megjelent *Minority Languages, National Languages and Official Language Policies* című könyve, amely a esettanulmányok segítségével példázza a multikulturalizmus és többnyelvűség példaértékű védelmi intézkedéseit. **Vízi Balázs** számos munkája az Európai Unió kisebbségi jogokra és nyelvhasználatra vonatkozó aktuálpolitikai megközelítését taglalja. A szerző egyrészt pontos és hiteles korrajzot mutat mindazon történelmi eseményekről, amelyek az európai kisebbségek jelenlegi helyzetét eredményezték, másrészt Kelet-Európa tekintetében rámutat mindazon gátakra és politikai ellenérzésekre, melyek a probléma megoldását hátráltatják.

A nemzetközi szakirodalom tanulmányozását követően számbavettem a hazai nyelvpolitikai és nyelvhasználati vonatkozásban készült munkákat is. Amíg nemzetközi viszonylatban számos friss munkát sikerült tanulmányoznom, hazai viszonylatban korábban

megjelent munkákra támaszkodtam. Ennek oka egyrészt a téma mennyiségi kimerítésében másrészt a kisebbségek nyelvhasználati jogaira vonatkozó törvényi keret változatlanóságában keresendő. A téma legátfogóbb szakirodalmi feldolgozásai **Tonk Márton, Demeter Attila** és **Horváth István** nevéhez fűződnek, akik éveken át vizsgálták a hazai nyelvpolitikák és nyelvi gyakorlat jellegzetességeit. Ezt egészíti kis **Veress Emőd** és **Varga Attila** kisebbségi jogra vonatkozó elemzései, akik a jogharmonizációt követő, törvény adta jogok be nem tartására hívják fel a figyelmet. A romániai magyar kisebbség helyzetét bemutató legfrissebb és legátfogóbb, angol nyelvű munka a **Kiss Tamás, Székely István Gergő, Toró T. Tibor, Bárdi Nándor és Horváth István** nevéhez köthető *Unequal Accomodation of Minority Rights* (2018), amely átfogó képet ad a romániai magyarság oktatásának, vallási és médiafogyasztási szokásainak jellegzetességeiről, kisebbségi jogaik közigazgatásban való biztosításáról. Jelen dolgozatunkban **Toró T. Tibor** számos tanulmányára hivatkozunk kisebbségi jog és nyelvhasználat vonatkozásában. A szerző irányítása alatt készült terepkutatás 2019 folyamán Szatmárnémeti és Nagyvárad megyeszékhelyeken közélet és nyelvhasználat témakörben. A kutatásról bővebben a hatodik fejezetben olvashatunk, a Szatmárnémetire vonatkozó eredményeket saját kutatásunk elemzésekor felhasználjuk. **Csata Zsombor** szociológus az erdélyi gazdaság és etnicitás vonatkozásában végez kutatásokat. Tanulmányai elsősorban szociológia szempontból közelítik meg a témát, dolgozatunk szempontjából értékes adatokkal bírnak az erdélyi gazdasági etnicitás vonatkozásában.

Gazdaság és nyelvhasználat témakörben a rendelkezésünkre álló szakirodalom jóval csekélyebb számú, viszont annál frissebb. Az aktuális közgazdasági és munkaerőpiaci szemlélet számos új megjelenést eredményezett a témában, amely egyrészt korábbi kutatásokra támaszkodva újszerű megközelítéseket eredményezett, másrészt radikálisan új diskurzusokra támaszkodó kutatási eredmények kerülnek publikálásra. A témában a legátfogóbb szakirodalmi munkák **Francois Grin** közgazdász nevéhez fűződnek, aki előszeretettel kutatja a nyelvhasználat gazdasági vonatkozásait, nyelv és gazdaság kölcsönhatását. Nevéhez fűződik számos modell kidolgozása, amelyek dolgozatunkban bemutatásra kerülnek és terepkutatásunk alapjait képezik. Az etnilongvisztikai modellek elemzésében segítségére vannak kollégái, **Victor Ginsburgh** és **Shlomo Weber**, akik az etnikai többnyelvűség gazdasági vonatkozásait, hatásait és hasznát kutatják. Az általuk szerkesztett *The Palgrave Handbook of Economics and Language* címet viselő könyv a legátfogóbb áttekintést nyújtja az általunk vizsgált témában. A MIME Vademecum: Mobility and Inclusion in Multilingual Europe kutatási projekt a többnyelvűség 72 szempontból történő vizsgáló kutatás összegzése, európai viszonylatban számos újszerű megközelítését

adja nyelvhasználat és gazdaság vonatkozásában. A többnyelvűség piaci potenciáljára vonatkozó elméleti és gyakorlati megközelítéseket összegzi **Gabrielle Hogan-Brun** *Linguanomics* (2017) címet viselő könyve, amely új megnevezést ad a gazdasági többnyelvűség fogalmára. A kisebbségi nyelvhasználat konkrét gazdasági jelenlétét vizsgálja **Elisabeth Barakos**. Legújabb munkája *Language Policy in Business: Discourse, ideology and practice* (2020) Whales példáján keresztül mutatja be kisebbségi nyelvi kontextusban az érvényes nyelvpolitikák kritikai szociolingvisztikai és diskurzív elemzését.

3.2 Hipotézisek

Doktori disszertációnk alapvetően arra kívánja felhívni a figyelmet, hogy adott nyelvpolitikai és törvényi keretek között hogyan nyilvánul meg a nyelvi diverzitás és kisebbségi nyelvhasználat gazdasági szinten. A dolgozat központi kérdése arra keresi a választ, hogy milyen lehetőségeket biztosít Románia, mint állam egy határmenti megyének az adott törvényi keretek között a kisebbségi nyelvhasználatból adódó lehetőségek gazdasági kiaknázására, illetve hogy melyek a fejlesztési lehetőségeket gátló tényezők. Értekezésemben arra fókuszálok, hogy melyek a jelenlegi helyzet pontos jellemzői, illetve milyen fejlesztési lehetőségek létezhetnek elsősorban közigazgatási szempontból. Annak a meggyőződésnek adok hangot, hogy törvényes keretek között a vállalkozások, méretük és típusukuk függvényében megtalálják a módját a magyar, mint kisebbségi nyelv használatának pozitív irányú kiaknázására, valamint ennek pozitív költség-haszon balanszba való beépítésére.

Jelen dolgozatunk ezekre a problémákra kíván reflektálni, és a következő hipotéziseket fogalmazzuk meg:

- A. a jelenleg érvényben lévő országos nyelvpolitikák és törvénykezések olyan jogi környezetet teremtenek, melyek hivatalosan, noha bizonyos területeken a közigazgatási törvény értelmében kötelező lenne, nem facilitálják a kisebbségi nyelvhasználatot régiós szinten sem
- B. Romániában törvényi szinten nincs szabályozás a vállalkozások és gazdasági szereplők nyelvhasználati jogait illetően. Egyes vállalkozások az üzleti környezettől függően igyekeznek a nyelvi diverzitás adta előnyöket gazdasági potenciáljuk fejlődése érdekében kihasználni.

- C. A gazdasági etnocentrizmus régiófüggő, a lakosság demográfiai összetétele nagymértékben befolyásolja az adott kisebbség kulturája és nyelvhasználata iránti viszonyulást
- D. a többnyelvű környezet innovatív módon való kiaknázása erőforrásként tekinthető a társadalmi jólét és gazdasági fejlődés esetében
- E. a magyar határ közelsége természetes segítsége a magyar, mint kisebbségi nyelv gazdasági tevékenységekben való pozitív alkalmazásának, mely esetenként anyagi és emberi erőforrásokban is mérhető
- F. a magyar, mint kisebbségi nyelv bizonyos típusú vállalkozások esetében előnyt jelenthet munkaerő alkalmazás esetében

3.3 Kutatásmódszertan. Rövid áttekintő

Jelen dolgozatunk kutatási témáját két irányból közelítjük meg: elméleti síkon számbavesszük a nyelvi diverzitásra és kisebbségi nyelvhasználatra vonatkozó nyelvpolitikai, nemzetközi és hazai jogi környezetet, valamint vizsgáljuk azon gazdasági szempontokat, amelyek meghatározóan hatnak arra a környezetre, amelyben a többnyelvű munkavállaló és más gazdasági szereplők nyelvhasználati szokása megnyilvánul. Az így kapott eredmények és megállapítások alapján arra törekszem, hogy a dolgozat végén egy olyan javaslatcsomagot nyújtsak át, amely a jövőben alapját képezheti más határmenti régiók kisebbségi nyelvhasználatának gazdaságfejlesztő eszközként való felhasználására is. Az alkalmazott kutatás eredményei alapján, amelyek, csakúgy mint a javaslatok, az utolsó fejezetben kerülnek összegzésre, nem célunk jogi dimenziókban gyökerező törvényjavaslatok megfogalmazása, sokkal arra törekszünk, hogy mivel nyelvpolitikák és nyelvi gyakorlat szempontjából a vállalkozások nyelvhasználata hazai viszonylatban egyáltalán nincs szabályozva, számbavegyük azokat a lehetőségeket, amelyek a vállalkozások, munkaadók és munkavállalók segítségére lehetnek a többnyelvűség optimális kiaknázásában. Ebben a tekintetben úgy vélem, hogy az országos akarat hiányában a lokális önkormányzatok sokkal többet tehetnek a helyben működő vállalkozások nyelvhasználatban gyökerező fejlődési potenciáljának erősítéséért, segítve ezzel a régió gazdaságának fejlődését.

A dolgozatban bemutatott elemzés egységesíti a feltáró, kvalitatív és kvantitatív módszereket, melyeknek célja, hogy jelen kutatás keretében megállapításokat és lehetséges új megoldásokat tudjunk megfogalmazni többnyelvűség és gazdaság viszonyáról szatmári viszonylatba. Mivel a dolgozat több társadalomtudományi ágra támaszkodik, a lehető

legátfogóbb eredmények elérésére igyekeztem a lehető legváltozatosabb kutatási módszereket alkalmazni.

Dolgozatunk első része elméleti megközelítésben igyekszik feltárni azokat a kulcskérdéseket, melyek gyakorlati kutatásunk alapját jelentik. Elméletorientált kutatási módszer segítségével térképezzük fel az adott téma hazai és nemzetközi szakirodalmát ismeretszerzés és bővítés céljából. A primér szakirodalmi tételeket, amelyeket a szakirodalmi áttekintőben röviden összegeztem, a későbbiekben szekundér irodalmi tételek egészítik ki. A dokumentumelemzés során (írásos vagy képi anyag) a tartalomelemzésre koncentrálunk, kvalitatív elemzési módszer segítségével térképezzük fel a szakirodalom legfontosabb tételeit, áttekintő-rendszerező céllal. Első lépésként történeti feltáró kutatást végzünk a multietnikus környezet feltérképezése, az adott témakörben szereplő terület, Szatmárnémeti és környéke, Szatmár megye kisebbségi helyzetének feltárására, a jelenlegi etnikai mix kialakulástörténetének feltárása céljából. A történeti-strukturális elemzés célja azon történeti és strukturális elemek minél alaposabb feltárása, melyek a kialakult egyenlőtlenségi helyzetet okozó faktorokat helyezik előtérbe. Ezen faktorok további történeti-strukturális elemzése történik majd a későbbiekben, figyelembe véve a nyelvpolitikai és tervezési ráhatást is. Hasonló módszert alkalmazunk azon dokumentáció feltárásának esetében, melyek összegzik a kutatásunk egyik alappilléreül szolgáló, a kisebbségek nyelvhasználatát szabályozó nemzetközi és hazai dokumentumokat, törvényeket, közigazgatásban érvényes normákat, törvényi határozatokat, kormányhatározatokat és helyi törvényeket, határozatokat. A dokumentumelemzések során kiemelt figyelmet kell szentelnünk a manifeszt és látens tartalmak között, melyek kiemelt hatással lehetnek a későbbiekben vizsgált nyelvpolitikákra. A nyelvpolitikák témakörének feltérképezése elsősorban háromszintes dokumentum-elemzés (nemzetközi, országos, helyi) során zajlik. Ugyanakkor a hivatalos, lefelé szerveződő oldal mellett szükséges vizsgálnunk a gyakorlati, alulról szerveződő oldalt is. Ameddig előbbi elsősorban dokumentumok formájában áll rendelkezésünkre, addig a második oldal elsősorban gyakorlati eszközökkel szükséges vizsgálnunk a nyelvpolitikák alkalmazása és gyakorlatba ültetése szempontjából. A kutatás hitelességének szempontjából szükséges vizsgálnunk azokat a nyelvi diskurzusokat is, melyek keretet adnak a nyelvpolitikák elméleti és gyakorlati kialakulásának. Összehasonlító módszerrel vizsgáljuk más, hasonló földrajzi régiók (Dél-Tirol, Katalónia) helyzetét a nyelvi kérdést illetően és ebben segítségünkre van a korábban már említett történeti-strukturális kutatási módszer. Elsősorban azokat a nyelvpolitikai és tervezési faktorokat szükséges beazonosítani, melyek a multietnikus környezet főbb nehézségének okai.

Dolgozatunk második részében a gyakorlati szemléletmód érvényesül. Két fontos módszertani eljárás segítségével vizsgáljuk elméleti tételeink valóságtartalmát, vagyis azt, hogyan és milyen mértékben érvényesülnek adott nyelvpolitikák és nyelvi tervezés a gyakorlati életben, valamint hogyan alkalmazkodnak a gazdasági szereplők egyrészt az adott üzleti környezethez, másrészt a kisebbségi nyelvhasználatra vonatkozó törvényi keretekhez. Kvalitatív terepkutatásom tárgyát irányított interjúk alkalmával olyan személyes beszélgetések alkotják, melyek során vállalkozókkal, középvezetőkkel, HR-szakemberekkel illetve a helyi közigazgatásban dolgozó szakemberekkel arra kerestük a választ, hogyan nyilvánul meg a többnyelvűség a szatmári gazdasági környezetben, hogyan nyilvánulnak meg az elméleti nyelvpolitikai előírások, kisebbségi nyelvhasználatra vonatkozó törvénykezések a szatmári közéletben, milyen a helyi közigazgatás hozzáállása. A lefolytatott beszélgetések leginkább egy struktúrált interjú és egy mélyinterjú keveréke, hiszen bizonyos kérdésekre kötelezően választ várunk, ugyanakkor teret hagyunk számos olyan megállapításnak és javaslatnak, melyek segítségünkre lehetnek a téma lehető legteljesebb feltárásában és javaslatok megfogalmazásában. Az interjúkat követően a főbb megállapításokat áttekintjük témavezetőmmel és a kutatást segítő szakemberekkel, egyrészt a konstruktív észrevételek miatt márésztt pedig hogy elkerüljem annak a lehetőségét, hogy elfogultságot tanúsítsak kutatásom során és kellő távolságból szemléljem és ítéljem meg a kapott eredményeket. Itt szükséges megjegyezni, hogy nyelvhasználat és gazdaság regionális és helyi kutatása témában, főleg kelet-európai vonatkozásban igen kevés adat áll rendelkezésünkre úgy elméleti mint gyakorlati vonatkozásban.

Az adatközlő vállalkozások és képviselőik kiválasztásában segítségünkre volt egy másik elemzési módszer, a települések nyelvi tájképének feltérképezése és elemzése. Ennek alapján könnyen kiszűrhetők azon cégek, melyeknek vezetői fontosnak tartják a kisebbségi nyelvek mindennapi gyakorlatban való használatát. Az így kapott eredmények alátámasztására és kiegészítésére kvantitatív kutatást alkalmazunk, elsősorban a munkavállalók hozzáállásának és a mindennapokban megnyilvánuló nyelvhasználati gyakorlat feltérképezésére. Az így kapott eredmények kiegészítik a személyes interjúk során nyert adatokat, így egységesen válnak a megállapítások és javaslatok alapjaivá.

A kutatás elméleti és gyakorlati folyamatában nyert eredmények alapján megtörténik a következtetések levonása, értelmezése és rendszerezése, amelyet dolgozatunk záró fejezetében összesítünk.

II. Nyelvi sokszínűség a nyelvpolitikák útvesztőjében

1. A nyelvi sokszínűség fogalma mint az Európai Unió sajátos jellemzője

Az Európai Unió integrációs folyamatainak összessége kezdettől fogva a nyelvi sokszínűség tiszteletben tartásán alapult, hiszen a közösség identitásának egyik legfőbb jellemzőjeként a nyelvi sokszínűséget nevezte meg. „*A nyelvi sokszínűség Európa kulturális identitásának valódi megtestesítője*” (Wagenbraur 2003. 705), Hilpold (2010. 695) véleménye szerint „*a többnyelvűség vagy jobban mondva soknyelvűség az európai integráció meghatározó jellemzője*”. Éppen ezért természetes, hogy napjainkban az uniós intézmények kommunikációjában, az általuk az integrációs folyamatok során szövegezett dokumentumokban és szerződéseikben határozottan kiállnak az Európai Unió nyelvi sokszínűsége mellett nem csupán intézményi szinten, de jogi értelemben is, hiszen az utóbbi évtized globális geopolitikai, társadalmi és gazdasági változásai rámutattak arra, mekkora előnyökkel járhat egy többnyelvű közösséghez való tartozás.

1.1 A nyelvi sokszínűség dimeziói

A nyelvi sokszínűség vizsgálatának esetében két fontos tényező meghatározó: a nyelvi és a területi dimezió. Ahhoz, hogy az Európai Unió, egy tagállam vagy akár egy régió nyelvi sokszínűségét vizsgáljuk, a pontosan körülhatárolt földrajzi területet (tagállam, régió), illetve az ezen a területen alkalmazott nyelvek számát és ezen nyelveket beszélő közösségek számbeli nagyságát pontosan ismernünk kell, hogy az elemzést elvégezzük.

A nyelvi sokszínűség „nyelvi dimeziója”: szociolingvisztikai kutatások alapján különbséget kell tennünk a nyelvi közösség és beszélő közösség fogalmai között. Míg a nyelvi közösség egy adott nyelv összes beszélőjét feltételezi, mint például a magyar nyelvűek közössége, addig a beszélő közösség „*lehet egy család vagy emberek olyan csoportja, amely rendszeresen ugyanabban a faluban, városban vagy régióban él, illetve ugyanazon nemzet tagja*” (Spolsky 2009. 2). Az Európai Unió nyelvi sokszínűséget érintő politikája a nyelvi

közösségekkel foglalkozik, az ugyanazon nyelvet beszélők csoportjait tartva a nyelvi sokszínűség összetevőinek. Mivel az egyes nyelvek összehasonlító vizsgálata már eleve akadályokba ütközik, hiszen már az egyes nyelvek dialektusainak elkülönítése is számos problémát vet fel, a nyelvek egymástól való eltérésének vagy hasonlatosságának feltételei igen körülményesen definiálhatók. Spolsky (2009. 1) megfogalmazásában „*egy dialektus akkor válik nyelvvé, ha azt akként ismerik el*”.

A nyelvi sokszínűség „területi dimenziói”: a nyelvi sokszínűség alapos és átfogó elemzése a nyelvi dimenziók mellett a területi dimenziók vizsgálatát feltételezi. A nyelvi sokszínűség ebben a megközelítésben két tényező mentén határozható meg. Az egyik tényező az egy adott területen beszélt nyelvek száma. Ennek segítségével számszerűsíthető a földrajzi egységek nyelvi sokszínűsége, összevethető az adott területi egységben beszélt nyelvek száma. Eképp állapítható meg valamely térség relatív nyelvi gazdagsága, pontosabban nyelvi gazdagsága vagy szegénysége. Önmagában azonban a beszélt nyelvek száma nem tükrözi az adott térség nyelvi megoszlását. A nyelvi sokszínűség másik fontos tényezője az adott területen beszélt nyelvek megoszlása. Minél egyenletesebben oszlik meg az adott terület nyelvi közösségeit alkotó beszélők száma, annál magasabbnak tekinthető a nyelvi sokszínűség szintje vagy a nyelvek megoszlásának egyenletessége (Skutnabb-Kangas 2002. 9).

2. A nyelvpolitika fogalma

A nyelvi sokszínűség, amint azt korábban bemutattuk, számszerűsíthető és mérhető is, tehát így valós időben nyomon követhető egy adott terület nyelvi sokszínűségének bizonyos hatások következtében történő változásfolyamata. A nyelvi sokszínűség palettájának változása különböző tényezőkre vezethető vissza, legfőképp a nyelvpolitikai eszközök hatására. A nyelvpolitika szoros kapcsolatban áll a nyelvi sokszínűséggel, célja rendszerint a nyelvhasználat racionalizálása: a nyelvi sokszínűség korlátozása vagy gyarapítása, jó esetben a többnyelvűség előmozdítása is.

A szakirodalom a nyelvpolitikát úgy tekinti, mint „*olyan politikai intézkedést, mely a nyelvek bevezetését, elterjesztését és a nyelvek terjedelmének meghatározását célozza meg*” (Mehlich 2003.15). Ebben a megközelítésben a nyelvpolitika a nyelvhasználat formai kereteit biztosítja azzal a céllal, hogy egy adott közösségen belül egységes, de akár több nyelvre érvényes nyelvhasználati lehetőségeket biztosítson. Amennyiben a fentebbi definíciót tovább boncolgatjuk, és a nyelvpolitika identitás- és képzetformáló céljait és hatásait is számba

vesszük, akkor a nyelvpolitika magában foglalhatja a „*nyelvhasználatba történő beavatkozást, elsősorban állami hatóságok által, azzal a céllal, hogy bizonyos tudati tartalmakat mélyítsenek vagy nyomjanak el*” (Mehlich 2003.15). A nyelvpolitika ezáltal eszköze lehet a nemzeti kötődés és kulturális dominancia megerősítésének, hozzájárulhat egyes (nyelvi) közösségek társadalmi, politikai vagy akár gazdasági státusának felemelkedéséhez vagy lefokozásához. Szolgálhatja bizonyos társadalmi csoportok egyenlő méltóságának elismerését és a tényleges társadalmi egyenlőségek megteremtését (Finnországban a finn mellett a svéd nyelv is hivatalos nyelv, elsajátításához állami támogatás biztosított), ugyanakkor tekinthető bizonyos őshonos vagy veszélyeztetett nyelvek megmentőjének (ír vagy a héber nyelv esete). Összefoglalásként Spolsky nyelvpolitika-definícióját idézzük, miszerint a nyelvpolitika nem jelent mást, mint „*egy személy vagy valamely csoport kifejezett és nyilvánvaló erőfeszítését ... a résztvevők (nyelvi) gyakorlatának vagy meggyőződésének módosítására*” (Spolsky 2009. 4). Tehát a nyelvpolitika célja, hogy az érintett közösség nyelvhasználatát ideális esetben pozitív irányba befolyásolja.

1.2 Nyelvpolitika és identitáspolitika

Amint azt a fentiekben részleteztük, a nyelvpolitika fogalma messze túlmutat a nyelvhasználat szabályozásán. Azonban ahhoz, hogy behatóbban megismerhessük a nyelvpolitikák jellegzetességeit, első lépésként a kiindulópontot kell vizsgálnunk. A nyelvpolitika kiindulópontja a nyelvek értékéről vallott ideológia. A nyelvpolitika ezen ideológia valóra váltásának egyik legfőbb eszköze, hiszen támogatja, lehetővé teszi vagy éppen korlátozza a kulturális önazonosság kifejezését, a demokratikus politikai folyamatokban való részvételt és nem utolsósorban a gazdasági lehetőségek kiaknázását. Ennek alapján elmondható, hogy a nyelvpolitika, mind a beszélők politikai, kulturális és gazdasági lehetőségeire való kihatásában, mind pedig kialakításának mozgatórugóiban túlmutat önmagán. Egyben identitáspolitika is, hiszen egyes nyelvi identitások kiemelésével vagy háttérbeszorításával hosszú távon befolyásolja az érintett közösségek beszélőinek státuszát, ennek következtében identitását is.

Az identitás funkciója maga az ön- és csoportazonosság megteremtése: valamely közös vagy közönek hitt tulajdonság alapján képzett vonatkoztatási pontok tételezése és abszolutizálása. Az ezek alapján létrejött csoportképzés, illetve a társadalmi szocializáció útján megvalósuló tudás továbbörökítése és az utánpótlásnevelés a csoport önreprodukciója eszközének tekinthető (Láncos 2006.19). Az Európai Unió területén napjainkban az

állampolgárság az egyik ilyen meghatározó tényező, hiszen a nemzetállamok építése, az erőteljes centralizáció és asszimiláció eszközeivel valamint többek között a kizárólagos nyelvpolitikával sikerült számos többé-kevésbé „homogén” nemzetet létrehozni és meghatározott államhatárok közé szorítani. Amikor viszonylag nagy lélekszámú nyelvi kisebbséggel rendelkező tagállamot vizsgálunk, mint Olaszország és dél-tiroli németajkúak, vagy ahol nem beszélhetünk egyetlen domináns nyelvi közösségről, mint Svájc vagy Belgium esete, végképp megkérdőjelezhetetlenné válik a nyelv fokozott identitásképző szerepe.

Mindezek alapján leszögezhető, hogy a nyelvi szocializáció, legyen az bármilyen közegben, a közösség tagjai számára összetartozás tudatuk megerősítésének és fenntartásának a egyik legfontosabb eszköze.

2.2 A nyelvpolitikák elméleti megközelítése

Egy nyelvi közösség nyelvpolitikájának három fő összetevője: a nyelvi gyakorlat, a nyelvi repertoárt alkotó változók közötti szokásos kiválasztási minta, az adott nyelv hiedelmei és ideológiái, nyelv és nyelvi gyakorlatról alkotott hiedelmek valamint minden olyan konkrét erőfeszítés, amely a gyakorlat megváltoztatására vagy befolyásolására szolgál bármilyen nyelvi beavatkozás, tervezés vagy irányítás útján (Spolsky 2004. 40).

Haugen (1966) véleménye szerint ezen kutatási terület négy fő irányvonalra, fejezetre osztható: az első kettő tulajdonképpen egy norma kiválasztása, amikor valaki egy „nyelvi problémát”, írott vagy beszélt kodifikációját azonosítja be. Kloss (1969) a szelekciót „státus tervezés”-nek, a kodifikációt „corpus tervezés”-nek nevezte meg. Haugen következő két irányelve az alkalmazás és kidolgozás, a norma folyamatos változására utal azzal a céllal, hogy megfeleljen a modernizáció és a fejlesztés követelményeinek.

Maga a nyelv és az ehhez rendelt nyelvpolitikák komplex, dinamikus, állandó változásban lévő kontextusban léteznek, ezzel a nyelvi menedzsmentnek számolnia kell. A fent említett két faktor bármelyikében létrejövő vagy ráható változás részben vagy egészben megváltoztathatja a teljes nyelvi rendszert. Számos nyelven kívüli tényező, legyen az demográfiai, szociális, gazdasági, vallási, kulturális vagy politikai, rendszeresen tükrözik egyes személyek vagy csoportok nyelvi gyakorlatba való beavatkozásának kísérletét. Fishman, Solano és McConnell (1991): „*könnyen kerülhetünk olyan helyzetbe, hogy egyes elméletek és tanulmányok, melyek csupán a változók egy részét veszik figyelembe a való világ elemzésekor, figyelmen kívül hagyva a sokkal nagyobb számú változó közötti komplex összefüggéseket, félrevezetnek és intellektuálisan leépitenek*” (Spolsky 2004. 7).

A nyelvpolitikák vizsgálata közben elsősorban arra a jelenségre koncentrálunk, mely a nem nyelvi és nyelvi változók között megy végbe. Spolsky (2004. 39) szerint amikor ezt egy személy vagy csoport akarattal teszi, ezt nevezzük „nyelvi menedzsmentnek”. A nyelvi menedzser szerepét akár jogalkotó testületek is betölthetik, akik a nemzeti alkotmányban rögzíthetik álláspontjukat. Jelen pillanatban több mint 125 alkotmányban szerepel önálló entitásként a nyelv, ezek közül több mint száz nevez meg privilégiummal bírót egy vagy több nemzeti nyelvet. Nem feltétlenül szükséges alkotmányban rögzíteni a nemzeti nyelvek státusát, megtehető ez a nemzeti törvények segítségével. Egyszerű törvények rögzítik az adott államban, régióban, tartományban, kantonban érvényes nyelvi státust és nyelvhasználatot. A nyelvi státust meghatározhatja egy érdekcsoport, bíróság, törvényhozó testület, intézmény vagy vállalkozás, vagy akár egy családtag, aki az aktuális nyelvhasználatot meghatározza. Nyelvpolitikákról nem csak olyan közösségek esetében beszélhetünk, ahol hatóságok határozzák ezt meg. Számos ország, társadalmi csoport vagy akár intézmény esetében egyáltalán nem beszélhetünk formális, írásban rögzített nyelvpolitikákról, ebben az esetben a nyelvhasználat gyakorlati oldaláról vonhatunk le következtetéseket. A nyelvpolitikák arra vonatkozó elemzése, hogy milyen mértékben és módon érintik a nyelvi egységeket, mint a hang vagy szavak, kitűnő alapja a doménium mélyebb megértésének.

A nyelvpolitikák jellegére vonatkozóan Spolsky (2004. 48) négy fő elméletet fogalmaz meg: az első alapelmélet a nyelvpolitikák hármass felosztására vonatkozik: nyelvi gyakorlat, nyelvi ideológiák és meggyőződés, majd az explicit politikák és tervek, melyek a nyelvi menedzsment és tervezési tevékenységekből adódnak, melyek az adott közösség ideológiáját és eljárásbeli gyakorlatát módosíthatják. Egyes politikák lehetnek hallgatólágosak, ebben az esetben őszinte és valódi egyet nem értés léphet fel azzal kapcsolatban, hogy mi is valójában az adott közösség igazi irányelve.

A második alapvető tétel arra a megállapításra irányul, hogy a nyelvpolitikák nem csupán a nevezett nyelvi változókkal foglalkoznak, hanem a nyelv minden szintű önálló komponensével. Alkalmazhatók a kiejtésre, helyesírásra, kifejezésmódra, nyelvtani vagy stílusbeli megnyilvánulásokra. A kérdés, hogyan járjunk el a nyelvi variációkkal és hogyan kategorizáljuk a nyelv változóit, a nyelvpolitikák központi problematikája.

A harmadik tétel szerint a nyelvpolitikák minden esetben nyelvi közösségen belül nyilvánulnak meg. A nyelvpolitikák tartománya vonatkozhat meghatározott vagy meghatározható társadalmi, politikai, vallási csoportra vagy társadalomra, legyen az egy kis család, kosárlabda csapat, egy faluközösség vagy cég, egy városnyi nyelvhasználó, egy állam polgárai vagy akár regionális szövetség. Ebben a relációban természetesen nem hagyhatjuk

figyelmen kívül a nyelvpolitikák, hatóságok és hatalom viszonyát. A modern világban általában az állam, a központi hatóság a hatalom birtokosa, ő az, aki a nyelvpolitikákat alkotmányban, törvények segítségével vagy szabályrendszerek sokaságában rögzíti. Ugyanakkor a hatalom és nyelvpolitikák közötti kapcsolat kétirányú. A nyelvpolitikák alkalmazása hatalmat igényel és feltételez, ám ennek hiányában ezek betartása csupán a nyelvi gyakorlattól és nyelvi meggyőződéstől függ.

A képviselt ideológiák szerint az államok a következő kategóriákba sorolhatóak aszerint, hogy hogyan viszonyulnak a nyelv és nemzeti identitás viszonyához.

Típus	Attitűd	Ideológia	Szokásos tevékenység
I	A nemzeti identitáshoz EGYETLEN nyelv kötődik, minden más nyelvet figyelmen kívül hagynak.	Egynyelvű	„corpus planning”, normativizmus, idegennyelv átvétel, diffúzió
II	Két vagy három nyelv kötődik a nemzeti identitáshoz, minden más nyelvet mellőznek	Két- vagy három nyelvű	„status planning”
III	Egyetlen nyelv sem köthető a nemzeti identitáshoz	Többynelvű, változó hivatalos státussal néhány kitüntetett nyelv esetében	„corpus planning” és átvétel

1. ábra: Államok típusa és nyelvpolitikák kapcsolata

A legtöbb állam alkotmány szerint egynyelvű. Más államok többé, kevésbé egynyelvűek elméletben és gyakorlatban is, és ezt alkotmányuk is rögzítheti (Bulgária, Franciaország, Portugália, Románia). Számos esetben alkotmányban nem rögzített kisebbségi nyelvekről

beszélhetünk, mint Portugália esetében a katalán, Románia esetében a magyar és a német. Ugyane csoportnak harmadik változatát képviselik az arab államok, amelyek az iszlám vallással egybetartozó arab nyelvet ismerik el hivatalos, alkotmányos nyelvnek, ugyanakkor különleges státust biztosítanak egyes nyelveknek: Iránban a perzsa, Irakban a kurd, Libanon esetében a francia nyelv. A világ legtöbb állama deklaráltan egynyelvű állam, azonban nem hagyhatunk figyelmen kívül számos, az utóbbi évtizedben egyre hangsúlyosabb tényezőt. Ezek hatására az elméletben oly tisztán és határozottan megjelenő egynyelvűség a gyakorlatban általában többnyelvűségbe fordul át. A nemzeti ideológiák és kormányzati erőfeszítések erőteljes hatása a nyelvi menedzsmentet illetően gyengülni látszik. A huszadik század második felében uralkodó globalizáció megtörte az egynyelvűség hegemoniáját, az angol nyelv egyre több területen válik ismertté és elismertté, köszönhetően a globalizáció mindent elsöprő terjedésének. A külső tényezők mellett belső tényezők is a hegemonia gyengítésére törnek: Franciaországban ezt a perifériás nyelvek folyamatos létezése és ideológiai támogatása szolgáltatta, melyeket a helyi lakosok, bevándorlók vagy kisebbségi nyelvhasználók jogait védő szervezetek erősítenek. Minden esetben két fontos faktor hatásáról, a szociolingvisztikai helyzetről és nemzeti ideológiák nyelvpolitikákra gyakorolt hatásáról beszélhetünk. Ennek eredményeképp elmondható, hogy a nyelvhasználat, legyen bármilyen is, alapvető emberi jog.

2.2.1 A nyelvpolitikák kutatástörténete

Noha a nyelvpolitikák kutatása interdiszciplináris tudomány, mégis a szociolingvisztika egyik önálló ágaként tartják nyilván. Reflektorfénybe csupán az elmúlt évszázad folyamán került. Az 50-es és 60-as években, az elsősorban nyugati világban uralkodó állapotokhoz szokott kutatók Afrika, Dél-Amerika és Ázsia új nemzeteinek nyelvtana, nyelvhasználata és írásának rendszereivel kezdtek foglalkozni. A kutatók leíró nyelvtanokat kezdtek tanulmányozni és szívesen gyűjtöttek olyan adatokat eddig elhanyagolt vagy kevésbé fontosnak ítélt nyelvekről, melyek elősegíthetik a nyelvi struktúrák és aktuális nyelvhasználat jelenlegi elméleteinek előmozdulását. Joshua Fishman amerikai nyelvész úgy tekintette a fejlődő országokat, mint akik nélkülözhetetlen és igazán érdekes terepmunka helyszínekként szolgálhatnak új típusú szociolingvisztikusok képzési folyamatában. Ez az új fajta kutatás a nyelvi tervezés területén vált igazán relevánssá.

A hetvenes évek első felében, egészen a 90-es évekig, azok a kutatók, akik a nyelv által generált társadalmi és gazdasági egyenlőtlenségek vizsgálata iránt érdeklődtek, és akikre

elsősorban kritikus és posztmodern elméletek voltak hatással, elkezdtek korábbi, nyelvi tervezéssel kapcsolatos feltevéseket boncolgatni. A nyelv fogalmát, mint standard nyelvtanok által meghatározott véges entitást, egyes kritikus kutatók és nyelvészek a pozitivisták lingvisztika módszer- és értékfunkcióinak függvényében határozták meg (Harris 1981; Le Page 1985; Mühlhäusler 1990. 1996; Sankoff. 1988). Kutatások során “diglossia” kifejezéssel illették a fejlődő országokra jellemző nyelvi helyzetet, melyet kritikusan „szociolingvisztikai megállapodások ideológiai honosításaként” jellemeztek (Woolard & Schieffelin 1994), állandósítva nyelvi és társadalmi egyenlőtlenségeket. Jól ismert a nyelvi elméletek fő vonulatához tartozó megnevezések, mint *anyanyelvi beszélő*, *anyanyelv vagy nyelvi kompetencia*, kerültek megkérdőjelezésre sőt elvetésre, hiszen a komplex többnyelvűség kezelésében nem bizonyultak hatékonyak. Így egyes nyelvtervezők a 80-as évek elején hátrányosnak bélyegezték őket az igazságos nyelvpolitikák fejlesztésében a komplex többnyelvűség kezelésében. Ez a fajta kritikai szemlélet a pozitívizmust hátrahagyva ismeretelméleti irányba fordult, ennek eredménye számos kutatást dokumentáló és feldolgozó publikáció a nyolcvanas évek elején.

Az ezredfordulót megelőző évtizedben ismét fellángolt az érdeklődés a nyelvpolitikák és tervezés iránt, köszönhetően bizonyos gazdasági folyamatok kiteéjesedésének és az ebből adódó angol és más globális nyelvek elterjedésének. Ez a jelenség ugyanakkor ráirányította a figyelmet a kisebb nyelvközösségek lassan kétségbeejtő helyzetére. A társadalomtudományok területén felbukkanó új kritikai és posztmodern elméletek szintén hatással voltak a nyelvpolitikák és nyelvi tervezés kutatására új perspektívákat és irányzatokat nyitva ezzel a területen.

Az 1990-es években, elsősorban R.L. Cooper és J.W. Tollefson-nak köszönhetően, számos kutatási eredmény és elméleti munka látott napvilágot, melyek új irányba terelték a kutatásokat. Tollefson egyfajta deskriptív, leíró törekvésként mutatja be a nyelvi politikák és tervezés akkori helyzetét (Hornberger 2006. 24), határozottan rámutatva egy , a társadalmi változásokat feldolgozó elmélet szükségességére, ettől remélve a nyelvi politikák és tervezés szintjén való előmozdulást. Tollefson ugyanakkor arra törekedett, hogy “ *a nyelvi tervezés olyan elméletéhez járuljon hozzá, mely a területet egyfajta társadalmi elméletbe helyezi*”. M. Fettes a nyelvi politikák és tervezés viszonyát eképp határozza meg: „*a nyelvi tervezést ... a nyelvpolitikák kritikai értékeléséhez kell kapcsolnunk: az ésszerűség és hatékonyság korábbi standardjainak biztosítása, ezen elméletek korábbi vizsgálata a jelenlegi gyakorlattal szemben jobb nyelvtervezési modellek kidolgozása érdekében. Egy ilyen területre inkább illene a “nyelvpolitika és tervezés” leírás*”.

2.2.2. Nyelvpolitikák és nyelvi tervezés

A nyelv megnyilvánulásának két lehetséges eredménye lehet: a társadalomban végbemenő változásokat elősegítő befogadás/beemelés, illetve nyelvcsere, mely egy adott terület nyelvi elvesztéséhez vezet. A társadalmakban végbemenő nyelvhasználati változások elengedhetetlen folyamányai a nyelvek egymásrahatásának és kapcsolatának, lásd idegen szavak beemelése egy adott nyelvbe, új fogalmak megnevezése idegen nyelven, szakszavak és teljes szaknyelvek beemelése egy adott nyelvbe: angol szakszavak megjelenés európai nyelvekben, az informatika teljes szaknyelvének beemelése más nyelvekbe, ugyanakkor maga az angol mint fő domináns nyelv számos nyelvből (latin, ógörög, német, spanyol) integrált és folyamatosan integrál szavakat. A nyelv ilyen irányú felfogása, a nyelvi státus konceptualizálását tekintve számos következményhez vezethet. Az aktuális nyelvpolitikák és nyelvi tervezés keretein belüli nyelvi státus maga az adott nyelv relatív értéke, gyakran vonatkoztatható annak társadalmi hasznosságára. Ez a társadalmi hasznosság felöleli az adott nyelv úgynevezett „piaci értékét” mint kommunikációs csatornát, módot, valamint további szubjektív csatolódásokat, melyek egy adott társadalom nyelvi kultúrájához tartoz(hat)nak (Schiffman 2006). Egy adott nyelv alá- vagy mellérendelt értékei semmi esetre sem függenek azonban teljes mértékben vagy akár szükségszerűen olyan hivatalos vagy törvényes státustól, melyet egy adott állam törvényi, jogi vagy végrehajtó hatalmán keresztül ráruházhat. Schiffman (Ricento 2006.7) a francia nyelvet hozza fel példának, amely a nyelv és a nyelvpolitikák mitológiai miatt vált hivatalos államnyelvvé, nem pedig mert kitüntetett hivatalos rangra emelték. Ez utóbbi csupán következmény.

A nyelvpolitikák és tervezés elméleti kutatásait tekintve a különböző kutatási területek eredményeit eképp összegezhetjük (Ricento 2006. 8):

1. a nyelvpolitikákhoz kapcsolódó viták soha nem csupán a nyelvről magáról szólnak: betekintést nyerve politikai, gazdasági és társadalmi területekre a nyelvpolitikákkal és tervezéssel foglalkozó kutatók magyarázattal szolgálhatnak arra, hogy pontosan mi, miért és hogyan történik egy adott nyelv esetében, illetve nyelvpolitikák és politikai megközelítések milyen hatással lehetnek vagy nem lehetnek ezen vitákra.
2. az a mód, ahogyan nyelvpolitikát és tervezést kutató egyes tudósok diskurzusaikban és kutatásaik során a „nyelv”, „nyelvpolitikák”, „az állam” és „egyenlőség” kifejezéseket értelmezik és használják, meghatározzák vagy meghatározhatják azon elemzéseket és javaslatokat, melyek nyelvpolitikákat és/vagy nyelvi tervezést foglalnak magukba.

3. a nyelven belül a különféle ideológiák hatással vannak a nyelvpolitikákra és tervezésre, és nagymértékben meghatározzák, mi lehetséges és mi nem a nyelvtervezés és politikák kialakításának esetében.
4. a nyelvpolitikákat és tervezést vizsgáló kutatásokat mindenképp mint multidiszciplináris és interdiszciplináris tevékenységet kell tekinteni, esetükben más tudományterületekről kölcsönvett fogalmi és metodológiai eszközöket teljes egészében integrálni és alkalmazni szükséges a nyelvvel kapcsolatos mindennapi problémák és kihívások esetében, melyek a társadalom életének minden vonatkozásába beágyazódnak.

A nyelvpolitikák és tervezés, mint tudományos vizsgálatok tárgya, a nacionalizmus veleszületettje. A nyelvi tervezés szerves része a nemzetépítésnek, ennek köszönhető, hogy a 18. század óta számos nemzet történelmében játszott kitüntetett szerepet. A második világháborút követően a nyelvi politika és tervezés egyetemi szintű tárgy lett, hiszen az új történelmi helyzetek az új nemzetek nyelvi szükségleteit illetően új megoldásokat kívántak, hiszen az „egy nyelv-egy ember-egy állam” (Wright 2016. 8) elmélet az új történelmi-területi felosztásokat követően már nem volt fenntartható. A gyarmati időköt követően az új területi berendezkedés új államok létrejöttét vonta maga után: ezen új közigazgatási rendszerek új kommunikációs berendezkedést, sürgős logisztikai megoldásokat feltételeztek, melyek elengedhetetlen szükségletei lettek az új, homogén nemzeteknek. Ebben a helyzetben a nyelvpolitikák és nyelvi tervezés szószólói töretlenül hittek ezek fontosságában és abszolút hatékonyságában, hogy tökéletes megoldásai lesznek a kialakult nyelvi problémáknak (Wright 2016.10). A következő évtizedekben sajnos ennek ellenkezője bizonyosodott be, a további világméretű történelmi események további nyelvi problémákat generáltak. A globalizáció sokáig egyfajta kényszermegoldásnak tűnt, azonban a multikulturális nyelvi kérdések és az angol nyelv szupremációjának megkérdőjelezése további megoldásokat sürgetnek a nyelvi politikák és tervezés, valamint mindezek gyakorlatba ültetésé terén.

Ugyan a nyelvpolitika és tervezés, mint tevékenység már évszázadok óta megfigyelhető, tudományos jelenségként csupán 1959-ben került megfogalmazásra. *„Nyelvi tervezés alatt a normatív helyesírás, nyelvtan és szótár elkészítésének tevékenységét értem, mely nem homogén nyelvi közegben az írott és beszélt nyelvi felhasználók számára vezetőként szolgál. A nyelvi ismeretek gyakorlati alkalmazása alatt túllépünk a leíró nyelvészetten és egy olyan területre érkezünk, melyben a megítélést érvényes nyelvi formák mentén kialakított döntések formájában kell meghoznunk.”* (Haugen 1959).

A kezdetekben a nyelvpolitikák és tervezés fogalmkörét sokkal egyszerűbben lehetett értelmezni, hiszen maga az elméleti háttér és a vizsgált területek is sokkal szűkösebb területekre koncentráálódtak, elsősorban jól körülhatárolt konferenciák, programok és publikációk formájában voltak jelen a köztudatban. Az évtizedek során azonban a terület egyre bővült, a kutatások más, rokon társadalmi területekre is áttértek.

Thomas Ricento (2000) a nyelvpolitikák és tervezés három időbeni fázisát határozza meg: ezek nagyjából két évtizedet ölelnek fel egyenként. Elsősorban globális társadalompolitikai folyamatok és események, episztemológiai paradigmák, stratégiai célok és kutatási irányelvek határozták meg.

Az első két fázis Ricento olvasatában az új nemzetek gyakorlati nyelvi problémáinak elsődleges megoldásaiként szolgálnak, *” kezdetben az ideológiai semlegesség és optimizmus égisze alatt, majd később a korábbi nyelvpolitikai és tervezésre irányuló törekvéseket magába foglaló, modernizációs és fejlesztési modellek lehetséges negatív hatásairól és a benne rejlő korlátozásokról szóló feljövő tudatosság jelenlétében”*. (Ricento 2000.204)

Az első fázist (1950-1970) követő időszakot, amely az 1970-1980-as éveket öleli fel, a korábbi leíró modellek boncolgatása jellemezte. Szükségessé vált további elméleti keretrendszerek meghatározása, hiszen a második időszak végét a lankadás és megakadás jellemezte. A harmadik időszak feladata a kutatások ismételt újjáélesztése, elméleti és gyakorlati inputok, új elméleti és empirikus perspektívák bevonása az előrelépés érdekében. Eginald Haugen a „Bábel átka” című munkájában eképp fogalmaz *„a nyelvi sokszínűség nem egy probléma, hacsak nem szolgál a diszkrimináció alapjául”*. Húsz évvel később azonban Dell Hymes arra hívja fel a figyelmet, hogy az elmélettel ellentétben, mely szerint minden nyelv potenciálisan egyenlő, mégis vannak olyan nyelvek, melyekre valamely társadalmi indíttatás miatt ezen elmélet nem érvényes. Ezért van szükség bizonyos kontextusokra, melyek megkönnyítik a nyelvpolitikák és tervezés sokszínűségében való eligazodást.

Mielőtt valóban elmerülnénk a konkrét elméletek áttekintésében, figyelembe kell vennünk néhány előzetes megállapítást. Az első és legfontosabb ezen megállapítások közül az, hogy nem létezik átfogó elméleti áttekintése a nyelvi politikáknak és tervezésnek, ennek első és legfontosabb oka a nyelvnek, mint önálló entitásnak a társadalomban való elhelyezkedésének bonyolultsága: miért fontosabbak a standard nyelvek mint a nyelvjáráások, hogyan lehetséges, hogy egyes migráns csoportok tagjai évszázadokon át képesek nyelvük megőrzésére, mások egy-két generáció múlva teljesen elhagyják eredeti nyelvhasználati szokásaikat (Ricento, 2006. 10)? Ennek megítélésének egyik lehetséges eszköze a Joshua Fishman által kidolgozott Graded Intergenerational Disruption Scale - GIDS (Fishman

1993.8): nyolclépcsős skála, mely az adott regionális vagy kisebbségi nyelv más, domináns nyelvhez való erősségi viszonyát méri a túlélésért való küzdelemben. A GIDS egyike azon kevés modelleknek, melyek a nyelvpolitikák vizsgálatának során a vizsgált nyelv esetében az adott, aktuálisan rendelkezésre álló adatok alapján megjósolja annak túlélési esélyeit, figyelembe véve az adott kisebbségi nyelvet használók csoportjának nyelvhasználati szándékait. A modell segítségével konkrét, az adott nyelvet védő politikák fogalmazhatóak meg. Ezen politikák létjogosultságának igazolása végett empirikus kutatásokkal szükséges alátámasztani az adott nyelv társadalmi hasznosságát és az adott elmélet társadalomra mért költségeit. A nyelvpolitikákkal kapcsolatos kutatások esetében a következő tézisekre hívja fel a figyelmet (Ricento 2006. 12):

- az elméleti és fogalmi keretek és megközelítésekre vonatkozó egyértelműség és koherencia viszonylagos mértéke
- az adatok reprezentativitása, mélysége és minősége
- viszonylagos mérték, melyhez mérten az adatok és következtetések alátámasztják azon elméleti feltételezéseket és hipotéziseket, melyek ezen feltételezésekből következnek
- a megállapítások relevanciája sajátos nyelvpolitikai célok esetében

2.3 Nyelvpolitikai irányzatok

Sándor Klára elmélete szerint az egy adott politikai közösség nyelvi viszonyainak alakítására vonatkozó tényezők a következő három kategóriába sorolhatók: nyelvtervezés, nyelvpolitika és nyelvművelés. A nyelvtervezés „*a nyelvhasználat tudatos befolyásolása*” (Sándor 2006. 968), az adott közösségben használandó nyelv és az ehhez tartozó nyelvtan, helyesírás kiválasztása és fejlesztése. Első lépése elsősorban politikai döntés, további lépései nyelvészeti és szociológiai vonatkozásúak. A nyelvtervezés szükségessége elsősorban akkor merül fel, „*amikor többnyelvű államokban arról kell dönteni, hogy melyik legyen vagy melyek legyenek az ország hivatalos nyelvei*” (Sándor 2006. 969).

„*... egy adott ország nyelvpolitikája az ország nyelvi kultúrájának függvényében formálódik, mely többek között az adott ország kulturális és történelmi hagyományaitól, valamint az országban élő etnolingvisztikai közösségek egymásról alkotott sztereotípiáitól, előítéleteitől, a nyelvről való gondolkodásmódoktól és a nyelv, illetve a vallás történeti kapcsolatának körülményeitől is függ*” (Puskás 2000. 73). A nyelvpolitikák alakításában fontos szerepet játszanak az adott államban fellelhető nyelvekről való elképzelések, más

domináns nyelvekkel való ellenérzések. Franciaországban az anglicizmusok elterjedésének megfékezésére a hatóságok nyelvtisztasági szabályokat írtak elő a gazdasági élet területén (Sheel 1998.30). Azt sem szabad elfelejtenünk, hogy az egyes államok nyelvpolitikáját nagymértékben befolyásolják a nemzetközi kötelezettségvállalások. Ugyan a nyelvpolitikákra vonatkozó jogalkotás az Európai Unióban a tagállamok belső hatáskörébe tartozik, alakításuk során azonban a tagállamok kötelesek figyelembe venni az Unió alapvető jogait és jogalkotására vonatkozó általános elveit.

A hivatalos nyelvek meghatározásának esetében a szakirodalomnak megfelelően két jelenséget különböztetünk meg, ezek az asszimiláció és a pluralizmus. XIX. századi nemzetállamépítési törekvésként az asszimiláció esetében a tagállam egyetlen hivatalos nyelvet határoz meg elsősorban a közigazgatás és oktatás területén. Általában a nyelvi jogok el nem ismerése vagy akár a nyelvirtás is jellemző lehet az asszimilációs nyelvpolitikákra. Míg az asszimiláció az adott tagállam hivatalos nyelvének kizárólagosságán alapul, a pluralizmus jegyében az adott tagállamban különböző területeken eltérő nyelvek élveznek hivatalos státust. „*A pluralista politika azonos mértékben biztosítja több nyelvi csoportnak a nyelvük megtartásához és használatához való jogot*” (Sándor 2006.971). A hivatalos nyelv(ek) kiválasztása jelentős mértékben függ az adott nyelvvel kapcsolatos meggyőződésektől és ideológiáktól, valamint az adott nyelv státusától. Ez utóbbit a beszélők száma és jelentősége határozza meg, valamint hogy az adott nyelv használata milyen társadalmi és gazdasági előnyöket biztosít beszélőjének. Ennek alapján lehetőség van vernakularizációra, vagyis az őshonos vagy helyben használt nyelv kiemelésére, vagy internacionalizációra, ami valamely világnyelv bevezetését, átvételét jelenti.

2.4 A nyelvpolitikák további osztályozásának lehetőségei:

Amennyiben a nyelvpolitikák osztályozását a kisebbségek nyelvhasználati jogai felől közelítjük meg, a következő nyelvpolitikai változókat említjük:

Az úgynevezett explicit nyelvpolitika konkrétan meghatározza az adott politikai közösségkülönböző nyelvi csoportjainak nyelvhasználati jogait; ilyennek tekinthető a Mexikóban őshonos nyelvi csoportok szabályozásáról szóló törvény¹, amely kimondja, hogy az őshonos nyelvek szerves részét képezik Mexikó kulturális és nyelvi örökségének. Mexikóban ma mintegy 12 különböző nyelvcsaládból származó, 77 őshonos nyelvet

¹ Ley general de derechos lingüísticos de los pueblos indígenas (az őshonos csoportok nyelvi jogairól szóló általános törvény), kihirdetve 2003. március 13-án.

beszélnek. Ez a látszólagos nyelvi gazdagság valójában szegénység, hiszen a spanyol hódításokat követő asszimilációs nyelvpolitika hatására számos helyi nyelv és annak írásmódja is eltűnt. A Mexikóban őshonos nyelvek megőrzése és előmozdítása iránti törekvések a múlt század hetvenes éveiben indultak meg. Az őshonos nyelvekről szóló törvény alapján a nyelvi sokszínűség a mexikói nemzet kulturális sokszínűségének kifejeződéseként védelmet és támogatást élvez. A nyelvi diszkrimináció tilalma mellett a törvény biztosítja a mexikóiak számára, hogy a közélet és a magánélet valamennyi területén szabadon használhassák saját nyelvüket. Az implicit nyelvpolitika esetében általában valamely hivatalos dokumentumból, például az alkotmányból (alapszerződésből) tudunk a nyelvi kisebbségek vonatkozó jogairól tájékozódni (Puskás 2000.74). Implicit nyelvpolitikával az Amerikai Egyesült Államok esetében találkozunk, ahol szövetségi szinten a Native American Languages Act (1990) szabályozza a nyelvhasználati jogokat, kizárólag az őshonos amerikai népekre tekintettel. Az USA-nak szövetségi szinten nincs hivatalos nyelve. Puskás különbséget tesz a támogató, a toleráns és a kevert nyelvpolitikák² között:

- A) A támogató jellegű nyelvpolitika explicit nyelvpolitika egyik változata, mely szabályozásokat és finanszírozást tekintve aktívan hozzájárul a nyelvhasználati jogok gyakorlásához.
- B) A toleráns nyelvpolitikák ehhez viszonyítva jellemzően implicit nyelvpolitikai megoldást alkalmaznak, nem szabályozzák a nyelvhasználat körét és gyakran anyagi eszközöket bocsátanak rendelkezésre a különböző nyelvek támogatására. Az ún. kevert nyelvpolitikák a többségi nyelv használatára ösztönöznek, ugyanakkor meghatároznak különböző kisebbségi nyelvhasználati jogokat is. A támogató nyelvpolitikák általában a multikulturalizmus eszméjéhez állnak közel, míg a toleráns nyelvpolitika elsősorban a liberalizmus egyenlőségen alapuló megközelítésmódját tükrözi.

Végül különbséget kell tennünk az egalitárius és jogi megszorításokat alkalmazó nyelvpolitikák között:

² ez az osztályozás csak a nyelvi csoportok nyelvhasználati jogait valamilyen formában elismerő nyelvpolitikákat érinti, azaz nem tartalmazza a nyelvi jogok iránt közömbös, vagy esetleg kifejezetten ellenséges nyelvpolitikákat

- A) Az egalitárius nyelvpolitika valamennyi nyelvi csoport számára biztosítja az országban beszélt nyelvek használatához való jogot az élet minden területén (lásd Svájc példáját).
- B) Ezzel szemben a jogi megszorítások által fémjelzett nyelvpolitika a nem hivatalos nyelveket száműzi a kommunikáció legtöbb szegmenséből, jellemzően a hivatalos érintkezés területéről. Romániában az állami, önkormányzati és más közigazgatási szervekkel való hivatalos érintkezésre, a jogszabályok kihirdetésére és a hivatalos ügyvitelre az államnyelv használata kötelező, miközben az oktatás, a kultúra, a műsorszolgáltatás és a helynevek tekintetében ugyan az államnyelv prioritását alapozza meg, de bizonyos esetekben alkalmazható a kisebbségi magyar nyelv is.

III. Az Európai Unió, egy soknyelvű politikai közösség otthona

Európa mintegy százötven éve szembesül a nemzetiségek vagy nemzeti kisebbségek problémájának kérdéskörével. A többenemzetiségű birodalmak, az oszmán, orosz és a Habsburg Birodalom nemzetiségei a „szeparatista nacionalizmus” (Demeter – Tonk 2007. 145) hatására kezdetben önállóságra, majd ezt követően a tömbbirodalmakból való kiválásra törekedtek. Az Osztrák-Magyar Monarchia törvénykezési úzusa tartalmazta az első olyan jogszabályokat, melyeknek elsődleges célja a nemzeti kisebbségek státusának megnyugtató rendezése volt, mint a magyar nemzetiségi törvény 1868-ból. A 19. századi proaktív törekvéseket derékba törte a kommunizmus majd fél évszázados diktatorikus uralma. Az 1989-es változásokat követően felcsillant némi remény a nemzeti kisebbségek kérdésének rendezését illetően, ám ezek európai szinten mára már gyakorlatilag elhalványultak. A '89-es változásokat követően Kelet-Európa viszonylag hamar ráébredt, hogy a kisebbségi kérdések megnyugtató rendezéséhez egyáltalán nem elégséges a nyugati demokratikus modellek ismertetése és implementálása. A liberális demokrácia mint társadalomszervezési modell számos tekintetben nem állja meg a helyét: ugyan a modell integrálja az emberi jogok retorikáját és a toleranciát, de eljárások, intézményi struktúra hiányában az etnikai heterogenitás leképezése semmilyen módon nem valósulhat meg (Demeter – Tonk 2007. 146). Az etnokulturális kapcsolatok egész területére a különböző nyugati demokráciák eltérő viszonyulása jellemző: egyrészt mert a nemzetközi jogalkotás és a nemzetállamok önálló jogalkotása a kollektív jogokkal szemben elutasító, enélkül pedig a nemzeti kisebbségek helyzetének rendezése reménytelen. Másrészt nem szabad megfeledkeznünk arról a tényről sem, hogy az európai nemzetállami berendezkedés az államot általában egyetlen nemzet vagy etnikum tulajdonának tekinti, ami legfőbb akadálya a nemzeti kisebbségi csoportok elismerésének, ezáltal az etnikai kisebbségek helyzetének rendezésének.

1. A nemzeti kisebbségek védelme az Európai Unióban

Az elmúlt évtizedekben az Európai Unió intézményeinek és magának az Európai Parlamentnek a kisebbségi népcsoportok védelméhez való hozzáállása folyamatos változáson ment és megy keresztül. Ennek ellenére a „kisebbségi problémák” megoldása lassú folyamat, melyet a tagállamok hozzáállása hátráltat. Az Unió 28, a Brexitet követően

2020 tavaszától vélhetően 27 tagállamának több mint 500 millió polgára közül nagyjából 50 millió tartozik valamely kisebbségi közösséghez vagy használ regionális, kisebbségi nyelvet (Eplényi 2013. 44). A kontinens nemzetállamainak földrajzi határai eltérnek a lakosság kulturális és etnikai berendezkedésétől, ennek következtében Európa több száz kisebb-nagyobb nemzeti kisebbségi közösségnek ad otthont.

Az 1980-as évektől kezdve a politikai és szakmai közösség a kisebbség fogalmával kapcsolatos definíciódilemmával áll szemben: mivel az európai kisebbségek eltérő helyzetben, eltérő földrajzi, történelmi környezetben élnek, az általános definíciót illető konszenzus lehetősége meglehetősen bonyolult, és ez természetesen ellehetetleníti a jogszabályi környezet kialakítását is (Eplényi 2013. 45). Ez a nehezítő tényező az 1990-es években talán feloldhatónak látszott, de mára el kell fogadnunk azt a tényt, hogy a tagállamok elzárkózása következtében feloldhatatlannak látszik. Természetesen azt sem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy hogy Európa keleti és nyugati fele teljesen mást ért a „kisebbség” fogalma alatt (hagyományos nemzeti kisebbség versus bevándorló kisebbség), és ez az eltérő megközelítés napi szintű ellentéteket és problémákat generál az Unió területén. A bevándorló és őshonos kisebbségek összemosása a probléma meg nem oldását eredményezi.

1.1 Nacionalizmus és nemzetállamok Európában

Az első világháborút megelőző pozitív politikai hangulat a sarajevói merénnyel véget ért. A pozitívizmus az államokat tekintette a nemzetközi autoritás legfőbb forrásának, a szuverén államok közötti viszony pedig a nemzetközi jog kizárólagos szabályozási területére utalt. Ennek a pozitív hangvételű, optimista korszaknak a végére tett pontot az első világháború, a nemzetközi normák mögötti egyetértés egy csapásra megszűnt. Továbbra is érvényesült azonban a hatalmi egyensúly rendszere (Kardos 2007. 53), egy olyan, az újonnan létrejövő hatalom elleni, változó koalíciók útján lévő szövetség- mechanizmus, mely az anarchiát hivatott korlátozni. Az első világháborút követően általánossá vált az a politikai meggyőződés, hogy azt a politikai irányvonalat, mely a világháború kirobbanásához vezetett, nemzetközi intézmények segítségével ellenőrizni, s amennyiben szükséges, korlátozni kell. Így jött létre a Népszövetség (Nemzetek Szövetsége) és az Állandó Nemzetközi Bíróság. Ezen intézmények legfőbb feladata, hogy „... *utat engedjenek a legitimitás egyéb, nem állami forrásainak, a nemzetek önrendelkezésének, amelyek felügyelt népszavazások útján rendeznek el kényes határvitákat, avagy a többségi állammal szemben nemzetközileg garantálnak*

kisebbségi jogokat” (Kardos 2007. 54). Nemzetközi jogi értelemben tehát a két világháború közötti korszak a kisebbségvédelem valóban európai szintű aranykorának tekinthető annak ellenére, hogy a Népszövetség keretében nem sikerült létrehozni egy olyan kisebbségvédelmi mechanizmust, amely a tagállamok összességére nézve kötelező érvénnyel bírt volna.

Az első világháborút követő békeegyezmények következtében új határvonalú tagállamok jöttek létre Európában, melyek hivatalosan nemzetállamok, a gyakorlatban soknemzetiségű államok voltak.

A soknemzetiségű tagállamok békés és hatékony működésének egyik alapvető feltétele egy olyan béke – és jogi rendszer megalkotása volt, mely biztosította a nagyhatalmak által saját érdekeiknek megfelelően átrajzolt határok stabilitását. Az ebben nyújtott kisebbségvédelmi garanciák végső célja valójában, Aristide Briand francia államférfi szerint a minél kevésbé fájdalmas asszimiláció. A kisebbségvédelmi kötelezettségek értelmében valamely nemzeti kisebbséghez tartozó egyénnek joga van politikai szabadságához, „ az állampolgárság megszerzéséhez, a diszkriminációmentes bánásmódhoz, a vallásuk szabad gyakorlásához, vallási, oktatási, kulturális intézmények alapításához és fenntartásához, a magánéleti és részleges közéleti nyelvhasználatához (bírók előtt), illetve az anyanyelven való alapfokú tanuláshoz az állami iskolarendszerben és méltányos részesedésre a közvagyonból nevelési, vallási és jótékonyági célokra” (Kardos 2007. 55). Mivel az anyanyelvhasználat volt a legszembevetőbb kisebbségi jog, elsősorban ezen a téren nyilvánul meg a többségi nemzethez tartozók negatív magatartása. A kisebbségvédelmi jogok a tagállamok jogrendszerében különleges védelemmel bírtak, módosításuk alkotmányerejű szinten volt lehetséges.

A kisebbségi jog első koncepcionális kérdéseinek megválaszolása az Állandó Nemzetközi Bíróság nevéhez fűződik, a legfontosabbak a kisebbségi közösség fogalma, a kisebbségekhez tartozás kérdése illetve az egyenlőség értelmezése (Herczegh 1988. 179). A kisebbségvédelmi mechanizmusok gyakorlati megvalósításának kudarca nem újkeletű, a kezdetektől nehézségekbe ütközött. A tagállamok nem álltak készen a követelmények teljesítésére, diszkriminatív intézkedésnek érezték azokkal a tagállamokkal szemben, akik rendelkeztek ugyan a területükön élő kisebbségi népcsoportokkal, de nem estek az első világháborút követően született intézkedések hatálya alá.

1.2 Nacionalismus és az államnyelvek kialakulása

Európában az első világháborút követő időszakot alapos területi és társadalmi átrendeződés jellemezte, hiszen a franciaországi békeszerződések egyenes

következményeként új államok, új nemzetek születtek és értelemszerűen a standard nyelvek művelése is felerősödött, mint ahogy a nemzeti függetlenség robbanásszerű kivívásának vágya is. A második világháborút követően az európai nagyhatalmak gyarmatbirodalmi végleg felbomlottak, és ez a bomlási folyamat hosszú évtizedekig formálta Európa politikai-területi arculatát. Az utolsó nagy felbomlás a Szovjetunió kisebb, önálló államokba való átrendezése ismeretes. Természetesen minden fent említett időszaknak meg voltak és meg vannak a saját jellemzőik. A 19. században a nacionalizmus és az ehhez szervesen hozzátartozó nemzeti identitás keresése a nyelvi menedzsment egyik legjelentősebb motivációjaként volt ismeretes. Mind a nagy francia forradalom, mind a német romantika a nacionalizmus jegyében azt hangsúlyozta, hogy egyetlen, egységesítő nyelv a nemzeti lét legmegfelelőbb meghatározója és védelmezője (Spolsky, 2004.48). Egy közeli nemzeti nyelv kiválasztása, annak idegen behatásoktól és elemektől való megtisztítása a kor egyik legnagyobb szabásúbb tevékenysége volt. Ezek az eszmék, elsősorban az első világháborút követően markánsan jelentkeztek a nyelvi menedzsment területén, azonban az európai nagyhatalmak azon a véleményen voltak, hogy a török birodalom és Osztrák-Magyar Monarchia felbomlását követően az újonnan alakult államok számára előnyösebb lenne egyetlen nemzetközi nyelv mint saját nemzeti nyelvük fejlesztése. Azonban rövidesen felmerült azon nemzeti kisebbségi nyelvek védelmének szükségessége is, amelyek túléltek a lakosság kitelepítését és a területi átrendeződéseket is.

Az első európai államok, amelyek a 18-19. században elindultak a nemzetállamok kialakulásának útján, Spanyolország, Portugália, Franciaország Svédország és Dánia voltak. Ez a folyamat csupán a második világháborút követően teljesedett ki, noha fizikai határaik sokkal korábban végleges formát öltöttek. A politikai határok megrajzolása nem nyerte el mindenki tetszését, mert a politikai nagyhatalmak nem voltak tekintettel a már korábban kialakult kulturális és nyelvi közösségekre. Sajnos ezen érzéketlen döntések következtében közösségek szakadtak részekre. Az új államok perifériájára került nemzeti közösségek egy távoli főváros irányítása alá kerültek, melynek nemzetépítő és nacionalizáló törekvései leggyakrabban összekovácsolják ezeket a közösségeket. Az új határok megszilárdulását követően az adott területen élő lakosság homogenizációja minden tekintetben kezdetét vette. Az európai vezetők első ilyen törekvése a vallási egységre irányult (Wright 2016. 39), ami nem volt teljesen új ideológiai irányzat, hiszen Európát mindig is az egységes keresztény vallási beállítottság jellemezte. A nemzeti identitás részben a közösségek vallási gyakorlatban való egységéből alakul ki (Wright 2016. 40). Az egyik legradikálisabb, egész Európára jellemző nyelvi váltás a reformáció következménye, hiszen a nemzeti nyelvek ekkor szakítják

meg a latin, mint vallási uralkodó nyelv szupremációját. A polgári rétegek felemelkedése, az új társadalmi rendek megjelenése tovább segítették a nemzeti nyelvek előretörését, pozíciójuk megszilárdulását. A nemzetállamok kialakulásának legfőbb jellemzője a nyelvek vitathatatlan egységessége, azonban ez problémát jelentett a nemzet fogalmának előzetes meghatározásakor. Európai szinten a germán dialektikus folytonosság sokkal elterjedtebb, mint azon népcsoportok, melyekre a német nyelvi egység jellemző. Az észak-nyugati és dél-nyugati területeken a dán, elzászi és svájci nyelvjárások beilleszkedésének és beágyazódásának sokkal inkább hatalmi- politikai mint nyelvi okai voltak ismeretesek. Egy etnikai csoport külső határainak definiálása esetében nem szabad megfedkezünk a belső nyelvi kohézió problémájáról sem. Példának okáért, az új német állam kialakulásakor azon csoportok, akik a „hochdeutsch” nyelvi változatot beszélték, természetesen sokkal egységesebb közösségeket alkottak. Az etnikai nemzetállamok és a nemzetállamok esetében, a csoportidentitás határai kevésbé határozottak, míg intézményi keretek között léteznek. Így a retorika ellenére, míg a politikai elit nem kezdi meg a nemzetépítés folyamatát, az etnikai nemzet nagyrészt fikció (Schlesinger 1986).

A „minden nemzeti csoportnak jár az önálló saját állam” elméletét a török, orosz és az Osztrák-Magyar Monarchia kivételével számos európai politikai hatalom vallotta a 18-19. században. A proto-elit lelkesen valóságos kampányt vitt azzal a céllal, hogy elismerjék a „nemzetiség” fogalmát és saját szuverén államukat az elidegeníthetetlen területeken (Taylor 1989), természetesen állítva be ezt a folyamatot (Smith 1995). Átvették és adaptálták azt az érvet, miszerint mindenki beleszületett egy nemzetbe, minden nemzetnek megvannak a saját, jól körülhatárolható, állandó határai, sajátos eredetük és sajátos karakterük, küldetésük és sorsuk (Smith 1992). A 19. század első felének nemzeti törekvéseinek mozgatórugója elsősorban az európai polgári középréteg, akinek egyik legfőbb feladata az adott csoport eredetének felkutatása és köztudatban való megtartása. Ennek számos változata és módszere ismeretes: az adott népcsoport népdalainak és népmeséinek gyűjtése, hőseinek és hőstetteiknek írásba foglalása, csoportszimbólumok, nemzeti zászló készítése. A 19. századi Európa nemzeteinek többé-kevésbe a művelt elit ideológiai termékének tekinthetők, akik a népességüket a nemzeti önrendelkezési kritériumoknak megfelelően alakították ki (Seton-Watson 1977). Sehol máshol nem volt a nemzetépítés feladata annyira kényszeres nyomás alatt mint a nyelv esetében. A nyelvi kohézió ezen hiánya a dialektikus folytonosságon belül komoly hiányt jelentett. Ahhoz, hogy a tömegek megismerjék és magukévá tegyék saját eredetüket és értékeiket, fel kell fedezzék és meg kell értsék azt, ezért a társadalom művelt

elitjének feladata ezt hozzáférhetővé tenni számukra. Ez azt jelenti, hogy a tömegeket saját nyelvükön kell megszólítani (Nairn 1997).

1.3 Egy soknyelvű politikai közösség elsődleges jogi alapjai

A második világháborút lezáró, az európai politika hatalmi kérdéseit végleg rendező békeszerződések különös módon már nem tartalmaztak kisebbségvédelmi jogi passzusokat. Természetesen szó nincs arról, hogy az első világháborút követő asszimilációs törekvések sikerrel lezárultak volna. Az európai hatalmak egész egyszerűen elhatározták, hogy a továbbiakban nem vesznek tudomást a nemzeti kisebbségek létezéséről, egyre romló helyzetéről. Alapot szolgáltatott erre a náci Németország vezetőjének, a második világháborút kirobbantó Adolf Hitler politikája, aki a területileg tagoltan élő német kisebbség védelmezőjeként lépett színre. Ugyan Hitler expanziós terve elsősorban területszerzésre irányult, a német kisebbség anyaországához való egyesített csatlakozása mégis kitűnő pretextust szolgáltatott a Népszövetségből már kilépő Birodalom számára. A jelen kisebbségvédelemmel foglalkozó szakemberei gyakran idézik Dél-Tirol helyzetét mint példaértékű autonóm tartományt (Forcher 2006. 209). Mussolini tétlenül nézte Ausztria bekebelezését, lemondott a dél-tiroliak jogi képviseletéről, megoldásként az áttelepülést támogatta.

Az Egyesült Nemzetek Szervezetének 1945-ös megalakulása tehát a kisebbségek védelmét tekintve teljesen új hozzáállást eredményezett az európai politika színtéren. 1948 december 10.-én fogadták el az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát, amely az egyén alapvető jogait foglalja össze. Mivel ezen dokumentum önmagában a kisebbségi jog mint fogalommal és egyáltalán a valamely nemzeti kisebbségi csoporthoz tartozó egyén jogairól nem rendelkezik, az ENSZ közgyűlési határozatban rendelte el a „Kisebbségek sorsa” (Kardos 2007, 61) nevet viselő tervezet létrehozását és megvalósítását, amely a szervezet kisebbségek ügyében eljáró hatékonyságát növeli. Ennek eredményeképp született meg az 1976-ban hatályba lépett Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 27-es cikke, amely rögzítette a kisebbségi jogokat. A szöveg megalkotásának körülményei igen viharosak, a nemzetépítő, fejlődő tagállamok erőteljes asszimilációs politikájuk védelmében igyekeztek a lehető legnagyobb mértékben csökkenteni a törvények erejét.

„ ... olyan államokban, ahol nemzeti, vallási vagy nyelvi kisebbségek élnek, az ilyen kisebbséghez tartozó személyektől nem lehet megtagadni azt a jogot, hogy csoportjuk más tagjaival közösségben saját kulturális életük legyen, hogy vallják és gyakorolják saját

vallásukat, vagy hogy saját nyelvüket használják” jelenti ki a 27-es cikkely. (Bruhács 1988, 198). Ugyan a dokumentum nem rendezi alaposan és kielégítően a kisebbségekre vonatkozó jogi fogalmakat és törvényi előírásokat, hiszen tartalma meglehetősen visszafogott, és legnagyobb hiányossága a kisebbség fogalmának tisztázása, konkrét megfogalmazás hiányában, ki nem mondottan rámutat a legfontosabb kisebbségi jog, az önazonosság megőrzésének jogi fogalmára (Kardos 2012. 63). Ugyanakkor a szöveg rámutat, hogy a kisebbségi jogok biztosításának egyik előfeltétele az adott közösség elismerése. A nemzetközi jog szempontjából kevésbé döntő jelentőségű, hogy az adott állam elismeri az adott kisebbségi közösség létét vagy sem, bár ebben a kérdésben, amint azt a cikkely kijelenti, minden esetben az adott államnak kötelessége jóhiszemű eljárásról tanúbizonyságot adni.

1.3.1 Az Európai Unió kisebbségügyi külpolitikájának szakaszai

A közép-kele-európai országok számára kidolgozott, a nemzeti kisebbségek helyzetének megoldását célzó alapidokumentum az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet minden tagja által 1990-ben ratifikált Koppenhágai Dokumentum. Ezen dokumentumot alapul véve indult újtára az EU etnikai kisebbségeket célzó próbálkozása, melynek három dimenzióját különböztetik meg (De Witte 2003. 245).

- a) A kisebbségvédelem mint az új államok elismerésének kritériuma (1991-1992): a jelölt államok elismerésének különböző feltételekhez való kötése nem volt precedens nélküli, azonban az, hogy a feltételek egyike épp a kisebbségvédelem lett, maga is precedensértékű. Különösen olyan államok ki nem mondott felháborodását váltotta ki, akik eleddig szinte semmit sem tettek az etnikai népcsoportok helyzetének megnyugtató rendezése miatt.
- b) Az Európai stabilitási egyezmény (1993-1995): a Maastrichti Szerződés életbelépését követően, francia javaslatra az EU mediátori szerepet vállalt Európa stabilitásának konszolidálásában, a jószomszédi viszonyok elősegítésében. Ezt bilaterális szerződések és nyilatkozatok segítségével szándékoztak megerősíteni. A kívánt szerződések közül az 1995-ös évi párizsi konferenciára csupán a Magyarország és Szlovákia közötti bilaterális egyezmény született meg, a Magyarország és Románia közötti szerződést, épp a nyelvhasználati jogokról való megegyezés miatt, csupán 1996-ra sikerült véglegesíteni.

- c) Az országvélemények és a Partnerségek a csatlakozásért (1997-1998): 1998-ban a „Partnerségek a csatlakozásért” intézményi keretein belül rövid és közép távú prioritásokat sikerült megfogalmazni a tagjelöltek számára a kisebbségvédelem területén. Az egyik legfontosabb kitétel a kisebbségi nyelvhasználatra vonatkozó törvényi keret reformja volt elsősorban Szlovákia, Lettország és Észtország esetében. Csehország, Magyarország, Románia és Bulgária közép távú módosításokat volt kénytelen eszközölni a roma lakosság integrációjának esetében (De Witte 2003. 247).

1.3.2 Az Európai Unió kisebbségpolitikai jogi környezet

Az Európai Unió vezetését ellátó Európai Tanács és a Bizottság mindeddig nem érezte szükségét, hogy közös kisebbségvédelmi kötelezettségeket vállaljon. Az EU, mint nemzetközi, pontosabban nemzetek fölötti szervezet, direkt módon nem vett és a jelenben sem vesz részt konkrét kisebbségvédelmi kodifikációs folyamatokban. Ez nem jelenti azonban, hogy nem is foglalkozik ezen témával, hiszen tagállamai egyenként tagjai mind az ENSZ, mind az Európai Tanács szervezetének és részt vesznek az Európai Bizottsági és Együttműködési Szervezet, az EBESZ munkafolyamataiban is. Nem hagyhatjuk szó nélkül azt a nyilvánvaló tényt, hogy a korábban említett történelmi változásoknak tulajdoníthatóan a tagállamok eltérő módon viszonyulnak az etnikai kisebbségekkel kapcsolatos kérdésekhez. Ez a leküzdhetetlen akadály a legfőbb oka annak, hogy a tagállamok ebben a kérdésben képtelenek a konszenzusos és egységes fellépésre. Alapvető különbségekre bukkanunk a tagállamok kisebbségvédelmi törvénykezéseiben, gyakorlatában, kisebbségvédelmi eszközeinek tárházában és egyáltalán, a kisebbségi kérdéshez való viszonyulásukban. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy különböző fórumokon ne lehetne kisebbségügyi vonatkozású kérdésköröket tárgyalni.

A kisebbségvédelmi minimum megalkotása talán a kilencvenes években volt a legesélyesebb, ezt bizonyította a Koppenhágai Kritériumok megalkotása. A dokumentum egyfajta feltétellista kívánt lenni a csatlakozni kívánó országok számára, kitért a kisebbségi jogok védelmére, tiszteletben tartásának fontosságára (Eplényi 2013. 46). Ebben a dokumentumban került először megfogalmazásra a „nemzeti kisebbség” szóösszetétel, ezt megelőzően a hivatalos jogi dokumentumokban kerülték a nemzeti kisebbségi jogokra való utalást is. Egyedül az Európai Parlament mutatott előrehaladást ebben a témában, és értékorientált megközelítésének köszönhetően számos proaktív határozatot fogadott el a témában. Közösségi kompetencia hiányában ezen határozatok csupán politikai jeletőséggel bírtak. A Koppenhágai Kritériumok megfogalmazásával és elfogadásával a kezdeményező

szerepet átvette az Európai Bizottság, melyhez átkerült a monitorizálás feladata is. Ennek eredményeképp a csatlakozásra váró országokról készített jelentésben egész fejezetet szentel a kisebbségi kérdésnek. Számos esetben kötelezte a csatlakozni kívánó országokat jogszabályi változtatásokra, ilyen volt például a szlovák nyelvtörvény módosítása a Meciar-kormány esetében, amikor törölni kellett a törvényből a szankciók részt. Önálló kisebbségvédelmi norma – és jogszabályrendszer hiányában az Unió a kisebbségi kérdés kezelését ugyan elvi szinten beépítette kül- és biztonságpolitikájába, ám ez vajmi kevésbé nyilvánult meg gyakorlati szinten. Ugyan a már említett koppenhágai találkozón (1993) az Európa Tanács elsődleges csatlakozási feltételként nevezte meg a kisebbségvédelem rendezését a kandidátus országok számára, ennek megnyugtató kezelése a csatlakozást követően már nem vált elsődleges fontosságúvá sem az EU sem pedig a már csatlakozott tagországok számára. Ezt hangsúlyozza az Amszterdami Szerződés eljárásmegfogalmazás is. Ugyan a dokumentum a Koppenhágai Kritériumok összes kitételét az elsődleges jog részévé emelte (Demeter – Tonk 2007.143), a kisebbségvédelemtől ezúttal és véglegesen eltekintett, mintegy jelezve ezzel, hogy a kisebbségek helyzetének belső, közösségi szintű, egységes jogi szabályozása kényes kérdés számára, az Unió a kisebbségvédelemhez kapcsolódó ajánlásait leginkább exportcikknek szánja (De Witte 2003. 243), illetve hogy a kisebbségi kérdés megoldása elsősorban Kelet-Európa problémája. Az EU intézményei által kibocsájtott, elsősorban Közép- és Kelet-Európa számára készült dokumentumok általános kisebbségvédelmi normákat tartalmaznak: ugyan konkrétan megnevezésre kerülnek az elvárt lépések, azonban hiányoznak az elvárásokat alátámasztó normák és mércék. A csatlakozni kívánó országok pedig látszólagosan igyekeznek ezen elvárásoknak eleget tenni, hiszen a csatlakozás egyik alapfeltétele a kisebbségvédelmi kérdés rendezése.

1.3.3 Fordulat az európai etnikai kisebbségvédelem területén

Kisebbségvédelmi szempontból a 2000-es évek szintén jelentős változásokat hozott, hiszen az európai uniós joganyagban ekkor kerül nevesítésre a „nemzeti kisebbséghez való tartozás” (Eplényi 2013. 47). Az ehhez kapcsolódó legfontosabb dokumentumok a 2009-ben életbe lépett Lisszaboni Szerződés, és a korábban megfogalmazásra került, de csak a Lisszaboni Szerződéssel egyidejűleg életbe lépő Alapjogi Charta (2000), melynek 21. cikke tartalmazza a „nemzeti kisebbséghez tartozáson való megkülönböztetés” tilalmát, valamint a 22. cikk a „kulturális, vallási és nyelvi sokféleség” védelmének kérdést taglalja. A Lisszaboni Szerződés a preambulum 2. cikkében „a kisebbségekhez tartozó személyek jogainak

tiszteletben tartása” fontosságát hangsúlyozza, azonban a törzsszövegben erről a továbbiakban nem tesz említést. Ez arra utal, hogy a kisebbségi kérdéskör megoldása a továbbiakban is a tagállamok nemzeti hatáskörében marad, az uniós jogszabályok nem bírnak kényszerítő erővel és nem társul hozzájuk direkt jogorvoslati haszon. A Koppenhágai Kritériumok hasznossága természetesen nem vitatható, azonban hatályát az kandidátus ország csatlakozásának pillanatában elveszti.

Az Európai Unió keretein belül érintett kisebbségügyi politikai intézkedések négy fő csoportra oszthatók (Vízi):

- a nyelvi kisebbségeket támogató közvetlen és kulturális politika vonatkozásában közvetett intézkedések
- regionális politikák kisebbségügyi vonatkozásai
- diszkriminációellenes intézkedések és eljárások
- a külpolitikában megjelenő kisebbségvédelmi intézkedések

1.3.4 Területi autonómiák szerepe az európai kisebbségvédelmi normák megteremtésében

A kommunista totalitárius rendszerek összeomlása számos etnikai természetű konfliktus kialakulását eredményezte. Közel harminc év távlatából megállapítható, hogy ezek jelentős része elsősorban a Balkán és a Kaukázus vidékére összpontosult, mintegy pánikot keltve a nyugati demokráciák politikai osztályainak körében, akik a jövő „Eurogeddon”-ját vízionálták (Demeter – Tonk 2007. 144). Az EBEÉ/EBESZ 1990-ben tett nyilatkozatai tükrözik azt a problémamegközelítést, miszerint az európai etnikai konfliktusok kezelése nemzetközi problémaként kerülhet megoldásra (Demeter – Tonk 2009. 122). A nyugati demokráciák eltérő felfogása és problémamegoldási törekvése természetesen eltérő megközelítéseket eredményezett. Konszenzus hiányában három irányba sikerült elindulni: egyrészt a Nyugaton leginkább bevált eljárásokat próbálták gyakorlatba ültetni, kialakítva a már nyugati bevált intézményi rendszert és alkalmazva a jól ismert módszereket, másrészt minimális kisebbségvédelmi standardok kerültek megfogalmazásra, harmadsorban pedig az adott konfliktustól függően közvetlen diplomáciai vagy akár katonai beavatkozást eszközöltek. Mivel a három stratégia gyakorlatba ültetve több ponton is ütközik egymással, a nemzeti kisebbségek helyzetének elvárt javulása nem következett be. Az első statégia keretén belül említjük a már működő nyugat-európai területi autonómiákat, melyek a nyugati

demokráciákban viszonylag kielégítő megoldást nyújtottak az őshonos, hangsúlyozottan nem bevándorló kisebbségek számára.

A kisebbségi jogok különböző formáit terjedelmük és hatáskörük szerint hierarchikus rendszerbe sorolhatjuk (Brunner – Küpper 2004.471). Alapszintre soroljuk a hátrányos megkülönböztetés tilalmát és a jogegyenlőséget. A következő szint a sajátos jogoké, amelyek elsősorban ráirányítják a figyelmet a kisebbség tagjainak eltérő sajátosságaira. Ezek lehetnek egyéni vagy kollektív jogok. Amennyiben a közösségi jogok elérik az önrendelkezés bizonyos szintjét, autonómiává vál(hat)nak. Ebben a hierarchikus értelemben az autonómia jelenti azt a legmagasabb jogi státust, melyet egy kisebbség egy adott államban elnyerhet. A kisebbségi jogok alkalmazása a közhatalom korlátozásának illetve a polgári egyenlőség megteremtésének az eszköze. Az autonómia elsősorban a kisebbségvédelem eszköze és mint ilyen, lehetővé teszi a kisebbségvédelmi érdekképviseltek számára a hatalomban való közvetlen részvételt. Az autonómia ezért nem képzelhető el a hatalom megosztása és szerkezeti átalakítása nélkül, vagyis direkt módon érinti az állam szerkezetét és közigazgatási rendszerét.

A legismertebb (területi) autonómiára tett ajánlást az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet emberi dimenzióival foglalkozó koppenhágai konferencia legfőbb dokumentuma (1990) tartalmazza, melyet a nemzeti kisebbségvédelemmel foglalkozó szakemberek valódi áttörésként értelmeztek még úgy is, hogy csupán ajánlásként és nem kötelező jelleggel bíró jogi aktusként került megfogalmazásra. A dokumentum 35. cikke szerint *„a részt vevő államok erőfeszítéseket tesznek, hogy feltételeket alakítsanak ki meghatározott nemzeti kisebbségek etnikai, művelődési, nyelvi és vallási identitásának fejlesztésére, s ennek keretében az egyik lehetséges mód megfelelő helyi vagy önkormányzati adminisztratív szervek létrehozása, amelyek összhangban állnak e kisebbségek adott történelmi és területi feltételeivel”*³.

Maga az tény, hogy az autonómia, mint lehetséges nemzeti kisebbségvédelmi forma az EU számos vezető intézményének dokumentumaiban megfogalmazásra került, bizonyítja azt, hogy elsősorban a 90-es évek elején a nemzetközi szervezetek valóban lehetséges megoldásként fogalalkoztak az autonómiák nyugat-európai rendszerével, mi több, megpróbálták azt a nemzetközi kisebbségvédelmi normák sorába emelni. Közel harminc év távlatából azonban világosan látszik, hogy ezen próbálkozásokat a gyakorlatba átültetni nem sikerült. A poszt-kommunista államok egyhangúlag és kategorikusan visszautasítottak és

³ www.onkormanyzas.sk/201307151559250.ebesz_koppenhaga.pdf

folyamatosan elutasítanak minden olyan kísérletet, amely az autonómia kérdéskörének egyáltalán a lehetőségét is felveti. Hazai vonatkozásban a Székely Nemzeti Tanács Székelyföld autonómiájára vonatkozó statutuma 2020 tavaszán negyedik ízben kerül Románia parlamentje elé, és már most kijelenthetjük, hogy a holtpontról való elmozdulás esélye a nullával egyenlő. A problémát kutató számos nyugati újságíró szakember a kelet-európai régió népeinek és kulturájának premodern jellegét, a keleti gondolkodásban uralkodó etnikai, „törzsi” nacionalizmust nevezte meg, mint az autonómiatörekvések legfőbb gátló tényezőjét (Demeter – Tonk 2007. 156). A nyugati világra jellemző politikai nemzeteszmény a nemzethez való tartozást elsősorban az állampolgárság fogalmában definiálja, a kelet-európai kultúrákban az etnikai nemzet fogalma a nemzeti identitást elsősorban vérségi kötelékből, közös nyelvből és kulturából eredezteti. Egy efféle típusú nemzeti önértékelés sokkal ellenségesebben viszonyul a más kulturájú, más nyelvet használók iránt még akkor is, ha ők is az illető állam polgárai. A kilencvenes évek elején Kelet-Európa legtöbb kormánya a kisebbségi kérdést kizárólag belbiztonsági kérdésként kezelték és visszautasítottak minden olyan nemzetközi próbálkozást, mely ennek megváltoztatására irányult. A többségi társadalmak és politikai osztályok egyik legfőbb félelme a nemzeti kisebbségek lehetséges illojális viselkedése, mely akár a területi elszakadáshoz és az anyaállammal való egyesüléshez is vezethet. Ugyanakkor nem feledkezhetünk meg a kollektív történelmi emlékezet rögeszméjéről sem, hogy azon anyaállamok, akik a politikai döntések következtében területeket vesztek, birodalmi integritásuk visszaállítására törekedhetnek. A nyugat-európai sikeres autonómia modellek háttérében inkább a jogrendi stabilitás, a szolid de biztos jogi kultúra és mindenekelőtt a nemzetbiztonsági aggodalmak hiánya áll.

Ugyanakkor Nyugat és Kelet határán működő és sikeres, minta értékű autonómiákkal is találkozhatunk. Dél-Tirol autonómiája hosszas tárgyalások nyomán 1971 november 10.-én valódi kisebbségi területi autonómiát megteremtő Autonómia Statútum aláírásával vette kezdetét (Forcher 2006. 97). Az alkotmány, az olasz jogrend alapelvei, a nemzetközi kötelezettségek és a nemzeti érdekek szabják meg a háromszintű autonómiajogokat: a régió teljes, rész- és a kiegészítő illetékességekkel rendelkezik. A helyi törvényhozó hatalom teljes hatáskörei olyan területeket érintenek, amelyek fontosak a kisebbség önazonosságának megőrzésében. A német és az olasz nyelv a hivatalokban egyenlő rangú. Amennyiben valamely nyelvcsoporthoz vagy annak tagja úgy véli, valamely jogszabály sérti, a regionális tanácsban vagy a tartományi tanácsban kérheti az „anyanyelvi szempontok szerinti szavazást”, illetve ilyen ügyekben a bolzanói székhelyű Közigazgatási Bírósághoz is

fordulhat. A dél-tiroli autonómia egyéb, elsősorban gazdasági vonatkozásaival egy későbbi fejezetben foglalkozunk.

2. **Kisebbségi nyelvek. Nyelvi kisebbségek és az Európai Unió**

Az Európai Unió tagállamai számos lényeges, ám politikailag kényes kérdésben struccpolitikát folytattak-folytatnak, ezért az egységes fellépés továbbra is várat magára. Az egyik ilyen megoldásra váró, egyre sürgetőbb kérdés a nemzeti, etnikai, vallási és nyelvi kisebbségek helyzetének halaszthatatlan rendezése, mely egyre nagyobb feszültséget gerjeszt a jelen Európájában. Az EU nem kezelte kellő figyelemmel az 1989-es politikai változásokat, mely ismételtén felszínre hozta a nemzetállamok versus nemzeti kisebbségek ellentétét, ennek feloldása mind a mai napig hiányzik a politikai realitások tárházából, sőt, mi több, az elmúlt harminc évben az erre való törekvések lendülete lankadni látszik. Amint azt az Európai Unió alapító okiratai és hivatalos dokumentumai is rögzítik, az integráció elsődleges célja egy szabad piaci verseny és egységes piac kiteljesítését célzó gazdasági együttműködés létrejötte (Marján 2005. 56), ezért a tagállamok kerültek minden olyan kényes politikai kérdést, amely veszélyeztette volna az egységes együttműködést. Ennek értelmében máig nem történt meg az EU nemzeti, kulturális, nyelvi kisebbségi jogainak uniós szintű számbavétele.

A jelenkori Európában az utóbbi években végbement geopolitikai és társadalmi változások egyre inkább felszínre hozták a nyelvi kisebbségek jogainak kérdését, ezáltal implicite terítékre kerültek bizonyos kulturális és vallási kérdések is, ezért a tagállamok közössége ugyan minimális mértékben, de kénytelen a kisebbségpolitikával is foglalkozni.

Az EU kisebbségpolitikai megközelítése több szempontból is ambivalens (Vízi é.n. 38). Egyrészt arra vonatkozóan, hogy az 1992-ben elfogadott Maastricht-i szerződés értelmében az EU egyik deklarált értékpillére a kulturális, regionális, nyelvi sokszínűség alkotta európai egység. Ezért nehéz megérteni az EU viszonyulását a kisebbségi népcsoportok helyzetéhez, illetve megválaszolásra vár az a kérdés is, hogy jelen helyzetben hogyan egyeztethetőek össze a brüsszeli és tagállami politikák. Másrészt szót kell ejtenünk arról a nyilvánvaló tényről, hogy az EU számára a kisebbségvédelem egyre inkább a belső és az EU egységes politikai stabilitását konzerválni kívánó külpolitikai cél és mechanizmus, és kevésbé vonatkozik a területén élő népcsoportokra. Ezt bizonyítja az a tény, hogy az elmúlt évtizedben az EU számos alkalommal állt ki a harmadik államokban élő kisebbségi népcsoportok jogaiért, miközben nem rendezte a saját területén élők helyzetét.

Szót kell ejtenünk továbbá az EU diszkriminációellenes politikájáról is. A hátrányos megkülönböztetés tilalma az EU gazdasági alapelveivel összhangban a munkaerőpiac szabad átjárhatóságára, az egyenlő munkaerőpiaci esélyek megteremtésére, és ennek folyományaként a szociális jogok kiterjesztésére vonatkozik. Gazdasági szempontból tehát a tagállamok számára lényeges volt olyan irányelvek megfogalmazása, melyek szavatolják a gazdasági terület hátrányos megkülönböztetés-mentességét. Így született meg a az 1999-ben hatályba lépő Amszterdami Szerződés 13. cikke, melynek értelmében a Tanács *„megfelelő intézkedéseket tehet a nem, faji vagy etnikai eredeten, valláson vagy más meggyőződésen, fogyatékonyságon, életkoron vagy szexuális irányultságon alapuló diszkrimináció elleni küzdelem érdekében”* (Vizi). Itt kell megjegyeznünk, hogy a valamely nyelvi közösséghez való tartozáson alapuló diszkriminációra a fentebbi kijelentés nem vonatkozik annak ellenére, hogy az EU területén számos olyan nyelvi kisebbség beazonosítható, akik gyakorta szenvednek a hátrányos megkülönböztetéstől. Hasonlóan álságos az EU regionális politikája, mely elsősorban a regionális kultúrák uniós elismerését tolja előtérbe, ami elsősorban a homogén regionális kisebbségek kulturális fejlődésére lehet pozitív hatással. A regionális kultúrák sokszínűségének elismerése tagállami szinten csak akkor lehetséges, ha az adott kisebbség által lakott terület egybeesik a támogatandó közigazgatási területtel.

2.1 Nyelvi jogok az Európai Unióban

Az EU kisebbségi jogokra vonatkozó intézkedése közül elsősorban a nyelvi jogokra, pontosabban a kisebbségi nyelvekre vonatkozó intézkedésekre találjuk a legtöbb példát. A két fogalom közötti árnyalatnyi különbség (Vizi 2001.285) dolgozatunk szempontjából igen lényeges, hiszen tükrözi a tagállamok kisebbségi léthez való hozzáállását. A tagállamok egy általános kisebbségeket elismerő és helyzetüket rendező általános érvényű törvénykezés megalkotását soha nem fogadnák el, mintahogy azt sem, ha az EU valamely kisebbségi közösség vagy egy ehhez tartozó egyén bármilyen (nyelvi) jogát a legcsekélyebb mértékben elismeri, hiszen azzal a kisebbségi csoportok létének elismerését igazolná. A kisebbségi nyelvek értékének elismerése nem rejt magában oly mértékű veszélyt, hogy azt a tagállamok fenyegetésként értékelnék, hiszen az elismerés csupán egy adott nyelv adott helyzetben való értékelésére vonatkozik, és nem egy kisebbségi közösség vagy politikailag vitatható identitásbeli különbség jelenlétére.

Alkotmányos szinten a nyelvi jogok ritkán vagy egyáltalán nem kerülnek önálló jogokként tárgyalásra, hiszen vitathatatlanul összefüggésben állnak más alap- és kisebbségi jogokkal, vonatkozzon az a véleménynyilvánítás szabadságára, vallásszabadságra, oktatáshoz

való jogokra. Hovatovább a nyelvi jogok léte szoros kapcsolatban áll a demokrácia elvével (Juhász 2012. 46) és a legtöbb életviszonyban jelen van. Egyes alapvető jogok biztosításának alapfeltétele a nyelvi jogok alapvető biztosítása (Láncos 2012. 201).

A jelen Európájában a nyelv és nyelvhasználat nem csupán kulturális érték, hanem egyre fontosabb szociális és gazdasági jelentősége van. A globális gazdasági folyamatok, a munkaadók és munkavállalók, gazdasági szervezetek, kis- és nagyvállalatok szerepe egyre inkább felértékelődik és ezzel párhuzamosan nő a nyelvhasználat fontosságának szerepe az uniós szintű szabályozásokban. Ugyan a társadalmak, és különösen a többségi társadalmak a politikai szereplőknél kevésbé érzékenyek a kisebbségi nyelvhasználatból adódó esetleges sérelmek kompenzálására, az ebben rejlő előnyöket pedig még vajmi kevesen ismerik föl és alkalmazzák. Téves megítélés az, hogy a kisebbségi nyelvhasználatnak nem volna relevanciája a gazdasági integráció és újkori gazdasági folyamatok szempontjából (Shiubne 2002. 12). A nyelvhasználat kérdése elsősorban a piaci és fogyasztói egyenjogúság szempontjából lehet releváns. A helyi és regionális közösségek egyre inkább közvetlenül kapcsolódnak be az EU és a globális piac hálózatába, és mivel a kommunikáció szerepe egyre inkább felértékelődik, ez hatással van a gazdasági kapcsolatok által befolyásolt általános nyelvhasználatra, és elsősorban a veszélyeztetett kisebbségi és regionális nyelvekre. Az EU morális és jogi felelőssége tehát ezen folyamatok figyelemmel kísérése és védelme.

2.2 Nyelvi jogok mint a nemzetközi jog szerves részei. Elsődleges szabályozó dokumentumok

Az Európa Tanács keretében két nagyon lényeges, máig érvényben lévő kisebbségi szerződés született, melyeket Románia és Magyarország egyaránt ratifikált: a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája (1992) és a Keretegyezmény a nemzeti kisebbségek védelméről (1995). A szerződések létrejöttének számos oka volt (Kardos 2012. 66): katalizátorként tekintünk a volt Szovjetunió és a Balkán félszigeten zajlott etnikai konfliktusokkal járó fegyveres összecsapásokra, amelyek ráébresztették az európai államközösséget, hogy a kisebbségek védelme regionális szabályok nélkül semmit sem ér. A koppenhágai Emberi Dimenziók Értekezletén (1990), az EBESZ égisze alatt elfogadott dokumentum IV. fejezete, noha végül elbukott, summázta a legfontosabb kisebbségi jogokat, azonban nemzetközi jog szerint nem kötelező formában. Az európai államok továbbá felismerték, hogy az ENSZ égisze alatt az elkövetkező időkben nem fog kisebbségi jogi egyezmény születni, amit csak súlyosbít az a tény, hogy az emberi jogok európai egyezményéhez nem sikerült kisebbségi jogokat tartalmazó kiegészítő jegyzőkönyvet

csatolni. Ezen hiányosságokat hivatott a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája és a Keretegyezmény a nemzeti kisebbségek védelméről részlegesen és időszakosan bár, de orvosolni.

2.2.1 A Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája

A Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartáját⁴, a továbbiakban Charta, 1992 június 22-én fogadta el Strassbourghban az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága azzal a céllal, hogy támogassa az Európában beszélt helyi, regionális és kisebbségi nyelveket mint az európai kulturális örökség részét képező értékeket. Előzményként említhetjük az Európai Helyi és Regionális Hatóságok Állandó Konferenciáját 1988-ban, melynek 192-es ajánlása már tartalmazza a Charta szövegét. Alkotói azzal a céllal foglalták be a Charta szövegét az ajánlásba, hogy a későbbiekben nemzetközi szerződéssé nője ki magát, hiszen már 1954-ben az Európai Kulturális Egyezmény deklarálta védendő értéknek tekintett az európai tagállamok területén használt nyelvekre. Mivel az európai tagállamok sajátos érdekeik szerint viszonyultak és viszonyulnak mind a mai napig a kisebbségvédelemhez, következetesen elutasítanak minden olyan kezdeményezést, melyet területi integritásukra vagy hatalommegosztási ideológiájukra veszélyesnek titulálnak. A Charta alkotói ezért hasznosabbnak vélték, ha a szöveg megfogalmazása elsősorban az európai kultúra veszélyeztetett részét képező kisebbségi vagy regionális nyelvekre helyezi a hangsúlyt, nem pedig a nyelvi kisebbségekre és jogaikra. Tehát a Charta tudatosan törekszik a közösségi és egyéni jogalanyiség elkendőzésére (Kardos 2012. 67). Ebben az értelemben a Charta célja politikai jellegűnek tekinthető.

2.2.2.1 A Charta tartalma és a szövegből eredő kötelezettségek

Mielőtt sorra vennénk a paragrafusokat, szükségesnek érzem röviden áttekinteni, hogyan illeszkedik a Charta és a ratifikáló törvény a románai jogi környezetbe. Alkotmányos főszabály szerint a nemzetközi egyezmények közvetlen hatással és hatállyal érvényesülnek a hazai jogrendben, ennek ellenére szükség van a belső jogszabályok kiegészítésére és pontosítására. A Charta rendelkezései elsősorban irányelveket tükröznek, maga a szöveg kevésbé tartalmaz konkrét előírásokat. Ez csak erősíti a kevésbé lelkes tagállamok, köztük Románia passzív hozzáállását. Jogi értelemben természetesen kifogásolható, hogy a Charta nem tartalmaz konkrét végrehajtási normákat, amelyek az értelmezések és ellentmondások felszámolását segítenék, mint a kisebbségi nyelven írott dokumentumok érvényessége vagy a

⁴ <http://epa.oszk.hu/00000/00036/00012/pdf/09.pdf>

fordítás ingyenessége polgári perekben. Súlyos probléma az a tény is, hogy az illetékes szervek egyáltalán nem, vagy csupán felületesen ismerik a Charta rendelkezéseit, és megszokásból utasítanak el jogos nyelvjogi kérést. Ennek feloldását jelentené, ha a Charta rendelkezéseit szervesen beemelnék a hazai jogrendbe (Szilágyi 2014. 5).

A preambulomot követően a 23 cikkelyt négy fő fejezetre osztották eszerint (Kovács 1992): az első rész általános rendelkezéseket, definíciókat, kötelezettségvállalásokat és részletszabályokat foglal magába. A második rész egyetlen, a 7-es cikkelyből áll, amely tartalmazza a követendő célokat és elveket. A harmadik rész (8-14. cikkely) tartalmazza a 2. cikkely 2. paragrafusa értelmében vállalt kötelezettségeknek megfelelő teendőket doméniumokra lebontva. A negyedik rész a végrehajtás menetét részletezi, az ötödik pedig a záró rendelkezéseket tartalmazza.

A preambulum tartalmazza azt a hivatalos indoklást, mely megfogalmazza a Charta létrejöttének célját: „Európa történelmi regionális vagy kisebbségi nyelveinek ... védelme hozzájárul Európa kulturális hagyományainak és gazdaságának megóvásához és fejlesztéséhez”⁵ valamint azt a kitétel, amely európai szinten legitimálja a regionális vagy kisebbségi nyelvek védelmének fő kitételét: „*a regionális vagy kisebbségi nyelvek védelme és támogatása nem történhet a hivatalos nyelvek és azok megtanulása szükségességének a hátrányára*”, vagyis egy ország hivatalos nyelve nem írhatja felül az adott régió nyelvhasználati prioritását.

A Charta 1. cikkének a) pontja kimondja, hogy a védett regionális vagy kisebbségi nyelvek nem lehetnek hivatalos nyelvek, vagyis ha a védett nyelv egyben az adott állam hivatalos nyelve is, nem jár számára automatikus védelem. Oltalom alá helyezhető mégis a 3. cikk 2. pontja alapján, az állam önkéntes kötelezettségvállalása folytán. Ugyanezen pont kimondja továbbá, hogy a regionális vagy kisebbségi nyelv védett státusának előfeltétele a területi jelleg. Az 1. cikk b) pontjának értelmében a védő és támogató intézkedések alkalmazása függ az adott nyelvet használók számától. Ez a nyelvi közösség azonban nem szükségszerűen kell az adott területen többségben legyen (Kardos 2012. 67). A szöveg nem tesz számottevő különbséget kisebbségi és regionális nyelv között, ez utóbbi akkor használható, ha a nyelvi közösség helyi többséget alkot (18. paragrafus).

A Charta 2. cikkelyének első pontja mintegy előrevetíti a második részt. Kimondja, hogy a 7. cikkelyben megállapított célokat és elveket valamennyi kisebbségi vagy regionális nyelv esetében alkalmazni kell. A második pont rámutat arra, hogy az adott tagállamnak a

⁵ <http://epa.oszk.hu/00000/00036/00012/pdf/09.pdf>

Charta elfogadását követően joga van megválasztani, hogy mely nyelv(ek) számára garantál védelmet, és területének pontosan mely részén teszi ezt. Ugyanakkor a Charta 2. cikkelyének 2. pontja kimondja, hogy a védett nyelv kijelölése pillanatában „*vállalja, hogy a jelen Charta III. részének rendelkezései közül legkevesebb 35 paragrafust vagy bekezdést alkalmaz, és pedig legalább hármat-hármat a 8. és 12. cikkelyből és egyet-egyet a 9., 10., 11. és 13 cikkelyből*”⁶. A 8. és 12. cikkely az oktatás és kulturális tevékenység területének kötelezettségvállalásait tartalmazza. Az a tény, hogy a fentebb említett cikkelyek rendelkezéseiből, a többivel ellentétben legkevesebb három-három rendelkezést szükséges felvállalni, hangsúlyosabbá teszi a két területet.

A második rész egyetlen cikkelyt tartalmaz. A 7. cikkely öt paragrafusba foglalja össze a vállalandó célokat és elveket. Az első paragrafus a következőket állapítja meg minden egyes nyelv esetén alkalmazandó nyelvpolitika számára:

- a kisebbségi vagy regionális nyelvnek mint a kulturális gazdagság kifejezésének elismerése
- a kisebbségi nyelv földrajzi helyzetének tiszteletben tartása valamint annak biztosítása, hogy egy esetleges új közigazgatási felosztás nem akadályozza az adott nyelv védett státusát
- produktív lépések a kisebbségi nyelvek fejlesztése érdekében
- a kisebbségi nyelv köz- és magánéleti, szóbeli és írásbeli használatának bátorítása
- kisebbségi nyelvhasználók csoportján kívül és belül kapcsolatok fejlesztése és ápolása
- a kisebbségi nyelv megfelelő formában, minden szinten történő oktatása és tanulása
- lehetőséget teremteni a védett kisebbségi nyelv elsajátítására azok számára, akik az adott nyelvterületen élnek, de nem tagjai a kisebbségnek
- a kisebbségi nyelvek egyetemi szintű kutatásának elősegítése
- a határokon átívelő csereprogramok és kapcsolatok elősegítése azokkal az államokkal, ahol az adott kisebbségi nyelvet azonos vagy megegyező formában használják

A további paragrafusok megerősítik és kiegészítik az első paragrafusban felsorolt elveket: a második pont előírja a kisebbségi nyelvekkel szembeni bármilyen jellegű diszkriminációt, ugyanakkor leszögezi, hogy az adott kisebbségi nyelv védelmének érdekében alkalmazott pozitív diszkrimináció nem tekinthető az elv megsértésének. A harmadik pont a nyelvi közösségek közötti megértés és kölcsönös tisztelet elősegítését írja

⁶ <http://epa.oszk.hu/00000/00036/00012/pdf/09.pdf>

elő a tagállamoknak. A negyedik pont a kisebbségi nyelvi csoportok szükségleteit és kívánságait helyezi előtérbe, illetve bátorítja a hatóságokat, hogy ez ügyben tanácsadó testületek létrejöttét támogassák.

A III. rész a következő területeken védi a kisebbségi és regionális nyelveket: oktatásügy, igazságszolgáltatás, közigazgatási hatóságok és közszolgáltatások, média, kultúra, gazdasági élet és határokon átívelő kapcsolatok.

2.2.2.2 A Charta gazdasági vonatkozásai a hazai jogrend tükrében

A korábbi kisebbségvédelmi, a nyelvhasználati gyakorlatra vonatkozó jogi sikurzusok eleddig egyáltalán vagy vajmi kevésbé foglalkoztak ezen terület gazdasági vonatkozásaival. Ugyan nem tartozik a kisebbségvédelmi szempontból mediatizált területek közé, dolgozatunk szempontjából mégis a 13. cikkely a legjelentősebb.

Európai viszonylatban eleddig kevésbé volt fontos a nyelvhasználat, különösen a kisebbségi vagy regionális nyelvhasználat a gazdasági életben betöltött szerepének vizsgálata. A gazdasági és társadalmi tevékenységeket illetően, a felek az ország egészére nézve vállalják, hogy:

- a) kiiktatnak jogalkotásukból minden olyan rendelkezést, mely igazolható okok nélkül tiltja vagy korlátozza a regionális vagy kisebbségi nyelvek használatát a gazdasági vagy társadalmi életre vonatkozó dokumentumokban, különösen a munkaszerződésekben és az olyan technikai leírásokban, mint a termékek és felszerelések használati útmutatói
- b) megtiltják, hogy a vállalatok belső szabályzataiban és a magánokiratokban, legalábbis amelyek az azonos nyelvet beszélők között jöttek létre, a regionális vagy kisebbségi nyelvek használatát kizáró vagy korlátozó cikkek kerüljenek.
- c) fellépnek az olyan gyakorlattal szemben, mely elbátortalanít a regionális vagy kisebbségi nyelveknek a gazdasági vagy társadalmi tevékenységek keretei között történő használatáról
- d) a fenti pontokban jelzettektől eltérő módokon megkönnyítik és bátorítják a regionális vagy kisebbségi nyelvek használatát

A Romániában jelenleg érvényben lévő munkajogra vonatkozó törvény⁷ nem teszi lehetővé, hogy a munkaszerződések magyarul kerüljenek kitöltésre, csak a román változat a hivatalosan elfogadott. Ugyan munkajogi ügyekben hivatkozni lehet a diszkrimináció tilalmára, amennyiben az alkalmazottat sérelem éri⁸, azonban ez az eljárás teljesen idegen a gyakorlattól. Mivel a munkavállalók számára érthető módon kötelező előírás a munkavédelmi előírások és technikai eljárásokról való tájékoztatás, nem tudható pontosan, hogy ezt a jogot ilyen formában mi garantálja. A hatályban lévő fiskális törvény⁹ ugyan nem tiltja a gazdasági tevékenységek magyarul vagy más kisebbségi nyelven való végzését, ám az ehhez szükséges dokumentáció, mint könyvelés, audit és jelentések csak az állam nyelvén, vagyis románul elfogadottak. Az Adóügyi Eljárási Törvénykönyv 8. cikke leszögezi, hogy az állam hivatalos nyelvétől eltérő nyelven íródott dokumentumokat csak hivatalos fordítás kíséretében fogadja el bármely hivatalos intézmény. Kivételt képez ezalól, ha az adott kisebbség számaránya helyi szinten meghaladja a 20%-ot, ekkor érvényesíthető a nyelvhasználati jog, de kizárólag az adott közigazgatási egység hozzájárulásával. Az állampolgár ebben az esetben jogosult a magyar nyelvű szóbeli és írásbeli tájékoztatásra, mindazonáltal a gyakorlat szerint a dokumentumok az állam hivatalos nyelvén kerülnek kiállításra¹⁰. A román nyelv közéleti használatát szabályozó 2004/500 törvény rendelkezik minden idegen nyelvű felirat román nyelvű fordításáról, amennyiben az közérdekűnek minősül. Kivételként tekintünk a márkanamevekre, tudományos, művészeti vagy akár vallási szövegekre, médiaprogramokra, különös tekintettel a kisebbségi műsorokra, kisebbségi nemzeti ünnepekre és ezek nyilvános ünnepségeire. Sajnos mindennapi élet gyakorlata ettől eltérő képet mutat: állami szintű közigazgatási jogi keret és támogatás hiányában a gazdasági élet szereplői akkor sem élnek az etnikai nyelvhasználat biztosította lehetőségekkel, amikor lehetőségük volna rá, hiszen a fent említett hivatalos eljárások, dokumentumok kisebbségi nyelven való eljárása oly mennyiségű idő- és anyagi megterhelést jelent, ami a jelen körülmények között gazdaságilag kevéssé térül meg.

Románia parlamentje a ratifikációs törvényben mind a négy alpontot elfogadta, első hivatalos jelentésében¹¹ mégis csupán az első két alpontot részletezi. Kijelenti, hogy nincs tudomása a magyar nyelv használatának tilalmáról vagy bármely nyelvi korlátozásról a gazdasági élet színterén. A gyakorlat azt mutatja, hogy a többszoros magyar területeken, a

⁷ Munkajogi törvénykönyv 16. cikk, 1. bekezdés

⁸ Munkajogi törvénykönyv 5. cikk, 2. bekezdés

⁹ Codul fiscal – Adóügyi Eljárási Törvény 2019

¹⁰ Adóügyi Eljárási Törvénykönyv 2003/92 –es kormányrendelet alkalmazására vonatkozó 2004/1050 határozata

¹¹ http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/PeriodicalReports/RomaniaPR1_en.pdf , 183 oldal

Székelyföld és a Partium egyes területein a magyar nyelvet általánosan használják munkahelyen, hivatalokban, egészségügyi intézményekben, igaz, informális közegben. Számos roma és román nemzetiségű személy beszéli a magyar nyelvet, a régióra hagyományosan jellemző a kétnyelvűség.

2.2.2 Keretegyezmény a Nemzeti Kisebbségek Védelméről

1991 folyamán az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának független szakértői testülete, a Velencei Bizottság által kidolgozott nemzeti kisebbségvédelmi tervét a tagállamok egyhangúlag elutasították. Az Európai Kisebbségvédelmi Egyezmény negatív véleményezésének legfőbb okai, hogy a szövegtest kollektív jogként fogalmazta meg a kisebbségek önazonossághoz való jogát, illetve panaszjogot biztosított volna az egyezmény végrehajtásáért felelős bizottsághoz (Kardos 2007. 75). Ezért az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága a következő évben egy olyan kisebbségi jogi szerződés megfogalmazását és hatályba ültetését kezdeményezte, amely pontosítja az etnikai kisebbségek védelmét szolgáló elveket, és szélesebb körű támogatottsággal és ezáltal elfogadással bír. Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága 1994. november 10.-én fogadta el a „Keretegyezmény a Nemzeti Kisebbségek Védelméről” (továbbiakban Keretegyezmény) címet viselő dokumentum szövegét. A nemzetközi szerződés 1995. február 1. napján nyílt meg aláírásra, majd kicsivel több mint húsz évvel ezelőtt, 1998. február elsején lépett hatályba. Az angol és francia nyelven egyformán hiteles szerződés 27. cikke értelmében nem csak az Európa Tanács tagállamai, hanem a Miniszteri Bizottság meghívása nyomán a Keretegyezményhez csatolt magyarázó megjegyzések szerint a korabeli európai biztonsági és együttműködési folyamatban részes államok számára állt nyitva. A Keretegyezmény az Európa Tanács égisze alatt kidolgozott és aláírásra megnyitott 222 szerződés között, az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló egyezmény mögött a második helyen áll a ratifikáló államok számát tekintve.

A Keretegyezmény teljes egészében az etnikai kisebbségek jogaival foglalkozó, nemzetközi jogilag is kötelező, multilaterális dokumentum. A megfogalmazói már a Preambulumban leszögezik, hogy a kontinens stabilitásának és békéjének egyik legfőbb alappillére a nemzeti kisebbségek védelme. Mivel a dokumentum összeállítása véges határidőn belül történt, szeretnénk néhány olyan, már első olvasatra is szembetűnő hiányosságra felhívni a figyelmet, melyek alaposan gyengítik a Keretegyezmény hatását (Kardos 2007. 76): a dokumentum nem alkalmazható közvetlen módon, mivel programnormákat tartalmaz, nem self-executing jellegű. Csupán a jogi kereteket határozza

meg, melyeket a tagállamok kisebbségi politikája és belső jogszabályai töltenek majd ki. Mint minden Európai Unió, a kisebbségvédelem problematikájával foglalkozó dokumentum, a Keretegyezmény sem volt képes leküzdeni a nemzetközileg elfogadott kisebbség-definícióhiány akadályát (Szalayné 2017. 48), mivel a tagállamok ebben mind a mai napig nem jutottak konszenzusos megállapodásra. Hasonlóan a legtöbb szerződéshez és jogi dokumentumhoz, a Keretegyezmény is individuális és másokkal közösségben gyakorolható jogokat (3. cikk, 2-es pont) foglal magába és nem kollektív jogokat. Továbbá azt sem szabad elhallgatnunk, hogy a végrehajtásra vonatkozó ellenőrzési mechanizmusok nem teszik lehetővé a közvetlen panaszjogot, ez az időszakos monitoring ciklusok végén történhet. A dokumentum általános programnormákat tartalmaz, amelyeket a tagállamoknak kell belső jogalkotás útján végrehajtani. Azonban ez a belső jogalkotás teljes egészében a tagállamok kompetenciája.

2.2.2.1 A Keretegyezmény tartalma és a szövegből eredő kötelezettségek

Maga a dokumentum négy fejezetre osztott 32 cikkből áll.

Az első egységet az első három cikk együttesen alkotja. Az 1. cikkely kimondja, hogy a nemzeti kisebbségi jogok védelme az emberi jogok nemzetközi védelmének integráns része. Mivel korábban többször kijelentésre került ennek ellenkezője, a Keretegyezményben való deklaráció kiemelkedő jelentőségű, és előrevetíti az Európai Unió a továbbiakban használni szándékozott hangvételét. Az első cikkely két fontos megállapítást tartalmaz: egyrészt rögzíti, hogy az etnikai kisebbségek védelme nemzetközi együttműködés része és nem a tagállamok belső jogának kizárólagos tárgya (Gilbert 1996. 175). Kimondja továbbá, hogy a kisebbségi jogok biztosítása nem köthető semmilyen előfeltételhez, mint például az állampolgárság szerinti államhoz köthető lojalitás. Ezt a klauzúrát épp Románia javasolta, azonban a többség elvetette ennek írásban való rögzítését. Szintén román javaslatként került elfogadásra a 20. cikkben rögzített értelmezés és alkalmazás elv (Kardos 2007.81), miszerint a nemzeti kisebbséghez tartozó jogalany köteles a nemzeti törvényhozás és mások, a többség és más kisebbségek jogait tiszteletben tartani. Ez a megfogalmazás, mely ellentmondásba taszítja az 1. és 20. cikkelyt, egyfajta hűségklauzúraként is értelmezhető (Malloy 2005. 229). A 2. cikk kimondja, hogy az egyezmény a megértés, tolerancia és jóhiszeműség elvét követve, a jószomszédi kapcsolatok és együttműködés alapján működik. Az identitás megválasztásának szabadságát hangsúlyozza a 3. cikk.

A Keretegyezmény második része (4-19 cikkely) a kisebbségek védelmét szavatoló speciális alapelveket részletezi:

- 4. cikk 1. bekezdés: törvény előtti egyenlőség és egyenlő védelem
- 4. cikk 2. bekezdés: pozitív megkülönböztetés lehetősége
- 5. cikk 1. bekezdés: etnikai kisebbségek kulturális identitásának, nyelv, vallás, hagyományok és a kulturális örökség megőrzésének biztosítása és támogatása
- 5. cikk 2. bekezdés: tilos a nemzeti kisebbségek tagjainak erőszakos asszimilációja
- 6. cikk 1. bekezdés: a felek bátorítják elsősorban a tömegkommunikáció és a kultúra területén a párbeszédet, kölcsönös együttműködést
- 6. 2. bekezdés: a hátrányos megkülönböztetést, erőszakos cselekedeteket elszenvedett áldozatok védelme
- 7-9 cikk: biztosítja a gyülekezés, az egyesülés és véleménynyilvánítás szabadságát, gondolat- és vallásszabadságot
- 10. cikk 1. bekezdés: kisebbségi nyelvhasználat magánbeszélgetésben és nyilvánosan
- 10 cikk 2. bekezdés: törekvés a kisebbségi nyelvhasználatra a közigazgatásban
- 10. cikk 3. bekezdés: jog a letratóztatás és a vád okáról való tájékoztatásra, védekezésre, kisebbségi nyelven ingyenes tolmácsra
- 11. cikk 1. bekezdés: nyelvhasználati jog kisebbségi nyelven
- 11. cikk 2. bekezdés: jog a kisebbségi magántermészetű feliratok elhelyezésére
- 11. cikk 3. bekezdés: törekvés a földrajzi megjelöléseket a kisebbség nyelvén jelölő feliratok elhelyezésére
- 12. cikk 1. bekezdés: törekvés a kisebbség kultúrája, történelme, nyelve és vallása megismerésének előmozdítása
- 12. cikk 2. bekezdés: megfelelő lehetőség a tanítóképzésre és a tankönyvekhez való hozzájutásra
- 12. cikk 3. bekezdés: az oktatási esélyegyenlőség előmozdítása
- 13. cikk: a kisebbségi magánoktatás elismerése pénzügyi kötelezettség nélkül
- 14. cikk 1. bekezdés: a kisebbségi nyelv elsajátítására való jog elismerése
- 14. cikk 2. bekezdés: törekvés a kisebbségi nyelvű állami oktatásra
- 15. cikk: a kulturális, társadalmi életben és a közügyekben való részvétel lehetőségének megteremtése
- 16. cikk: tartózkodás a lakossági arányok módosításától
- 17. cikk 1. bekezdés: az azonos identitású személyekkel fenntartott kapcsolat zavartalanságának biztosítása
- 17. cikk 2. bekezdés: a nemzeti és nemzetközi nem kormányzati szervezetek tevékenységében való részvétel zavartalansága

- 18. cikk: két- és többoldalú egyezményekre törekvés a kisebbségek védelmét illetően és a határokon átnyúló együttműködés bátorítása

Kevés kivételtől eltekintve az alapelvek zömének tartalma sajnos elmaradt a más uniós szerződésekben megtapasztalt színvonalától, hiszen ahogy magából a szerződésből, úgy az egyes alapelvek megfogalmazásakor is az általánosság és nem a határozott konkrétum elve érvényesült (Kardos 2007. 83). A tagállamok számára a kötelezettségek végrehajtása elől számos klauzúra biztosít menekülést: közigazgatásban az etnikai kisebbségi nyelvhasználat, a kisebbségi nyelvű oktatás és a földrajzi és helységnevek kisebbségi nyelven való használata esetében halmozódnak. A kötelezettség azonban nem több mint törekvés, és nem garantál semmilyen pozitív eredményt. Pozitív előrelépésként könyvelhető el viszont a 9. cikk 3. bekezdésében foglalt szabály, miszerint a tagállamok kötelesek támogatni a kisebbségi eszközhasználatot a véleménynyilvánítás részeként. Vagyis kiemelkedően fontos a kisebbségnek az adott tagállam közéletében való aktív részvétele, amely, a jelentésben¹² foglaltak alapján akár decentralizált helyi kormányzás útján is megvalósulhat. A részvétel segítené az adott kisebbséget abban, hogy az adott terület lakossági száamrányának erőszakos megváltoztatása tett kísérleteket elhárítsa. Ez utóbbi kitétel más megfogalmazásban szerepel a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartájában is.

Az elfogadás elősegítendő és a tagállamok vezetésének megnyugtatóására a Keretegyezmény számos olyan előírást is megfogalmaz, amelyek a többségi államok számára nyújtanak garanciákat belső jogrendszerük és területi integritásuk tiszteletben tartására (20-21. cikk).

A dokumentum 25. cikke előírja, hogy a ratifikálást követő egy éven belül az adott tagállam köteles jelentést tenni a végrehajtás menetéről és eredményeiről. A 26. cikk alapján a végrehajtási folyamatot a Miniszteri Bizottság értékeli, ebben segítségére van a Tanácsadó Bizottság szakértőkből álló csoportja. 1998 és 2018 között, négy monitoring ciklus során a Keretegyezmény Tanácsadó Bizottsága 148 országjelentés, 127 országlátogatás és 139 elfogadott országjelentés alapján ún. tematikus kommentárok formájában részletezi a legtöbb problémát felvető tárgyköröket (Szalayné 2017. 54):

- az identitásválasztás szabadsága és ennek feltétlen tiszteletben tartása
- a megkülönböztetés tilalma és az effektív egyenlőség megteremtése
- nyelvi jogok

¹² Explanatory report, 80 paragrafus, letöltés www.coe.int, 2018.05.21

- gazdasági, kulturális és közéletben való részvételi jogok
- interkulturális párbeszéd és tolerancia
- határon átívelő kapcsolatok létesítése és fenntartása
- vallásszabadság és politikai jogok
- oktatáshoz kapcsolódó jogok

2006-ban az oktatáshoz való jog, 2008-ban a részvételi jogok, 2012-ben a nyelvi jogok és 2016-ban a Keretegyezmény alkalmazási körének témájában születtek tematikus kommentárok. A monitoring ciklusok, országjelentések és legfőképp gyakorlati tapasztalások alapján összegzett kommentárok sorát a Tanácsadó Bizottság folytatni kívánja, hiszen ezen összefoglalók alkalmasak arra, hogy irányt szabjanak az európai kisebbségvédelemben érintett összes szereplő számára.

2.3 Kiegészítő dokumentumok

A Charta és a Keregyezmény dokumentumai mellett dolgozatunk szempontjából vizsgálnunk kell két olyan további, nemzetközi dokumentumot, melyek az etnikai kisebbségek nyelvhasználatára vonatkozó releváns jogi értelmezésekre épültek. Ezen dokumentumok, számos más európai szerződéssel ellentétben, amelyek alig vagy egyáltalán nem foglalkoznak a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek gazdasági tevékenységéhez kapcsolódó jogokkal, külön fejezetet szentelnek a gazdasági élet etnikai nyelvhasználatára vonatkozó ajánlásoknak.

2.3.1 A Nemzeti Kisebbségek Nyelvi Jogairól Szóló Osloi Ajánlások¹³

A Nemzeti Kisebbségek Nyelvi Jogairól szóló Oslói Ajánlások (továbbiakban Ajánlások) kilenc alfejezetből és 21 pontból álló dokumentum, melynek célja, hogy más dokumentumokkal ellentétben egyértelmű nyelvezetet használva tisztázza az érvényben lévő kisebbségi nyelvi jogok tartalmát, továbbá a normákat is úgy fogalmazza meg, hogy biztosítsa összefüggésüket az alkalmazás során. A dokumentum, ahogyan a neve is mutatja, nem kötelező érvényű, azonban világos útmutatásként szolgál az etnikai kisebbségek nyelvhasználati jogait illetően. Az Ajánlások tagolása a gyakorlatban felmerülő nyelvi jogokkal kapcsolatos problémák figyelembe vételével készült.

Dolgozatunk szempontjából az Ajánlások 12. cikke releváns:

¹³ Letöltés: www.osce-hcnm.org/hu, letöltés ideje 2019.10.16

„Minden személynek, beleértve a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyeket is, joga van ahhoz, hogy a választása szerinti nyelven vagy nyelveken működtesse magánvállalkozását. A hivatalos nyelv kiegészítő használatát az állam csak akkor kívánhatja meg, ha ezt legitím közérdek igazolja, mint például a munkavállalói és fogyasztói érdekek védelme, vagy a vállalkozás és az államigazgatási szervek közötti eljárás”¹⁴.

A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 19. cikkének második bekezdése és az Emberi Jogok és Alapvető Szabadságjogok Védelméről szóló Európai Egyezmény 10. cikkének első pontja a kommunikáció alapjának számító kifejezés szabadságának garanciáit mondja ki, tehát áttételesen a kommunikáció eszközére, magára a nyelvre is vonatkozik. A diszkrimináció és az egyenlőség elvének jogaival egyetemben ezen jogok biztosítják a választott nyelven való gazdasági tevékenységek lefolytatását. A gazdaság alapjának számító (magán)vállalkozások üzleti fejlődése és előmenetele szempontjából a partnerekkel és ügyfelekkel való kommunikáció létfontosságú, ennek nyelvezete indokolatlanul nem korlátozható. Itt kell megjegyeznünk hogy már a Keretegyezmény 11. cikkének második pontja eképp fogalmaz. „... a nemzeti kisebbséghez tartozó minden személynek joga, hogy saját kisebbségi nyelvén felirtokat, kiírásokat és más magántermészetű információkat tegyen ki a köz számára láthatóan¹⁵”. Amennyiben a dokumentum szövegét úgy értelmezzük, hogy a „magántermészetű információk” mindenre vonatkozik, ami nem hivatalos, akkor az állam nem támaszthat előírásokat és korlátozásokat a vállalkozások lefolytatott ügymenetének nyelvválasztását illetően. Természetesen az állam megkövetelheti az adott állam hivatalos nyelvének használatát a gazdasági élet bizonyos területein annál is inkább, mert a kiterjedt gazdasági tevékenységek hálójában nem várható el, hogy a gazdaság minden szereplője ismerje és használja az adott nemzeti kisebbség nyelvét. Hazai viszonylatban a legrelevánsabb példa a Székelyföld, ahol a lokális gazdasági élet szinte minden szereplője ismeri és használja a magyar nyelvet, azonban az országos hatáskörrel rendelkező hatóságok esetében az ország hivatalos nyelve használatos. Jogos követelés az állam hivatalos nyelvének használata abban az esetben, amikor a kommunikáció mások jogait vagy a köztestületekkel való kapcsolatot érint. Ez a kifejezés szabadságára vonatkozó korlátozásokra vonatkozik, amelyekre a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 19. cikkének harmadik bekezdése és az Emberi Jogok és Alapvető Szabadságjogok Védelméről szóló Európai Egyezmény 10. cikkének második bekezdése utal.

¹⁴ <https://www.osce.org/hu/hcnm/67537?download=true>, letöltés ideje 2019.10.16

¹⁵ <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016800c1308>

Ennek értelmében korlátozható a kommunikáció tartalma, azonban a kommunikáció közvetítő eszközeként elkönnyvelt nyelvhasználati korlátozások nem jogosak. A Nemzeti Kisebbségek Védelméről szóló Keretegyezmény Értelmező Jelentésének 60. paragrafusának értelmében az állam előírhatja, hogy gazdasági ügyletekben bizonyos esetekben (közérdekű feliratok, jelzések, leírások) kiegészítő módon az állam hivatalos nyelvét használni kötelesek. Az állam tehát nem tilthatja meg egy gazdasági társaság nyelvválasztását és nyelvhasználatát, azonban kiegészítő jelleggel előírhatja az adott állam hivatalos nyelvének alkalmazását.

Az Oslói Ajánlások mintegy kiegészítik és továbbfejlesztik a kisebbségek nyelvhasználati jogaival kapcsolatos speciális nemzetközi dokumentumokat, amelyek közül a legismertebbek: a Nemzeti vagy Etnikai, Vallási és Nyelvi Kisebbségekhez Tartozó Személyek Jogairól Szóló ENSZ-nyilatkozat (1992. december 18.), az Európa Tanács Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája (Strasbourg, 1992. november 5), az Európa Tanács Nemzeti Kisebbségek Védelméről szóló Keretegyezménye (Strasbourg, 1995. február 1) és az UNESCO védnökségével és támogatásával elfogadott Nyelvi Jogok Egyetemes Nyilatkozata (Barcelona, 1996. június 6.).

IV. A romániai etnikai kisebbségek aktuális helyzete. Társadalmi és törvényi keretek

1. Kisebbségben Romániában. Demográfiai jellemzők

A történelem soha nem bánt kegyesen a mai Románia területén élő népekkel. Népvándorlási területfoglalások, hatalmi asszimilációk, kulturális és nyelvi keveredés jellemzi az itt letelepedők életét. Ez utóbbi folyamatok, a jelenkor sajátos ideológiáihoz idomulva mind a mai napig jellemzőek az itt élő etnikai kisebbségek életére. A továbbiakban rövid áttekintést nyújtunk azokról a történelmi folyamatokról, melyek a jelenlegi Románia demográfiai helyzetét eredményezték, hiszen egyrészt fontos feltárnunk és megértenünk azokat a történelmi és társadalmi folyamatokat, amelyek a jelenlegi demográfiai helyzet kialakulásához vezettek, másrészt így hiteles képet alkothatunk azon tényezőkről, melyek a közhangulat befolyásolásáért és a romániai etnikumok jelenlegi helyzetének és az etnikai csoportok közötti viszonyok alakulásáért felelősek.

A Dnyesztertől az Al-Dunáig terjedő terület trák népeihez sorolható törzseket Decebal király egyesítette Kr. u. 80-ban, azonban az Erdélyt is magába foglaló területet Kr. u. 107-ben Trajanusz császár római provinciává szervezte át, felszámolva ezzel a dák királyságot (Szabó 2013.10). Kr. u. 271-ben Aureliánusz császár, a barbár népek támadásait képtelen lévén visszaverni, Dácia provincia kiürítése mellett dönt, megszakítva ezzel a romanizáció folyamatát (Köpeczi 1989. 31). A 4. századtól kezdve a mai Románia területét a népvándorlás viharai tették instabillá és veszélyessé, mintegy előrevetítve ezzel Erdély későbbi sorsát és a területen letelepedett későbbi etnikai népcsoportok hányattatott helyzetét. Az időszakosan megtelepedett, tarka etnikumú népesség soknyelvűsége nem kedvezett a dák maradványnépesség nyelvi átalakulásának, ez a folyamat tekinthető a terület első természetes etnikai asszimilációs folyamatának. Ezért kételkedik jogosan a történelemtudomány az úgynevezett dákoromán elméletben, mely azt kívánja bizonyítani, hogy a dákok igenis romanizálódtak, minden népvándorlási folyamatnak ellenállva egyhelyben maradtak, és ezért tőlük származik a román nép és ebből gyökerezik a „birodalmi” ideológia amelyre a román politikai osztály nemzetközi szintű érvelésében oly gyakran hivatkozik.

A térségre jellemző változó hatalmi viszonyoknak a keresztény magyar állam megalapítása vetett véget, amely a mai Erdély területére is kiterjeszkedett. A feudalizálódó

Európába való beilleszkedést a hét magyar törzshöz csatlakozó kabar (kavar) népesség segítette, melynek gerincét minden bizonnyal a székelyek adták. A székelyek eredetére a történelemtudomány többféle változatot ismer, ám abban bizonyos, hogy a székelyek a magyar nép segédnépeiből származnak. A magyarok a későbbi Partium és Közép-Erdély, a székelyek a mai Székelyföld területére telepedtek le. A határvédelmi feladatokat ellátó székelyek élete, a külső veszélyek változása miatt állandó változtatást igényelt. Az egyik legfőbb fenyegetést az I. Mánuel császár uralma alatt megerősödött Bizánc jelentette. A bizánci seregekkel a dunai Belgrád környékén 1150-ben megütköző magyar seregek ekkor találkoztak első ízben a később a mai Románia területén megtelepedett vlachok seregeivel. A Keletrómai Birodalom újlatin nyelvét beszélő, önmagát „rumîn”-nak nevező népesség egyes csoportjai már 1200 előtt megtelepedtek a Kárpátok déli és keleti lejtőin (Köpeczi 1989. 162). A román népnek az igen kiterjedt területen, főként Erdélyben való viszonylag kései megjelenése helyváltoztató pásztoréletmódjának tulajdonítható.

A mai Románia területén a magyar és a román nép mellett egy harmadik jelentős népcsoport telepedett meg, igaz, időben később. A német ajkú kisebbség története dokumentáltan a 12. századig vezethető vissza (Hannonen 2009.258): német lovagok és jobbágyaik a Rajna-vidékről emigráltak II Géza magyar király hívására. Az első csoportok 1160 táján érkeztek, és az Olt és Küküllő közötti területen telepedtek le. Együttélésük az itt élő magyar népcsoportokkal nem indult zökkenőmentesen, hiszen a lovagok a II. Andás királytól határvédelmi szolgálataik fejében kapott kiváltságaikat arra használták fel, hogy a Barcaság területét kivonják a magyar állam fennhatósága alól. A sikertelen kísérlet következményeként a lovagokat kiűzték az országból, ám a betelepítések tovább folytatódtak, ezúttal a szebeni ispánság irányítása alatt. II. András újabb adománylevele hathatósan segítette a Dél-Erdélyben, majd Beszterce vidékén megtelepült németek önkormányzati rendszerének kialakulását, mely a Német-római Birodalomban honos szász rendszer alapján szerveződött, ezért a Barcaságban megtelepedett német népcsoportokat szászok, saját nyelvükön „siebenbürger Sachsen” megnevezéssel illették (Seewann 2013.23). A szász székek igen rövid idő alatt jövedelmező (szász) királyi városokat alakítottak ki, a jómódú polgárok, a román népcsoportokkal ellentétben kevésbé foglalkoztak állattenyésztéssel és földműveléssel. A bel- és külföldi kereskedelem jó része, tudomány, építészeti remekek alkotása összpontosult kezükben. Noha az 1930-as hivatalos népszámláláskor számuk még 745 421 főre tehető, ez a szám folyamatosan csökkent. A 2011-es népszámláláskor alig 36 ezren vallották magukat németnek. Számuk drasztikus csökkenésének okaként részben politikai és történelmi, részben integráló erejű társadalmi tényezők felelősek.

1.1 Az etnikai kisebbségek jelenlegi demográfiai és politikai helyzete

A román állam és a magyar kisebbség békésnek egyáltalán nem mondható viszonya mintegy száz éves múltra tekint vissza. A történelmi Erdély, a Bánság középső és keleti része és a Partium, együttesen nagyjából 103 ezer négyzetkilométer és 5,2 millió, zömében magyar ajkú lakos az új román állam része lett. A Trianont követően meghirdetett egységes nemzetállam eszméjét francia mintára szándékoztak megvalósítani (Romsics 2018. 309). A gyulafehérvári nyilatkozatban rögzített kötelezettségvállalások azonban hamar feledésbe merültek, és a román politikai és vallási elit elsősorban Románia mihamarabbi elrománosítására fektetett hangsúlyt. Mi sem bizonyítja jobban ezen törekvés sikerét, mint a népszámlálási adatok sorozatos összehasonlítása alapján való tény, hogy a nemzeti kisebbségek számaránya egyenletesen és folyamatosan csökken, kivételt képez ezalól a roma kisebbség (Schreiber-Rusu-Man 2017. 439). Az asszimilációs folyamatot némileg visszavetette ugyan a II. világháború, amikor is Erdély és a Partium északi része német nyomásra, még ha rövid időre is, de visszakerül Magyarország fennhatósága alá. Az 1947-es, a II. világháborút lezáró párizsi békeszerződés értelmében azonban a trianoni határokat visszaállítják, és új rendszer köszönt a teljes Romániára: a kommunizmus.

Az első évek engedékenysége hamarosan elillant, s helyét átvette a a kőkemény asszimilációs politika, majd Ceausescu hatalomra jutását követően a kötelező betelepítés általi románosítás. Az asszimilációs folyamat három lépcsőben történt: első lépésként említjük a románok Erdélybe való betelepítését, amely együtt járt a magyar és német kisebbség el és kivándorlásával. Második lépésként a Román Kommunista Párt utasítására csökkentik a kisebbségi iskolák számát, megszabva egy minimális létszámot az osztályok működéséhez. Harmadik lépésben előírják a román nyelv kötelező elsajátítását minden állampolgár számára nemzetiségtől függetlenül, mint a társadalmi mobilitás elengedhetetlen eszközét (Timis 2011.67). Ennek következtében számos román család telepedett meg vidéken, a magyar, német és zsidó kisebbség főleg városban élt továbbra is. Tovább szigorodott az anyanyelven való oktatáshoz való jog, az egyetemi tanulmányokhoz való jog, a nemzetiségi sajtóorgánumok jelentős része megszűnt. A német nemzetiséghez tartozók kivándorlását a német állam tulajdonképpen megvásárolta: egy 1978-ban született államközi egyezmény 700 millió dollár éves árat szabott 10.000 romániai német kivándorlásának zálogaként (Timis 2011.68), 1949-ig pedig nagyjából 75 000 németet és svábot deportáltak kényszermunkára a Szovjetunió gyűjtőtáborába (Baumgartner 2012.212).

A nemzeti kisebbségek, különösen a romániai magyarság helyzetének jobbra fordulását az 1989-es rendszerváltástól várta. Ezt követően a nemzeti kisebbségek helyzete valamivel jobb lett, általánosságban mégsem beszélhetünk egy optimista, szabad kisebbségi létről. Románia, elsősorban az Európai Unióhoz való csatlakozás zálogaként ratifikált és elfogadott számos, az etnikai kisebbségvédelem szempontjából kötelező szerződést és nyilatkozatot, amit dolgozatunk korábbi fejezetében részletesen kifejtettünk, ezek feltétel nélküli betartásáról azonban semmiképp sem beszélhetünk. A 2000-es évek elején megalakult a Romániai Magyar Demokrata Szövetség - RMDSZ, a romániai magyar kisebbség legfontosabb érdekvédelmi szervezete, illetve a Demokratisches Forum der Deutschen in Rumanien – DFDR¹⁶ a romániai német ajkú kisebbség közéleti és politikai szervezete. Újraindult a kisebbségi oktatás és a nemzetiségi sajtóorgánumok, a kisebb helyi etnikai közösségek elkezdtek újjászervezni közösségi életüket.

December 18 Romániában a nemzeti kisebbségek törvényben szabályozott napja¹⁷. Az ország 1998-ban csatlakozott az Egyesült Nemzetek Szervezete 1992-ben elfogadott kezdeményezéséhez, mely nemzetközi nyilatkozat formájában összegezte a nemzeti, nyelvi és vallási kisebbséghez tartozók legfontosabb jogait.

Romániában a 2011-es népszámlálások alapján az etnikai kisebbségek számaránya 10.40%, az előző, 2002-es népszámlálási adatoknak megfelelően 0.11%-ot csökkent (Schreiber-Rusu-Man 2017. 440). Több mint húsz etnikai népcsoportot tartanak nyilván, majdnem mind történelmi nemzeti kisebbségi csoport. Dolgozatunk szempontjából azok a történelmi nemzeti kisebbségek relevánsak, melyek Szatmár megye területén élnek, ezért elemzésünk rájuk fókuszál. A roma kisebbséggel dolgozatunkban csupán statisztikai adatok formájában foglalkozunk, mert ugyan számarányuk ezt megkövetelné, de ez a népcsoport nem rendelkezik saját beszélt nyelvvvel, a romák jelentős hányada a mindennapi kommunikációban a magyar illetve román nyelvet alkalmazza, kultúrájuk jelentős részben a fentebb említett két nemzetéhez idomult.

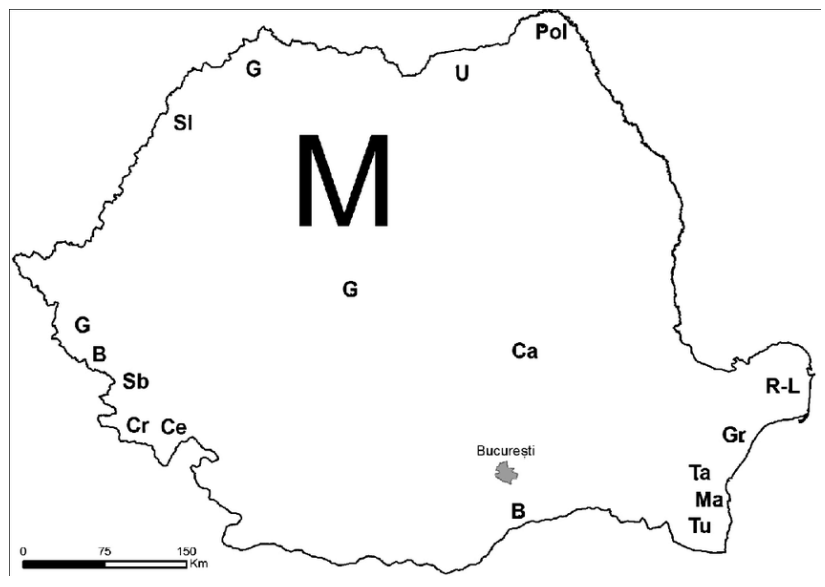
Románia teljes lakossága a 2011-es hivatalos népszámlálás szerint 20.121.641 fő¹⁸, demográfiai megoszlása a következő képpen alakul: román nemzetiségűnek 16.792.868 – an vallották magukat. Azok a nemzeti kisebbségi népcsoportok, melyek a népszámláláskor legalább 1000 főt számláltak, a következő megoszlást mutatják: a legjelentősebb romániai kisebbségi népcsoport a magyar (ideértve a székelyeket is), 1.227.623 főt számlál. 621.573-

¹⁶ <http://www.fdgr.ro/de>

¹⁷ Az 1998/881-es Kormányhatározat által szabályozva

¹⁸ <http://www.recensamantromania.ro/noutati/volumul/>

an vallották magukat a roma kisebbséghez tartozónak, ukrán nemzetiségűnek 50.920-an, német nemzetiségűnek 36.042-en, ideértve a svábokat is. A török nemzetiségűek száma 27.698, a rusz-lipovánoké 23.487, tatárnak 20.282-en, szerb-horvát-szlovén nemzetiségűek valamelyikének 23.484-en, szlováknak 13.654-en vallották magukat. A bolgár kisebbség 7336, a görög 3668 és a zsidó kisebbség 3271 tagot számlált. A cseh kisebbségi népcsoport 2477, a lengyelek 2543, az örmények 1361 tagot regisztráltak a 2011-es népszámláláskor¹⁹. Azok a nemzeti kisebbségi csoportok, melyek taglétszáma nem érte el az ezer főt, összesen 26.544 tagot számláltak, valamint 1.236.810 fő nem nyilatkozott nemzeti hovatartozásáról.

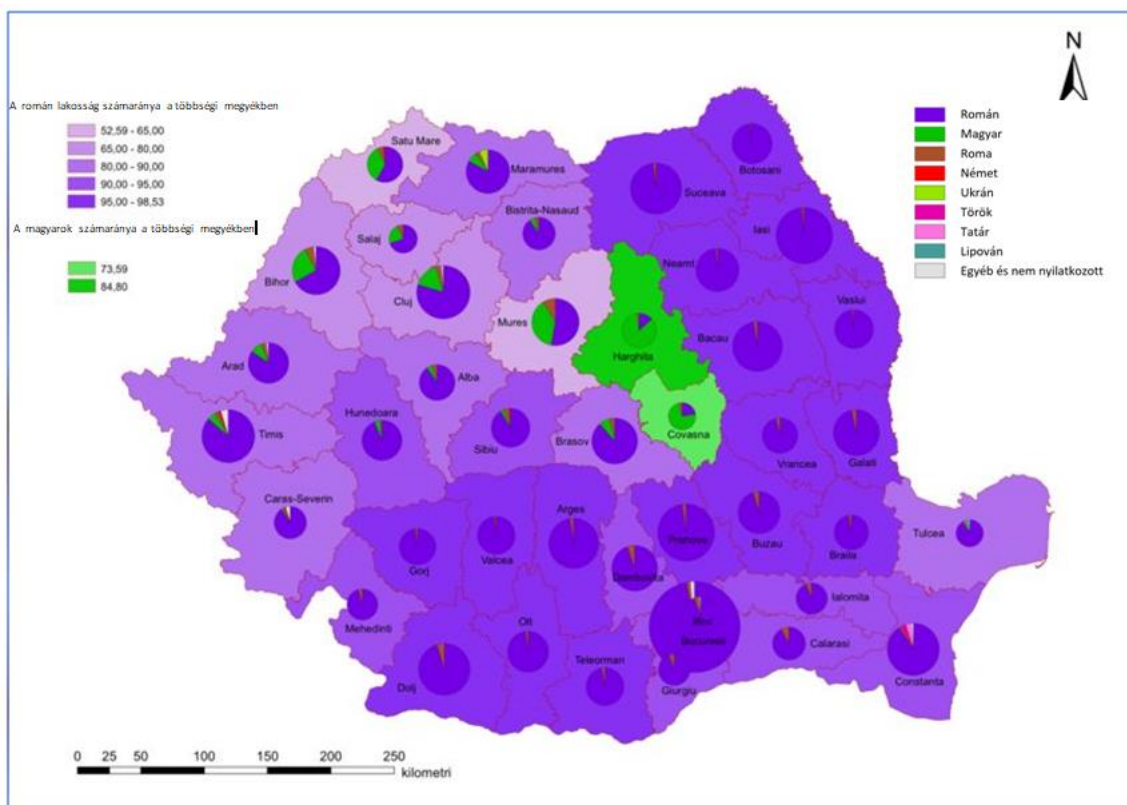
2. ábra: A nemzeti kisebbségek földrajzi eloszlása Románia területén

(Forrás:Schreiber, Rusu, Man 2017.1 ábra nyomán)

Jelölés: M-magyar, G-német, U-ukrán, Tu- török, Ta –tatár, Sb- szerb, Sl- szlovák, R-L – rusz-lipován, Ca – csángók, Gr-görög, B-bolgár, Pol – lengyel, Cr- horvát, Ce- cseh²⁰. A roma népesség Románia egész területén szinte egyenletes eloszlásban fellelhető, ezért jelenlétüket külön nem jelöltük.

¹⁹ <http://www.recensamantromania.ro/noutati/volumul-ii-populatia-stabila-rezidenta-structura-etnica-si-confesionala/>

²⁰ SCHREIBER, Eckart Wilfried – RUSU, Raularian – MAN, Titus (2017) : National Minorities in Romania publikációjának 1. ábrája nyomán

3. ábra: Románia: a nemzeti kisebbségek megyénkénti megoszlása a 2011-es népszámlálás alapján

(Forrás: saját szerkesztés a 2011-es népszámlálási adatok hivatalos közzététele nyomán²¹)

Ami a nemzeti kisebbségek politikai helyzetét illeti, évek óta nem számolhatunk be pozitív előrelépésekről. Mivel dolgozatunk elsősorban a Szatmár megyei magyar és német kisebbségi népcsoportok helyzetét hivatott vizsgálni közigazgatási és gazdasági szempontból, a továbbiakban más kisebbségek helyzetével nem foglalkozunk.

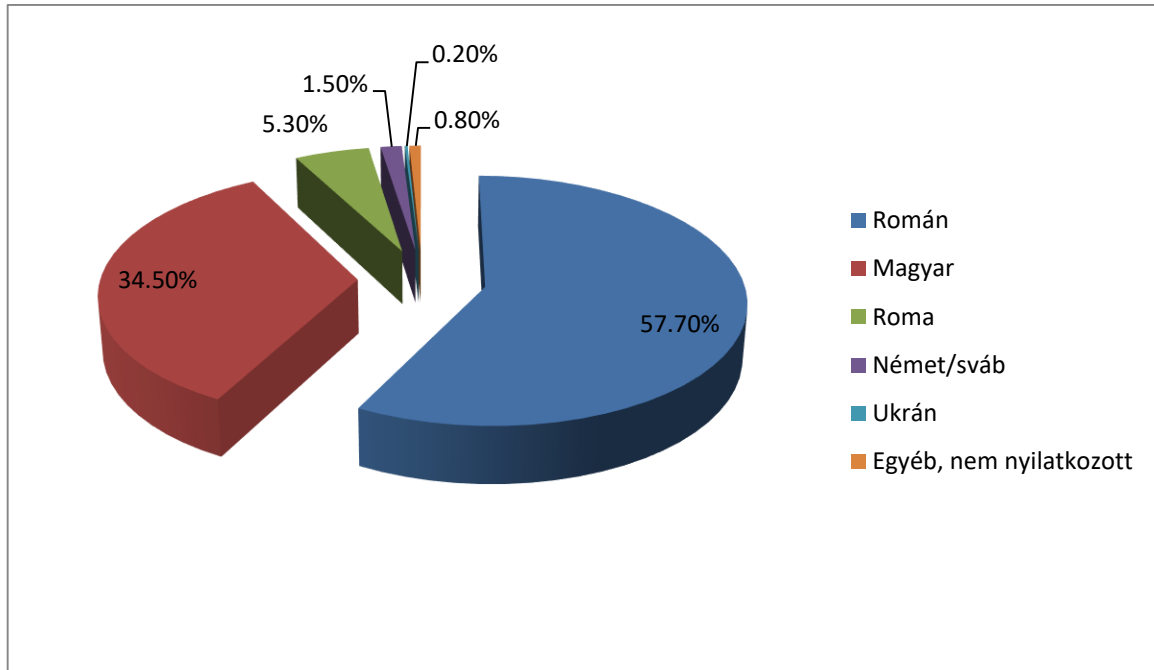
Szatmár megye jelenlegi geopolitikai formáját az 1968-as közigazgatási és területrendezési reformot követően nyerte el²². A 2011-es hivatalos népszámlálási adatokat tekintve a megye lakossága 329 079 fő, ebből 44% vidéki, 56%-ban városi lakos. A Statisztikai Hivatal 2020 január elsajén a megyében 386 110 lakost tartott nyilván²³. A megye etnikai megosztását a 2011-es népszámlálási adatokat tekintve az alábbi ábrán vázoljuk azzal a két fontos megjegyzéssel, hogy egyrészt az etnikai számarányok az évek során jelentősen nem változtak, másrészt, mint Románia minden határ menti megyéjének esetében, pontos adatokkal nem rendelkezünk, hiszen a lakosság jelentős része kettős állampolgár két

²¹ https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Harta_etnica_2011_JUD.png

²² Románia területén 1968-ban átfogó közigazgatási és területrendezési átszerveződés zajlott. Bővebben: http://www.clr.ro/eBuletin/4_2007/Buletin_4_2007.pdf

²³ <https://satumare.insse.ro/produse-si-servicii/statistici-judetene/populatia/>

bejelentett lakcímmel, vagy romániai (kettős) állampolgárként magyarországi lakos de Szatmár megyében alkalmazott, vállalkozó, illetve fordítva. A közigazgatás nagy hiányossága ezen lakosok nemzetközi nyilvántartása.

4.ábra: Szatmár megye etnikai összetétele a 2011-es népszámlálási adatok tükrében

Forrás: saját szerkesztés a 2011-es hivatalos demográfiai adatok nyomán.

2. Kisebbségi jogok Romániában

2.1 A Romániában érvényben lévő kisebbségi jogi környezet

Amint azt alkotmányának első cikkelye rögzíti, Románia alkotmányjogi szempontból egységes nemzetállam. Egyidejűleg azonban több mint húsz etnikai kisebbség hazája is. Kisebbségi jogról romániai viszonylatban nagyjából az első világháborút követő időszakról kezdődően beszélhetünk, a történelmi döntések nyomán átalakul társadalmi-politikai szintéren ekkor jelent meg a kisebbség és annak jogainak védelmére való igény (Fábián – Ötvös 2003.208).

Noha kisebbségvédelmi vonatkozásban már az 1878-as berlini kongresszuson megfogalmazódott egyfajta kötelezettségi eljárás Romániával szemben, valós kisebbségügyi problémával csupán az első világháborút követően beszélhetünk, amikor is Románia területe

a békeszerződések nyomán szinte megduplázódott. Ugyan a román lakosság a megnövekedett területeket is uralta, a lakosság nagyjából 30%-át kitevő nemzeti kisebbségek helyzetét jogi szempontból is szabályozni kellett. Dolgozatunk elsősorban a rendszerváltást követő időszakra fókuszál, ezért az ezt megelőző kisebbségi jogi helyzettel csupán annyiban foglalkozunk, amennyiben az a jelen helyzetben releváns.

Románia nemzeti kisebbségei a rendszerváltást követő demokratikus folyamatoktól helyzetük jelentős javulását remélték. 2000-től kezdődően a kisebbségvédelmi intézkedések elfogadása és érvényesítése látványosan ívelt felfelé, ennek következtében a nemzeti kisebbségek helyzete jelentősen javult. Az 1990 és 1996 közötti időszakot a szélsőjobb oldali pártok és a neo-kommunista hatalom által támasztott elsősorban politikai nehézségek jellemezték, melyeknek csak a nemzetközi szervezetek számonkérése szabott gátat (Fábián – Ötvös 2003.213). Mivel kétségbeesetten igyekezett tudatosan javítani negatív megítélésén, Románia a lehető leghamarabb csatlakozott a legtöbb nemzetközi szervezethez (NATO, Európai Unió). A román diplomáciai offenzíva célja leginkább a felszíni és látszólagos, kevésbé tartalmi és érdemi elemekre építve a romániai etnikumközi viszonyokat a legjobb színben feltüntetni. Románia a kisebbségvédelem szempontjából önmagát modellértékű országgént igyekszik feltüntetni. Általában két nyomós érvet hoz fel ennek bizonyítására: a romániai kisebbségek parlamenti képviselőit és az ezzel járó jelentős anyagi támogatást, valamint azokat a törvényeket, amelyek különböző jogokat biztosítanak a romániai kisebbségek számára az oktatás, közigazgatás, anyanyelvhasználat, kultúra, média területén. 1993-ban Románia aláírta az Európai Közösségekkel való társulási szerződést²⁴, és ugyanabban az évben tagfelvételt nyert az Európa Tanácsba. A következő évben, 1994-ben ratifikálta az Európai Emberi Jogok és Alapvető Szabadságok Egyezményét²⁵, majd a rákövetkező évben a szerződéshez csatolt 11. Protokoll kiegészítő jegyzőkönyvet²⁶. 1995 február 1-én Románia az elsőként írta alá az Európa Tanács által megalkotott, európai szinten legfontosabb nemzeti kisebbségvédelmi egyezményt, amit ugyanez év május 11-én ratifikált. A Keretegyezmény a Nemzeti Kisebbségek Védelméről 1998 február elsején lépett életbe, miután 13 állam ratifikálta. Alapszerződést kötött a két legerősebb etnikai kisebbség anyaországával, Németországgal²⁷ és Magyarországgal²⁸, melyek célja a nemzeti kisebbségi

²⁴ 1993/20-as törvény. Letöltés 2020 március 18. http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htm_act_text?id=13704

²⁵ 1994/30-as törvény. Letöltés 2020 március 18. http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htm_act_text?id=14340

²⁶ 1995/79-es törvény. Letöltés 2020 március 18. <https://lege5.ro/Gratuit/he4damq/protocolul-nr-11-1994-la-conventia-pentru-apararea-drepturilor-omului-si-a-libertatilor-fundamentale-referitor-la-restructurarea-mecanismului-de-control-stabilit-prin-conventie?d=2020-04-14>

²⁷ 1992/95-ös egyezmény

jogok kétoldalú szavatolása. Ennek alapján a kisebbségek, egyéni, jogi személyként vagy csoportosan fordulhatnak az Emberi Jogok Európai Bíróságához sérelem esetén, sőt, maga Magyarország és Németország is számonkérheti a szerződésbe foglalt kisebbségvédelmi intézkedések betartását.

1996-ban a Romániai Magyar Demokrata Szövetség, továbbiakban RMDSZ²⁹ kormánykoalícióba kerülése jelentősen megkönnyítette a nemzeti kisebbségek helyzetét az előző időszakhoz viszonyítva. A „magyar párt” részvétele a kormánykoalícióban hitelesítette Románia új külpolitikáját az euroatlanti integráció szellemében. A kormánykoalícióban való részvétel számos lehetőséget biztosított a kisebbség helyzetének javítására, ám ez a prosperáló időszak sajnos nem tartott sokáig. Az RMDSZ a nyelvhasználati és oktatásügyi reformtörekvéseket csupán az 1997-es madridi NATO csúcsig tudta sikeresen képviselni, hiszen a második tagfelvételi körben Románia már mint konkrét tagjelölt szerepelt, így a román politikai osztály nem tartotta fontosnak további kisebbségi jogok biztosítását. Az 1996-2000 időszak legfontosabb eredményei a Kisebbségvédelmi Hivatal létrehozása és az oktatási-kulturális minisztérium keretein belül működő kisebbségügyi államtitkárság. Az önálló magyar állami egyetem kérdését viszont, többszöri próbálkozásra sem sikerült megvalósítani. A következő parlamenti ciklusban az RMDSZ már nem tagja a kormánynak, de országos más megyei szintű megállapodások alapján támogatta a kisebbségben lévő, Adrian Nastase vezette szocialista kormánypártot. Az önálló magyar állami egyetem elutasítást követően Magyarország kormányának segítségével megalakult a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem és önálló magyar és német iskolák jöttek létre. A kisebbségi nyelvhasználat érdekében sikerült a közigazgatási törvény módosítása, a földtörvényt sikerült a magyar nemzeti kisebbség érdekeit is szem előtt tartva módosítani. Újra elismerték a és visszaállították a közbirtokosságot, ezek egy része visszakapta korábban államosított földterületeit. Akkoriban jelentős regionális eredményként könyvelték el az észak-erdélyi autópálya munkálatainak beindítását, amelytől az elsősorban Erdély gazdasági fellendülését várták. A projekt azonban megfenekledni illetve jelentősen lassulni látszik, az elkészült és használatba vett szakaszok ellenére az általános politikai akarat nem támogatja olyan mértékben az észak-erdélyi autópálya megvalósítását, mint ahogyan az elvárható lenne, noha az elmúlt években a gazdasági szféra olymértékben gyakorolt nyomást nyíltan a politikumra, hogy a munkálatok gyorsítása Bukarestnek létkérdéssé vált.

²⁸ 1996/113-as bilaterális egyezmény(törvény). Letöltés 21 március 2020. <http://www.dri.gov.ro/lege-nr-1131996-pentru-ratificarea-tratatului-de-intelegere-cooperare-si-buna-vecinatate-dintre-romania-si-republica-ungara-semnat-la-timisoara-la-16-septembrie-1996/>

²⁹ <https://rmdsz.ro/home/page/magunkrol>

A romániai magyarság gazdasági helyzetét jelentősen befolyásolták a restitúciós jogszabályok is. A föld- és erdőtulajdon visszaszolgáltatásáról szóló törvényt 2001-ben kedvezően sikerült módosítani. Az 1945–1989 között jogtalanul elvett ingatlanok visszaszolgáltatásáról szintén 2001-ben hoztak törvényt. A jogszabály előírásai valamennyi elkobzott ingatlanra érvényesek, a vissza nem adható ingatlanok esetében kárpótlást állapítottak meg. A restitucós folyamatok sikerességétől a magyar közösség gazdasági fejlődést remélt. 2002-ben az egyházi ingatlanok vissza-adásáról született törvény és ennek végrehajtása a következő évben el is kezdődött. A következő kormányzati ciklusban az RMDSZ jelentős szerephez és hatalomhoz jutott, egy miniszterelnök helyettesi, három miniszteri pozíció birtokában ismét jelentős előrelépéseket sikerült tennie a kisebbségvédelem terén. A kormányprogramba a kisebbségi törvény elfogadását, a közigazgatási és költségvetési decentralizációt, a gazdaságfejlesztési régiók magyar szempontból fontos átalakítását, az észak-erdélyi autópálya építésének folytatását sikerült a pártnak bevinni, a megvalósítások azonban továbbra is váratnak magukra.

Románia csatlakozását az Európai Unióhoz 2007. január 1-jével sikerült megvalósítani, azonban a nemzeti kisebbségek védelme szempontjából az ezt követő időszak inkább bizonyult veszteségesnek mint nyereségesnek. Az Európai Unióhoz való csatlakozást követően Románia a továbbiakban nem érezte fontosnak és szükségesnek a nemzeti kisebbségekkel való pozitív bánásmódot, hiszen politikai célját elérte. Ezt a tendenciát erősítette továbbá maga az Európai Unió is, aki jelentősen csökkentette a tagállamok felé való követelményeket az etnikai kisebbségvédelem terén. Mivel a nemzetközi követelmények és nyomás a most már teljes jogkört bíró államokkal szemben megszűnt, a hazai jogrend sem köteles további engedményekre a kisebbségek felé. Erre talán a legjobb példa a 2020 júniusában hatályba lépő közigazgatási kódex, amely szerzett jogokat von el az etnikai kisebbségektől.

2.2 A nemzeti kisebbségek tagjai számára elismert jogok jegyzéke

Romániai viszonylatban egy valamely kisebbségi népcsoporthoz tartozó román állampolgár esetében, az alkotmányban rögzített jogok és szabadságok mellett néhány sajátos jog társul. Ezek a Románia által aláírt nemzetközi szerződések és egyezmények, valamint a hazai törvényhozás alapján a következők (Chirita – Sandulescu 2008.157):

- törvényes jog gyakorlása esetén az egyenlő bánásmódhoz való jog

- az identitáshoz való jog, a kultúra és identitás alapvető elemeinek (vallás, nyelv, kulturális örökség, hagyományok) megőrzésére való jog
- az anyanyelv használatához való jog, amely a következőkre terjed ki:
 - o anyanyelv használati jog a közigazgatással való kapcsolattartásban
 - o az anyanyelv tanulmányozásához való jog
 - o anyanyelv használati jog az igazságszolgáltatásban
 - o anyanyelv használati jog a közkapcsolatokban
 - o anyanyelv használati jog a magánkapcsolatokban
- jog a törvényhozó testületekben való képviselőihez

2.2.1 A nemzeti kisebbségek jogainak szabályozása a belföldi jogszabályok tükrében

A nemzeti kisebbségek jogaival kapcsolatos törvényi szabályozások mindenkor alapja az alkotmány. Az ebben megállapított alapvető jogok és szabadságok közül néhány – a kínzás tilalma, az ártatlanság védelve vagy az élethez való jog – minden állampolgárt megillet etnikai hovatartozástól függetlenül, és a nemzeti kisebbségekhez tartozó egyének esetében nem vonhatnak maguk után sajátos problémákat. Ugyanakkor az alkotmány egyes rendelkezéseinek relevanciái, mint az anyanyelv használatához való jog az élet különböző területein, a diszkrimináció tiltása csak etnikai kisebbségi közegben érvényesíthetők (Chirita – Sandescu 2008.82).

A diszkrimináció tiltására vonatkozó jogi keret dinamikus fejlődése nagy mértékben függött és függ továbbra is azoktól a nemzetközi egyezményektől és szerződésektől, melyek elfogadása elengedhetetlen volt Románia számára a nemzetközi közösségekhez való csatlakozás miatt. Az 1989-es rendszerváltást követően már 2000-ben megindul az ez irányú jogalkotási folyamat, melynek alapja a 2000/137-es kormányrendelet³⁰. A dinamikusan fejlődő és aktualitását megtartó törvényi sorozat legutóbbi módosítása a 2017/153-as törvény³¹, mely elsősorban a közigazgatásban dolgozók esetében hoz módosításokat. Ezt egészítik ki a 2002. évi 31-es kormányrendelet³², amely megtiltja rasszista, fasiszta vagy idegengyűlölő szervezetek és azok szimbólumainak használatát, valamint a béke és emberiség elleni bűncselekményt elkövetett személyek kultuszát (módosítva és kiegészítve a

³⁰ <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliuDocument/24129>

³¹ <http://www.mmanpis.ro/wp-content/uploads/2019/03/OG-137-2000-v.pdf>

³² <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliuDocument/34759>

2015/217-es törvénnyel)³³. A legfontosabb törvény, amely az egyenlő bánásmód elvét szabályozza, az maga Románia alkotmánya. A 16. cikkely 1. bekezdése a törvény és közigazgatási hatóságok előtti egyenlő bánásmód elvét fogalmazza meg: „Az állampolgárok kiváltságok és diszkrimináció nélkül egyenlők a törvény és a közigazgatás előtt”³⁴, ezt egészíti ki a „nemzeti, faji, osztály- vagy vallási gyűlöletre való bűzdítást, a diszkriminációra ... való uszítást” tiltó rendelkezés.

Az anyanyelv használatához való jog a társadalmi élet számos aspektusát öleli föl. Ebben az értelemben a kisebbségi nyelv használatának jogát a személyes kapcsolatokban semmilyen módon nem lehet szabályozni vagy cenzúrázni. Ez a jog az alkotmány 6. cikkelyének az identitás védelmére vonatkozó rendelkezéseiből következik, és ez biztosítja a valamely nemzeti kisebbséghez tartozó személy számára az etnikai, nyelvi kulturális és vallási identitásuk megőrzését és fejlesztését „az állam elismeri és biztosítja a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek jogát az etnikai, kulturális, nyelvi és vallási identitásuk megőrzéséhez, fejlesztéséhez és kifejezéséhez” (Varga 2006.29). Az anyanyelvnek a közoktatásban való használatához való jogát az alkotmány 32. cikke szabályozza, amely kimondja, hogy az oktatás minden szinten románul folyik. A szaktörvény szerint azonban az oktatás folyhat egy nemzetközileg elismert nyelven (angol vagy német), és a nemzeti kisebbségeknek joguk van anyanyelvük elsajátítására és az anyanyelvi oktatásra. Ez utóbbit az oktatási törvény³⁵ idevágó passzusai szabályozzák.

2.2.2 A nemzeti kisebbségek státusát szabályozó hazai és nemzetközi dokumentumok és ezek romániai vonatkozásai

Az etnikai-nyelvi kisebbségek jogainak szabályozásának két szintjét határozhatjuk meg, az országos és szupranacionális szintet³⁶(Marác 2015. 26).

Országos szinten az etnikai kisebbségek státusát szabályozó legfontosabb dokumentum Románia alkotmánya, ezért a kisebbségi nyelvhasználat szempontjából fontos vizsgálnunk, hogy milyen meghatározó elemeket tartalmaz a nemzeti kisebbségek egyéni és kollektív jogainak gyakorlására vonatkozóan. Amint dolgozatunkban már több alkalommal hivatkoztunk rá, Románia alkotmányának 1.1-es szakasza kijelenti, hogy „Románia egységes

³³ <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliuDocument/34759>

³⁴ Forrás: http://jog.sapientia.ro/data/hallgatok/letoltesek/Romania_alkotmánya_HU.pdf Letöltés:2020 március 23

³⁵ Forrás: <https://legeaz.net/legea-educatiei-nationale-1-2011/>

és oszthatatlan nemzetállam”, a továbbiakban pedig csupán „*nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek*”-ről rendelkezik a 6.1-es szakaszban. Az etnikai kisebbségek individuális szintű meghatározása alapján a kisebbségi jogokat viszont kizárólag egyénhez kötött jogokként kezeli, tehát ezért elmondhatjuk, hogy Romániában a kisebbségi jogok, és ide értendők a nyelvi jogok is, egynéhez kötött jogok. Az alkotmány 13. szakasza leszögezi, hogy az országban az egyetlen hivatalos nyelv a román. A kategorikus kijelentés ezáltal meghatározza és egyidejűleg be is határolja a nemzeti kisebbségek nyelvhasználatát, ezáltal a multietnikus közösségek együttélését. A román nyelv primátusát hangsúlyozó utalások az alkotmány további pontjaiban is megfogalmazásra kerülnek, erősítve ezzel annak hegemónikus primátusát. Szintén a román nyelv státusával és a nemzetállami jelleggel függ össze az alkotmány két azon rendelkezése, amelyek meghatározzák hogy az oktatás és az igazságszolgáltatás hivatalos nyelve a román (32, ill. 127. szakasz). A román nyelv kiemelten hivatalos státusa, valamint az ország nemzetállamként való meghatározása Romániát több európai országgal egyetemben azok közé az államok közé sorolja, amelyek egyetlen nyelv kiemelt, sőt fölérendelt státusát propagálják az asszimiláció ideológiáját. Az alkotmány 148. szakaszának első bekezdése rögzíti, hogy nem képezheti felülvizsgálat tárgyát az alkotmány azon rendelkezései, amelyek az egységes nemzetállamra, területi integritásra és a hivatalos nyelvre vonatkoznak. A hivatalos nyelv státusa mellett az alkotmány kitér a kisebbségi nyelv használatát szabályozó rendelkezésekre is. A 32. szakasz 3. bekezdése leszögezi, hogy „*garantált a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek joga anyanyelvük tanulásához és a jog ahhoz, hogy azon a nyelven oktassák őket*”³⁷, a 127. szakasz második bekezdése pedig leszögezi, hogy az igazságszolgáltatási intézményekben a nemzeti kisebbséghez tartozó személynek joga van nyelvi tolmács segítségét igénybe venni ahhoz, hogy teljeskörűen tájékozódjon a rá vonatkozó eljárásról, illetve bíróság előtt tolmács útján beszélni. A nyelvhasználati jog kiegészítésként fontos az identitáshoz való jog meghatározása (6. szakasz 1. és 2. bekezdés): „*Az állam elismeri és garantálja a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek jogát etnikai, kulturális, nyelvi és vallási identitásuk megőrzéséhez, fejlesztéséhez és kifejezéséhez*”. „*A nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek identitásának megtartását, fejlesztését és kifejezését célzó állami védőintézkedéseknek a többi román állampolgárhoz viszonyítva meg kell felelniük az egyenlőség és a megkülönböztetéstől való mentesség*

³⁷ http://jog.sapientia.ro/data/hallgatok/letoltesek/Romania_alkotmanya_HU.pdf. Utolsó letöltés 2020 március 28

*elvének*³⁸. A második bekezdés a kisebbségi közösségek pozitív diszkrimináció tilalmaként is értelmezhető (Péntek-Benő 2003.123) Végül nem hagyhatjuk szó nélkül az alkotmányban rögzített egyéni és kollektív jogokra vonatkozó tételket sem. A kollektív jogok elismerésére Románia alkotmánya semmilyen lehetőséget nem nyújt. A 23. szakasz csupán az egyéni szabadságjogokról tesz említést, és csupán a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyekről beszél és nem az adott közösségről. Ez a megállapítás szembemegy az EBEÉ 1990-ben megfogalmazott Koppenhágai nyilatkozatával. Ezen az értekezleten a tagállamok, közöttük Románia is, lényegében elismerték a nemzeti kisebbségekre vonatkozó kollektív jogok létezését a nyilatkozatban tett kijelentéssel: „ *a nemzetiségi kisebbségekhez tartozó személyek jogait egyénileg és csoportjuk tagjaival közösségben egyaránt gyakorolhatják*”³⁹.

A nemzeti szintű szabályozás ugyan elengedhetetlen, azonban minden szempontból transznacionális közegben érvényesül igazán (Marác 2015.28). Szupranacionális szinten az alábbi, az etnikai és nyelvi kisebbségek védelmét szabályozni hivatott két jogi egyezmény az, amely európai szinten megkerülhetetlen a kisebbségvédelemben, ezért vizsgálatuk elengedhetetlen kisebbségi jogok és a nyelvi jogok vizsgálatának esetében. A nemzetközi dokumentumok legfőbb erőssége a román alkotmánnyal szemben, hogy az etnikai és nyelvi kisebbségek esetében kollektív jogokként ismeri el az etnolingvisztikai kisebbségekre és kisebbségi nyelvre vonatkozó egyes jogokat (Marác 2015.29). Az alkotmány és az egyezményei közötti ellentmondást tovább erősítik a magyar és német nyelvhasználat szabályozására vonatkozó országos érvényű jogszabályok. Csak a legrelevánsabb példát említve a magyar és német anyanyelvű diákok számára a román nyelv iskolában való elsajátítása kötelező, a román anyanyelvű gyerekeknek viszont magyarul tanulniuk nem kell, a német nyelvet pedig választható idegen nyelvként tanulják és nem pedig mint kisebbségi nyelvet.

A Keretegyezmény a Nemzeti Kisebbségek Védelméről dokumentumát Románia az elsők között ratifikálta 1995-ben. Magáról az egyezményről, legfontosabb szabályozásairól dolgozatunk korábbi fejezeteiben már beszámoltunk, ezért most elsősorban a hazai viszonylatba átültetett vonatkozásait és hatásait vizsgáljuk. A Keretegyezmény monitoringja ciklikus, minden esetben az adott ország jelentésével indul. A beszámoló nyilvánosságra hozatala után lehetőség van a kisebbségek irányából árnyékjelentések beterjesztésére, majd ezt követi a Tanácsadó Bizottság delegációjának helyszínen tett látogatása és megfigyelése,

³⁸ http://jog.sapientia.ro/data/hallgatok/letoltesek/Romania_alkotmánya_HU.pdf. Utolsó letöltés 2020 március 28

³⁹ http://jog.sapientia.ro/data/hallgatok/letoltesek/Romania_alkotmánya_HU.pdf. Utolsó letöltés 2020 március 28

majd ennek alapján megszületik a Tanácsadó Bizottság jelentése, véleménye, amelyez megküldenek az adott ország hatóságának. A jelentés megküldését követően, a részes államnak lehetősége van észrevételeket, kommentárokat fűzni ehhez. A Tanácsadó Bizottság javaslatára az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága fogadja el Határozatot, amely a legfontosabb ajánlásokat foglalja össze. A monitoring ciklus záró része minden esetben egy ún. utópárbeszéd, amelynek lényege a Határozatban foglaltak ismertetése az érintett felekkel (kormányzati intézmények, kisebbségi szervezetek, civil és emberjogi szervezetek stb), a következő ciklusig ellátandó feladatokról, az ajánlások értelmében. A következőkben Románia negyedik, utolsó teljes monitoring ciklusát vizsgáljuk. Az ötödik ciklus monitoringja ugyan elkezdődött, de jelen pillanatban csupán az ország jelentése nyilvános.

A negyedik monitoring ciklus Románia késlekedése miatt, további szankciók híján, két évvel a hivatalos határidő után 2016-ban kezdődött az ország jelentésével⁴⁰. Ez a jelentés a Romániától már megszokott látszatoptimista stílusban fest kedvező képet a romániai modellértékű kisebbségvédelmi mechanizmusokról és interetnikus viszonyokról. A dokumentum felületes és irreleváns információk sokaságát felhalmozva kijelenti, hogy a korábban vizsgált területek jelentős részét, többek között a nyelvi jogokra vonatkozó részt megoldottnak és lezártak tekinti. A Keretegyezmény romániai alkalmazásának történetében először azonban a romániai magyar közösséget képviselő civil és politikai szereplők részéről árnyékjelentések érkeztek, melyeknek legfőbb oka, hogy az elmúlt években olyan jelentős támadások érték a romániai magyar közösséget, melyeket nem lehetett szó nélkül hagyni. A nyelvhasználati jogok megtagadása (közigazgatási nyelvhasználat akadályozása, intézményi feliratok esetenkénti betiltása stb), magyarellenes hangulatkeltés minden szinten (beleértve a konkrétan magyargyűlölő atrocitásokig), szimbólumok elleni támadások (székely zászló, magyar zászló felgyújtása Nagyváradon stb), elkobzott egyházi javak visszaállamosítása (Székely Mikó Kollégium), oktatási jogok korlátozása (marosvásárhelyi római katolikus gimnázium), a Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetem magyar tagozatának megtagadása a törvényi előírások ellenére, a kétnyelvű utcanévtáblák kérdése Marosvásárhelyen és Szatmárnémetiben vagy a romániai történelemoktatás egyoldalúsága súlyosan érintették a romániai magyar közösséget. A Tanácsadó Bizottság 2017 június 22-én fogadta el és 2018 február 16-án tette közzé saját jelentését⁴¹, melyben a korábbi nyhe ajánlások és vélemények megfogalmazásától eltérően határozott és komoly hangnemben fejt

⁴⁰ <https://rm.coe.int/1680595fbf>. Letöltés 2020 március 20

⁴¹ <https://rm.coe.int/fourth-opinion-on-romania-adopted-on-22-june-2017/168078af76> . Letöltés 2020 március 28

ki álláspontját a Romániára vonatkozó etnikai kisebbségi helyzet alakulására vonatkozóan. A jelentésben visszacsengenek azok a konkrét panaszok is, amelyeket az RMDSZ (Romániai Magyar Demokrata Szövetség) és más magyar szervezetek – tételesen az AGFI-CEMO (Advocacy Group for Freedom of Identity és Civil Elkötelezettség Mozgalom) valamint az EMNT, SZNT (Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács és Székely Nemzeti Tanács) – fogalmaztak meg az árnyékjelentésekben. Ezek közül a a csíksomlyói búcsú UNESCO-világörökségi listára történt előterjesztésének kormányzati szintű megtorpedózása, az egyházi restitúció, például a Batthyáneum leállása, magyarellenesség, gyűlöletbeszéd, közösségi megbélyegzés és uszítás a politikai diskurzusban és a sporteseményeken, a marosvásárhelyi római katolikus gimnázium meghurcolása, helyzetének bizonytalansága, és nem utolsósorban a törvény által szavatolt anyanyelvhasználati jogok alkalmazási hiányosságai.

A diplomatikusan megfogalmazott jelentés, a romániai magyar közösség meglegedésére rámutat arra, hogy az ország jelentésével ellentétben a hazai, elsősorban magyar közösségek helyzete egyáltalán nincs oly mértékben rendezve, mint ahogyan azt Románia láttatni szeretné. A Dancila- kormányt, úgy hangnemében mint tartalmában igen érzékenyen érintette a Tanácsadó Bizottság jelentése, élesen és agresszíven tiltakozott egyes megállapítások ellen. Egyes tételek ellen elvi kifogásokat emelt, arra hivatkozott, hogy egyes tételek korábban nem bizonyultak problematikusnak ezért nem is számonkérhetők. *„Románia kormánya elvárja (...) a tanácsadói bizottságtól, hogy tisztelje Románia alkotmányát, az ország történelmét, politikai és közigazgatási megszervezését”*⁴². A továbbiakban arra hívja fel a figyelmet, hogy a tömbmagyar területeken élő románok jogai, hathatós érdekvédelem híján, jelentősen csorbultak, ám ezzel a bizottság nem foglalkozik. *„Úgy tűnik, hogy Romániában jelentős visszalépés tapasztalható a kisebbségi jogok terén, miközben a valóság határozottan ennek ellentétét igazolja”*⁴³, áll érvelésük középpontjában, és továbbra is vehemensen védik azt az álláspontot, hogy Románia példaértékűen bánik nemzeti kisebbségeivel. Ami tehát egy európai egyezmény alkalmazását vizsgáló szakmai jelentésnek indult, arra politikai erőfitogtatás és kioktatás lett a válasz. A Kisebbségvédelmi Keretegyezmény negyedik monitoring ciklusának a legfontosabb tanulsága viszont az, hogy amennyiben komoly szakmai érvekkel alátámasztott, konkrét példákat felsorakoztató árnyékjelentések halmaza lát napvilágot, akkor azokat lehetetlen figyelmen kívül hagyni, és valamilyen formában visszaköszönnék majd a testületek dokumentumaiban.

⁴² <https://rm.coe.int/comments-of-the-government-of-romania-on-the-fourth-opinion-of-the-adv/168078acc7>.
Letöltés 2020 március 28

⁴³ <https://rm.coe.int/comments-of-the-government-of-romania-on-the-fourth-opinion-of-the-adv/168078acc7>.
Letöltés 2020 március 28

A kisebbségi nyelvhasználatra vonatkozóan Románia jelentése a harmadik rész 10. és 11. pontjában tárgyalja a közigazgatási és jogi nyelvhasználat valamint helységnév táblákra vonatkozó kitételeket⁴⁴. A Tanácsadó Bizottság a korábbi monitoring ciklus ajánlásaiban kérte a helyi közigazgatásban való kisebbségi nyelvhasználat lehetővé tételének teljeskörű biztosítását, a nemzeti kisebbségek képviselői szerveivel egyeztetve azon eljárások és intézkedések kidolgozását, amelyek a kisebbségi nyelvhasználat implementációját biztosítják, illetve a 2011-es népszámlálás adatait figyelembe véve melyek azok a települések, ahol a lakosság kisebbségi számaránya ezt lehetővé teszi.

A jelentés rámutat arra, hogy az ajánlásoknak megfelelően Romániában a kisebbségi nyelvhasználat közigazgatásban való alkalmazását a 2001/215-ös közigazgatási törvény biztosítja az alábbiak szerint:

- a városi és megyei tanácsok normatív határozatairól anyanyelven való informálódás jogát a 2001/215-ös törvény 50. és 98. cikk szabályozza
- a helyi országos és decentralizált közigazgatási szervekkel való írásbeli vagy szóbeli kommunikációhoz való jogot a közigazgatási törvény 19., 50., a 76. cikkelyének második paragrafusa és a 98. cikkely, valamint a 2004/340-es törvény 19. cikkelyének első paragrafusa szabályozza.
- az anyanyelven való hivatalos házasságkötési ceremóniához való jogot a 2001/1206-os kormányhatározat 9. cikke szabályozza

Mindezen kisebbségi nyelvhasználati jogok azokra a területi közigazgatási egységekre vonatkoznak, ahol a kisebbség számaránya meghaladja a törvényben előírt 20%-ot.

A dekoncentrált intézmények esetében a jelentés rámutat arra, hogy a székelyföldi megyékben, ahol a magyar etnikum számaránya messze meghaladja a törvény által előírt százalékot, ott lehetőség van szinte teljeskörű magyar nyelven való ügyintézésre (Bogdán et al 2008.328). A Partium egyes megyéiben, Szilágy, Szatmár és Maros megye esetében ezen közintézmények rendelkeznek magyar nyelvű munkatársakkal, tehát itt is biztosított, ugyan szerényebb körülmények között a magyar nyelven való ügyintézés. A jelentés továbbá rámutat arra, hogy bizonyos országos hatáskörű belügyi intézmények, csensőrség, rendőrség, nemzeti arhívum, határrendészet kirendeltségei esetében állományba kerültek a Romániában hivatalosan elismert etnikai népcsoportok nyelvét beszélő alkalmazottak.

A többnyelvű helységnévtáblák esetében az ország jelentése rámutat arra, hogy negatív demográfiai változások ellenére bizonyos helységekben annak ellenére helyén

⁴⁴ <https://rm.coe.int/1680595fbf>, p. 36

maradtak a helységnév táblák, hogy a törvény már nem kötelezi ebben az esetben ezek megtartását, ezzel próbálva kidomborítani látszólagos elköteleződését a kisebbségi jogok gyakorlásának irányába.

2019 február elsején Románia, ezúttal időben, benyújtotta ötödik jelentését, mely november 8.-án került elfogadásra. A jelentés néhány esetben választ tartalmaz a negyedik ciklusban taglalt problémákra, többek között a kisebbségi nyelvhasználat fent említett aspektusaira. A korábbi ajánlásokat támadásnak vette, ezért továbbra is nyers és kioktató hangnemben fogalmazta meg válaszait, mellőzve minden partnerségre utaló együttműködési szándékot. A nemzeti kisebbségek nyelvhasználatára vonatkozóan utal a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartájának idevágó rendelkezéseire, valamint rámutat arra, hogy a közigazgatási törvényben rögzített lakossági számarány és a helyi kompetenciák függvényében különböző megoldások születtek a kisebbségi nyelvek közigazgatási területen való alkalmazására. A helységnév- és utcanév táblák esetében való kisebbségi nyelvhasználatra vonatkozóan felhívja a figyelmet a helyi törvényi keret adta szabályozásra. Az ötödik ciklus jelentése, a nemzeti kisebbségek helyzetéhez való hozzáállása, a végletekig szajkózott pozitív többség-kisebbségi viszony bizonygatása mind-mind arra utalnak, hogy Románia kevéssé vagy egyáltalán nem hajlandó engedelményeket tenni a területén élő etnikai kisebbségek irányába.

2.2.2.1. A Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája⁴⁵

A nemzetközi egyezményt, melynek célja az európai területen beszélt helyi és kisebbségi nyelvek támogatása, 1992 június 22.-én fogadta el az Európai Tanács Miniszteri Bizottsága. Románia viszonylag hamar, 1995 július 17.-én aláírta, majd 2008 januárjában ratifikálta, így az egyezmény még az év májusában hatályba is lépett. A legutóbbi jelentést 2016 márciusában adta le. Az Európai Tanács Miniszteri Bizottsága 2018-as válaszbeszámolójában⁴⁶ felszólítja Romániát, hogy fokozza a kisebbségi nyelvhasználat alkalmazását a közigazgatásban, valamint tegyen hathatósabb erőfeszítéseket arra, hogy a kisebbségi nyelvek oktatására szakosodott szakemberek, nyelvtanárok a szükséges számban jelen legyenek az oktatásban, képzésüket a valós igényekhez igazítsák. Hathatósabban tegye lehetővé a török és tatár nyelvek oktatását az érdeklődők számára, valamint a nyelvi közösségek képviselőinek hathatós segítségével törekedjen az adott nyelvekre vonatkozó

⁴⁵ <https://www.coe.int/en/web/european-charter-regional-or-minority-languages>. Letöltés 2020 január 14

⁴⁶ https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016807b4268. Letöltés 2020 január 15

oktatási modellek kidolgozására. Szorgalmazza továbbá a roma nyelv elsajátításának lehetőségét a roma közösség igényeinek megfelelően.

A korábbi kisebbségvédelmi, a nyelvhasználati gyakorlatra vonatkozó jogi diskurzusok eleddig egyáltalán vagy vajmi kevésbé foglalkoztak ezen terület gazdasági vonatkozásaival. Ugyan nem tartozik a kisebbségvédelmi szempontból mediatizált területek közé, dolgozatunk szempontjából mégis a 13. cikkely a legjelentősebb.

Európai viszonylatban eleddig kevésbé volt fontos a nyelvhasználat, különösen a kisebbségi vagy regionális nyelvhasználat a gazdasági életben betöltött szerepének vizsgálata. A gazdasági és társadalmi tevékenységeket illetően, a felek az ország egészére nézve vállalják, hogy:

- e) kiiktatnak jogalkotásukból minden olyan rendelkezést, mely igazolható okok nélkül tiltja vagy korlátozza a regionális vagy kisebbségi nyelvek használatát a gazdasági vagy társadalmi életre vonatkozó dokumentumokban, különösen a munkaszerződésekben és az olyan technikai leírásokban, mint a termékek és felszerelések használati útmutatói
- f) megtiltják, hogy a vállalatok belső szabályzataiban és a magánokiratokban, legalábbis amelyek az azonos nyelvet beszélők között jöttek létre, a regionális vagy kisebbségi nyelvek használatát kizáró vagy korlátozó cikkek kerüljenek.
- g) fellépnek az olyan gyakorlattal szemben, mely elbátortalanít a regionális vagy kisebbségi nyelveknek a gazdasági vagy társadalmi tevékenységek keretei között történő használatáról
- h) a fenti pontokban jelzettektől eltérő módokon megkönnyítik és bátorítják a regionális vagy kisebbségi nyelvek használatát

A Romániában jelenleg érvényben lévő munkajogra vonatkozó törvény⁴⁷ nem teszi lehetővé, hogy a munkaszerződések magyarul kerüljenek kitöltésre, csak a román változat a hivatalosan elfogadott. Ugyan munkajogi ügyekben hivatkozni lehet a diszkrimináció tilalmára, amennyiben az alkalmazottat sérelem éri⁴⁸, azonban ez az eljárás teljesen idegen a gyakorlattól. Mivel a munkavállalók számára érthető módon kötelező előírás a munkavédelmi előírások és technikai eljárásokról való tájékoztatás, nem tudható pontosan, hogy ezt a jogot ilyen formában mi garantálja. A hatályban lévő fiskális törvény⁴⁹ ugyan nem

⁴⁷ Munkajogi törvénykönyv 16. cikk, 1. bekezdés

⁴⁸ Munkajogi törvénykönyv 5. cikk, 2. bekezdés

⁴⁹ Codul fiscal – Adóügyi Eljárási Törvény 2019

tiltja a gazdasági tevékenységek magyarul vagy más kisebbségi nyelven való végzését, ám az ehhez szükséges dokumentáció, mint könyvelés, audit és jelentések csak az állam nyelvén, vagyis románul elfogadottak. Az Adóügyi Eljárási Törvénykönyv 8. cikke leszögezi, hogy az állam hivatalos nyelvétől eltérő nyelven íródott dokumentumokat csak hivatalos fordítás kíséretében fogadja el bármely hivatalos intézmény. Kivételt képez ezalól, ha az adott kisebbség számaránya helyi szinten meghaladja a 20%-ot, ekkor érvényesíthető a nyelvhasználati jog, de kizárólag az adott közigazgatási egység hozzájárulásával. Az állampolgár ebben az esetben jogosult a magyar nyelvű szóbeli és írásbeli tájékoztatásra, mindazonáltal a gyakorlat szerint a dokumentumok az állam hivatalos nyelvén kerülnek kiállításra⁵⁰. A román nyelv közéleti használatát szabályozó 2004/500-as törvény rendelkezik minden idegen nyelvű felirat román nyelvű fordításáról, amennyiben az közérdekűnek minősül. Kivételként tekintünk a márkanamevekre, tudományos, művészeti vagy akár vallási szövegekre, médiaprogramokra, különös tekintettel a kisebbségi műsorokra, kisebbségi nemzeti ünnepekre és ezek nyilvános ünnepségeire. Sajnos mindennapi élet gyakorlata ettől eltérő képet mutat: állami szintű közigazgatási jogi keret és támogatás hiányában a gazdasági élet szereplői akkor sem élnek az etnikai nyelvhasználat biztosította lehetőségekkel, amikor lehetőségük volna rá, hiszen a fent említett hivatalos eljárások, dokumentumok kisebbségi nyelven való eljárása egy vállalkozás számára oly mennyiségű idő- és anyagi megterhelést jelent, ami a jelen körülmények között gazdaságilag kevésbé térül meg.

Románia parlamentje a ratifikációs törvényben mind a négy alpontot elfogadta, első hivatalos jelentésében⁵¹ mégis csupán az első két alpontot részletezi. Kijelenti, hogy nincs tudomása a magyar nyelv használatának tilalmáról vagy bármely más nyelvi korlátozásról a gazdasági élet színterén. A gyakorlat azt mutatja, hogy a többszámú magyar területeken, a Székelyföld és a Partium egyes területein a magyar nyelvet általánosan használják munkahelyen, hivatalokban, egészségügyi intézményekben, igaz, informális közegben. Számos roma és román nemzetiségű személy beszél a magyar nyelvet, a régióra hagyományosan jellemző a kétnyelvűség.

A német nyelv kisebbségi nyelvként való revitalizációja és használata régiófüggő. Azokon területeken, ahol hagyományos kisebbségi népcsoportok életmódjához kapcsolódik a német mint kisebbségi nyelv használata, például Barcaság, Szászföld, a Bánság vagy Szatmár megye bizonyos sváb települései, ott a nyelvhasználathoz hagyomány és etnikai kultúra is

⁵⁰ Adóügyi Eljárási Törvénykönyv 2003/92 –es kormányrendelet alkalmazására vonatkozó 2004/1050 határozata

⁵¹ http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/PeriodicalReports/RomaniaPR1_en.pdf , 183 oldal

társul, amit a térség társadalmi felemelkedése és gazdasági fejlődése érdekében a hatóságok igyekeznek kihasználni: példaként említjük Szeben városát, ahol a német ajkú lakosság számaránya ugyan már csekély, de a városvezetés tudatosan erősíti az etnikai kisebbségi jelleget, kiterjesztve azt a város egészére.

2.3 A kettős állampolgárság határmenti élete

2010 május 26-án a Magyar Országgyűlés elfogadta a határon túli magyarok könnyített úton való állampolgárságának megadását szabályozó törvényt. Ez az 1993-as állampolgársági törvény módosított változata, 2011 január elsején lépett hatályba. Ennek értelmében minden olyan külhoni, magyar lakcím nélküli, magyar állampolgársággal előzőleg sosem rendelkezett külföldi személy is kaphatott magyar állampolgárságot anélkül, hogy Magyarországon lakhelyet vagy tartózkodási helyet létesített volna. Ezzel a határon túli magyar nemzetiségűek és családtagjaik közül sokan váltak magyar állampolgárrá. állampolgárságuk elviekben a Magyarországon lakóhellyel rendelkező személyekével azonos, ám bejelentett lakóhely, magyarországi foglalkoztatás és adózás hiányában számos állampolgári jogot nem gyakorolhatnak (Ganzer 2011.57).

A honosítottak számát nemcsak a hazai jogrendszer, hanem a mindenkori gazdasági és kül-, illetve belpolitikai viszonyok is alakítják, amik között szerepel a kettős állampolgárság törvényi szabályozása és politikai megítélése is a kibocsátó országokban. A magyarországi lakcímmel rendelkező honosítottak több mint fele Közép-Magyarországon él, a többi terület közül Szabolcs-Szatmár-Bereg (7,2%), illetve Csongrád és Hajdú-Bihar megye (6,0%) részesedése emelkedik ki⁵².

Az erős politikai ellenszenvet generáló a szakmai elitet és magát a társadalmat is megosztotta, és noha a vita tárgya elsősorban az új magyar állampolgárok szavazati joga körül bontakozott ki, nem hagyhatjuk szó nélkül azokat az elsősorban társadalmi-gazdasági aspektusokat, amelyeket a törvény hatályba lépése generál. Mivel ezen előnyöket gazdasági szempontból szándékszunk vizsgálni, a részletes beszámolót egy későbbi fejezetben fejtjük ki.

⁵² <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/ujmagyarallampolgarok.pdf>

3. Nyelvi jogok Romániában

A világ számos országát hivatalosan a teljes egynyelvűség jellemzi. Ezen államok az egynyelvűséget alkotmányos vagy törvénykezési szinten rögzítik, azonban a legtöbb esetben kiemelésre kerül egy vagy akár több kisebbségi nyelv, amely végül kivételes védelemben részesül. Korábban vehemensen megtagadott státusú nyelvek kerülnek védelem alá, a kisebbségi nyelveket védő jogrend pedig a nyelvpolitikák alapjává lép elő.

Az egyéni és kollektív nyelvi emberi jogok kérdése szoros kapcsolatba áll a kisebbségi lét kérdésével, az adott nemzeti kisebbségek státusával. Románia, esetében a román nyelv primátusáról és szupremációjáról beszélünk egyidejűleg (Marác 2015. 38), a magyart, mint kisebbségi nyelvet az egyre fokozódó nyomásnak és érdekérvényesítésnek köszönhetően a közigazgatási törvény szerint „kitüntetett” státusban kezeli. A német nyelvet beszélő etnikai csoportok számaránya jelentéktelen számú kis közösségben éri el a törvényi keret által megengedett szintet, ezért ebben az esetben nem beszélhetünk a közigazgatásban alkalmazott kisebbségi nyelvről. A legtöbb esetben egyetlen államnyelv, nemzeti vagy hivatalos nyelv proklamációját az elismert kisebbségek nyelvi jogaira vonatkozó minősítő nyilatkozat követ. Egyesek korábbi történelmi eseményekből merítkeznek, mások az adott államok, régiók megváltozott demográfiai nyomásának engedve változtatnak hozzáállásukon a nyelvi jogi kérdéseket illetően. Románia megalakulása óta, az egynyelvű nyelvi ideológiát hangsúlyozza. Ez elsősorban a homogén nemzetállam státust erősítő nacionalizáló politika eredménye. A román nyelv egyeduralgó nemzeti nyelvként van jelen az állam megalakulása óta, a történelmi események a korábban uralkodó nemzetek teljes nyelvi, nemzeti és közéleti marginalizációjához vezettek (Romsics 2018. 334). A kommunizmus uralkodó évei alatt az egyre erőteljesebb erőszakos asszimilációt segítő nyelvpolitikák változatlan formában szolgálták a regnáló politikai elitet ahhoz, hogy az 1980-as években soha nem látott módon kiteljesedjen ez irányú törekvésük, elsősorban kulturális, oktatási és nyelvi szinten. A kisebbségek nyelve, és itt elsősorban a magyar és német etnikai népcsoportot említjük, teljesen eltűnt a közigazgatás mindennapi használatából, kevés kivétellel ugyan, de korlátozták a kisebbségi nyelven való oktatást (Vincze 1999. 41), és megkezdődött a kisebbségek által lakott területek elrománosítása (Boia 2015.64). Ugyan az 1989-es forradalmat követően volt némi esély egy igazán demokratikus, többnyelvű állam létrehozására, a kezdeti lelkesedést feledve a politikai elit ismételten a nacionalizálást elősegítő nyelvpolitikák felé fordult (Toró 2016b.79). A magyar kisebbség rövid időn belül (újra) kialakította formális és informális intézményi rendszerét, politikai érdekképviseletét,

oktatási intézményrendszerét (Jánosi 2008.168) és természetesen informális közigazgatási hálózatát. Legfőbb nyelvi követelések a magyar nyelvű helységnev-táblák, a magyar nyelvű oktatás és a magyar nyelv hivatalos intézményi használatára vonatkoztak. Mivel azonban ezen követelések a romániai, főként a bukaresti elit értelmezésében a román nemzetállam autoritását ásták volna alá, a magyar közösségek törekvései mind a mai napig nehezen találtak és találnak fogadtatásra.

A nyelvpolitikák gyakorlati alkalmazása számos esetben csupán megtúrt nyelvhasználatot eredményeztek. Az RMDSZ 1996-os kormányra kerülését követően egyfajta fordulat állt be a többség-kisebbségi viszonyba: a román-magyar feszültség enyhülni látszott, és ehhez a nemzetközi európai intézetek nyomásgyakorlása is tevékenyen hozzájárult. Számos könnyítést sikerül elérni az oktatás, kultúra, közigazgatás és törvényhozás területén. Ide soroljuk a 2001/215-ös törvényt, mely előírja a kisebbségi nyelvek közigazgatásban való használatát olyan településeken, ahol az adott kisebbség számaránya meghaladta a 20%-ot az 1992-es népszámlálás szerint. Ugyan ez hatalmas lépésnek volt tekinthető a korábbi nyelvhasználati helyzethez képest, a pontos metodológia és ellenőrzési mechanizmusok hiánya, no meg a közhangulat ellenállása nagymértékben gyengítették a törvény hatását. Ennek eredményeként, noha törvényileg lehetséges lett volna, a közigazgatási eljárás nyelve továbbra is a román nyelv maradt (Bogdán- Mohácsék 2009. 48).

A nyelvi gyakorlatok valóságban való megnyilvánulását tekintve az a következtetés vonható le, hogy a nyelvpolitikákra és kisebbségi nyelvhasználatra vonatkozó törvények gyakorlatba ültetése elsősorban a helyi politikai szövetségektől és politikai akarattól függ. Ehhez járul hozzá a negatív közhangulat és a bürokrácia, mint közvetlen környezeti tényezők, a gyakorlatba ültetés legfőbb gátló tényezői (Thomas- Grindle 1990.1169). A két kutató arra hívta fel a figyelmet, hogy a közvélemény és közhangulat a legnagyobb mértékben befolyásolni, sőt felülírni tudja az esetleges bürokratikus ellenállást és a törvények alkalmazásához való ellenszegülést. A közigazgatásban érvényes, a nemzeti kisebbségek közigazgatásban való nyelvhasználatának nyelvi gyakorlatait szabályozó⁵³ nyelvpolitikák kötelező érvényűek számos szereplő számára, legyen az polgármesteri hivatal, megyei tanács vagy akár kevésbé központosított intézmény az adott ország bármely pontján. Ezért olyan fontosak a gyakorlatba ültetést szabályozó normák, hiszen ők jelentik a kapcsolatot a jogszabályi rendelkezések és az érintett intézmények között. Romániában 2001 volt az

⁵³ Romániában ezt a 2011/1206-es kormányhatározat szabályozza.

változást hozó év, amikor a nyelvi ideológiák terén megindult egyfajta elfogadási folyamat, melynek következtében nyitás történt az egynyelvűség uralkodó magányából a többnyelvűség felé. Természetesen ezen változás magával hozhatja a nyelvi gyakorlatok módosulását is.

3.1 A nacionalizmus hatása az államnyelvek kialakulására

Európában az első világháborút követő időszakot alapos területi és társadalmi átrendeződés jellemezte, hiszen a franciaországi békeszerződések egyenes következményeként új államok, új nemzetek születtek és értelemszerűen a standard nyelvek művelése is felerősödött, mint ahogy a nemzeti függetlenség robbanásszerű kivívásának vágya is. A második világháborút követően az európai nagyhatalmak gyarmatbirodalmai végleg felbomlottak, és ez a bomlási folyamat hosszú évtizedekig formálta Európa politikai-területi arculatát. Számos állam, köztük Románia is, így nyerték el jelenlegi területeiket. Az utolsó nagy felbomlás a Szovjetunió kisebb, önálló államokba való átrendezése ismeretes. természetesen minden fent említett időszaknak megvoltak és megvannak a saját jellemzőik. A 19. században a nacionalizmus és az ehhez szervesen hozzátartozó nemzeti identitás keresése a nyelvi menedzsment egyik legjelentősebb motivációjaként volt ismeretes. Mind a nagy francia forradalom, mind a német romantika a nacionalizmus jegyében azt hangsúlyozta, hogy egyetlen, egységesítő nyelv a nemzeti lét legmegfelelőbb meghatározója és védelmezője (Spolsky. 2009.26). Egy közeli nemzeti nyelv kiválasztása, annak idegen behatásoktól és elemektől való megtisztítása a kor egyik legnagyobb szabásúbb tevékenysége volt. Ezek az eszmék, elsősorban az első világháborút követően markánsan jelentkeztek a nyelvi menedzsment területén, azonban az európai nagyhatalmak azon a véleményen voltak, hogy a török és osztrák-magyar monarchia felbomlását követően az újonnan alakult államok számára előnyösebb lenne egyetlen nemzetközi nyelv mint saját nemzeti nyelvük fejlesztése. Azonban rövidesen felmerült azon nemzeti kisebbségi nyelvek védelmének szükségessége is, amelyek túléltek a lakosság kitelepítését és a területi átrendeződéseket is.

Az első európai államok, amelyek a 18-19. században elindultak a nemzetállamok kialakulásának útján, Spanyolország, Portugália, Franciaország Svédország és Dánia voltak. Ez a folyamat csupán a második világháborút követően teljesedett ki, noha fizikai határaik sokkal korábban végleges formát öltöttek. A politikai határok megrajzolása nem nyerte el mindenki tetszését, mert a politikai nagyhatalmak nem voltak tekintettel a már korábban kialakult kulturális és nyelvi közösségekre. Sajnos ezen érzéketlen döntések következtében közösségek szakadtak részekre. Az új államok perifériájára került nemzeti közösségek egy távoli főváros irányítása alá kerültek, melynek nemzetépítő és nacionalizáló törekvései

leggyakrabban összekovácsolják ezeket a közösségeket. Az új határok megszilárdulását követően az adott területen élő lakosság homogenizációja minden tekintetben kezdetét vette.

Az európai vezetők első ilyen törekvése a vallási egységre irányult (Wright 2016. 39), ami nem volt teljesen új ideológiai irányzat, hiszen Európát mindig is az egységes keresztény vallási beállítottság jellemezte. A nemzeti identitás részben a közösségek vallási gyakorlatban való egységéből alakul ki (Wright 2016. 40). Az egyik legradikálisabb, egész Európára jellemző nyelvi váltás a reformáció következménye, hiszen a nemzeti nyelvek ekkor szakítják meg a latin, mint vallási uralkodó nyelv szupremációját. A polgári rétegek felemelkedése, az új társadalmi rendek megjelenése tovább segítette a nemzeti nyelvek előretörését, pozíciójuk megszilárdulását. A nemzetállamok kialakulásának legfőbb jellemzője a nyelvek vitathatatlan egységessége, azonban ez problémát jelentett a nemzet fogalmának előzetes meghatározásakor. Európai szinten a germán dialektikus folytonosság sokkal elterjedtebb, mint azon népcsoportok, melyekre a német nyelvi egység jellemző. Az észak-nyugati és dél-nyugati területeken a dán, elzászi és svájci nyelvjárások beilleszkedésének és beágyazódásának sokkal inkább hatalmi- politikai mint nyelvi okai voltak ismeretesebbek. Egy etnikai csoport külső határainak definiálása esetében nem szabad meglepednünk a belső nyelvi kohézió problémájáról sem. Példának okáért, az új német állam kialakulásakor azon csoportok, akik a „hochdeutsch” nyelvi változatot beszélték, természetesen sokkal egységesebb közösségeket alkottak. Az etnikai nemzetállamok és a nemzetállamok esetében, a csoportidentitás határai kevésbé határozottak, míg intézményi keretek között léteznek. Így a retorika ellenére, míg a politikai elit nem kezdi meg a nemzetépítés folyamatát, az etnikai nemzet nagyrészt fikció (Schlesinger 1986. 231).

A „*minden nemzeti csoportnak jár az önálló saját állam*” elméletét a török, orosz és az Osztrák-Magyar Monarchia kivételével számos európai politikai hatalom vallotta a 18-19. században. A proto-elit lelkesen valóságos kampányt vitt azzal a céllal, hogy elismerjék a „nemzetiség” fogalmát és saját szuverén államukat az elidegeníthetetlen területeken (Taylor 1989.67), természetesen állítva be ezt a folyamatot (Smith 1995.84). Átvették és adaptálták azt az érvet, miszerint mindenki beleszületett egy nemzetbe, minden nemzetnek megvannak a saját, jól körülhatárolható, állandó határai, sajátos eredetük és sajátos karakterük, küldetésük és sorsuk (Smith 1992.447). A 19. század első felének nemzeti törekvéseinek mozgatórugója elsősorban az európai polgári középréteg, akinek egyik legfőbb feladata az adott csoport eredetének felkutatása és köztudatban való megtartása. Ennek számos változata és módszere ismeretes: az adott népcsoport népdalainak és népmeséinek gyűjtése, hőseinek és hőstetteiknek írásba foglalása, csoportszimbólumok, nemzeti zászló készítése. A 19. századi

Európa nemzeteinek többé-kevésbe a művelt elit ideológiai termékének tekinthetők, akik a népességüket a nemzeti önrendelkezési kritériumoknak megfelelően alakították ki (Seton-Watson 1977.43). Sehol máshol nem volt a nemzetépítés feladata annyira kényszeres nyomás alatt mint a nyelv esetében. A nyelvi kohézió ezen hiánya a dialektikus folytonosságon belül komoly hiányt jelentett. Ahhoz, hogy a tömegek megismerjék és magukévá tegyék saját eredetüket és értékeiket, fel kell fedezzék és meg kell értsék azt, ezért a társadalom művelt elitjének feladata ezt hozzáférhetővé tenni számukra. Ez azt jelenti, hogy a tömegeket saját nyelvükön kell megszólítani (Nairn 1997.87).

3.2 Kisebbségi nyelvi jogok és kisebbségi nyelvhasználat Romániában

A világ számos országának nyelvi beállítására jellemző, hogy, a legelterjedtebb modell szerint létezik egyetlen nemzeti, a legtöbb esetben hivatalos nyelv, emellett számos, kisebbségi nyelvet használó csoport. Ezen kisebbségi nyelvek a nyelvi jogok védelmét élvezik, pontosabban a nyelvhasználatra vonatkozó civil jogok védelmét, melyet az adott országok törvényalkotói, törvényhozói, közigazgatási rendszere biztosítja (Spolsk 2004.41). A köztudatban ezen országokat nevezzük egynyelvű államoknak. Ezen államok esetében létezik egy, az alkotmányban vagy ennek megfelelő törvényi közegben rögzített egyetlen nemzeti vagy hivatalos nyelv, emellett ismeretes egy vagy több, kisebbségi népcsoportok által használt nyelv. Az ehhez való mindenkori viszonyulást a közvélemény, az aktuális törvényalkotás és politika határozza meg.

A mai nemzetközi jog kialakulása jelentős mértékben a modern nemzetállamok kialakulásával hozható kapcsolatba. Ekkor merültek fel ugyanis olyan nehézségek, államok közötti vallási, etnikai, illetve a kisebbségek helyzetét érintő kérdések, melyek szabályozása és megoldása nemzetközi egyetértést, közösen kidolgozott és elfogadott megoldásokat kíván. A modern nemzetállamok fogalmának meghatározó tételei a területi szuverenitás, az államhatárok elismerése és sérthetetlensége – a nemzetközi jogi gyakorlatban sajnos nem minden esetben⁵⁴ megvalósuló elvek. Ugyan az „egy nemzet – egy állam” jelszó a 18. századtól kezdve nemzetközi szinten érvényben van, egyre markánsabban jelentkeznek ezzel az elvvel ellentétes jelenségek. Az igazságtalan és politikai alapon történő területi felosztások, illetve az egyre jelentősebb európai külső és belső migráció mindinkább előcsalja

⁵⁴ A vesztfáliai béke megkötésekor az európai nagyhatalmak olyan államok területi határait is elismerték, például Svájc esetében, amelyek önmaguk nem lettek volna képesek egy esetleges támadás esetén határaikat megvédeni. Jelen egyezmény a hatalmi egyensúly logikájának érvényesülését mutatja. Ebben az értelemben a modern nemzetállamok három legfőbb meghatározója a szuverenitás, legalitás és területiség.

azokat problémákat, melyek a kisebbségek ügyének rendezetlen helyzetét bizonyítják. Az önállóságra, önrendelkezésre való igény természetes törekvés, a népszuverenitás jegyében a kormányzat az irányított lakosság beleegyezésével tevékenykedik legálisan. A kormányzáshoz felhatamazását adó nép ugyanakkor nemzetközi közösségként lép fel. Őket a közös származás, a közös nyelv és az összetáartozás tudata valódi nemzetté kovácsolja össze.

A kormányzat megerősödése, a kulturális, nyelvi és nemzeti egység előtérbe jutása sajnálatosan más nemzetiségű, nyelvű, vallású lakosok háttérbe szorítását, nem ritkán elnyomását eredményezte, ami nem ritkán nemzetközi konfliktusokhoz vezetett. A kisebbségben lévő nemzetek egy másik országban gyakran többségi nemzetet alkotnak, tehát az így felmerülő nemzetek közötti konfliktusokat államok közötti rendszerben kellett és kell rendezni. Az emberi jogok egyetemes elismerése, vele együtt az emberi méltóság védelmének elismerése sem oldotta meg teljes mértékben a kisebbségek jogainak problémáit.

A kisebbségi kérdések jelen pillanatban is kordialis kérdésként vannak jelen a nemzetközi kapcsolatokban, állandó vitára készítette a feleket: a macedón albánok, a törökországi és iráni kurdok, vagy akár az erdélyi magyarság romániai helyzete jelentősen enyhébb mértékben.

Mint korábban már jeleztük, a kisebbségek védelme hosszú ideig egyes nagyhatalmak és államok saját érdekeinek és az aktuális nemzetközi helyzettől függően alakult. A második világháború borzalmaival követően, a nemzetközi szervezeteknek köszönhetően az alapvető emberi jogok védelme a nemzetközi jog egyetemes alapelveként került elfogadásra. Ugyanakkor meg kell jegyeznünk, hogy a nemzetközi jogi szabályozások sem nyújtanak mindenre kiterjedő és mindenki által elfogadott megoldásokat, különösen igaz ez a kisebbségek védelmére vonatkozó nemzetközi szabályozásra, mely két területet érint különösebben. A hátrányos megkülönböztetés tilalma, melyet számos egyezmény és intézmény hivatott biztosítani nemzetközi jogi szinten. A kisebbségek identitásának megőrzésére, különjogaik védelmét szolgáló normákat a „soft law” kategóriába soroljuk⁵⁵ (Vizi é.n.). Az erre a típusú jogalkotásra jellemző politikai indíttatású „divathullám” a nemzetközi jogok kodifikációjában is színre lép, hiszen a folyamatosan napirenden tartott kérdésekben jelentős, radikális áttörés és előrelépés nem történt. A szocialista tömb bukását követő időszakban a kisebbségekre jelentősebb figyelem irányult. Az etnikai konfliktusok

⁵⁵ a „soft law” jellegű törvények leginkább normatívák. Az államok számára nem kötelező érvényűek, inkább trendkövető sem mint klasszikus törvénykezés, és leginkább az újkeletű, az elmúlt évtizedben felbukkanó nemzetközi problémákra próbál választ adni.

fellángoltak, a nacionalista hangok felerősödtek s ez komoly gondokat okozott és okoz a nemzetközi közösségekben.

Az 1990-es évek első felében európai és globális szinten olyan dokumentumok és szerződések jöttek létre, melyek a kisebbségek rendezetlen helyzetét rendezni, nemzeti vagy etnikai, vallási és nyelvi kisebbségek jogainak nemzetközi védelmét ellátni hivatottak. Ezek alkotják a nemzetközi kisebbségvédelem gerincét (Vízi 2002. 391). Ugyanakkor az egyre alaposabb és kiterjedtebb nemzetközi szintű jogalkotás sem hozott áttörtést a kisebbségi jogok egységes értelmezésének és alkalmazásának területén, számos ködös terület ad vitára alkalmat és okot. Az utóbbi években a hagyományos értelemben vett kisebbségi ügyek sajnálatosan háttérbe szorultak, és ugyan egyes, elsősorban kelet-európai politikusok megpróbálták-próbálják napirenden tartani, átütő eredményeket képtelenség elérni.

A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezség okmányának kisebbségi jogokra vonatkozó 27 cikkében, mely az első nemzetközi kisebbségvédelemre vonatkozó jogi forrás (Bethlendi 2014.163) a következő, F. Capotori nevéhez fűződő megfogalmazás-meghatározást találjuk: *„az Állam többi lakosságához képest számszerűleg kisebb, nem uralkodó helyzetben lévő csoport, amelynek tagjai, az Állam polgáraiként a lakosság többi részéhez viszonyítva különböző etnikai, vallási vagy nyelvi tulajdonságokkal rendelkeznek és akár rejtetten is kultúrájuk, hagyományaik, vallásuk vagy nyelvük megőrzésére vonatkozó összetartozás, szolidaritás érzése köti össze őket”*⁵⁶. Ezen meghatározáshoz kapcsolható John Packer definíció próbálkozása, miszerint a kisebbség *„az emberek egy csoportja, akik szabadon társulnak egy olyan megalapozott célra, amelyben közös vágyuk különbözik a többség uralmától”*. Ez utóbbi meghatározás pozitívuma, hogy elsősorban az egyén szabad identitásválasztása kerül előtérbe, és így kevésbé van kitéve az állam önkényének. Ezen szubjektív elemeket alapul véve két típusú kisebbségről beszélhetünk: „pozitív kisebbség” és „negatív kisebbség”. Előbbihez azok tartoznak, akik szabad meggyőződésüket, közös eszméiket követve különböznek a többségtől. Utóbbi típushoz azok tartoznak, akiket az őket ért hátrányos megkülönböztetés kovácsol össze, a vágy, hogy a közös tulajdonságaik miatt őket ért diszkriminációt legyőzzék. Ez a kohéziós erő azonban elpárolog, és ezzel együtt a csoporthoz való tartozás is, amint megszűnik a fenyegető erő és eléri a valós egyenlőséget. Ez a különbség visszaköszön a nemzetközi jogi szabályozásban, hiszen a kisebbségi jogok védelmének alapvető előfeltétele a hátrányos megkülönböztetés tilalma.

⁵⁶ UN Doc E/CN.4/Sub.2/384/REV.1. 1979. 5-12 p

A kisebbségi jogok egyik legfontosabb fejezete a nyelvi jogok, melyek megfogalmazása mostanra alaposan beágyazódott más tudományágak területén, mint a szociolingvisztika, nyelvészociológia és nyelvi politika és tervezés. A nyelvi emberi jogi mozgalmak a kisebbségi nyelvek és felhasználóinak jelentősebb intézményi védelme mellett teszi le voksát, nemzeti és nemzeteken átívelő kontextusban (May 2005.264). A nyelvi jogok tudományos megfogalmazása, a társadalmi és politikai következményekkel együtt, egyre inkább a kritikák keresztútjába került. Ezen kritikák három központi kérdéskört ölelnek fel (May 2006. 270):

- a történelmi elkerülhetetlen problematikája – miért ellenezzük a nyelvi modernizáció feltartóztathatatlan erőit?
- az esszencializmus problematikája – miért kapcsolódik elkerülhetetlenül nyelv és etnikai identitás?
- a mobilitás és használat problematikája – miért befolyásolja a kisebbségi nyelvet használók mobilitását az a tény, hogy továbbra is egy alkalmazásában behatárolható és korlátozott nyelvet használnak, mely esetenként értékéből is veszíthet?

Románia alkotmányának első részének 13. szakasza kimondja, hogy „*Romániában a román nyelv a hivatalos nyelv*”⁵⁷, „*az állam elismeri és garantálja a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek jogát etnikai, kulturális, nyelvi és vallási identitásuk megtartásához, fejlesztéséhez és kifejezéséhez.*”⁵⁸

Az 1989-es forradalmat követően a romániai kisebbségi nyelvhasználat sajátos változáson ment keresztül. Sajnos az eltelt majd harminc évben sem sikerült megnyugtató módon rendezni és feloldani a nyelvhasználati ellentéteket. A rendszerváltást követő időszakot a hegemonia és pluralizmus jegyében (Horváth 2009.209) két időkeretre oszthatjuk.

Az első időszak (hozzávetőleg 1990-1996) az államnyelv szinte kizárólagos hegemoniájának jegyében, a kisebbségeknek (magyar, német) általában véve kedvezőtlennek ítéltetett.

A rendszerváltást megelőzően, a hetvenes évektől kezdődően a kommunista karhatalom egyre fokozódó megszorítások formájában a nyelvhasználati jogok és nyelvi funkciók a lehető legteljesebb mértékű visszaszorítására törekedett. Ez a folyamat közigazgatási szinten is végbement, a román nyelv státuserősítése a kisebbségi nyelvek sárbadöngölését eredményezte. A politikai szimbólumként értelmezett román nyelv

⁵⁷ Újraalközzétételek: Románia alkotmánya, Románia Hivatalos Közlönye, I. rész, 2003/188, 13. szakasz

⁵⁸ Újraalközzétételek: Románia alkotmánya, Románia Hivatalos Közlönye, I. rész, 2003/188, 6. szakasz

szupremációját aláásó nyelvi pluralizmus esetleges megnyilvánulása nemzetellenes cselekedetnek minősült. A rendszerváltást követően a kisebbségek képviselői az anyanyelvhasználat és annak arányos képviselet-elvét szorgalmazták. Ugyan ebben az időszakban a román nyelv dominanciáját hangsúlyozó nyelvi ideológia elsősorban politikai és közéleti szinten nyilvánult meg, sajátos nyelvpolitikai gyakorlatot eredményezett. Önkormányzati szinten a kisebbségi nyelvhasználat szóbeli formája nem volt tiltott, korlátozott feltételek mellett tolmácsot, vagy az adott nyelvet beszélő hivatalnokot igénybe lehetett venni. Ugyan bármilyen anyagi vonzat az állampolgárt terhelte, voltak olyan települések elsősorban a tömbmagyarság lakta Székelyföld és a Partium egyes részein, ahol a lakosság számarányából adódóan természetes volt a szóbeli tájékoztatás és ügyintézés.

1993-ban Románia kinyilvánítja az Európai Unióhoz való csatlakozási szándékát, és politikailag a Nyugat, az euro-atlanti régió felé fordul. Ekkor kell tudomásul vennie, hogy a nemzetközi elvárásoknak megfelelően az egyértelműen és világosan megfogalmazott kisebbségi jogok bármely csatlakozás előfeltételei. A nacionalista pártok kormányzáshoz való szükségessége egészen 1996-ig hátráltatták ezen nyitási folyamatot, azonban a RMDSZ kormánykoalícióba kerülését követően jelentős fordulatról számolhatunk be. Ugyanakkor az etnopolitikai törekvések, melyek eleddig az ellentétek legfőbb forrásaivá lettek, visszafogottabbá váltak. A román társadalom egyre nyitottabbá vált, a lakosság mobilitásának köszönhetően egyre több külföldi mintát alapul véve egyre inkább támogatott egy nyelv- és kultúrpolitikai kurzusváltást, mely nem csupán a kisebbségi nyelv szabadabb előretörését, de a kisebbségi kultúra újjászerveződését és elterjedését is támogatta. A román politika azonban csupán látszatsmegoldásokra törekedett a nyelvi pluralizmus tekintetében, politikai korrektséget láttatott, de valójában semleges álláspontra helyezkedett. Ugyanakkor a nyelvi gyakorlat terén, látványosan megnövekedett a konkrét nyelvpolitikai intézkedések és a konkrét nyelvi funkciók bővülése. „A leglényegesebb változás ezen a téren az, hogy a kisebbségi nyelvhasználat olyan területi jogként garantált⁵⁹, amely alkalmazásának minden felelőssége és terhe az illető közigazgatási egység szintjén működő végrehajtó testületre hárul” (Horváth 2009.212). Ilyen végrehajtó testületek lehetnek az igazságszolgáltatás egységei, az oktatási intézmények.

Fontos azonban megjegyeznünk, hogy dacára minden erőfeszítésnek mind a mai napig szembetűnő az államnyelv és a kisebbségi nyelv(ek) szinbolikus státusegyenlőtlensége, és ez a románai magyar kisebbségi nyelvpolitikák legérzékenyebb pontja. Azt, hogy milyen

⁵⁹ A törvény minden olyan közigazgatási egységre vonatkozik, ahol az adott kisebbség számaránya eléri vagy meghaladja a törvényben előírt 20%-ot

és pontosan mennyi részfunkciót társítunk egy adott kisebbségi nyelvhez, nem lehet elvben korlátozni. A Partium egyes területein ugyan a magyar nyelv mindennapi használata de facto és természetes, azonban a kormányzat és a többségi politikusok határozottan és mereven elzárkóznak attól, hogy a magyar nyelv használatát valóban és deklaráltan hivatalossá tegyék, például az egészségügyben. Szükséges és elengedhetetlen továbbá azon személyek és intézmények feltétlen elkötelezettsége a kisebbségi nyelvhasználat ügye mellett, akik a kisebbségi nyelvi jogosítványok érvényesítéséért felelnek. Napjaink látszatpozitív összképe csupán a kerettörvényekre vonatkozik, a gyakorlati alkalmazás részletes módszertana és rendelkezései nem mindig egyértelműek vagy hiányoznak.

Gerencsér Balázs a kisebbségi nyelvi jogok minőségét a centralizált/decentralizált döntéshozattól és végrehajtástól teszi függővé. Ennek alapján négy megoldási lehetőséget választhatunk fel (centralizált döntéshozatal/centralizált végrehajtás, centralizált döntéshozatal/decentralizált végrehajtás, decentralizált döntéshozatal/centralizált végrehajtás, decentralizált döntéshozatal/decentralizált végrehajtás), melyek hét megoldási lehetőséget vetítenek elénk, melyeket az alábbi táblázatban összesítettünk.

		végrehajtás	
		centralizált	decentralizált
döntéshozatal	centralizált	1. „a-contrario” szabályozás 2. kisebbségi nyelv direkt törvényi szabályozása 3. a központi kormányzat által biztosított kulturális jogosultságok	4. a központi szabályozás végrehajtása helyi szinten vagy a kisebbségi közösségen belül történik (2.3. pont sajátos változata)
	decentralizált	7. társnemzeti státus	5. kulturális autonómia 6. politikai autonómia

5. ábra: A kisebbségi jogok fajtái a döntéshozatal és a végrehajtás szintjei szerint

Forrás: a táblázat Toró Tibor (2016. 20) nyomán

Legalacsonyabb szinten az „a-contrario” szabályozás áll, amely a többségi nyelv, esetünkben a román nyelv használatáról rendelkezik, és nem a kisebbségi nyelve(ke)t védi, vagyis a *„kisebbségi nyelv használatának körülhatárolása a többségi nyelv kereteinek meghatározásával történik”* (Gerencsér 39) A következő két lehetőség a kisebbségi nyelv direkt szabályozása, illetve a tágabb kulturális jogosultságokat biztosító törvények elfogadása. Mindkettő esetében a döntéshozatal a centrális kormányzat kompetenciája. Egyiket sem tekinthetjük a kisebbségi önrendelkezés vagy kezdeményezés eredményének, hanem sokkal inkább az államot alkotó többség által javasolt és elfogadott megoldásnak. A negyedik megoldás tartalmilag nem különbözik az előző kettőtől, csupán a végrehajtás tekintetében hoz újdonságokat, a központilag elfogadott jogosultságokat nem az állam, hanem a helyi, megyei vagy regionális önkormányzat illetve maga a kisebbségi közösség hajtja végre. Ebben az esetben a kisebbségi nyelvi jogok gyakorlása az adott kisebbség kompetenciája. A kisebbségi közösségek döntenek el, milyen megoldást találnak a végrehajtásra, milyen intézményekre van szükség, illetve mennyire ragaszkodnak ahhoz, hogy éljenek is anyanyelvi jogaikkal. A fent említett megoldások közül a közigazgatási nyelvhasználatra vonatkozóan Romániában a 3. és 4. megoldások egyvelege érvényesül: a dekoncentrált intézményeken belüli kisebbségi nyelvhasználatért az állam, a lokális intézmények esetében a helyi/megyei tanács a felelős.

3.3 A romániai nyelvpolitikák értékelése

Az 1989-es rendszerváltás óta eltelt harminc évben a romániai kisebbségi nyelvpolitikák esetében sajátos de nem egyedi trendváltás figyelhető meg. Az 1991 és 1996 közötti időszakra jellemző nyelvpolitikák számos tekintetben kedvezőtlennek bizonyultak a kisebbségek számára. Az ezt követő időszakra, nagyjából Románia Európai Unióhoz való csatlakozásának időpontjáig pluralizmust megtűrő és bizonyos mértékig támogató nyelvpolitikai kurzus jellemző, bár néhol bizonyos mértékig ellentmondó és akadozó tendenciáról beszélhetünk. A csatlakozást követő évtizedek nem hoztak további előrelépéseket, és a 2020-ban hatályba lépő közigazgatási kódex értelmében a romániai etnikai kisebbségek szerzett jogokat is vesztenek. Ugyanakkor meg kell jegyeznünk hogy a globalizáció gazdasági hatásai a hivatalos nyelvpolitikáktól függetlenül, elsősorban lokális szinteken és gyér mértékben ugyan, de utat találnak az anyanyelvi felhasználókhöz: ide soroljuk a gazdasági egységekben elhelyezett két- helyenként háromnyelvű cégtáblákat, bolti feliratokat, a többnyelvű honlapokat.

Az állami modernizációval párhuzamosan zajló állami legitimizációnak nemzeti alapokra történő áthelyezése (Horváth 2009.208) egymástól eltérő, de kölcsönösen megerősítő módon megnövelte a nyelv iránti érdeklődést, elsősorban a politikai osztály részéről. A 20. századtól kezdődően a nyelvi piacok egyesítése, az így létrejött domináns nyelvi kód hangsúlyozása a politikum egyik fő feladatává lépett elő. Ugyanakkor nem hallgathatjuk el azt sem, hogy az egységesített kód által dominált nyelvi piac esetében a társadalmak gyakorlati többnyelvűsége nem minden esetben működött zökkenőmentesen, hiszen egy adott nyelv dominanciájának kényszerített érvényesítése gyakran jár együtt társadalmi és politikai feszültségekkel. A nyelvi demokrácia eszményképe ebben a kontextusban az államok nyelvi hegemóniára való törekvésének ellentétéként lép színre. Ebben a kontextusban az állam nyelvpolitikai szerepvállalása során a társadalmi szinten megnyilvánuló nyelvi pluralizmust támogatnia kellene. A társadalmi szintű kommunikáció és a közigazgatás optimális működéséhez szükséges nyelvi előfeltételek kialakítása során a terhelést arányosan kellene megosztani a többség, a kisebbség és az érintett intézmények között (Horváth 2009. 209), ezért az osztársadalmi nyelvi opciók növelését prioritásként kell kezelni.

A rendszerváltás óta eltelt harminc évben a Romániában jellemző nyelvpolitikák irányvonala jelentős mértékben többszöri változáson ment keresztül. Kezdetben az államnyelv megerősödése általában a kisebbségi nyelvhasználat rovására történt, az 1996-os irányváltást⁶⁰ követően a nyelvi pluralizmus bizonyos aspektusait aktívan támogató kisebbségi nyelvpolitika vette kezdetét. Amint már említettük, ez a proaktív jellegű időszak csupán a román politikai elit csatlakozási érdekeit szolgálta. A nemzetközösséghez soraiba való tagfelvételt követően Románia nem tartotta fontosnak további jogi biztosítékok nyújtását a kisebbségi csoportok számára, sőt, a jelenlegi közigazgatási törvény egyes passzusai szerzett jogoktól fosztják meg az etnikai népcsoportokat.

A nyelvi jogokért küzdők a nyelvi sokszínűség kezelésének milyenségére és a nemzetállamok fogalmi keretébe való beillesztésére egy új fogalmat, a nyelvi demokrácia fogalmat használják (Kontra 2004, May 2005), melynek elemzése történhet értékracionális vagy instrumentálisabb, racionálisan jogszerű alapokon. Számunkra ez utóbbi fontosabb, hiszen eképp tudjuk vizsgálni a gyakorlatba ültetett nyelvpolitikai célok milyenségét. A kisebbségi nyelvpolitikák értékelése a következő tételre veszi figyelembe (Horváth 2012):

⁶⁰ A Romániai Magyar Demokrata Szövetség kormányra kerülése.

- a) a formális értékelés vagy jogi forma – milyen jogi normák alapján szabályozzák a nyelvpolitikákat
- b) az intézményes alkalmazás – milyen mértékben biztosítottak a nyelvhasználat intézményi feltételei
- c) szociolingvisztikai hatás – mily módon befolyásolja a jogilag engedélyezett nyelvhasználati lehetőség az érintettek nyelvi viselkedését
- d) a nyelvi ideológiákra gyakorolt hatás – mekkora a társadalmi elfogadottsága a mindennapokban megnyilvánuló nyelvi pluralizmusnak

Az uralkodó nyelvpolitikák értelmében az állam modernizációját célul kitűző nemzetépítési folyamatok és politikai törekvések az állam népességének nyelvi egységét feltételezte. Amennyiben a modern állam fogalma komplex és mindent átfogó szervezetként működik, a nyelvi egységesítés, és az ezt feltételező homogenizáció, az államszervezeti hatékonyság megkerülhetetlen előfeltétele (Horváth. 2009.210). Ilyen értelemben nyelv és politika történelmi összefonódásáról beszélhetünk. A 20. századra általában a nyelvi piacok egységesítése, egyetlen nyelvi kód dominanciája állampolitikai feladat volt és számos helyen még most is annak minősül. Egy adott nyelv dominanciájának államhatalmi fenntartása általában kényszerítő eszközökkel történik, ami jelentős társadalmi és politikai feszültségeket eredményez. Az így színre lépett nyelvi hegemóniára való törekvés ellentéte lehet a nyelvi demokrácia eszményképe. Éppen ezért az állam, nyelvpolitikai szerepvállalása során támogatóan kellene viszonyuljon a társadalmi szinten megnyilvánuló nyelvi pluralizmushoz, ennek közigazgatási és kommunikációs szinten való megnyilvánulásakor pedig a terheléseket arányosan kellene megosztani a többség, kisebbség és az érintett intézmények között. Ebben a szellemben Horvát István szerint az osztársadalmi nyelvi opciók növelésére kellene törekedni.

3.3.1 Kisebbségi nyelvpolitikai korszakok a rendszerváltástól napjainkig

1989-1996

A kommunizmus tiltó rendelkezéseivel összhangban álló nyelvhasználati jogok korlátozása az oktatás, a közigazgatás területére volt leginkább jellemző, amikor is a román nyelv hegemóniájának erősítése a kisebbségi elitek kiszorítását eredményezte. A politikai rendszerváltást követően a nemzeti kisebbségek képviselői a kisebbségek arányos képviseletét és az anyanyelvhasználat közigazgatásban és az oktatás szintjén való alkalmazását követelték. A román nyelv kiemelt politikai szimbólumként való megjelenése a

társadalom minden szintjén megnyilvánult. Habár a nyelvi dominancia ideológiája ismételten megnyilvánult, sajátos korlátozó jellegű nyelvpolitikai gyakorlat feltűnését eredményezte (Horváth 2009.210): a kormányzati szférában, és ide értendők a magyar többségű önkormányzatok, a kisebbségi nyelvhasználat nem volt egyértelműen tiltott, hanem korlátozott feltételek között tolerált. Vagyis amennyiben a köztisztviselő beszélt az adott kisebbségi nyelvet, netán anyanyelvi felhasználó volt, bizonyos területi hivatalok szemet hunytak a szóbeli tájékoztatás kisebbségi nyelven való lefolytatásáról. Ennek értelmében a nyelvpolitika került a természetesnek definiált nyelvi gyakorlatok furának ítélt helyzetébe. gazdasági szempontból a nyelvi pluralizmus közigazgatásban való alkalmazása nem került támogatásra, a nyelvhasználat kapcsán felmerülő bármilyen anyagi költség az ügyfelet terhelte.

1996-2007

Ugyan 1993-at követően megindult egyfajta enyhülés a kisebbségi nyelvpolitikák szintjén, az igazi áttörést mégis az RMDSZ kormányra kerülése jelentette. Az ezt megelőző időszakot egyfajta külpolitikai útkeresés jellemezte, a külpolitikai orientáció egyre inkább a nyugat-barát, euro-atlanti integrációt megcélzó irányba fordult. Az 1993-as Európai Tanácsi tagfelvétel folyamatában a nemzetközi elvárásoknak megfelelően Románia megértette, hogy bármely csatlakozás előfeltétele az egyértelműen rögzített kisebbségi jogok. Ez az irányváltás egyes belpolitikai tényezők miatt egészen 1996-ig nem járt sikerrel, a kormánypárt csak a nyíltan nacionalista nézeteket valló, kisebbségellenes pártok támogatásával tudott kormányozni. Ezt váltja fel egy kormánykoalíció, amelynek az RMDSZ aktív tagjává válik. Visszaszorulnak azon etnopolitikai törekvések, amelyek a kisebbségek helyzetének megoldását kulturális és területi autonómia létrehozásában látják (A Székely Nemzeti Tanács jelenleg is küzd Székelyföld kulturális autonómiájáért), ugyanakkor a román többség egyre engedékenyebben kezdett viszonyulni a kisebbségi nyelvhasználat és kultúra irányába. A nyelvi pluralizmusra vonatkozó közéleti diskurzust leginkább semlegesnek jellemezhetjük, hozzá viszonylag meddő politikai korrektség társul (Horváth 2009.212). A többségi társadalom szintjén nem vagy alig létezik a nyelvi pluralizmust pozitívan felvállaló ideológia.

Ugyanakkor látványos konkrét kisebbségi nyelvpolitikai intézkedésekről is beszámolhatunk: a kormányzati szféra szintjén a kisebbségi nyelvhasználat olyan területi jogként garantált, amely alkalmazásának anyagi terhei az illető közigazgatási egység szintjén

működő önkormányzatra hárul⁶¹. További korrekciók jelentkeztek az igazságszolgáltatás és az oktatás terén: egyrészt a perrendtartási szabályok bizonyos feltételek között lehetővé tették az anyanyelvhasználatot, igaz, itt nem szabad elfeledkeznünk a perek gördülékenyebbé tételének céljáról sem. Az oktatás terén anyagi forrásoktól függően lehetővé tették minden kisebbségi népcsoportnak a teljes oktatási folyamatot felülelő anyanyelvi oktatási rendszer kialakítását, ezzel a lehetőséggel elsősorban a magyar és német ajkú kisebbség élt.

2007-től napjainkig

2008-ban a román parlament, tíz évvel az aláírása után ratifikálta a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartáját. A ratifikációt nem követték törvénymódosítások. Átfogó ellenőrzési mechanizmus híján Románia nem fektetett hangsúlyt a Chartában vállalt kötelezettségek betartására. Az Európai Unióhoz való csatlakozást követően, hathatós beszámolási kötelezettség és szankciók híján a kötelezettségvállalások csupán a kötelező minimum szintjén valósultak meg. Egyfajta visszaesés tapasztalható szerzett jogok terén: az önálló államilag támogatott magyar egyetem létrehozására tett törekvések, a politikai ígéretnek ellenére kudarcba fulladtak, a marosvásárhelyi katolikus iskola helyzetének mindmáig rendezetlen állapota, a Székely Mikó kollégium épületének visszaállamosítása és a közigazgatásban való anyanyelvhasználati jogok elvesztése a demográfiai alakulások függvényében csupán néhány olyan intézkedés, amellyel a magyar kisebbség az utóbbi időben szembenézni kényszerült.

3.4 Nyelvhasználati jogok a közigazgatásban

A romániai kisebbség nyelvi úzusának egyik legfontosabb alkalmazási területe a közigazgatásban használatos nyelvi gyakorlat. A közigazgatási nyelvhasználat tipikusan területi jog (Horváth 2012. 182), vagyis azokra a területi közigazgatási egységekre vonatkozik, ahol a lakosság számaránya meghaladja a 20%-ot.

A romániai nyelvi jogi rendszer összhangban áll az érvényben lévő nemzetközi normákkal, amelyek biztosítják a nyelvi jogok meghatározott szintjét. Romániában is érvényben van egy külső és belső nyomásra kialakult jogi keret, amely „*nem túl sok, de nem is túl kevés jogot biztosít*” (Veress 2006.35), hiszen a nyugati és euro-atlanti régióhoz való közeledés kategorikus feltétele a kisebbségi jogok rendezése. Mivel az európai gyakorlat korántsem egységes, Románia sem siet túlságosan bőkezűen biztosítani a kisebbségeket megillető jogokat, így a nemzetközi mezőny „alsó-közép” (Veress 2006.36) részében

⁶¹ A kötelezettség minden község, város és megye esetében érvényes, ahol a lakosság kisebbségi számaránya meghaladja a törvényben előírt 20%-os küszöböt.

található. Az utóbbi években számos kísérlet történt a már meglévő jogok további bővítésére, inkább kevesebb mint több sikerrel.

A nyelvi jogok biztosítása három lépcsőben valósult meg:

- a) 1991-ben a mára már hatályon kívül helyezett közigazgatási törvény általánosan rendelkezik az anyanyelv-használati jogokról. A gyakorlatban ott létezett kisebbségi nyelvhasználat, ahol helyi szinten valamilyen kisebbségi politikai hatalom volt, például polgármester, megyei tanácselnök vagy tanácsstag. Ezt a törvényt lett volna hivatott közigazgatási szempontból felülírni a 1997/22-es sürgősségi kormányrendelet-tervezet, azonban ezt a javaslatcsomagot az Alkotmánybíróság alkotmányellenesnek nyilvánította, ezért nem került bevezetésre.
- b) az 1999/188-as törvény a köztisztviselők jogállásáról rendelkezik, ennek értelmében bizonyos köztisztviselői állások betöltésének feltétele a kisebbségi nyelv ismerete lehet olyan településeken, ahol a kisebbség számaránya meghaladja a 20%-ot. Ezt a második időszakot teljesíti ki a 2001/215-ös, jelenleg is hatályban lévő törvény, amely a nyelvi jogok biztosításának kötelezettségét a kisebbség 20%-os számarányához köti. Egyes értelmezések szerint, ahol a számarány alatta van a küszöbnek, ott nem szükséges biztosítani a nyelvhasználati jogokat. „Az ilyen értelmezés téves. Ami 20% felett a közhatalóságok számára kötelezettség, 20% alatt lehetőség” (Veress 2006. 36).
- c) a harmadik fázist a 2003-as, kettős jelentőségű alkotmánymódosítás jelenti: *„az organikus törvényi szinten biztosított nyelvi jogokat alkotmányos szintre emeli, így garantálja azokat, másrészt pedig kiterjeszti az anyanyelvhasználati jogok területét az önkormányzati igazgatásról a területi (dekoncentrált) államigazgatásra is”* (Veress 2006. 36).

Amint azt már jeleztük, a nyelvi jogok a közigazgatási egységekben való használata a területiség elve szerint kerül alkalmazásra ott, ahol az adott kisebbség számaránya meghaladja a 20%-ot. Az alábbiakban azon fejleményeket elemezzük, amelyek a romániai magyar kisebbségek közigazgatási nyelvhasználatát befolyásolják (Horváth 2012.184):

- a nemzeti kisebbségek anyanyelvhasználatát jogát alkotmányos szinten szabályozzák
- a kisebbségi nyelvhasználati jog igénybe vételi feltételei, a korábbiaktól⁶² eltérően, már az önkormányzatokat kötelezi a kisebbségi nyelvhasználati jog intézményes feltételeinek a biztosítására. Az olyan településeken, ahol a lakosság számaránya ezt

⁶² Az 1991-es közigazgatási törvény lehetővé tette a kisebbségi nyelvek szóbeli és írásbeli használatát. Ennek gyakorlásának esetén a felmerülő költségeket az anyanyelvhasználót terhelte.

lehetővé teszi, az önkormányzat köteles az adott kisebbség nyelvén kommunikáló munkatársat alkalmazni.

- a közigazgatási kisebbségi nyelvhasználat intézményi szférájának kiterjesztése a 2003-as alkotmánymódosítás segítségével valósult meg. Ezt megelőzően csupán a helyi közigazgatási intézményekre vonatkozott a kisebbségek anyanyelvhasználati joga. Az alkotmánymódosítás viszont lehetővé tette a dekoncentrált (területi) közigazgatásra való kiterjesztést.
- a közigazgatáshoz kapcsolódó nyelvi regiszter fejlesztése értelmében a megyei és helyi tanácsok hozzáférést biztosítani kötelesek normatív jellegű határozataik és kérésre az egyéni határozataik kisebbségi nyelven megfogalmazott átiratához
- a kisebbségi nyelvhasználat státusát tekintve az olyan jellegű jogosítványok mint a kisebbségi nyelv közigazgatásban, megyei vagy tanácsüléseken, hivatalos ünnepeken való használata, a többnyelvű utcanév-, helységnévtáblák alkalmazása mind.mind a kisebbségi nyelv értékét emelik, kibővítve ezzel az államnyelv és a kisebbségi nyelvek közötti asszimetriát

Romániai viszonylatban a hatályban lévő közigazgatási törvény szabályozza a kisebbségi nyelvhasználat illetően alkalmazási lehetőségeit. 2020 azért is fontos időpont ebből a szempontból, mert a korábban hatályos közigazgatási törvény, mely 2001-ben lépett hatályba, majd 2006-ban számos módosulás követte, ez év júniusában hatályát veszti. Június 6-tól az új, igen vitatott és hányattatott sorsú közigazgatási kódex veszi át a helyét, melyet a szociáldemokrata kormány 2019-ben sürgősségi kormányrendelettel fogadott el.

A 2001/215-ös helyi közigazgatási törvény a következő jogokat és kötelezettségeket tartalmazza (Bogdán-Mohácsek 2009. 64):

- a nemzeti kisebbségek nyelvének használata a helyi és megyei tanácsüléseken, amennyiben valamely nemzeti kisebbséghez tartozó tanácsosok számaránya a tanácsosok összlétszámának egyötöde. Ebben az esetben gondoskodni kell román nyelvű fordításról
- a helyi és megyei tanácsülések napirendjének közzététele a nemzeti kisebbség nyelvén
- a helyi és megyei tanács normatív jellegű határozatainak kötelező, valamint az egyéni határozatok, kérés esetén, kisebbségi nyelven való közlése
- a helyi közigazgatási hatóságok szerveivel, az alárendelt közintézményekkel és dekoncentrált közszolgálati képviselőkkel kisebbségi nyelven való kommunikáció

Számos szabályozott helyzet vonatkozásában hiányzik a részletesen kidolgozott alkalmazási rendelkezéscsomag. Részben kidolgozott alkalmazási rendelkezések ismeretesek a kétnyelvű helységnévtáblák, intézményi feliratok, névhasználathoz kapcsolódó anyakönyvi bejegyzések vagy közkapcsolatok és tájékoztatás szintjén. A kettős utcanév-feliratozás, a magyar helységnevek hivatalos dokumentumokban való használata esetében inkább csak megengedő jellegű, általános törvényes előírás használatos. Ugyanakkor meg kell jegyeznünk, hogy a kisebbségi nyelvi jogok alkalmazására vonatkozó államigazgatási és helyi szintű törvények alkalmazása között jelentős különbség tapasztalható, hiszen előbbi esetében a törvényes keret kimerül az általános előírások szintjén. „*A legtöbb államigazgatási ágazati törvénykezés vagy alkalmazási rendelkezés nem vagy alig tartalmaz a kisebbségi anyanyelvhasználat biztosítására vonatkozó pontosításokat, nem rögzít pontos alkalmazási kötelezettségeket, felelősséget, és értelemszerűen szankciókat sem ír elő*” (Horváth 2017.203). Ugyan a szóbeli nyelvhasználat, elősorban a magyar lakta Székelyföldön és a Partium egyes településein viszonylag elterjedt a mindennapi gyakorlatban, a magyar nyelvű írásbeliség jelentősen elmarad, elsősorban a közigazgatásban. Ennek számos oka lehet, többek között az autoritás hiánya, az adminisztrációban dolgozók nyelvi hiányosságai, a nyomtatványok bürokratikus útvesztőjétől való idegenkedés. Számos esetben inkább lemondanak a nemzeti többség ellenkezését kiváltó jogok igénybevételéről. A magyar nyelv közigazgatásbeli használatát megyei önkormányzati szinten hat megyében kell biztosítani a kisebbségi lakosok számarányának megfelelően: Bihar, Hargita, Kovászna, Maros, Szilágy és Szatmár. A hat megyében körülbelül 250 dekoncentrált intézmény működik, ennyiben kellene biztosítani a kisebbségi nyelvhasználatot (Horváth 2017.212). A kisebbségi nyelvhasználat hivatalos alkalmazásának egyik legszembetűnőbb megnyilvánulása az adott település nyelvi tájképe.

3.4.1 Az új román közigazgatási kódex

Az új közigazgatási törvény előkészítését hosszas műhelymunka előzte meg, melynek során a Romániai Magyar Demokrata Szövetség, etnikai civil szervezetekkel konzultálva, számos, a kisebbségi anyanyelvhasználatra vonatkozó javaslatot sikeresen épített be a törvénytervezetbe. Ezt a változatot a Szenátus meg is szavazta, ám mivel elbukta az előzetes alkotmányossági normakontrollt, nem lehetett kihirdetni. Ezt áthidalandó, 2019 júniusában az akkori szociáldemokrata kormánypárt, szembemelve minden korábbi a parlamenti többség által támogatott javaslattal, sürgősségi kormányrendelettel fogadta el az új közigazgatási

törvényt, amely hosszas tiltakozás és alkotmányos kifogások sorozatának kivizsgálását követően 2020 június 6. –án hatályba lép. A romániai magyar sajtóban csak „közigazgatási kódex”-ként emlegetett törvény a nemzeti kisebbségek, és elsősorban a magyar etnikum szempontjából jelentős hátralépként könyvelhető el a kisebbségvédelem terén. A román politikai elit állításaival szemben nemhogy nem bővíti a kisebbségi jogokat, hanem a romániai kisebbségvédelem 1989 utáni időszakában precedens nélkül, szerzett jogoktól fosztja meg az etnikai csoportokat.

A közigazgatási kódex hatásai elsősorban helyi közösségek szintjén nyilvánulnak meg, ezért különösen súlyosan érinti azokat a multietnikumú kisközösségeket, ahol az anyanyelvhasználati jogok számarányhoz kötöttek, illetve a többségi társadalom ellenállása miatt nem vagy csak részben és jelentős politikai jóindulattal valósultak meg. Az új szabályozás értelmében egy nemzeti közösség elveszíti anyanyelvhasználati jogait⁶³ amennyiben az adott kisebbség lakossági számaránya 20% alá csökken. A korábbi, 2001/215-ös közigazgatási törvény 2006 óta garantálta a szerzett jogok védelmét a lakossági számarányának későbbi változásától függetlenül. Ezen rendelkezés valószínűleg kihatással lesz a hivatali ügyintézés menetére is, hiszen azokon a településeken, ahol a törvény lehetővé tette a lakosság számarányának fényében, lehetőség volt az adott kisebbségi nyelven való ügyintézésre. Az új tervezetből kimaradt a formanyomtatványok elérhetőségének lehetősége kisebbségek nyelvén, illetve a kisebbségek lakta területeken (Székelyföld, a Partium kisebb települései) kötelezik a közigazgatási intézményeket, hogy az állam nyelvén (is) kommunikáljanak⁶⁴. Ez a rendelet szembemegy a dolgozatunkban már ismertetett nemzetközi egyezményekkel, melyeket Románia ratifikált és gyakorlatba is ültetett, valamint nem szabad megfedkezünk a nemzetközi és hazai törvények jogharmonizációjáról sem. Az új tervezetben nem szerepel az az előírás, amely kötelezővé tette volna az utcák, terek és parkok megnevezésének kisebbségi nyelven való feltüntetését⁶⁵ ott, ahol egy adott kisebbség aránya eléri a 20%-ot.

Cseke Attila frakcióvezető, aki tevékenyen részt vett a kódex előkészítési munkáiban, a szerzett jogok elvesztése mellett egy második problémára is felhívta a figyelmet, mégpedig a decentralizáció esetére⁶⁶. Véleménye szerint a helyi problémákat, közöttük a kisebbségek helyzetére vonatkozókat is, a helyi közösség ismeri a legjobban, ezért a döntéseket helyben

⁶³ <https://www.jogiforum.hu/hirek/40551>

⁶⁴ <https://www.maszol.ro/index.php/belfold/122116-visszalepes-az-anyanyelvhasznalati-jogok-teren-alkotmanyos-az-uj-kozigazgatasi-kodex>

⁶⁵ <https://www.jogiforum.hu/hirek/40551>

⁶⁶ <https://www.maszol.ro/index.php/belfold/113824-a-decentralizaciot-is-akadalyozza-az-uj-kozigazgatasi-kodex>

kellene meghozni. Ez a változtatás lehetőséget teremtene az anyanyelvi ügyintézésre is. Sajnos az erre irányuló törekvések a végső, 2020 júniusában hatályba lépő változathoz kikerültek. Az alkotmánybíróság többszöri halasztás után folyó év februárjában utasította el az ombudsman tavaly augusztusban emelt alkotmányossági óvását. Az alapjogi biztos szerint semmilyen sürgősség nem indokolta, hogy a kormány a rendkívüli helyzetekre alkalmazott jogalkotási módszerrel avatkozzék be a törvényalkotás folyamatába, de az alkotmánybíróság nem adott neki igazat⁶⁷.

3.5 Következtetés

Elméleti áttekintésünk nyomán elmondható, hogy a Romániában érvényes hivatalos nyelvpolitikák és az erre épülő nyelvi jogi környezet csupán részben alkalmas arra, hogy a kisebbségi nyelvhasználat gazdasági vonatkozásait vizsgáljam, hiszen nem nyújt teljes képet arról a környezetről, amelyben maga a jelenség megnyilvánul. Csupán jogi szempontból világítja meg azokat nyelvi szituációkat, amelyek elemzésünk tárgyát képezik. A gazdaságban érvényes nyelvhasználati környezet a nyelvi jogi keret mellett a nyelv-ökonómiai keret alkalmazását is igényli, hiszen eképp vizsgálható teljességében az a nyelvi környezet, amelyben a nyelvhasználat maga megnyilvánul.

⁶⁷ <https://www.maszol.ro/index.php/belfold/113824-a-decentralizaciot-is-akadalyozza-az-uj-kozigazgatasi-kodex>

V. A kisebbségi nyelvhasználat gazdasági szempontú, elméleti és gyakorlati megközelítése

1. Nyelvhasználat és közgazdaságtan

A tudományos élet lingvisztikai és gazdasági folyamatokat elemző törekvései külön-külön is számos területet, eltérő aspektusokat, ideológiákat és nézőpontokat ölelnek fel. A köztudatban a két tudományterület mindaddig távol állt egymástól, és számos kutató elképzelni sem tudta, hogy léteznek közös metszéspontok, melyek nyelvhasználat és gazdaság szempontjából valaha közérdekűvé, sőt mi több, szükségszerűvé válnak.

Lingvisztika és közgazdaságtan közös együttes kutatásának első próbálkozásai Jakob Marschak⁶⁸ (1898-1977) ukrán származású amerikai közgazdász nevéhez fűződnek, aki elsőként mutatott rá nyelvhasználat és gazdaság szimbiotikus kapcsolatára, valamint elsőként emelt be lingvisztikai kutatásaiba gazdasági megközelítéseket és szempontokat rámutatva, hogyan befolyásolja a nyelvhasználat az eltérő gazdasági folyamatokat és jelenségeket. Marschak gazdasági szempontú megközelítése a nyelvet és annak használatát választás tárgyának tekintette. Úttörő munkáját több olyan kutatás is követte, melyek a nyelv gazdaságtanát, nyelv és közgazdaságtan kapcsolatát elemzik, azonban ezek a kutatások elsősorban a hivatalos nyelvpolitikákak tekintették kiindulópontnak olyan nemzetállamokban, ahol több nyelv együttes létezését igazolták (Zhang, Grenier 2012.2), és elsődlegesen a nyelvek közötti kapcsolatokra, intrakommunikációs folyamatokra fókuszáltak. A nyelv, nyelvhasználat és gazdaság kapcsolatára irányuló kutatási folyamatok az 1980-as évek derekától ismét megélelnkültek (Vaillancourt 1983, Grin 1994, 2003, és Grin, Sfredo és Vaillancourt 2011). Segítéjükkel számos, nyelvi problémákhoz kapcsolható gazdasági tényezőt sikerült beazonosítani, viszonyukat tisztázni. Ettől a kutatási iránytól eltérni látszik az elsősorban játékelméletekre alapozó irányzat (Rubinstein 2000, Galzer, Rubinstein 2004) akik ismét felelevenítették a marschaki szemléletet. Noha a két kutatási irány jelentős eltérésekre alapszik, egymás kiegészítéseként viszonylag sikeres elemzések alapozzák meg azt a még ma is gyerekcipőben járó kutatási területet, amely nyelvhasználat és gazdaság viszonyának alapos feltérképezését tűzte ki célul.

⁶⁸ Marschak, Jakob 1965: Behavioral Science

Ahhoz, hogy nyelvhasználat és közgazdaságtan elméleti szintű viszonyát jobban megértsük, szükségesnek érzem néhány alapvető, az általános nyelvhasználatra vonatkozó karakterisztika gazdasági szempontú kifejtését.

A nyelvhasználat és nyelvváltás tekintetében három kulcsfontosságú kutatási irányt (John 2016. 103) különböztetünk meg, melynek során különböző gazdasági érvek és erők megértése segítségünkre lehet számos, kevésbé értett nyelvhasználati jelenség tisztázásában.

- a) első lépésben, a korábban említett nyelv és gazdaság közti ráutalások gyakran tartalmaznak valamilyen visszajelzést, visszautalást kettejük kapcsolatára vonatkozóan. Azoknak a kutatásoknak, amelyek arra fókuszálnak, hogyan befolyásolják a nyelvi változók a gazdasági döntéseket és eredményeket, gyakran fordított következményei vannak a nyelvhasználat változásait és az adott többnyelvű közösség fejlődését illetően. A kutatók nem szenteltek eleddig figyelmet ezen visszajelzéseknek.
- b) a nyelv és a különböző nyelvi jelenségekre vonatkozó létező és már ismert gazdasági modellek, noha kevésbé dinamikusak, továbbra is elsősorban jóslatokba bocsátkoznak a nyelvhasználat és nyelvtanulás közös jellemzőire vonatkozóan. Amennyiben azt feltételezzük, hogy a nyelvhasználat és egy adott nyelv elsajátítása a nyelvváltás meghatározó tényezője, az ezt leképező modellek elméletben lehetnek csupán dinamikusak, még ha a formális modell statikus is, vagy kizárólag limitált dinamikát tartalmaz.
- c) a nyelvváltás esetében létezik néhány erre vonatkozó dinamikus modell. Az erre irányuló kutatások két csoportba oszthatók: a rövid távra vonatkozó elemzések, melyek rövid időszakokra, maximum egy generációra vonatkoznak, illetve a hosszútávú elemzések, melyek évszázadokra vagy jelentősebb történelmi időszakokra vonatkoznak.

A nyelvi tényezők sokféle módon befolyásolhatnak gazdasági döntéseket. Ugyanakkor számos, ilyen jellegű döntés pozitív módon befolyásolhatja egy adott nyelv dinamikáját: többnyelvű környezetben a viszonylag domináns nyelvek nagy valószínűséggel befolyással lehetnek gazdasági döntésekre, ezáltal az adott nyelv(ek) dominanciája tovább erősödhet. Azok a nyelvek, melyek az adott nyelvi környezetben nagyobb jelentőséggel bírnak vagy előnyökhöz juttatják beszélőit, további nyelvhasználókat vonzanak majd, akik a nyelvi és implicite gazdasági haszont remélve felelevenítik vagy elsajátítják az adott nyelvet. Mivel így

az adott nyelvi környezet nyelvhasználóinak száma növekszik, az adott nyelv még inkább felértékelődik. Erre a jelenségre kiváló példa Szatmár megye munkaerő piacának változása: mivel számos külföldi cég telepedett meg a megyében, a német vagy magyar nyelvet beszélők a munkaadók figyelmének középpontjába kerültek, tudásuk felértékelődött. Ugyanakkor számos román anyanyelvű munkavállaló jobb állás reményében elevenítette fel a szülőktől, nagyszülőktől tanult magyar nyelvet és vállalt munkát Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei vállalkozásokban.

A multinacionális vállalatok általában saját belső nyelvhasználati szabályokat alkalmaznak többnyelvű környezet esetében (Tietze, Holden, Barner-Rasmussen 2016.319). Az ő esetükben a belső kommunikációt tekintve általában az angol, ritkábban a német nyelv a közös nyelv, a „lingua franca”, ami hozzájárulhat az adott nyelvi közösség saját nyelvének sorvadásához. Ugyanakkor a külső kommunikáció esetében nem beszélhetünk ilyen jelenségről. A gazdasági, elsősorban kereskedelmi és szolgáltató tevékenységet végző szereplőknek igazodniuk kell az adott régió, ország, tájegység nyelvéhez vagy nyelveihez, hiszen minél több potenciális vásárlóhoz jutnak el, annál jelentősebb forgalomra és nyereségre tehetnek szert. Elmondhatjuk tehát, hogy egy adott nyelvi közösség gazdasági fejlődése egyenes arányban befolyásolja az adott nyelv piaci értékét. Ennek alapján, amennyiben a gazdasági elvek és elgondolások szerint tekintjük egy adott nyelv alkalmi vagy állandó használatát, ez a döntés jelentősen befolyásolja az adott nyelvet beszélő közösség méretét és stabilitását. Nyelvhasználati kutatások esetében bármely gazdasági szempontok szerint működő modell alapja, hogy a nyelvhasználat külső hálózati kapcsolatokat feltételez: minél nagyobb az adott nyelvet használó közösség, annál értékesebb annak tagjává válni.

2. Etnikai diverzitás és gazdasági teljesítmény

Amint azt korábbi fejezeteinkben már kifejtettük, a kelet-európai nemzetállamok jelentős ellenállást tanúsítanak még napjainkban is a területükön élő etnikai kisebbségek irányába. Ez az elleséges viszonyulás állandó feszültséget, országon belül és nemzetközi szinten komoly ellentéteket eredményez, gondoljunk csak a feszültségekkel telt román-magyar, vagy magyar-ukrán viszonyra.

Egy országon vagy régióon belüli etnikai diverzitás megítélése lehet jó vagy rossz, ez minden esetben nézőpont kérdése. Gazdasági szempontból tekintve azonban az etnikai diverzitás potenciális költségei messze evidensek. A preferenciák ütközése, nacionalista

megnyilvánulások számos olyan előítéletes politikai hozzáállást eredményeznek, melyek a társadalom egy részének szempontjából kevésbé optimálisak és komoly konfliktusokhoz vezetnek. Ám egy színes etnikumú közösség kulturális, tapasztalati, eltérő készségek és képességek formájában megnyilvánuló sokszínűsége innovatív, kreatív, a változásokhoz dinamikusan alkalmazkodó társadalmi közösség képét vetíti előre.

A kis számú, de jelentős szakirodalmi útmutatásokat felhasználva két irányba indulunk: egyrészt országközi összehasonlítás, másrészt egy szűkebb régió vagy helyi közösség vizsgálata, ez utóbbi maga is két irányba ágazik: köz- és városgazdaságtan irányába. Mindkét irányú kutatási területre azonban kettős megközelítés, egyfajta hipotézis jellemző: az egyik az etnikai diverzitás különböző mértékű hatásait vizsgálja a kormány, az önkormányzatok, gazdaságpolitikák és fejlődéspolitika minőségét tekintve, a másik, kevésbé kidolgozott megközelítés arra a hipotézisre épül, hogy maga a társadalom etnikai összetétele határozza meg a politikai joghatóságok számát és méretét (Alesina, La Ferrara 2004.1).

A következőkben kísérletet teszünk gazdasági indíttatású kapcsolatok kifejtésére, melyek az etnikai diverzitás és gazdasági teljesítmény összefüggését támasztják alá.

- a) a legalapvetőbb mód, mely szerint az etnikai sokszínűség befolyással lehet különböző gazdasági döntésekre, az etnikai csoportba tartozó egyén preferenciái. Az egyén pozitívan befolyásolhatja saját csoporttársainak jólétét, míg a kívülállókra saját preferenciái negatívan hat(hat)nak.
- b) az etnikai diverzitás oly módon befolyásolhatja a gazdasági eredményeket, hogy meghatározza az egyéni viselkedés stratégiáit. Noha egyes esetekben maga az individuum is küzd a homogenitás ellen, mégis célravezetőbb és hatékonyabb a saját csoportján belül üzleti kapcsolatokat létesíteni abban az esetben, ha az adott piacon kereslet merül fel. Egyes középkori kereskedők etnikai alapú csoportokba tömörültek annak érdekében, hogy hatékonyabban ellenőrizhessék opportunisták kereskedőtársaikat.
- c) egy csoport etnikai diverzitása a termelés egyes funkcióira is hatással lehet. Ebben a vonatkozásban több gyakorlati kutatás (Spolaore, Wacziarg 2000, Lazear 1999, Williams, Barsade 2007) arra az eredményre jutott, hogy a heterogén összetételű csoportok tagjai, épp különbözőségük révén, a termelés különböző fázisaiban kiegészítő jelleggel dolgoztak össze, növelve ezzel a csoport hatékonyságát.

2.1 Egy kisebbségi nyelv védelmének és népszerűsítésének gazdaságtani megközelítése

A nyelvek közgazdaságtanára vonatkozó újszerű kutatások elsősorban a 90-es évek derekától kezdve foglalkoznak behatóbban a kisebbségi nyelvek védelmével és promóciójával. Ez a kutatási szál jelen pillanatban többé-kevésbé igen vékonyka, és bizonyos helyzetekben igen körülményes olyan tudományos munkáktól elszeparálni, melyek egy adott nyelv dinamikájára, elterjedésére és hanyatlására fókuszálnak. A nyelvek gazdaságtanára vonatkozó kutatások három fő irányt (Fidrmuc, Ginsburg, Weber 2006.4) követnek attól függően, hogy milyen szerepet tölt be a kisebbségi nyelv az adott kontextusban:

- a) a kisebbségi nyelvhasználat központi eleme az adott nyelvet beszélő azon döntése, hogy alkalmazza-e vagy nem az adott nyelvet bizonyos kontextusokban
- b) az adott kisebbségi nyelv elterjedésének vagy hanyatlásának körülményei, a hanyatláshoz vezető tényezők
- c) a kisebbségi nyelvhasználati politikák hatékonyságának és költséghatékonyságának elemzése, az adott kisebbségi nyelv használatára gyakorolt hatások figyelembevételével

A téma egyik elismert szaktekintélye, Francois Grin (2016) arra hívja fel a figyelmet, hogy a kisebbségi nyelv használatának legnagyobb kihívása nem feltétlenül az, hogy a beszélő ismeri-e vagy sem az adott nyelvet, hanem az, hogy adott kontextusban és körülmények között hajlandó-e azt alkalmazni. Ezért tartja lényegesnek egy kisebbségi nyelv használati feltételrendszerének (minority language use) modellszerű definiálását.

A modell alapja egy hivatalos vagy a többség által beszélt nyelv (A) és az adott kisebbségi nyelv (B), melyek esetében a beszélő, az éppen adott körülményektől függően eldöntheti, hogy melyiket választja: a munkahelyen A nyelvet, a családdal és barátokkal B nyelvet. Amennyiben bizonyos tevékenységek esetében a kisebbségi B nyelvet alkalmazza, a következő három feltételnek kell teljesülnie (Grin 2016.624):

- a) *képesség*: az adott kisebbségi nyelvet anyanyelvi szinten, de legalábbis magas szinten kell beszélni ahhoz, hogy az adott tevékenységre vonatkozó kommunikáció egyenértékű és szintű legyen ahhoz, amit az A anyanyelvi szintű beszélő nyújthat ugyanabban a szituációban. Eképp kerül a két nyelv hasonló súlycsoportba.
- b) *alkalom*: amennyiben a beszélő önmagát képesnek ítéli meg az adott nyelv használatára lehetőleg beszélt és írott formában egyaránt, szükségszerű annak

lehetősége, hogy alkalmazni is tudja azt. Ezen lehetőségek természetesen azt feltételezik, hogy létezik egy adott nyelvi közösség, ahol a beszélő a B kisebbségi nyelvet alkalmazni tudja. Számos nyelvi közösség tevékenysége a hatóságok irányítása alá tartozik, és ez politikai fennhatóságot feltételez: példa erre a bíróságok, tárgyalótermek. Mások a privát szektorhoz tartoznak, de bizonyos esetekben a hatóságok ellenőrzése alá esnek: a mindennapi fogyasztás bizonyos elemei, például élelmiszerkategóriák esetében az állam előírhatja azok kisebbségi nyelven való feliratozását, vagy import termékek esetében az állam nyelvén való feliratozást. Kitűnő példa erre a könyvkiadók esetében az állami támogatás olyan fordításokra, amelyek a kisebbségi nyelven való művek megjelenését finanszírozza.

- c) a harmadik szükségszerű feltétel a *beszélő szándéka, akarata* az adott kisebbségi nyelv használatára vonatkozóan. A beszélő képessége és az alkalom megléte időnként kevésnek bizonyul arra, hogy adott szituációkban felvállalja egy kisebbségi nyelv használatát, vállalva ezzel a kirekesztés vagy megszegyenülés lehetőségét: iskolában, tömegközlekedésen volt már példa agresszív konfliktusok kialakulására.

A modell esetében a kisebbségi nyelvhasználat három szükséges komponense a képesség, alkalom és szándék, a három tényező egyidejű együtthatása szükséges a kisebbségi nyelv alkalmazásának megvalósulásához. Mindhárom tényező együtt és külön-külön befolyásolható az alkalmazott nyelvpolitikák által. A Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai chartája is tartalmaz ráutalásokat a három feltételre: a 8. fejezet az oktatás révén említi a képességet, a 9-12 fejezetek a közszolgáltatások révén utalnak az alkalomra, a 13. fejezet, amely a gazdasági és társadalmi életre vonatkozik, olyan nyelvhasználati kontextusokat említenek, melyek olyan nyelvi „promóciós” intézkedéseként foghatók fel, amelyek a szándékot erősítik.

A bemutatott modell sajátos jellemzője, hogy függő változóként időegységeket és nem alapértékeket vagy nyelvi képességet használ, ennek eredményeképp a nyelvhasználatot időegységekben méri, az egyes nyelvpolitikák sikerét a kisebbségi nyelv használatának időbeni növekedése jelzi. Egy kisebbségi nyelvi felhasználó esetében, aki a körülményektől függően alkalmazza az A hivatalos és B kisebbségi nyelvet, a két nyelv alkalmazására vonatkozó relatív értéket a két nyelv alkalmazására fordított teljes időkeretben állapítja meg, tehát a kisebbségi nyelvhasználat szükségességének kifejezésére elegendő egyetlen időbeni korlát vagy intervallum megragadása.

Vegyünk egy nyelvi felhasználót, aki magyar (német) anyanyelvű (B kisebbségi nyelv) és beszél a Romániában hivatalos román nyelvet (A nyelv). Amennyiben nem kötelezik egyik

vagy másik nyelv használatára, számára megadatik a választás lehetősége egyik vagy másik nyelv napi szinten való alkalmazására. Gary Becker „household production function approach” (továbbiakban HPFA) elmélete a nyelvhasználati kontextust fogyasztói piacként tekinti, ahol a beszélő a potenciális fogyasztó, az termékek a nyelvfüggő vagy nyelvfüggetlen (állami vagy privát) szolgáltatások: jelen közgazdasági megközelítésben a piaci fogyasztók nem maximalizálják a hasznot a piacon megjelenő közvetlen árufogyasztás esetében, ám ennek ellenkezőjeként járnak el a komplex árufogyasztás (szolgáltatás) esetében. Utóbbi a fogyasztó által összeválogatott, valamilyen szempontok alapján egyazon típusba sorolt áruk összekapcsolását jelenti. Saját maga végzi majd az adott szolgáltatást egy olyan felhasznált technológia alapján, amely mindazon körülményeket reflektálja, melyek az adott előállítási folyamatra jellemzők. A fogyasztó képességei befolyásolják azt a bizonyos „technológiát” : néhány az egyén korábbi humántőke-befektetéseinek eredménye, mások csupán kontextusfüggők vagy az egyéntől teljesen függetlenek. Amennyiben Becker HPFA-elméletét összekapcsoljuk Grin nyelvhasználati modelljével, egyes, valamely A vagy B nyelvvel asszociált tevékenységet valamely piaci javakkal és a nyelvi felhasználó saját idejével asszociálják. Ezen tevékenységek az egyén hasznofunkcióját jelentik, amely az egyén teljes jövedelmi maximalizációjában teljesedik ki, amely az egyén időkorlátait és anyagi erőforrásait vegyíti (Grin 2016.626).

A nyelvhasználati modell hasznosságra vonatkozó függvényét ennek megfelelően szükséges újradefiniálni. Ezek értelmében a kétnyelvű beszélőnk kvázi-konkáv, kétszer differenciálható hasznossági függvénye a következő képpen néz ki:

$$U=U (Z_a(x_a, t_a, E_a), Z_b(x_b, t_b, E_b)),$$

ahol Z_a Z_b az A és B nyelv beckeri termékeit és szolgáltatásait jelöli, t_a és t_b az időbeniséget, míg x_a és x_b az „árubevitelt” jelöli. Az idő- és árubevitel a HPFA standard elemei. Az ekuáció része két kontextuális változó, E_a és E_b az A és B nyelvre való kitettséget reprezentálja. Az exponenciális változók összegzik mindazon szignifikáns tényezőket, melyeket a szociológusok és geográfusok beazonosítottak a nyelvhasználati elemzések folyamataiban. Ide soroljuk az adott nyelvet beszélők földrajzi megosztását, a reklámpiaci nyelvhasználatot, A és B nyelv használatának lehetőségeit, a család, baráti társaság vagy munkaközösség irányából jövő pszichológiai nyomást egyik vagy másik nyelv alkalmazása mellett (Giles et al. 1997, Grin and Vaillancourt 1999).

2.2 A nyelvhasználat által meghatározott javak és nyelvpolitikák kapcsolata

A Romániában alkalmazott nyelvpolitikák korábbi fejezetünkben már bemutatásra és elemzésre kerültek, ezért részletezésükre ebben a fejezetben már nem térünk ki részletesebben.

Mint minden közpolitika, a nyelvpolitikák is a beszélő egyéni érdekei szerint ítéltetők meg aszerint, hogy számára milyen értékkel bírnak. A korábban már bemutatott értékek különböző javak formájában létezhetnek az egyén látóterében. Ezen áruk java nyelvpolitikai intézkedések segítségével a kisebbségi nyelvhasználók számára biztosíthatók. Természetesen ezen javak értéke individuumbfüggő, hiszen mindannyiunk saját és egyéni preferenciák szerint viszonyulunk a világhoz, amelyben élünk. Lehetnek anyagi javak, szolgáltatások, eszmék vagy szimbólumok. A kérdés az, hogyan osztályozhatóak ezen javak egyéni preferenciák és ráfordítások szerint. Az alábbi táblázat az egyéni és kollektív preferenciák valamint költség szempontjából egyaránt ésszerű osztályozás bemutatását szolgálja, ami három dimenzióra épül:

Dimenzió	Egyéni	Kollektív
E	rivális	nem rivális
K	kirekesztés	befogadás
Ö	árnyékolás (shielding)	

6. ábra: *Javak osztályozása* (Wickström, Templin és Gazolla nyomán)

E dimenzió: mennyire elérhető az adott termék vagy szolgáltatás egyidejűleg több fogyasztó számára anélkül, hogy minősége sérülne

K dimenzió: hogyan rekeszthető ki valaki technikailag az adott termék vagy szolgáltatás fogyasztásából

Ö dimenzió: rámutat, hogyan zárhatja ki egy fogyasztó saját magát az adott termék fogyasztásából

3. **Elválaszthatatlan triumvirátus: gazdaság, nyelv, társadalom**

A nyelv, nyelvhasználat és gazdaság közötti kapcsolat, amint azt már egy korábbi fejezetben részleteztük, valójában nem újkeletű felvetés, hiszen az emberek nyelv által kommunikálnak egymással, a különböző gazdasági szaktudást nyelv által közvetítjük, és

szintén a nyelv alakítja azt a szociális milliőt, amelyben az egyén egy adott társadalom tagjaként, aktív szereplőjeként nyilvánul meg, gazdasági szempontból munkaerővé válik.

Romániában a kisebbségi kétnyelvűség társadalomszerkezeti összefüggéseinek részletezésekor minden tekintetben figyelembe kell vennünk a 20. századra jellemző társadalmi-gazdasági berendezkedést, az államnyelvre és a kisebbségi nyelvekre vonatkozó nyelvpolitikákat, hiszen a rendszer- és szerkezetváltásra vonatkozó átalakulások, és ideértem a nyelvi helyzetet is, nem értelmezhetők e tényezők és társadalmtörténeti kontextus hiányában.

Az első világháború végéig az erdélyi magyarság meglehetősen differenciált társadalmi képet mutatott: eltérő iskolázottsági, élethelyzetű, vagyoni és életstílusú osztályokat, csoportokat implikált. Kétnyelvűségének jellemzőit nagyjából kölcsönös és spontán kommunikációs helyzetek alakították (Péntek-Benő 2020.67). Azonban a két világháború közötti időszakra oly jellemző nemzetállam-építő intézkedések, és az 1945 utáni kommunista eredetű homogenizációs társadalmpolitika a romániai magyar társadalomstruktúra lényeges leegyszerűsödését eredményezte. Ezek igen komoly következményekkel jártak a magyar nyelv állapotát tekintve, elsősorban a szaknyelvek sínylették meg ezt a radikális változást. A strukturális hátrányok kialakulását elsősorban a szocialista iparosítás és urbanizáció eredményezte, ami a foglalkozási rétegződés és a magyar nyelv használati színtereinek szempontjából jelentős következményekkel járt elsősorban urbánus szinten, ahol a magyarság eleddig többségben volt (Sorbán 2014.32). Az 1989-es fordulatot követően a gazdasági-társadalmi szerkezetváltás, a szocialista alapú gazdálkodásról a piacgazdaságra vagy kapitalizmusra való áttérés Romániában paradox módon valódi kapitalista osztály nélkül valósult meg, a politikai- gazdasági kapcsolatok gazdasági tőkévé való kovertálását jelentette. A kilencvenes években lezajlott társadalomszerkezeti változások leképezése a 2002-es és 2011-es népszámlálási adatok tükrében keresendő. Ennek értelmében a romániai összmagyarságra ruralizációs és elöregedési folyamat jellemző, amely a magyarság humán erőforrás-potenciáljának csökkenését eredményezi, helyzete foglalkozási szerkezet tekintetében eltér a többségi társadalométól.

3.1 Lehetséges munkaerő-piaci kérdések a kisebbségi lét kontextusában

„Tanuljon románul a gyerek, hogy jobban érvényesülhessen” – az érvényesülés kérdése a társadalomdiskurzus, a kétnyelvűség kapcsán előkerülő egyik közismert terminus. Ebben a kontextusban úgy tűnik, mintha a kisebbségiek érvényesülése kizárólag az államnyelv jó ismeretétől és semmilyen más társadalmi tényezőtől nem függené. Mivel az

érdekérvényesülés szubjektív fogalom, hasonlóan a nyelvismeret szintjének önös meghatározása, ezek megítélésére nehéz lenne egy mindenki számára érvényes, merev keretekre támaszkodó rendszert kidolgozni. Az egyéni megítélések mögött minden esetben meghúzódik egy egyéni vagy mikrokörnyezeti szempontrendszer, a nyelvi szocializációval összefüggő személyes narratíva (Sorbán 2014.49), ami meghatározza az egyén önmagával szembeni elvárásszintjét, ugyanakkor felsejlik egy külső szempontrendszer is, ami a munkahelyi, lokális, intézményi vagy regionális elvárásszintet tükrözi. Ez utóbbi meglehetősen differenciált a gyakorlott szakma, intézményi vagy nyelvi környezet szempontjából. Egy kolozsvári magyar embernek nyilván jobban kell ismernie az állam nyelvét, szórványban lévén, mint mondjuk egy nagykárolyi vagy székelyudvarhelyi nemzettársának, hiszen az a környezet, ahol ő a mindennapok szintjén tevékenykedik, magasabb fokú román nyelvtudást követel meg, mint tömbmagyarságban vagy a magyar határ mentén élőkétől. Az említett szempontok alapján formálódik az egyén személyes nyelvhasználati biztonsága vagy bizonytalansága. Fel kell tennünk magunknak tehát a kérdést, milyen mértékben segíti az egyént a hivatalos nyelv magas szintű elsajátítása az adott többnyelvű környezetben, illetve kizárólagos feltétele-e a hivatalos nyelv illetően ismerete a szakmai előmenetelnek és személyes karriernek?

Egyes, az erdélyi munkaerő-piacon végzett kutatások (Péntek-Benő 2020.127) alapján elmondható, hogy az erdélyi magyarok, és implicíte a magyar nyelv esélyei jóval nagyobbban a magánszférában, mint az állami szférában. Ennek okai egyrészt az állami intézmények egynyelvű kommunikációjában, a rigurózus intézményi keretek, az országos unifikáció és rendszerkoncentráció jellemzőiben keresendők, másrészt a magánszféra egyre inkább fel- és elismeri a nyelvi sokszínűség adta lehetőségeket, ezeket igyekszik a maga rugalmas, a körülményekhez idomulni kényszerülő rendszerébe a lehető leghatékonyabb módon beépíteni. Mivel az állami intézmények, alig valamely csekélyke kivétellel a román nyelvű ügyintézés mellett kardoskodnak, jogosan tehetjük föl a kérdést, akadály-e az ügyintézésnek, a törvény adta egyéni állampolgári jogok és ha csak az adófizetésre gondolunk, kötelezettségek gyakorlásának folyamatában, ha az ember magyar? Ugyanakkor nem hagyhatjuk szó nélkül azon kisebbségi nyelvhasználatra vonatkozó önkormányzati kezdeményezéseket sem, amelyek feladata megkönnyíteni az állampolgárok számára az állami intézményekkel való kommunikációt. Szatmárnémetiben 2018 óta van lehetőség részben magyar nyelvű ügyintézésre: a város polgármesteri hivatala és a Megyeháza fogad magyar nyelven megírt kérvényeket, adatközlésre vonatkozó kérelmeket, ám a válasz

továbbra is román nyelven érkezik. Ennek oka a magas fordítási költségek és a magyar szakemberek hiányában keresendő.

A kisebbségi lét és a romániai magyarok helyzetét tekintve szólnunk kell egy újabb megállapításról, mégpedig az értelmezések generációs vonzatáról. A jelenség nem csupán arra vonatkozik, hogy az idősebb korosztállyal ellentétben, akinek volt alkalma megtapasztalni a kommunista korszak hátrányos megkülönböztetéseit és diszkriminatív eljárásait, másképp ítélik meg a romániai magyar kisebbségi lét milyenségét. Ebben a kontextusban a generációs különbségek, mint tudásszociológiai aspektus, alapvetően arra vonatkoznak, hogy a szakmai karrier lehetőségeire vonatkozó egyéni pályatörténetek hogyan ágyazódnak vagy nem, az akarva-akaratlanul megörökölt hátránynarratívákba. Az idősebb korosztály családtörténeti események, emlékek, megtapasztalások, egyéni és kollektív tapasztalatok alapján elsősorban a kisebbségi lét hátrányait hangsúlyozza, számukra romániai magyar kisebbséginek lenni elsősorban negatív megtapasztalás. A fiatalabbak, akik a romániai rendszerváltást követően születtek, megtapasztalták az Európai Unióhoz való csatlakozás előnyeit, élvezik a fizikai és szellemi mobilitás adta sikereket, viszont a kétnyelvűség előnyeit hangsúlyozzák. Adódik tehát a kérdés, hogy defenzív nyelvi attitűdök és az attitűdbeli eltérések elsősorban arra vonatkoznak-e, hogy generációnként változik az a perspektíva, amelyben az egyén saját szakmai fejlődését és munkaerő-piaci esélyeit értelmezi?

A munkahelykeresésben, a karrierépítésben vagy karrierváltásban az emberi kapcsolatok játszó a legnagyobb szerepet (Sorbán 2014.53). Ugyan számos hivatalos útja van annak, hogy valaki képzettségének és elvárásainak megfelelő munkát találjon, mégis a kapcsolatok jelentik a legjobb ajánlólevelet ahhoz, hogy a szakmai-társadalmi ranglétrán valaki előrébb lépjen. Ezen kapcsolati hálók szubtilis szerepében egyértelműen kiviláglik a többség-kisebbség eltérő strukturális és hatalmi helyzete, amely a hatalomból való részesedést fenntartja és újratermeli. Ennek alapján joggal tevődik fel a kérdés, miszerint egyes munkaerő-alkalmazási gyakorlatok Romániában köthetők- e elsősorban az állami és csak másodlagosan a magánszférában etnikai és/vagy nyelvi preferenciákhoz?

3.2 A többnyelvű munkavállaló mint erőforrás

A világgazdaság kivétel nélküli globális kihívása a legtöbb vállalkozás számára a munkaerőhiány, azon belül olyan, lehetőleg már képzett munkaerőt találni, aki nem igényel hosszútávú képzést, hanem már rendelkezik a szükséges tudással, vagy olyan többlettudással rendelkezik, ami a vállalat számára költségmentes, azonnal kiaknázható erőforrás. A 21.

században a nyelv olyan értékű gazdasági tényező, mint a technológia volt a múlt században. Az elmúlt 25-30 évben a feltörekvő, terjeszkedni igyekvő piacok olyan tereket is meghódítottak, elsősorban gondolok itt a kelet-európai és balkáni államokra, ahol az angol nyelv globális jelleg kevésbé vagy alig tudta megszólítani a potenciális fogyasztókat.

A világgazdaság illetően mértékű változásának hatására a legtöbb ország vezetése és a vállalatok sokkal szabadabban kezelte és kezeli a mobilitás adta lehetőségeket. Vannak olyan vállalatok és munkavállalók, akik képesek Európa egyik végéből a másikba költözni magasabb gazdasági és életszínvonalbeli nyereség reményében. Mások kevésbé vállalkoznak ekkora lépésekre, ám regionális szinten számos államban kimutatható mind a munkaerő mind a gazdasági tőke kisebb mértékű mobilitása. Ebben a kontextusban nem szabad megfeledkeznünk a határok mentén kialakuló gazdasági övezetek jellegzetes változásairól sem. A vállalatok igyekeznek minden piaci előnyt kihasználni, melyek hozzáadott értéket jelentenek, stratégiájuk követi a legújabb trendek, kihívások és erőforrás-kínálatot is. Erdély hagyományosan többnyelvű régió, könnyűszerrel találunk olyan nyelvi felhasználókat, akik anyanyelvük, a magyar vagy román nyelv mellett németül, kevésbé franciául, és/vagy angolul beszélnek. Lássuk csak: felsorolva és számolva egyazon régióban öt különböző nyelvet jelent. Könnyűszerrel lehet call-centert indítani, nemzetközi adatfeldolgozó vagy könyvelői vállalkozást, üzemeltethetünk ügyfélszolgálatot külföldi vállalatoknak (a magyarországi Digi műsorszolgáltató kolozsvári ügyfélszolgálatlal működik, a szintén magyarországi EON energiaszolgáltató adatfeldolgozó egységei közül egy Kisbácsban kapott helyet). Egy többnyelvű munkavállaló számára mindig több munkalehetőség adódik, mint egynyelvű társainak.

Az európai vállalatok menedzsmentje megértette azt, hogy az angol nyelv „lingua franca” szerepe a legtöbb esetben csupán a belső kommunikációra érvényes, a fogyasztó elvárja, hogy a termékeket és szolgáltatásokat saját anyanyelvén tegyék számára elérhetővé. A fogyasztói etnocentrizmus egyre hatványozottabban van jelen, elsősorban a kelet-európai államok piacain. Ezért azok a munkavállalók, akik a potenciális vásárlókat saját anyanyelvükön képesek megszólítani, nemcsak a vállalkozások számára bírnak hozzáadott értékkel, hanem implicite hozzájárulnak az adott állam bruttó nemzeti össztermékének növeléséhez (Gandara, Acevedo 2016.4).

Az emberi erőforrás koncepciót tekintve a közgazdaságtan átalálában két tényezőre összpontosít, ezek a képességek és az emberi erőforrás kialakulása. Az egyének minden esetben bizonyos elvárt tulajdonságokkal jönnek világra, ilyen a hang vagy a látás. Életük folyamán szert tesznek egy adott tudásanyagra, ilyen szerzett tudás egy adott nyelv

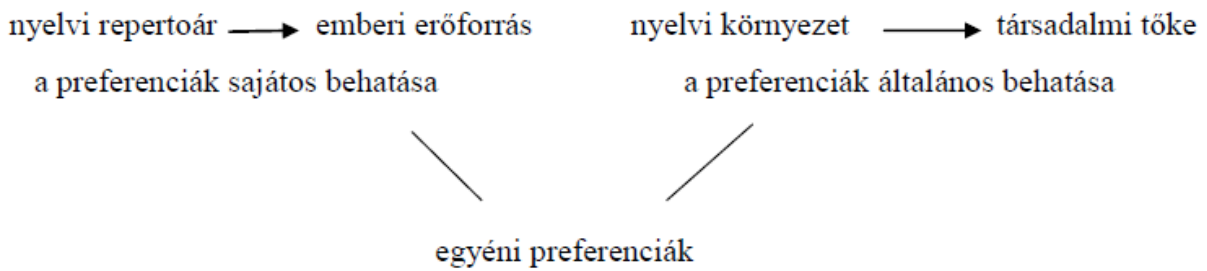
elsajátítása. Képességeik és készségeik révén jön létre az egyének emberi erőforrásának összessége. Az individuum megvalósult értéke tulajdonképpen kétirányú „termelési folyamatként” is felfogható (Wickström, Templin, Gazzola 2017.13): egyrészt a fogyasztói lehetőségek alakulásának és rangsorolásának fontos meghatározója, vagyis az egyén fogyasztói magatartásának „belső termelési folyamata”, másrészt befolyásolja az egyén készségeit a termékek és szolgáltatások termelésének piaci folyamatait, amit „külső termelési folyamatnak” definiálunk. Amennyiben beszélem a magyar nyelvet, eredetiben olvashatom Arany János műveit, és az is megesik, hogy egy vagyont fizetek ki Arany összes műveinek első kiadásáért. Amennyiben erdélyi magyarként elég jól beszélem a román nyelvet, és érdekel a történelem és a politika, a piaci megjelenéssel egyidőben olvashatom Lucian Boia munkáit eredetiben. Amennyiben beszélek németül, nagyobb a valószínűsége annak, hogy hosszabb utazáson veszek részt a Rajna vidékén, az így elköltött pénzösszeg a német gazdaságba folyik majd. Amennyiben valamilyen beszélem a magyar, román és esetleg a német nyelvet, el tudok helyezkedni mindhárom államban, vagy sokkal értékesebb munkavállaló vagyok kevésbé képzett társaimnál a Magyarországgal, Romániával vagy Németországgal való üzleti kapcsolatokat tekintve.

Az, hogy egy adott piacon az egyén mely termékeket és szolgáltatásokat preferálja, és melyek értékesek számára, az nagyban függ saját nyelvhasználati képességeitől és lehetőségeitől. Ebben az értelemben szólnunk kell néhány szót a beszélő nyelvi repertoárjáról, amely nem értelmezhető függetlenül a beszélőre irányuló behatásoktól és korlátoktól. Amennyiben egy kisebbségi nyelvhasználó, akinek nyelvi repertoárját a magyar anyanyelve és a román, mint az állam hivatalos nyelve alkotja, egy adott nyelvi közösség tagja, kontextustól és helyzettől függően dönti el, mikor, mely nyelvet használja. Ezen körülményeket nyelvi környezetnek nevezzük, mely a társadalmi tőke része⁶⁹. Az egyén azon képessége, hogy nyelvi repertoárjának elemeit alkalmazva képes nyelvi közösségének tagjaival kommunikálni, szintén a társadalmi tőke szerves részének tekinthető annál is inkább, mert ez a folyamat szükséges az adott közösségen belüli bizalomerősítéshez és a csoporton belüli kapcsolatok szorosabbá tételét eredményezi. Ebben az értelemben a nyelvi repertoár és a nyelvi környezet befolyással van bizonyos termékpreferenciákra, melyek az adott nyelvvel kapcsolatosak. Amennyiben Szatmárnémetiben nem létezne magyar színház, és nem játszanának magyar színdarabokat (nyelvi környezet) csökkenne a magyar nyelv értéke a város lakosságának körében (egyéni termékpreferenciák). Az egyén nyelvi

⁶⁹ jelen értelemben a társadalmi tőke egyének közötti normák és személyközi kapcsolatok összessége, melyek interakciók közben nyilvánulnak meg.

termékekhez való viszonya jelentősen függ annak nyelvi repertoárjától és nyelvi környezetétől. E két tényező mellett szólnunk kell egy harmadikról is, mégpedig a közösségi nyelvhasználatra vonatkozó közpolitikákról, amely mindkét említett tényezőre befolyással vannak (Wickström, Templin, Gazzola 2017.14). Ezeket az alábbi ábrák segítségével mutatjuk be:

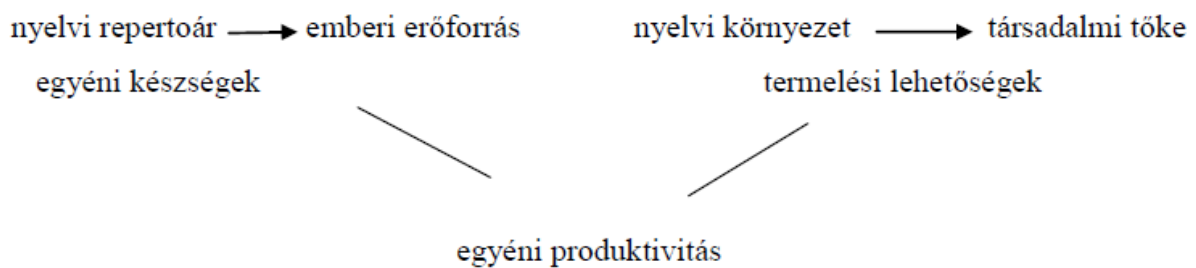
Preferenciák alakulása

7. ábra: *Nyelvhasználattal kapcsolatos egyéni preferenciák meghatározása*

(Wickström, Templin, Gazzola 2017)

Termelékenység alakulása

8. ábra: *Nyelvhasználattal kapcsolatos egyéni produktivitás meghatározása*

(Wickström, Templin, Gazzola 2017)

3.3 A nyelv mint erőforrás – percepciók

Az általános nyelvhasználatra vonatkozó széleskörű elemzések a kisebbségi nyelveket nem csupán hagyományosan ismert szociokulturális erőforrásként értelmezi. Újszerű megközelítésben az etnikai kisebbségek nyelvei gazdasági erőforrásként is értelmezhetők, gazdasági szempontú megközelítésben. A többnyelvűség, azon belül a kisebbségi nyelvek erőforrásként való értelmezése újszerű szempontok alapján értékeli a nyelv alkalmazási lehetőségeit és területeit. A mindenki számára hozzáférhető kulturális és társadalmi erőforrás-percepciókhoz egy újabb társul, amely esetünkben a magyar és német (sváb) nyelv identitásának, kultúrájának és kulturális örökségének szerves részévé válik.

Az új keretek között (Heller 2010.354) a nyelv életképes nyersanyag és üzleti lehetőség (Barakos 2012.177), egyfajta hozzáadott érték, amely versenyelőnyt biztosíthat, megteremtve ezzel a jóléti fejlődés, közösségi és egyéni gyarapodás lehetőségét. A folyamat bizonyos fokig átváltoztatja és újradefiniálja a nyelvet mint önálló entitást „*amihez megfelelő értéket társíthatunk közgazdaságtani diskurzusba integrálva*” (Williams, 2005.65), aminek eredményeképp a társadalom szereplői eltérő időben és közegben igényeik szerint kiaknázzák a nyelvi erőforrásokat egy még inkább ügyfélorientált gazdaság érdekében (Da Silva, McLaughlin, Richards 2007.185).

Lehetséges megközelítések:

- a kisebbségi nyelv egyfajta hozzáadott értéket képvisel, amely kívánatos de nem szükségszerű
- a kisebbségi nyelv a vállalkozások és egyéb piaci szereplők gazdasági erőforrása
- a kisebbségi nyelvet az adott nemzeti kultúra identitásának szerves részeként értékelik

A) A kisebbségi magyar/német nyelv, mint hozzáadott érték és gazdasági erőforrás

A kelet-európai munkaerőpiac az idegennyelvi kompetenciákat a leggyakran kiválasztási kritériumként alkalmazza. Ez a nyelvtudás pozitív értelemben vett, és gyakorta lehet a karriépítés és szakmai előmenetel záloga (Aitchison, Carter 2000.87). A magyar nyelvtudás értékelése a többségi társadalom és egy hivatalos nyelv meglétének függvényében extra képességnek minősül, amely nagyobb rugalmasságot és alkalmazkodó képességet továbbá nagyfokú mobilitást eredményezhet.

B) A kisebbségi magyar/német nyelv, mint identitásra vonatkozó és kulturális erőforrás

Egyes nyelvi diskurzusok egy etnikai kisebbség nyelvét szociokulturális erőforrásként tárgyalják, és ebben a kontextusban a nyelv az identitás jellemzőjeként van jelen. Jelzői szerepét nyelv, nemzeti kultúra és identitás szoros kapcsolata eredményezi. Gazdasági szempontból ez a fajta identitás személyes, vállalati vagy nemzeti szinten nyilvánulhat meg (Barakos 2012.179). Azon vállalkozások esetében, ahol a belső nyelvhasználatot semmilyen módon nem szabályozzák, a magyar nyelv mint kulturális erőforrás és örökségmegőrző faktor elsősorban egyéni szinten értékelendő. A proaktív nyelvpolitikákat megfogalmazó vállalatok a kisebbségi nyelvek használatát támogatják és üzleti érdekeik megvalósításának céljából ki is használják mint kulturális és társadalmi erőforrást. Megnyilatkozásuk bizonyíték a vállalkozás adott etnikai kisebbség irányában való elköteleződésére, a kisebbségi nyelv használata a vállalati brand egy része lehet. Az identitáskonceptió, legyen az személyes, intézményi vagy nemzeti szinten megvalósuló, az ideológiailag megszerkesztett többség-kisebbség dichotómiában különösen bonyolultnak tűnhet *„azon nyelvi jelentések révén, amelyet egy személy, különböző idősíkokban és eltérő pillanatokban önértékeléséről vall”* (Clark 2009.7)

3.4 A kétnyelvűség gazdasági előnyei

A 2007-es globális gazdasági válság nyilvánvalóvá tette Európa és Észak-Amerika tradicionális gazdasági piacainak sebezhetőségét, ezzel egyidejűleg felszínre hozta a BRICS⁷⁰ és a MIST⁷¹ nemzetek feltörekvő gazdasági ambícióit, ahol a rohamléptekben fejlődő középosztály, tradicionális minták híján maga alkotta szabályok szerint tör világhatalomra. A Berlieni Fal leomlását és a Kelet-Európában lezajlott többé-kevésbé békés hatalomátvételt követően a kontinens nyugati és keleti világai között új viszony kezdett formálódni. A társadalmi mobilitás és az Európában zajló belső migráció eredményeképp a különböző nyelvek használata jelentősen megélénkült, a nyelvi diverzitás egyre inkább a figyelem középpontjába került, a kisebbségi és regionális nyelvek (katalán, galíciai, breton) reflektorfénybe való állítását redményezte. A világpiaci verseny hathatós és gyors reagálást kívánt minden gazdasági szereplő részéről, akik ennek érdekében a lehető legtöbb erőforrást mozgósítani kénytelenek.

⁷⁰ BRICS – Brazília, Oroszország, India, Kína és Dél-Afrika frissen iparosodott, rohamosan fejlődő gazdaság, jelentős regionális és globális befolyással, elsősorban világpiaci kötvénykibocsátásuk miatt jegyzik őket

⁷¹ MIST – Mexikó, Indonézia, Dél-Korea és Törökország – fejlődő gazdaságok, a Next-Eleven gazdasági csoport tagjai, a világpiacon betöltött befektetői befolyásuk miatt kerülnek a figyelem középpontjába

A globalizáció útvesztője számos ország és nemzet társadalmi és gazdasági szinten való átrendeződését eredményezte. Ez a folyamat állandó változóként van jelen a transznacionális közösségek mindennapjaiban, és többek között direkt módon befolyásolja a nyelvpolitikákat és nyelvi gyakorlatot. A negatív hatások kivédésének egyik lehetősége az, hogy kkv-k és multinacionális piaci szereplők mozgósítják a rendelkezésükre álló, már meglévő tudást versenyképességük fokozásának érdekében. Ez a versenyképesség további nyelvek elsajátításával csak növelhető.

3.4.1 A kétnyelvűség piaci értékei

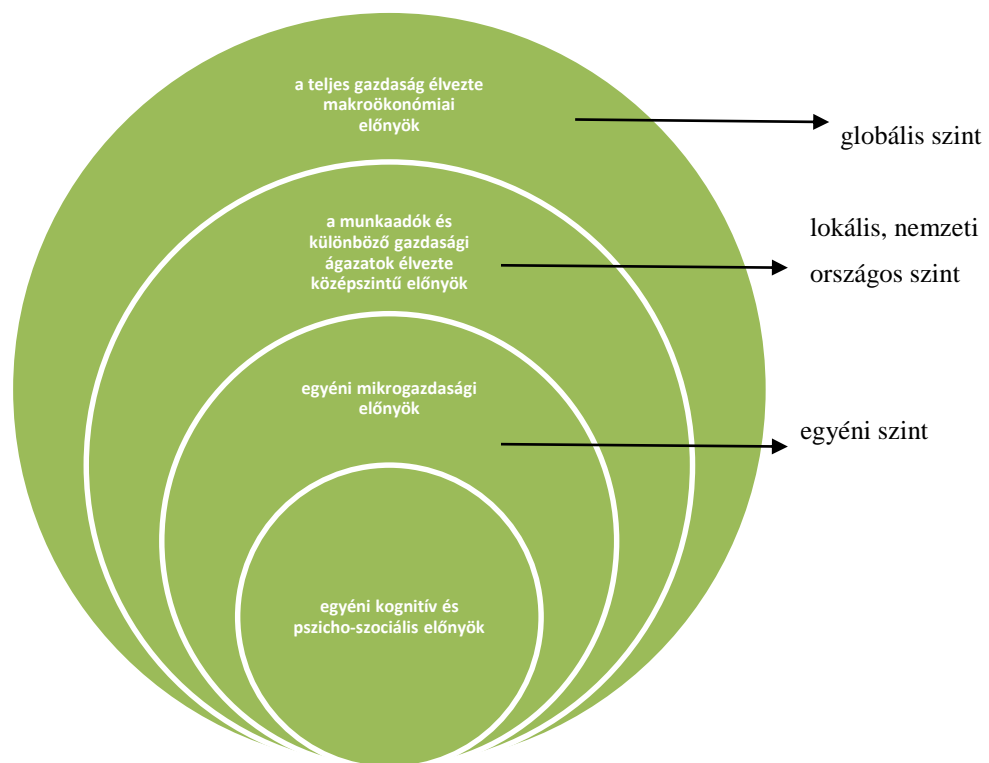
A kétnyelvűség piaci értékeinek meghatározása három szinten történhet: mikroökónómiai szinten az egyén, középszinten a vállalat, makroökónómiai szinten az ország vagy régió számára biztosított előnyöket vesszük számba.

Szakmai szinten olyan készségek biztosítják ezeket az előnyöket, amelyek elsősorban „szolid technikai” nyelvtudáson (hard skills) alapulnak. Mielőtt ezen képességek elemzésére sor kerülne, szólnunk kell a kizárólag egyéni kognitív és pszichoszociális szinten megnyilvánuló képességekről (soft skills): a többnyelvűségből adódó mentális alkalmazkodóképesség, fokozott figyelem, nagyfokú rugalmasság feledatvégrehajtás esetén, interkulturalitás és az ehhez kapcsolódó nyitottság. Ez utóbbi kategória a **kognitív és pszichoszociális előnyöket** summázza (Cook 1997. 283), melyek az egyéni szinten megnyilvánuló gazdasági előnyök alapját biztosítják:

- az adott munkavállaló fokozott hatékony végrehajtói szerepkörben, hiszen a két nyelv együttes alkalmazásának folyamatos, tudatalatti ellenőrzése és váltakoztatása azt eredményezi, hogy sokkal fokozottabban figyel a feladatok végrehajtására, ezek részleteire, és hatékonyabban vált egyik feladatról a másikra
- hatékony memóriával rendelkezik, a tárainál jobb vizuális-térbeli készségek és fejlett kreativitás jellemzi
- mivel a kétnyelvűség hatására érzékenyebb a különböző hangok, hangmagasság, hangszín és intonáció irányába, ezáltal érzékszervi reakciói is hatékonyabbak
- magas megfigyelői és szociális készségek jellemzik, fokozottabban jelentkezik a másokra való odafigyelés
- nagyfokú részletérzékenység, a részletekre való odafigyelés, információszűrés képessége jellemzi

- megnövekedett agyi szürke- és fehérállomány következménye a fokozott agyi tevékenység
- mindezek következménye a hatékonyabb tanulási képesség

A felsorolt kognitív és pszichoszociális előnyök birtokában a kétnyelvű munkavállalók hatékonyabb tevékenységet fejthetnek ki olyan vállalkozások keretén belül, ahol kamatoztatni tudják nyelvtudásukat és interkulturális ismereteiket. Ez az egyéni képességekre épülő ismeretanyag biztosítja mindazon gazdasági előnyöket, amelyek a kétnyelvűség piaci értékeiből adódóan a már említett szinteken nyilvánulnak meg (Bel Habib 2011.4). Az alábbi ábrán a kétnyelvűség eltérő gazdasági szinteken megnyilvánuló értékeinek rétegződését mutatjuk be:

9. ábra: Többnyelvűségből adódó gazdasági előnyök szintenkénti ábrázolása
(Forrás: Bel Habib 2011 elméletének alapján, saját szerkesztés)

- **egyéni kognitív és pszicho-szociális előnyök:** a kétnyelvűség, a gyermekkorban párhuzamosan elsajátított nyelvtudás javítja a mentális alkalmazkodóképességet és a részletek iránti fokozott figyelmet, fejleszti a kommunikációs és hallgatási készséget

valamint a különböző kultúrák közötti átjárást, az irántuk való fogékonyságot és érzékenységet

- **egyéni mikrogazdasági előnyök:** eltekintve az éppen aktuális politikai érdekek és megnyilatkozások időszakos fellángolásától, Európa számos országában élvezik a kétnyelvűség és az abból adódó kognitív, társadalmi és nem utolsósorban gazdasági előnyöket. A legkiterjedtebb szinteken végzett tudományos kutatások sorozata igazolta azt az egyre inkább nyilvánvaló tény, hogy a kétnyelvűség egyenes arányban növeli a kétnyelvű munkavállaló javadalmazási lehetőségeit egynyelvű társaihoz képest, elhelyezkedési lehetőségeit és munkaerőpiaci mobilitását
- **a munkaadók és különböző gazdasági ágazatok élvezte középszintű előnyök** (meso level): a kétnyelvűség adta lehetőségek kiaknázása lehetővé teszi a helyi piacokon túlmutató terjeszkedést, az adott gazdasági egység tevékenységét régiós, országos vagy akár nemzetközi szintre emelve. Ez lehetővé teszi további egynyelvű munkahelyek létrehozását külföldi munkaerőpiacokon is. (Hogan-Brun 2017.113). Ugyan a kétnyelvű munkavállalók európai szintre vetített javadalmazása igen eltérő képet mutat, általános megállapítás, hogy jelenlétük számos gazdasági ágazatban hatásos, mi több, szükségszerű (mérnöki, egészségügyi, kereskedelmi tevékenység). További előnyként értékeljük ezen munkavállalók többlettudását, mely a kultúrák egyidejű ismeretéből és a közöttük betöltött hídszerepből, többség és kisebbség hálózati struktúrájához és normatív szabályrendszeréhez való kapcsolódási képességeiből (Granovetter 1995.156), munkaerőpiaci megnyilvánulásban brókerszerepéből adódik (Csata 2019.40)
- **a teljes gazdaság élvezte makroökonómiai előnyök:** a világpiacon való sikeres és nyereséges jelenlét egyik feltétele a gazdasági szereplők hatékony kommunikációja. A piaci szereplők számára a többnyelvűség egy adott lehetőség, melynek kiaknázása történhet munkavállalói vagy vállalati szinten. Az ebből adódó előnyök természetesen felsőbb szinteken is értékelhetőek az adott régió, ország vagy transznacionális közösség (Európai Unió) gazdasági sikereinek szintjén is.

a) *Gazdasági előnyök a kétnyelvű egyén számára:*

„az 1990-es évek években és a 21- században tanúi vagyunk olyan diszkurzív elemek széles körű megjelenésének, amelyek a nyelvet és a kultúrát elsősorban gazdasági szempontból kezelik. Ez a diskurzus nem alakítja át, nem szakítja meg és váltja fel teljes

egészében a korábbi diskurzusokat, amelyek a nyelvet politikai és kulturális szempontból tárgyalják, összekapcsolva azt a nemzetállamok kialakulásával; a kettő sokkal inkább komplex módon fonódik össze. valami új történik, valami, ami megváltoztatja azokat a viszonyokat, amelyekre a társadalmi különbségeken alapulnak és amelyekre a hatalmi viszonyok épülnek” (Heller, Duchene 2012.3 saját fordítás).

A fentieket demonstrálandó, a szerzőpáros rámutat arra, hogy Európa bizonyos területein, Portugáliában, Svájcban vagy Belgiumban az etnikai kisebbségi csoportok ma már jelentős gazdasági tényezők a munkaerőpiacon, elsősorban a szolgáltatóipar és turizmus területein.

Nemzetközi kutatások alapján számos olyan előnyt sikerült meghatározni, amelyek a kétnyelvű munkavállaló többletnyelvtudásához kapcsolhatók (Hall 2008.74, Heller, Duchene 2012.16): valószínű, hogy egy kétnyelvű munkavállalót kevésbé fenyeget elbocsátás, magasabb foglalkoztatási ráta és nagyobb munkaerő mobilitás jellemzi. Egyes kutatások kimutatták, hogy bizonyos földrajzi területeken hangsúlyosabb karrierlehetőség, magasabb javadalmazás és jelentősen jövedelmezőbb állások (Grin, Sfreddo, Vaillancourt 2009) várják a munkavállalókat. Kutatásunkban ezt a jelenséget is érintjük, a kapott eredményekről a gyakorlati ismertetőben számolunk be részletesebben.

A munkaerőpiaci mobilitás perspektívájából tekintve, a kétnyelvű munkavállaló nyelvtudása ismét egy olyan előny, amely egyéni karrierjének építése szempontjából kihasználható (Aparicio, Kuehn 2013). Különösen igaz lehet ez a határmenti mikrorégiók esetében, vagy az európai közösségen belüli migrációt tekintve.

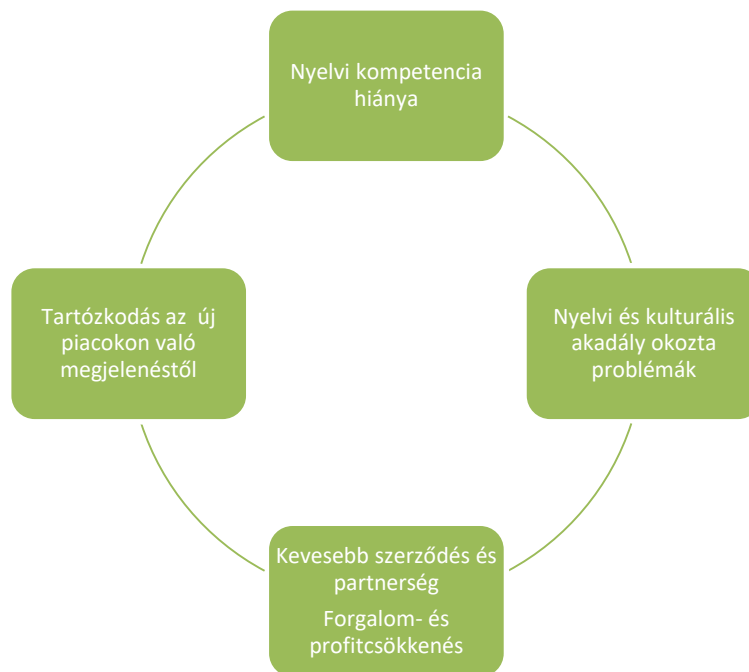
b) Gazdasági előnyök és nyelvtudáshoz kapcsolódó költségek vállalati szinten (középszint)

Az előző fejezetben röviden rámutattunk néhány személyi szinten megnyilvánuló, többletnyelvtudásból származó előnyre. Ami az egyén, a munkavállaló számára egyfajta munkahelyi többlettudás és képesség, abból a vállalat is profitálhat.

A nyelv, mint a kereskedelem egyik legfőbb eszköze

Az elmúlt évtizedek tudományos kutatásai (Frankel, Rose 2002, Heliwel 1999), a költséghatékonyságra helyezve a hangsúlyt kiemelték, hogy egy közös nyelv használata nagyjából 75%-kal csökkenti egy vállalat nyelvi jellegű költségeit (Bel Habib 2011.8). Vizsgálatuk azonban nem tért ki a vállalati nyelvhasználat gazdaságfejlesztési potenciáljának mérésére. Egyre több kutatás tér ki ennek egyre alapvetőbb fontosságára (Mattioda, Vittoz 2013.7. Bolchover 2012.69) rámutatva a többnyelvűség vállalati szintű szükségszerűségére a

gazdasági szereplők versenyképességének fokozása és piaci terjeszkedésük reményében. Különösen igaz ez az állítás a (határmenti) kis- és középvállalkozások esetében, ezek országos, határon átvéelő és regionális terjeszkedésére. A legtöbb európai vállalat rég leszámolt a nyelviség fenyegető ideológiájával megtapasztalva azokat a gazdasági előnyöket, amelyek a kétnyelvűség és interkulturalitás kiaknázásából erednek (Mattioda, Vittoz 2013.7)

10. ábra: *Nyelvi kompetenciák hiánya*

(Forrás: Bel Habib 2011.9, a National Centre for Language alapján)

c) Régiók és nemzeti gazdaságok élvezte gazdasági előnyök (makrogazdasági szint):

Amint azt a 9. ábrán bemutattuk, a fejezetben taglalt gazdasági előnyök makroszinten, a teljes nemzeti vagy transznacionális gazdasági szinten teljesebben ki, elsősorban a kereskedelmi folyamatok, munkahelyteremtés és innováció területén. Előbbi a cserekereskedelem folyamatának facilitációját feltételezi (Arcand 2013.4), hiszen a közös nyelv jelentősen megkönnyíti két régió vagy ország gazdasági együttműködését. A kereskedelmi folyamatok és közös innovációs projektek új munkahelyek teremtését eredményezik, elsősorban a kereskedelem, ügyfélkapcsolatok, a pénzügy és biztosítások piacán, a tolmács-fordítói, a marketing - tartalomgyártó ágazatokban valamint a turizmus és vendéglátóipar teljes egészében (Desjardins, Campbell 2015.17). Ugyanakkor nem szabad megfeledkeznünk a

nyelvi nehézségek okozta „károkról” sem, amelyek jelentős többletköltséget vagy jelentős anyagi és piaci veszteségeket okozhatnak számos területen (Hagen 2011.5):

- az alkalmazotti állomány nem beszéli a potenciális vevő/megrendelő nyelvét – anyagi vagy morális veszteség
- árajánlatkérés esetén a közös nyelv hiányában nem tudják azt teljesíteni
- félrefordítások, hibás tolmácsolásból adódó félreértések - többletköltségek
- a kérdéses piacra vonatkozó iránti kulturális ismeretek hiánya
- az adott nyelv használatával szembeni bizalomhiány
- nyelvi nehézségekből adódó kommunikációs sikertelenség már az első kapcsolatfelvétel esetén (telefonos információ) – ügyfélvesztés

3.5 Kétnyelvűség és nyelvválasztás üzleti környezetben

Az üzletfelek, kereslet és kínálat egymáshoz való viszonyulását a marketingben megjelenő kétnyelvűség irányába több fontos tényező befolyásolhatja. Noha korábban jeleztük, hogy egy kisebbségi nyelv használata vagy nem használata jelentős mértékben függ az egyén szabad választásától, ennek leképezése az üzleti élet mindennapi területein nem mindig a szabad akarat függvénye. A szabad nyelvhasználatot a piacokon aktívan jelen lévő gazdasági szereplők kontextuális infrastruktúrája határozza meg (Barakos 2020.95):

Támogató tényezők	Akadályozó tényezők
a vállalkozás mérete, jellege	nyelvhasználati igények hiánya
üzleti környezet	többletköltségek <ul style="list-style-type: none"> - írott anyagok forítási költségei - a szakterminológia komplex tudásanyagot igényel - a megfelelő fordító/tolmács hiánya, munkájának anyagi vonzata - a már meglévő munkaerő nyelvtanítása - a mindegyre fordított idő és anyagi vonzatok
tulajdonosi kör, vezetőség	kétnyelvű munkaerő hiánya
az adott kisebbség kultúrájával, nyelvvel	tulajdonosi kör, vezetőség

való azonosulás	
a piaci célközönség/vevőkör igényei	a vállalkozás mérete, jellege
vállalati arculat	a tevékenység specifikus jellege
marketingstratégiák	megnövekedett munkamegterhelés
az adott kisebbségi nyelv használatának területei	a munkaközösség támogatásának hiánya
üzleti célok/partnerségek	
társadalmi felelősségvállalás és környezeti fenntarthatóság iránti elkötelezettség	

11. ábra: *Az üzleti életben való kisebbségi nyelvhasználatot támogató/akadályozó tényezők*
(Elisabeth Barakos 2020 nyomán)

Kihívások	Előnyök
költségtényezők	változatos szolgáltatások
időigényesség	célzott marketingstratégiák
a kétnyelvűségekre vonatkozó nyelvpolitikák hiánya ⁷²	a vállalat reputációjának növelése
az adott kisebbségi nyelv alkalmazási lehetőségének hiánya	célcsoport/piaci növekedést biztosító eszköz
fordítási nehézségek	az ügyfelek iránti lojalitás erősítése
	a vállalati márka erősítése
	felszabaduló erőforrások

11. ábra: *Előnyök és kihívások a kétnyelvű szolgáltatások piacán*
(Forrás: Barakos 2020.97)

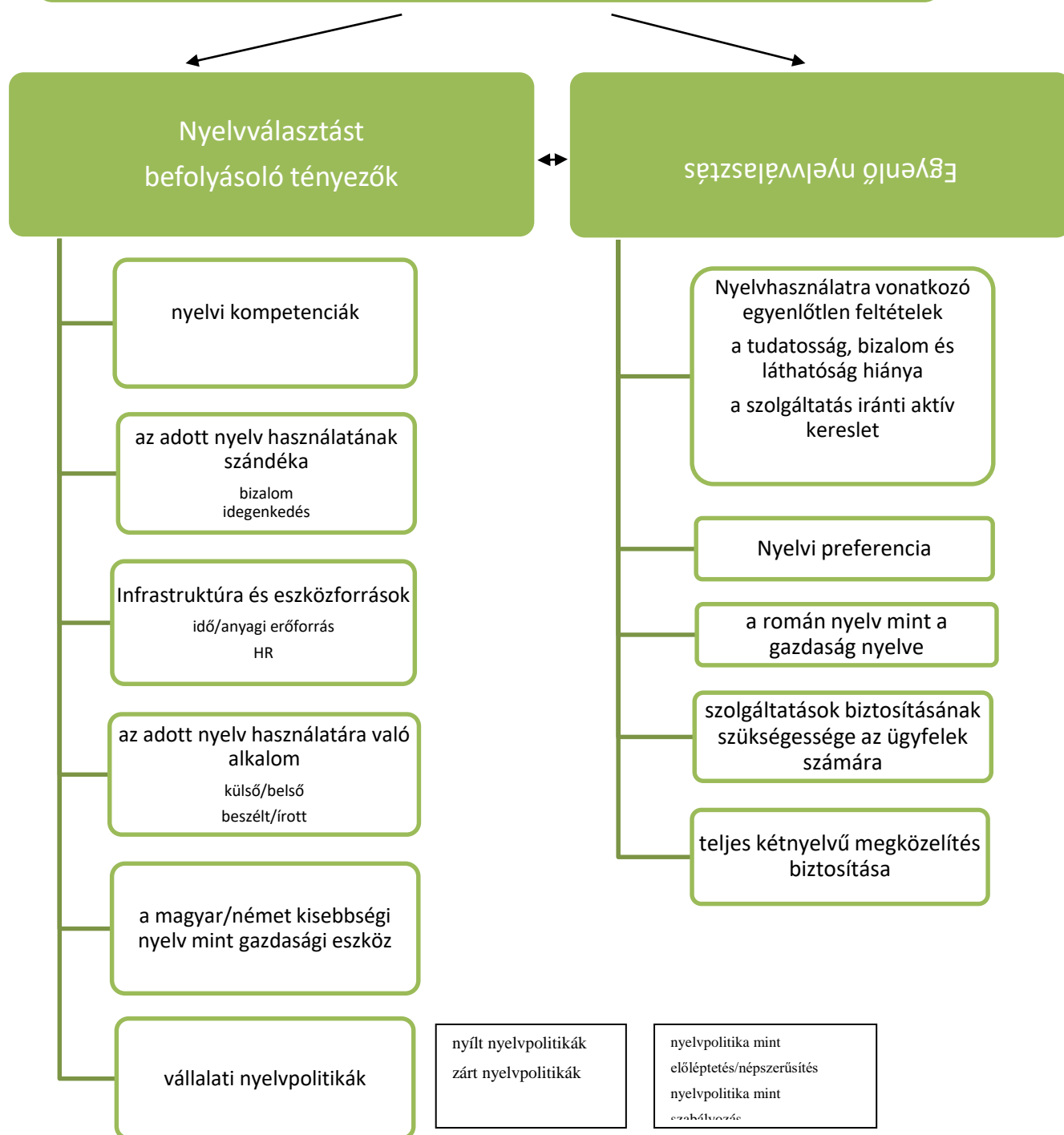
A fent említett előnyök mellett szólnunk kell néhány, elsősorban egyéni, családi és kisvállalkozásra vonatkozó lehetőségről, amelyek lokális szinten nyilvánul(hat)nak meg:

- hatékonyabb kommunikációs lehetőségek a helyi piaci szereplőkkel
- kapcsolatépítés

⁷²⁷² Az Oslói Ajánlások számos iránymutatást tartalmaznak a kisebbségi nyelvek gazdasági területen való alkalmazására. II fejezet, 3 alpont

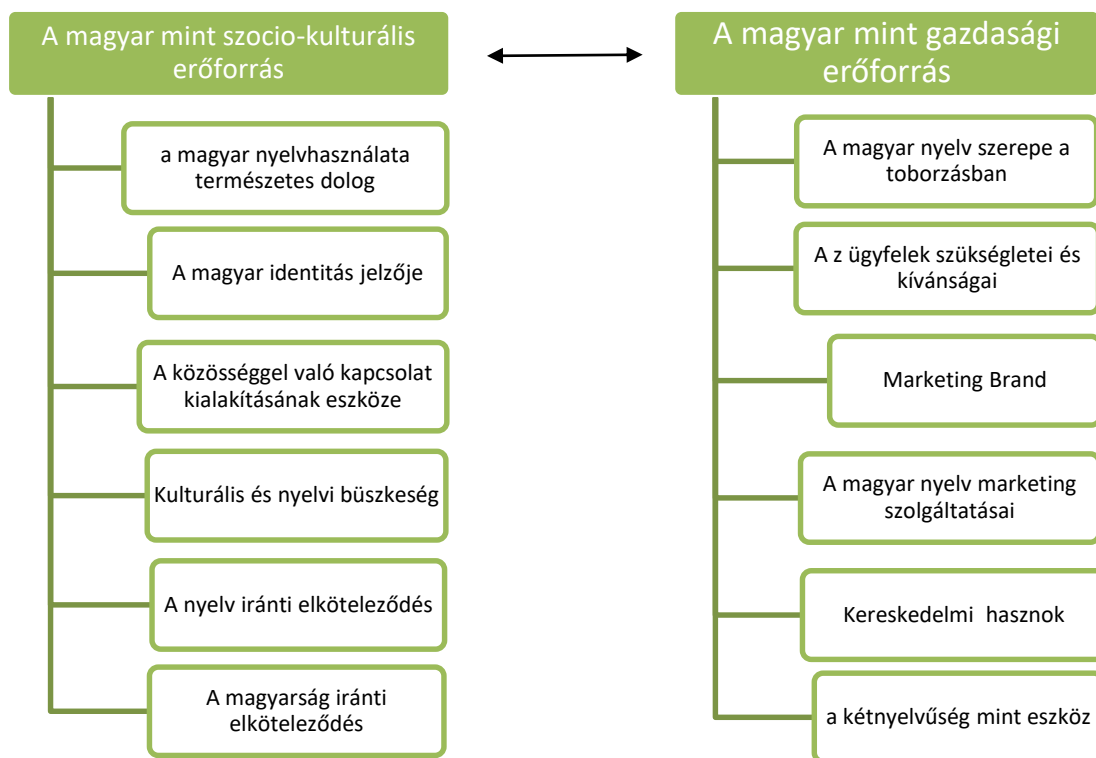
- a vásárlói elégedettség növelése, ezáltal a beszállítói és vásárlói kör potenciális növelése
- kényelvű szolgáltatások, mint erkölcsi kötelesség

Nyelvválasztás a gazdaságban

13. ábra: *Nyelvválasztás gazdasági környezetben*

(Forrás: Barakos, 2020.97 nyomán, saját szerkesztés)

14. ábra: *A magyar/német kisebbségi nyelv mint erőforrás – összefoglaló táblázat*
(Elisabeth Barakos 2012 nyomán saját szerkesztés)

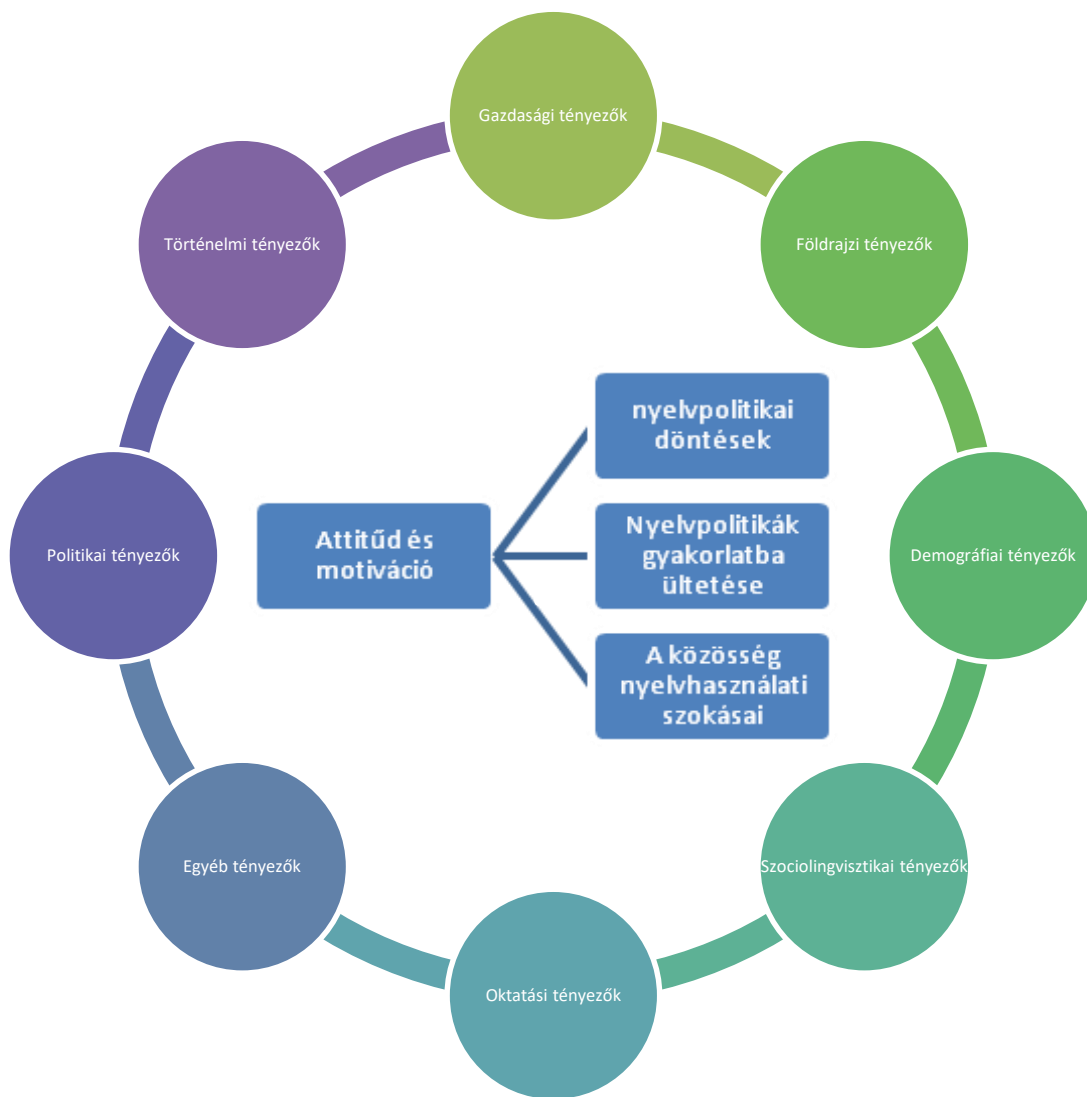
A gazdasági életben való nyelv választást a jelenleg is érvényben lévő nyelvpolitikai diskurzusok két jelentősebb megközelítésben tárgyalják: egyrészt a nyelv választás szempontjából másrészt a nyelv mint erőforrás szempontjából.

A nyelv választásra vonatkozó megfigyelések: ugyan a kisebbségi nyelvek használatára vonatkozó nyelvpolitikák viszonylag szűk mozgásteret biztosítanak a kisebbségi nyelv felhasználójának, ennek gazdasági életben való alkalmazása nagyrészt rugalmasság és önkéntes választás eredménye. A privát szféra gazdasági vállalatait nem kötik az esetleges kisebbségi nyelvhasználatra vonatkozó közigazgatási és nyelvhasználati törvények, esetünkben a többnyelvűség a piac szabta feltételek, határok és követelmények fényében valósul meg (Barakos 2012.173). Mivel a nyelvpolitikák egyfajta választásról szólnak (Spolsky 2004), a vállalkozások és gazdasági szereplők saját maguk határozzák meg tehát helyüket a nyelvpolitikákat alkotó és támogató folyamatban. Ezeket a választásokat az eddig megszokottaknál sokkal tágabb vonatkozásban szükséges értelmeznünk, hiszen a kiválasztott nyelvek gazdasági területen való alkalmazása egyre markánsabban van jelen a nyelvpolitikák megalkotói folyamatában (Shohamy 2006.133). Ennek fényében lényeges vizsgálnunk, hogy az érvényben lévő nyelvpolitikák alapján milyen céllal alkalmazzák kommunikációs szinten a

többynyelvűséget gazdasági vállalatok. A nyelvpolitikai funkciók egyszerűen csupán eszközei az írott vagy íratlan, belső vagy külső kommunikációnak vagy túlmutatnak egyszerű kommunikációs eszközökön? Erősíti az adott kisebbségi nyelv közösségen belüli státusát, növeli a nyelvet beszélők táborát? A magyar/német nyelvhez és kultúrához való elköteleződést jelenti? Talán a vállalati arculat színesebbé, változatosabbá tételéhez járul hozzá? Mindenesetre a nyelvpolitikák merev funkciói változnak, szabályozó vagy népszerűsítő (hogyan ne mondjuk promóciós) szerepét kontextusfüggően alkalmazzák, most már egyre rugalmasabban (Barakos 2012.174). Adott tehát egy rugalmas, törvények és rigurózus nyelvpolitikák által kevésbé szabályozott nyelvi közeg, melyben a gazdasági szereplők érdekek és lehetőségek függvényében reagálnak a nyelvpolitikák és nyelvválasztás jelenségére. Ez történhet a vállalat rövid vagy hosszútávú stratégiája szerint, munkatársak, piacon megjelenő kereslet, a célpiacok vagy épp a vállalat nyelvi kapacitásának függvényében (Grin, Sfreddo, Vaillancourt 2010.20). Adott tehát a tény, hogy gazdasági téren való nyelvválasztás három kötelező tényezőt feltételez: nyelvi kompetenciát, az adott nyelv használatára való lehetőségek megteremtését és a beszélő adott nyelv használatára vonatkozó szándékát. A három faktor szükségessége kapcsolódik Francois Grin (2003) nyelvi vitalitásra és viselkedésre vonatkozó tételéhez, amely a képesség, alkalom és szándék hármas tételre épül. Míg a fent említett faktorok együttes megléte szükséges ahhoz, hogy a kisebbségi nyelvre vonatkozó választás és alkalmazás megvalósuljon, az alább felsorolt, nyelvválasztást befolyásoló lehetséges tényezők együtthatása és egyidejűsége nem szükségszerű.

A nyelvválasztást befolyásoló lehetséges tényezők:

- az adott kisebbségi nyelv alkalmazására való lehetőségek
- a vállalat ügyfeleinek nyelvi kapacitása
- az alkalmazotti állomány és klienskör nyelvi kompetenciái
- a vállalat szándéka, hogy ügyfeleinek biztosítsa a szolgáltatásokra vonatkozó választási lehetőséget
- az ügyfelek többynyelvű szolgáltatásokra való igénye és használati szándéka
- a vállalkozás gazdasági érdekei, az adott kisebbségi nyelv használatából adódó kézzelfogható, reális gazdasági előnyök
- a létező infrastruktúra (munkaerő-állomány, üzleti környezet, anyagi és időbeni források)

15. ábra: A nyelv választást befolyásoló általános tényezők (saját szerkesztés)

VI. Az Európai Unió nyelvi berendezkedésének gazdasági szempontú értékelése

1. Egység a sokszínűségben. Az Európai Unió gazdasági jellemzői

Az Európai Unió jelenleg a világ második legnagyobb gazdasága, illetve első egységes piaca, az Amerikai Egyesült Államok és Kína mellett a harmadik legnagyobb kereskedelmi hatalom. A világon megtermelt javak szinte harmada kerül előállításra az EU-ban, nominális GDP-je 2019-ben 16.5 trillió dollár⁷³. A tagállamok többsége által használt közös valuta az euró, az amerikai dollárt követően a világon a második legfontosabb fizetőeszköz. Gazdasága tercier szektorra épül, az ipar a GDP 27%-át, a szolgáltatások, a kereskedelmet és közlekedést is ideszámítva hozzávetőlegesen a 71 %-át, a mezőgazdaság a GDP 2%-át adja. Az európai gazdaság mindmáig legjelentősebb és legszilárdabb alapja az egységesített jogrendszer révén létrehozott egységes, belső piac, melynek működése a négy alapszabadság, a személyek, áruk, szolgáltatások és a tőke szabad áramlásán alapul (Marján 2005.21). Ez azt jelenti, hogy a tagállamok között az egész EU-ban szabadon, a tagállamok beavatkozásától a lehető legnagyobb mértékben függetlenül mozoghat az összes gazdasági tényező. A Európai Unió alapszerződésének (a továbbiakban Szerződés) megfogalmazása szerint „*a belső piac egy olyan, belső határok nélküli térség, amelyben a Szerződések rendelkezéseivel összhangban biztosított az áruk, személyek, szolgáltatások és a tőke szabad mozgása*”⁷⁴.

2. Az Európai Unió regionális politikájának fontossága

Az Európai Unió egyik legfontosabb célkitűzése a tagországok közötti fejlettségi szint csökkentése. Természetesen utópisztikus és irreális az a gondolat, hogy teljes kiegyenlítődésről beszéljünk, már csak a különböző gazdasági erőforrások, társadalmi szokások és elvárások, földrajzi és történelmi adottságok miatt sem, de a különbségek csökkentése általános törekvés. Az európai integrációs folyamat sikeressége szempontjából

⁷³ National Accounts and GDP: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=National_accounts_and_GDP#Developments_for_GDP_in_the_EU-27:_growth_since_2014

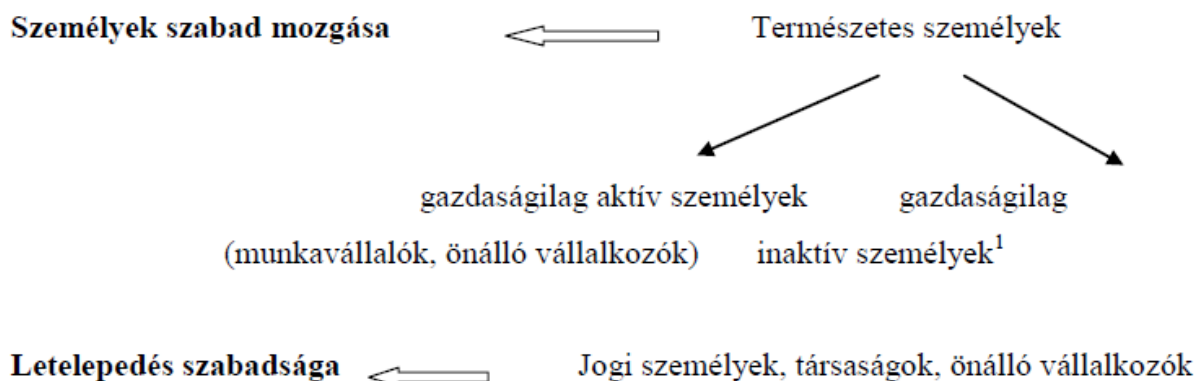
⁷⁴ az Európai Unió működéséről szóló szerződés 26. cikkének 2. bekezdése

kulcsfontosságú a gazdasági és társadalmi kohéziók erősítésének elősegítése, ha tagállami szinten nem is, de legalább regionális szinten elő kell segíteni a különbségek csökkentését. A tisztességes piaci verseny megteremtéséhez, az egységes piacból származó előnyök optimális kihasználásához elengedhetetlen a szerkezetváltási nehézségekkel küzdő és kevésbé fejlett térségek versenyképességének, fejlődési potenciáljának tudatos javítása, hiszen a felzárkózás nem automatikus, és nem építhető kizárólag piaci erőkre és előnyökre (Kengyel 2020.299). A regionális politika a gazdasági tevékenység befolyásolása és a régiók közötti gazdasági és társadalmi különbségek mérséklését célzó beavatkozás. Alapvető feladata a térség gazdasági erejének növelése a rendelkezésre álló erőforrások mozgósításával.

A dolgozat szempontjából röviden értékelnünk kell a személyek szabad mozgására vonatkozó munkavállalási szempontokat. Mivel Szatmár megye határmenti terület, a személyek szabad mozgása és munkavállalása a mindennapi élet velejárójává vált. A határon túli munkavállalás és életvitelszerű tartózkodás alapja a kettős állampolgárság és nyelvhasználat, illetve román állampolgárként a magyar, mint anyanyelv legmagasabb szintű ismerete. A munkavállalók szabad mozgására vonatkozó legfontosabb rendelkezéseket az Európai Unió működéséről szóló Szerződés 45.cikke⁷⁵ tartalmazza, azzal a kitételrel, hogy tilos az állampolgárságon alapuló megkülönböztetés (bár ezt a kettős állampolgárság bevezetése teljesen feloldotta), illetve tilos a javadalmozás, valamint egyéb foglalkoztatási és munkafeltételek alapján történő diszkrimináció. Románia 2007-es csatlakozása az Európai Unió közösségéhez, az ezzel együtt járó határok átjárhatósága és a munkavállalás megkönnyítése lehetővé tette a határ menti lakosság tágabb munkavállalását mindkét irányba, a tőke és áruforgalom szabad áramlása a megye és tágabb értelemben a teljes régió fejlődését eredményezték.

A személyek szabad mozgására utaló alapelv kezdetben kizárólag a munkavállalókra, a letelepedési jog körében az önálló vállalkozókra mint gazdasági szereplőkre vonatkozott (Kengyel 2020.150). Klasszikus gazdasági szabadságként biztosítja a tagállamok állampolgárainak, hogy bármely másik tagállamban, a fogadó ország állampolgár-munkavállalóival azonos feltételek szerint vállaljanak munkát, ennek általában nem hivatalos feltétele az adott ország nyelvének legalább alapszintű ismerete. A szabad mozgás elméletének vázolója a következő ábra segítségével történik:

⁷⁵ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT>

16. ábra: A természetes és jogi személyek szabad mozgásának ábrázolása
(Rácz Rita nyomán, saját szerkesztés)

A magánszemélyek szabad mozgásához hasonlóan a tőke szabad mozgása és az önálló vállalkozók és társaságok letelepedési joga. Ennek értelmében a tagállamok állampolgárai, gazdasági társaságok, a letelepedési szabadság elve szerint önálló gazdasági társaságot, telephelyet létesíthetnek egy másik tagállamban annak érdekében, hogy gazdasági tevékenységet végezzenek (Kengyel 2020.200). Vállalkozói tevékenységükkel támogatják az Unión belüli gazdasági és társadalmi összefonódást⁷⁶.

Amint azt már dolgozatunk korábbi fejezeteiben részleteztük, a nyelv a közösségben belül, mindennapi életünk mikro- és makroszintű folyamataiban egyre jelentősebb szerephez jut. A nyelv gazdasági szempontú értékelését tekintve az erre vonatkozó csekély, de egyre bővülő szakirodalom három fő funkciót nevez meg: a közvetítő, értékőrző és diszkriminációs funkciót (Fidmurec 2006.37). A közvetítő funkció a mindennapi kommunikáció szintjén nyilvánul meg, lehetővé téve a mindennapi szintű együttműködést, tevékenységeink összehangolását. A nyelv értékőrző funkciója abban nyilvánul meg, hogy a beszélők által felhalmozott tudást is integrálja, lehetővé téve annak szóbeli vagy írásbeli továbbítását és továbbörökítését akár a következő generációk számára is. A nyelv közvetítő és értékmegőrző funkciója leginkább a pénz funkcióihoz hasonlóan, ám gazdasági jelentősége nem csupán fogalmi szinten válik nyilvánvalóvá. A közös nyelvi platform lehetővé teszi a gazdasági szereplők számára, hogy a közös gazdasági célok érdekében tevékenységüket összehangolják, profitálva ezzel a nyelv által közvetített közös tudásból. A közös nyelv

⁷⁶ A 2/74. számú Reyners –ügyben 1974 június 21.-én hozott ítélet 21. pontja (ECLI:EU:C:1974:68)

hiányában nem teremődik meg az együttműködési alap, és éppenhogy ennek hiánya elválasztja egymástól a gazdaság szereplőit – ebben áll a nyelv diszkriminációs funkciója.

A nyelv és pénz fogalmának kapcsolata a tranzakciós költségek szempontjából is számos hasonlóságot mutat. Nyelvi akadályok esetében a gazdasági folyamatok, befektetések vagy kereskedelmi tevékenységek esetében további tranzakciós költségekre van szükség ezek lebonyolításához. A közös nyelv és a közös valuta csökkenti a tranzakciós költségeket (fordítás, tolmácsolás, árfolyamveszteség), ugyanakkor fluidizálja és átláthatóvá teszi az ügyleteket. Ezen okok alapján döntött az Európai Unió közös valuta bevezetéséről. Míg az EURO egy sikertörténeté vált, mindez nem valósult meg a közös nyelv tekintetében. Léteznek ugyan kiemelt munkanyelvek, azonban egy közös nyelv kiemelése különböző politikai, alapjogi, de legfőképp kulturális okokból nem valósult meg. Ami gazdasági szinten működik, és egyre nyilvánvalóbb, az nem működik uniós közösségi szinten: egyetlen nyelv kiemelt státusa arra engedne következtetni, hogy az adott tagállam kiemelt szerephez jutna a közösség tagállamainak sorában. Noha gazdasági kutatások igazolják, hogy a közös nyelv két gazdasági szereplő között akár 50%-os növekedést idézhet elő a gazdasági kapcsolatok tekintetében, mégsem hiszem azt, hogy Fidmurc meglátása (Fidmurc 2006.38), miszerint az Európai Unió kész lemondani további potenciális gazdasági növekedésről gazdaságon túlmutató okokból, helytálló lenne. A gazdaság hallgatólagosan elfogadott nyelve az angol, amely a legtöbb esetben alkalmazható.

A közös nyelv léte/ hiánya jelentős befolyással bír a munkaerő-migrációs folyamatokra is. Noha gazdasági megfontolásból egyre többen vállalnak munkát eltérő kulturális és nyelvi környezetben, a felmérések azt mutatják, hogy szívesebben választunk olyan munkahelyet, ahol ismerős nyelvi és kulturális közegben dolgozhatunk.

Ugyan egy közös nyelv hiánya nem kedvez a kereskedelmi kapcsolatok nemzetközi szintű kialakulásának és bővítésének, mégsem állíthatjuk biztosan, hogy liberalizált kereskedelemben rejlő lehetőségek teljes mértékben kihasználatlanul maradnak. A fenti állítás leginkább a nemzetközi szintű, globális gazdasági folyamatokra jellemző, azonban nem szabad megfeledkeznünk arról a nyilvánvaló tényről, hogy az európai tagállamok esetében a gazdasági és munkaadói csoport gerincét szinte minden esetben a KKV-k adják.

3. Egy nyelvi rezsím racionalizálása

3.1 Nyelvpolitikák gazdasági szempontjai

A liberális közgazdaságtan egyik legfőbb elméletének megfelelően, egy optimálisan működő gazdaság esetében a piaci szereplők önmagukban képesek a megtermelt javak kölcsönösen előnyös elosztására, míg az állami beavatkozás csak megbontaná ezt a természetes egyensúlyt. A neoliberalis közgazdaságtan megfontolásait figyelembe véve Grin a piaci kudarc elvét említi az (uniós) nyelvpolitikák létjogosultságának esetében: mivel a nemzetközi környezet számos piaci kudarcra terhel, indokolt egyfajta állami (uniós) beavatkozás. Példaként az externáliát említi (Grin 2005.451), amikor egy adott személy nyelvtudása kihatással lehet más személyek nyelvismeretének értékére, vagy bizonyos tranzakciós költségek akadályozzák egyébként jövedelmező üzletek létrejöttét.

A nyelvpolitikák gazdasági szempontú elemzést minden esetben, csakúgy mint az optimális szintű beavatkozást körültekintően kell vizsgálni, a költség-haszon elemzést a lehető legtöbb, egyéni és társadalmi szinten is el kell végezni, és nem szabad figyelmen kívül hagyni a nyelvi környezetben bekövetkezett változások közvetett hatásait sem.

Az Európai Uniónak közvetlenül csupán saját intézményi nyelvhasználatának szabályozására, az uniós polgárok többnyelvűségének előmozdítását célzó intézkedésekre van módja. A tagállami nyelvpolitikák befolyásolására, valamint a belső piacot előrelendítő, lehetséges lingua franca meghatározására nincs hatásköre sem felhatalmazása a tagállamok részéről. Ám egyrészt a piacok öntörvényűek, és a megszokott, bejáratott utakat nehezen váltja fel az új, másrészt maga az Európai Unió is ellentmondásosan viszonyul a nyelvpolitikákhoz: egyszerre áll ki az összes hivatalos nyelv tiszteletben tartása mellett, ugyanakkor minél több idegen nyelv elsajátítását szorgalmazza, kiemelkedően az angol, német és francia nyelvekét, erősítve ezzel az uniós intézmények nyelvhasználatának racionalizálását.

3.1.1 A soknyelvűség korlátozásának modelljei

Eltérő politikai vagy akár gazdasági megfontolások állhatnak annak a viszonylag gyakori jelenségnek a hátterében, miszerint egyes tagállamok arra törekcsenek, hogy a lehető leginkább fenntartsák az uniós nyelvek korlátozott egyenlőségének elvét. A fennálló rendszer

logisztikailag és financiálisan is megterheli az Unió költségvetését, nem beszélve az esetleges további kandidátus tagországok csatlakozásának esetében felmerülő költségekről.

Az uniós nyelvi rezsimek esetében Grin (2008.77) hét lehetséges modellt vázol fel:

- monarchikus modell: ebben az esetben az Unió egyetlen hivatalos nyelve az angol, ennek kizárólagos feltétele, hogy minden uniós állampolgárnak el kell sajátítania ezt a nyelvet. Ebben az esetben a fordítások és tolmácsolás költsége megspórolható, viszont figyelembe kell vennünk a többi hivatalos nyelv kiesésének közvetett költségeit.
- szinarchikus modell: egyetlen hivatalos nyelvet alkalmaz, ám ez a nyelv tagállamok felett álló, internacionalizáció elvén alapuló eszperantó vagy más nyelv lehet. Ebben az esetben egyetlen tagállam sem élvez versenyelőnyt, minden állampolgárnak kötelessége az adott nyelvet elsajátítani. Ez a nyelvtanulási folyamat ugyan feloldja a fordítási és tolmácsolási költségeket, azonban egyenlő mértékben ró terhet minden tagállamra.
- oligarchikus modell: ebben az esetben az uniós szintű nyelvi szolgáltatások csupán az angol, német és francia nyelvre terjednek ki. Minden uniós polgár el kell sajátítsa a három nyelv valamelyikét. Ezáltal csökkennek a nyelvtanulás költségei, és mivel a három nyelv lefedi az uniós lakosság 43%-át, és a monarchikus modellel ellentétben a közvetett költségek is alacsonyabbak.

A következő modell a fennmaradó nyelvek fenntartását felételezi amely az uniós polgárok esetében nem teszi szükségessé további idegen nyelvek elsajátítását:

- panarchikus modell: fenntartja a tolmácsolási és fordítási költségeket a legtöbb eljárásban
- hegemonisztikus modell: az angolt emeli relé nyelvvé
- technokratikus modell: az eszperanto válik hivatalos és egyben relé nyelvvé
- „tripla szimmetrikus relé” modell három relé nyelv (angol, német, francia) segítségével zajlik a tolmácsolás, fordítás, ám lényegesen kevesebb esetben, mint a panarchikus modell esetében

Az Unió nyelvi rezsime leginkább a panarchikus és „tripla szimmetrikus” modell között oszcillál, hangsúlyosabban az utóbbi felé tolódva el.

Az uniós nyelvi rezsime abban az esetben nem okozna „kontrollált többnyelvűséget” (Gazzola 2006.13), amennyiben minden egyes tagállam saját maga finanszírozná a hivatalos fordítások költségeit, a saját maguk által meghatározott lehetőségek szerint (Fidmurc

2005.27). Ez a rendszer a katalán, galíciai és baszk nyelvek uniós megjelenítésének példáját követné, vagyis a többnyelvűséggel járó költségeket az anyaállam finanszírozná. Ezáltal egyes tagállamokban korlátozottan, mások esetében kevésbé korlátozott számban további munkalehetőségek nyílnak meg a többnyelvű polgárok előtt.

4. A többnyelvűség és a nyelvek gazdaságtana az Európai Unió közösségi politikájában

Az európai uniós tagállamok többségére jellemző a nyelvi sokszínűség. A jelenség magyarázata politikai, történelmi és etnikai okokban keresendő. Ezen nyelvi sokszínűség ellenére azzal vagyunk kénytelenek szembesülni, hogy a legtöbb tagállamban egyetlen hivatalos nyelv létezik, ezt az adott állam minden polgára beszéli valamilyen szinten. Kisebbségi nyelv csupán néhány ország még kevesebb régiójában élvez hivatalos vagy félhivatalos státust (katalán – Spanyolország, Katalónia). Az Európai Unió tagállamait nagyjából alá véve elmondhatjuk, hogy a területén számon tartott kisebbségi nyelvek két csoportba sorolhatók. Az első típus az, amikor adott tagállamon belül egy valódi, élő etnikai kisebbség által beszélt nyelvről van szó, ilyen a fent említett katalán példa Spanyolország területén. A második típusba soroljuk azokat a nyelveket, amelyeket egy tagállam bizonyos területén vagy teljes területe elszórván élő nyelvi kisebbség beszél, miközben ez a nyelv domináns nyelv a szomszédos országok egyikében (magyar nyelv Romániában). Ennek az összetett politikai, történelmi helyzetnek az eredményeképp a legtöbb európai polgár több nyelven beszél. Ennek okairól dolgozatunk korábbi fejezeteiben szoltunk, a továbbiakban nem térünk ki rájuk bővebben.

Az egyes nyelvek gazdasági súlyát és sikerét tekintve, az európai nyelvek között jelentős különbségek vannak. Az angol, német, francia illetve újabban az orosz nyelv szerepe kiemelkedő, ezeket széles körben anyanyelvként vagy idegen nyelvként beszélik. A legtöbb nyelvet viszont csupán saját országukban vagy a szomszédos országokban alkalmazzák, ahol etnikai-nyelvi kisebbségek élnek. Nyelvismereti és nyelvhasználati különbségek jelentkeznek társadalmi szempontból generációs, földrajzi szempontból regionális szinten.

A szociolingvisztikai kutatások eredményeinek fényében elmondható, hogy a világ és természetesen Európa egyre inkább jellemezhető a többnyelvűséggel, ezt az EU három bővítése is erősítette. Ez részben az idegen nyelvek elsajátításával, részben az etnikumok nyelvi sajátosságainak és értékeinek feltárásával, meg- és elismerésével, értékeik felismerésével magyarázható. Tagállami viszonylatban nagyjából 61 nyelv van, amit Európa

egyres régióiban vagy behatárolt területein különböző embercsoportok beszélnek. Ezért válik egyre fontosabbá az olyan kérdések megválaszolása⁷⁷, mint:

- milyen szerepet játszanak a nyelvek a kölcsönös megértés szempontjából egy multikulturális társadalomban
- a nyelvismeret, legyen az tanult vagy etnikai, hogyan befolyásolja a polgárok foglalkoztathatóságát, növeli az európai vállalkozások versenyképességét
- hogyan lehet ösztönözni az európai polgárokat arra, hogy használják az általuk beszélt nyelveket, illetve újakat sajátítsanak el
- hogyan tudja mindezt segíteni az államhatalom, a média, az új technológia a kölcsönös megértés és „hídszerep” szellemében

Az Európai Bizottság elismeri, hogy a tagállamok nyelvi örökségét ápolni kell, és a nyelvi kérdést eddig kulturális, történelmi, földrajzi szempontok szerint tárgyalták, a gazdasági szempontok kevésbé voltak fontosak. Lássunk néhány várható jövőbeni trendet és kihívást :

- mivel az országhatárokon és nyelvi határokon átívelő kommunikáció mennyisége a jelenleginél gyorsabb ütemben növekszik, megnő a nyelvek ismerete iránti társadalmi és gazdasági igény
- eltérő mértékben ugyan, de a gazdaság egyre több ágazata és szektora számára válnak fontossá a nyelvismerettel és nyelvhasználattal kapcsolatos gazdasági kérdések. A többnyelvűségnek kimutatható, közvetlen és közvetett gazdasági hatásai ismeretesek, melyek a versenyképesség, a munkaerő-piaci és foglalkoztatási területeken, áruforgalom és kereskedelem, valamint a szolgáltató ipar területén nyilvánulnak meg. Az alapvető kérdés az, hogy a kisebb vagy tágabb közigazgatási egységek vezetői, s velük párhuzamosan a vállalatvezetők felismerik a lehetőség jelentőségét, hogy egyes régiókban a nyelvtudás, még ha nem is globális jellegű, de helyben van, létezik és kiaknázásra vár.

4.1 Egy új gazdasági jelenség, a nyelv

A nyelvet, és elsősorban az anyanyelvünket nem tekinthetjük csupán kommunikációs eszköznek. Egy kulturális kincs, amelyet definiálhatunk egyfajta szellemi kincsként, gazdasági vagyonként, mely része a közjavak (public goods) sokaságának, hiszen nyelv a

⁷⁷ European Comision (2008): https://ec.europa.eu/education/policies/multilingualism/languages-growth-and-jobs_hu (letöltés 2020.7.12)

fejlődő, azon belül az anyagi világ dinamikus tükörképe, a különböző nyelvek fejlődése az élő és korábbi generációk szellemi erőfeszítésének és munkájának eredménye.

Amennyiben a nyelvet, mint gazdasági jelenséget vizsgáljuk (Dezséri 2015.103), párhuzamot vonhatunk a pénzzel, hozzá hasonlatosan a nyelv is három alapfunkcióval bír:

a) csereeszköz: a szolgáltatás- és árucseré a pénz segítségével megkönnyíthető. Az emberek a nyelvet az egymással való kommunikációban alkalmazzák, információ-, véleménycseréhez, ismeretek átadására, élményeik megosztására.

b) alkalmas az értékek tárolására. A pénzt könnyebben lehet tartani, mint bármely más terméket vagy árut, és ebben a formájában értékmegőrző szerepet tölt be. *„A nyelv esetében pedig a „tárolt”, azaz a valamilyenformában rögzített, eddig döntően írásbeli kommunikáció (írott szöveg) az, amit később bármikor el lehet olvasni, vagy vissza lehet keresni. Az írott szöveg helyettesítheti az egyének közötti egyidejű és szemtől szembe való kommunikációt”* (Dezséri 2015. 104).

c) a pénzhez hasonlóan, a nyelv is egyfajta eszköze bizonyos kritériumok mérésének. A pénz a termékek értéke szerint tesz különbséget ár formájában. A nyelvek esetében az egyes társadalmak tagjai által elsajátított nyelvek mennyisége és ezek alkalmazásának intenzitása különbözteti meg az egyes közösségeket, társadalmakat vagy országokat a tekintetben, hogy milyen mértékben tudnak részt venni a különböző szintű kommunikációs vagy gazdasági kapcsolatokban. A nyelvismeret alapján történő különbségtétel az egyének szintjén is megtörténik. Ugyanakkor viszont nyilvánvaló, hogy a különbség nemcsak kedvező hatást, hanem hátrányos megkülönböztetést is eredményezhet. Bizonyos nyelvek ismeretének hiánya valamilyen szempontból, és erre számos történelmi példa van, egyes esetekben kizáró tényező lehet. Leszögezhetjük tehát, hogy minél több nyelvet beszél valaki, annál inkább valószínű, hogy fokozott hatékonysággal képes részt venni bizonyos társadalmi vagy gazdasági kapcsolatokban. Az egyének ilyen szempontból való kumulált helyzete meghatározza az egyes társadalmi csoportok, társadalmak, régiók vagy országok helyzetét is.

Ennek alapján elmondható, hogy a nyelv, és önmagában minden egyes nyelv gazdasági jelenség is. Ezirányú vizsgálata ugyan még gyerekcipőben jár, az erre vonatkozó szakirodalom igen sovány, ám jelentősége egyre nő. A legkomplexebb meghatározás Francois Grin közgazdászprofesszor nevéhez fűződik. Szerinte a nyelv gazdaságtana integrálja *„a nyelv hatását a jövedelemre, ... a bevándorlók nyelvtanulását, a nyelvismeret fenntartásának formáját és terjesztését a többnyelvűségi politika révén vagy a kereskedelmi partnerek között, a kisebbségi nyelv védelmét és támogatását, a nyelvpolitikák kiválasztását és alakítását, a munkahelyi nyelvhasználatot, a nyelvspecifikus termékek és szolgáltatások*

piaci egyensúlyát” (Grin 1994.26). Ennek alapján elmondhatjuk tehát, hogy a nyelv gazdaságtana általános közgazdaságtani alapelveket implikáló törvényszerűségek összessége, amelyek egy társadalom, legyen az többségi vagy kisebbségi, honos vagy bevándorolt tagjai esetén a soknyelvűség alkalmazásával és megőrzésével, akár nyelvismeret megszerzésével és gazdasági tevékenységgel függ össze. Ezt foglalja össze később Grin: „a nyelvek gazdaságtana a mainstream elméleti közgazdaságtan paradigmája, a közgazdaságtan koncepcióit és eszközeit alkalmazza azoknak a kapcsolatoknak az elemzésénél, amelyekben nyelvvel kapcsolatos változók is vannak, valamint a vizsgálatok fókuszában elsősorban, de nem kizárólag, azok a kapcsolatok állnak, amelyekben a gazdasági változóknak is szerepük van” (Dezséri 2015.105).

4.2 Etnikai kisebbségi nyelvek, mint a regionális fejlődés eszközei

Az Európai Unió Tanácsa már 2010-ben fontosnak tartotta feltérképezni, hogyan lehetséges az etnikai kisebbségi nyelveket a regionális gazdasági fejlődés érdekében mozgósítani, hiszen ezen etnikai nyelvi kisebbségek egy adott régió kulturális és gazdasági fejlődésének kulcsfontosságú tényezőjévé lépnek elő. Értékeik megfelelő szintű kiknázása és alkalmazása az adott térség fejlődésének záloga lehet annál is inkább, mert a legtöbb regionális vagy kisebbségi nyelvet beszélő általában kétnyelvű. Egynyelvű társaiknál általában jobb nyelvtanulási és nyelvhasználati készségekkel rendelkeznek, ezt a mindennapi élet különböző területein hasznosítják.

Európa számos országának határmenti régiói sokszínű etnikai kisebbségek otthona, legyen szó az osztrák Burgenland vagy a romániai Partium területeiről. A határmenti együttműködések, melyek az európai integráció hasznos és fontos komponensei, nem kizárólag ezen etnikai népcsoportok érdekeit szolgálják, implicite a régió és az adott állam fejlődéséhez is hozzájárulnak. Azon régiók, határmenti közösségek, akik felvállalták az etnikai nyelvek fontosságát, jelentős lépéseket tettek gazdasági fejlődésük terén a határok mindkét oldalán, hiszen az effajta együttműködés mindkét félnek hasznára válik. Ezt a hozzáadott értéket, melyet a regionális és kisebbségi nyelvek a gazdasági fejlődés terén jelentenek, egyre több politikai és közigazgatási faktor kénytelen elismerni. Jelentőségük nem kizárólag gazdasági téren válhat egyre fontosabbá, a kulturális turizmus és nemzeti örökségvédelem sem működhet a kisebbségi nyelvek kirekesztésével. Jogos értékeik elismerése az etnikai kisebbségek kulturális kreativitását és gazdasági tevékenységük fellendülését eredményezheti. A Keretegyezmény a Nemzeti Kisebbségek Védelméről (1995)

és A Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája (1992) elméletben valós védelmet nyújt a kisebbségi nyelvhasználat tekintetében, ám iránymutatásként szükség lenne olyan ajánlások megfogalmazására, mely a tagállamok segítségére lenne a kisebbségi csoportok nyelveinek erőforrásként való hatékonyabb kiaknázására. A nemzetpolitikai akarat a legtöbb esetben gátat szabhat az etnikai kisebbségek ilyen irányú fölemelkedésének.

4.3 Az etnikai nyelvhasználat gazdasági vonatkozásai

A piacok vizsgálata minden esetben a költséghatékony működés beazonosítására helyezi a hangsúlyt. Azokon a piacokon, ahol létezik egy közös nyelv, a cseréhez minden esetben alacsonyabb tranzakciós költség társul szemben egy olyan piaccal, ahol legkevesebb két nyelv van jelen. Sokunk számára megdöbbentő nyelvi piacokat vizsgálni, a nyelvhasználat esetében tranzakciós költségekről beszélni. Lássuk, hogy miért van erre szükség. Amint már említettük, a piacokon lezajló bármilyen vonatkozású cserének tranzakciós költségei vannak, és egyáltalán nem mindegy, hogy ez a költségvonzat milyen volumenű, mert ezt valakinek minden esetben viselnie kell. Melyek ezek a költségek? Az információszerzés költségei, az alkufolyamathoz kapcsolódó költségek, az esetlegesen létrejövő csere kikényszerítésének, megszerzésének esetleg lebonyolításának költségei, amelyek lehet, hogy nem egyenlő arányban, de mindkét felet terhelik, és összegezve jelentős társadalmi kiadást jelenthetnek. Éppen a költségvonzat magas százaléka miatt tekintünk el gyakran számunkra értékes tranzakcióktól, hiszen ez megnehezíti a gazdaság integrálását, és aránytalanul nagy terhet ró a demokrácia intézményeire is. Nem az a baj, hogy a „piacon” eltérő nyelveket használunk, hanem az, hogy egyrészt az így keletkezett költségvonzat valakit terhel, másrészt az eltérő nyelvhasználatból félreértések adódnak, tehát a kommunikáció eredményes mediálása szintén költséges. Vegyünk egy átlagos példát az egészségügyből: amennyiben orvos és beteg nem tud ugyanazon a nyelven kommunikálni, nem csak ez utóbbi jár rosszul, hiszen az esetleges félrekezelés költségei a társadalom egészét terhelik. Amennyiben az orvos nem beszéli páciensei nyelvét, azok másik szakorvost választanak, gyengítve ezzel az előbbi praxisát. Amennyiben egy Magyarországról érkezett befektető, aki nem beszéli a román nyelvet, a helyszínen kívánna tájékozódni a lehetséges befektetési lehetőségekről, és nincs, aki a saját nyelvén felvilágosítással szolgáljon, az a befektető máshová fogja vinni tőkéjét, ahol meg tudja értetni magát és kommunikálni tud környezetével. A fenti példák alapján elmondható, hogy amennyiben nyelvhasználat akadályozza a gördülékeny kommunikációt, igenis számolnunk kell ennek össztársadalmi költségeivel, az ellátó rendszerek, a jóléti intézmények nehézkes működésére kell

számítanunk. Amennyiben a különböző nyelvi-etnikai csoportok között a kommunikációs folyamat akadályokkal teli vagy megszűnik, veszélybe kerülhet a közjavak és jóléti alapszolgáltatások működése.

4.3.1 Nyelvismereti hátrányok és előnyök

Francois Grin svájci közgazdász néhány pontban (Grin 2005.192) rámutat arra, melyek az etnikai kisebbségek nyelvhasználatának legjellemzőbb hátrányai:

- a többségi vagy hivatalos nyelv elsajátításának jelentős költségei vannak
- mivel a nyelvészek adatai alapján egy nyelv viszonylag magas szintű elsajátításához legkevesebb 12 000 órányi tanulás és kitettség szükséges, ezt az időt más dolgok elsajátítására is lehetne fordítani. Így felmerül az alternatív humántőke befektetési hatás, a haszonáldozat-költség (Piketty 2013.328), ami arra vonatkozik, hogy ameddig a kisebbségi nyelvhasználó a többségi vagy hivatalos nyelv elsajátítását gyakorolja, lemarad olyan produktív tevékenységekről, amelyeket a többségi társadalom ezalatt művelhet. Tehát a többségi vagy hivatalos nyelvet tanuló gyermek vagy felnőtt ezáltal komoly hátrányba kerül, ugyanez vonatkozik az őket oktató szakemberekre – hogy ennek mennyi lehet a költsége, csupán felbecsülni tudjuk, pontos kutatások az erdélyi társadalomra vonatkozóan nem készültek. Ugyan vannak olyan esetek, amikor az állam valamilyen módon kompenzálja ezt a hátrányt, például a preuniverzális képzésben a kisebbségi nyelv oktatása közpénzen történik és a román nyelv oktatása is térítésmentes.

A privilegizált piac hatása Romániában az ország egyetlen hivatalos nyelvének elismeréséből származó gazdasági hátrányokra utal, vagyis bizonyos kormányzati és önkormányzati hatáskör alá eső termékek vagy szolgáltatások csupán az állam hivatalos nyelvén érhetőek el, tehát a kisebbségi nyelvhasználó számára nem, vagy csupán részlegesen hozzáférhetőek. Nem szabad megfeledkeznünk a fordítások költségeiről sem, valamint a legitimációs hátrányról sem, ami egy hivatalos nyelvi környezetben a kisebbségi nyelvfelhasználót érheti.

Komoly hiba lenne azt feltételeznünk, hogy a kisebbségi státusból csak és kizárólag hátrányok keletkeznek. Ugyan, amint a korábbiakban láthattuk, aránytalanságok és igazságtalanságok tömegével találkozhatunk, azonban nem szabad megfeledkeznünk a kisebbségi léthelyzet gazdaságilag konvertálható előnyeiről sem. Mark Granovet gazdaság-szociológus a strukturális-pozicionális előny fontosságára hívta fel a figyelmet (Granovet 1995.141): koncepciójában az a (viszonylag) többségi környezetben élő kisebbségi

egyén áll – a romániai magyarok esetében még a többségi magyar területeken élő székelyek vagy partiumi magyarok is a román állam és társadalom keretein belül élnek – aki legalább két társadalommal, kultúrával és ami a legfontosabb, különböző szinteken beszélt nyelvvel áll kapcsolatban, tehát máris hozzáadott értékkel rendelkezik. Amennyiben ezen értékét ügyesen használja ki és kamatoztatja, könnyedén bróker vagy közvetítő szerepben találhatja magát a két nyelvi-kulturális csoport között. A pozíció előnye a magasabb információs potenciál, az információhoz, erőforrásokhoz való könnyebb hozzáférés mindkét irányból. Egy erdélyi magyar munkavállaló jó eséllyel pályázhat meg egy romániai vagy magyarországi munkahelyet.

A szolidaritásból fakadó előnyök alacsonyabb gazdasági tranzakciós költségeket eredményeznek. Amennyiben két vagy több ember ugyanazon kisebbséghez tartozik, a bizalom szintje magasabb, ami kommunikációs szinten alacsonyabb gazdasági tranzakciós költségeket generál, ami versenyelőnyt jelenthet. Az Európai Unió piaci deregularizációra vonatkozó szabályozása⁷⁸ kimondja, hogy egy adott piacon származásától függetlenül minden piaci szereplő egyformán kezelendő, de ugyanakkor az érvényben lévő versenyszabályok mellett olyan értékesítési és marketing eszköz használata megengedett, amit nem törvénybeütköző és a piaci szereplő érdekeinek megfelel.

Végül nem hagyhatjuk szó nélkül a fogyasztói etnocentrizmust sem. Az erdélyi magyarok, Európa más etnikai kisebbségeihez hasonlóan, nagyobb százalékban vásárolnak magyar terméket vagy szolgáltatást. Egy vállalkozás nagyobb profit reményében magyarul is megszólítja fogyasztóit. Amint azt dolgozatunk korábbi fejezeiben bővebben kifejtettük, a hatályos versenyszabályok betartásával egy vállalkozásnak joga van több nyelven megszólítani fogyasztóit. Az Oslói Ajánlások 12. cikke rámutat, hogy *„minden személynek, beleértve a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyeket is, joga van ahhoz, hogy a választása szerinti nyelven vagy nyelveken működtesse magánvállalkozását. A hivatalos nyelv kiegészítő használatát az állam csak akkor kívánhatja meg, ha ezt legitím közérdek igazolja, mint például a munkavállalói és fogyasztói érdekek védelme, vagy a vállalkozás és az államigazgatási szervek közötti eljárás”*⁷⁹. A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 19. cikkének második bekezdése és az Emberi Jogok és Alapvető Szabadságjogok Védelméről szóló Európai Egyezmény 10. cikkének első pontja a kommunikáció alapjának számító kifejezés szabadságának garanciáit mondja ki, tehát

⁷⁸ https://europa.eu/youreurope/business/selling-in-eu/competition-between-businesses/competition-rules-eu/index_hu.htm

⁷⁹ <https://www.osce.org/hu/hcnm/67537?download=true>, letöltés ideje 2019.10.16

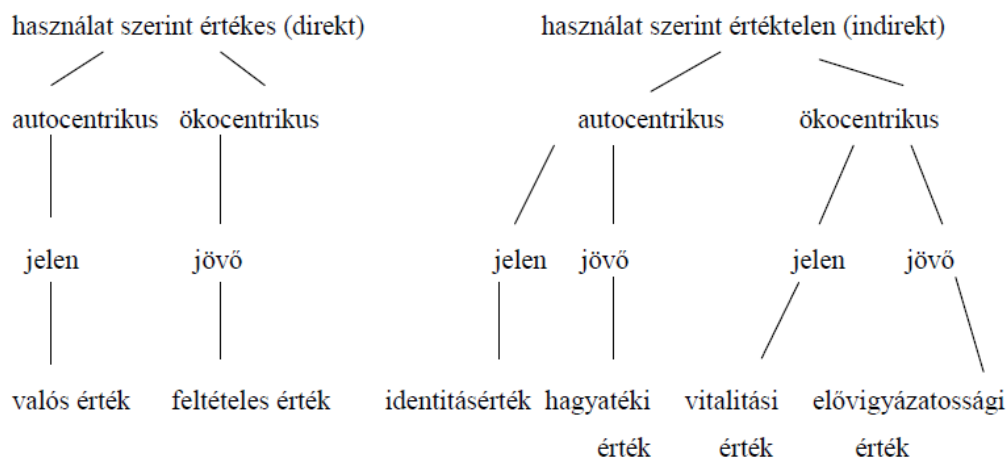
áttételesen a kommunikáció eszközére, magára a nyelvre is vonatkozik. A diszkrimináció és az egyenlőség elvének jogaival egyetemben ezen jogok biztosítják a választott nyelven való gazdasági tevékenységek lefolytatását. A gazdaság alapjának számító (magán)vállalkozások üzleti fejlődése és előmenetele szempontjából a partnerekkel és ügyfelekkel való kommunikáció létfontosságú, ennek nyelvezete indokolatlanul nem korlátozható.

4.4 Egy nyelv gazdasági értékének osztályozása

A mobilitás, mint korunk egyik legtöbbet hangoztatott európai jelensége felszínre hozott bizonyos nyelvi jelenségeket, melyek vizsgálata választ és magyarázatot adhat bizonyos jövőbeni kérdésekre és eljárásokra. Abban mindannyian egyetérthetünk, hogy nyelveket tanulni ma már nemcsak divatos és hasznos elfoglaltság, de lassan elengedhetetlen képzési jelenség. Ugyan a legtöbben szívesen veszik, ha sokszínű nyelvi környezetben, például egy multinacionális vállalatnál létezik egy általánosan elfogadott nyelv, amely megkönnyíti a személyközi belső kommunikációt, és minden alkalmazott számára elfogadott munkanyelv, azonban az európai lakosság jelentős része továbbra is pozitívan értékeli az anyanyelv általános használatát (Fidrmuc, Fidrmuc 2016.36). A nyelvek, használati értéküket tekintve két csoportba sorolhatók (Grin, Vaillancourt 1997.48): értékes és kevésbé értékes nyelvek (direkt és indirekt érték). Az alábbi táblázatok segítségével kísérletet teszünk a nyelvismeret számos, elsősorban a beszélő szempontjából fontosnak ítélt aspektusának rendszerezésére. A táblázatok szerkesztésénél továbbra is a preferenciák és egyéni képességek közötti hagyományos gazdasági megosztást alkalmazzuk és felhasználjuk Francois Grin és Vaillancourt 1997-ben végzett kutatásának adaptált rendszerezését.

Fogyasztói szempont

egyéni preferenciákon alapuló értékelés

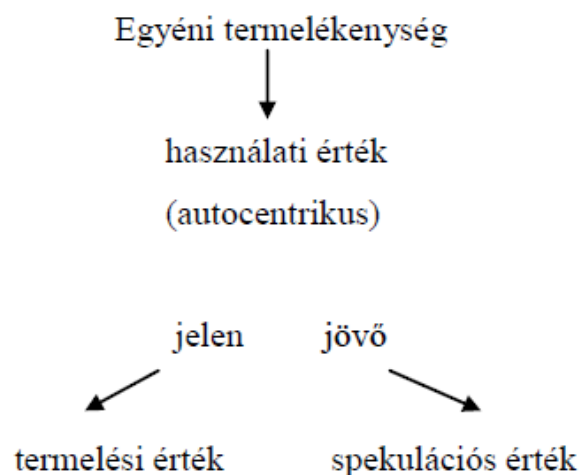

17. ábra: *Nyelvhez rendelt fogyasztói értékek (saját szerkesztés)*

Többszörös nyelvű környezetben, egy adott nyelv használatának lehetősége hozzáadott értéket képvisel beszélője számára abban az esetben, ha az adott nyelv használata hozzásegíti a beszélőt valamely számára fontos tevékenység elvégzéséhez. Amennyiben az adott intézmény/vállalat/személy és a nyelvi felhasználó közös nyelven képes kommunikálni, ez utóbbi nagy valószínűség szerint többet képes befektetni ebbe a tranzakcióba: olyan fodrászt választok, aki beszél az anyanyelvemet, jobban el tudom magyarázni, milyen frizurát szeretnék, ezért hajlandó vagyok többet fizetni. Egy befektető azt a települést/régiót választja, ahol a kommunikációt megkönnyíti a közös nyelv használata. Mivel ez gyakran úgy valósul meg, hogy az adott nyelvet valamilyen szinten „hivatalos” státussal ruházzák fel, a szolgáltatások felértékelődése együtt jár a fizetési hajlandóság növekedésével. Egyes esetekben a használat szerint értéktelennek ítélt tényezők is fontosak lehetnek. Egy adott állam kis közössége kétnyelvű: az anyanyelvük mellett az állam hivatalos nyelvét is beszélik. Számukra érzelmi- és értéktöbbletet jelent a kisebbségi nyelv hivatalos elismerése még abban az esetben is, ha a közigazgatásban ez a nyelv nem használható.

Egy adott nyelv ismeretének értéke vagy értéktelensége a beszélő szempontjából lehet autocentrikus, amennyiben az érték közvetlenül kapcsolható hozzá, ökocentrikus abban az

esetben, ha az irányítás közvetett módon kapcsolódik a beszélőhöz⁸⁰. Az egyén gyakorlati kommunikációs nyelvhasználata és produktív készségei autocentrikus értékeknek tekinthetők, mintahogy az adott kisebbségi nyelv identitás meghatározó szerepe is. Az egyén szempontjából ökocentrikus jellemzőkkel bír egy adott nyelvi sokszínűség vitalitása, hiszen ez nem köthető hozzá direkt módon. Ez utóbbi közvetett meghatározója lehet a nyelv jövőbeni produktívitasának (elővigyázatosági érték). A nyelv valós értéke a mindennapi, gyakorlatban használt kommunikációs értékre utal, a feltételes vagy opcionális érték előrevetíti az adott közösségben, az adott nyelven való kommunikáció hosszútávú lehetőségét (Erdélyben 250 év múlva is élnek majd magyar emberek). Az identitásérték fogalmának megfelelően a beszélő saját kulturális identitásának kifejező eszközeként tekinti az adott nyelvet, a hagyatéki érték ennek továbbörökítő funkcióját jelöli. Az autocentrikus identitás és hagyatéki érték megfelelőit az ökocentrikus kategóriában is megtaláljuk, hiszen semmi akadálya nincs annak, hogy értékesnek ítéljenek ritkább alkalmakkor használt nyelveket az anyanyelvükön kívül. Végezetül az elővigyázatosági érték a nyelvi érték azon megítélésén alapul, hogy a különböző embercsoportok kollektív tudatában felhalmozódott ismereteket az adott nyelv közvetíti, ennek hatékonysága pedig csupán a jövőben válhat megítélhetővé.

18. Ábra: Nyelvhez társított termelési értékek

⁸⁰ az „autocentrikus” és „ökocentrikus” megnevezés elsősorban arra utal, hogy ki irányítja az adott tevékenységet, és ennek a beszélő számára pozitív kimenetele van.

A fogyasztói értékekhez viszonyítva a termelési értékek meghatározása viszonylag könnyű feladat. Az autocentrikus megítélés az egyetlen nézőpont, melynek szempontjából a beszélő fontosabbnak ítéli a nyelv jelenben való használatát, hiszen ez számára azonnali és kézzelfogható eredményekkel jár, mint az esetleges jövőbeni, spekulatív alkalmazási lehetőségeket.

Amint arra a fejezet fentebb tárgyalt témakörök során rámutattunk, a nyelvi ökonómia témája vélhetően hálásabb keretnek bizonyulhat a nyelvi jogi keretnél a kisebbségi nyelvhasználat értékének népszerűsítésére, ezzel együtt az adott nyelv régió belüli státusának erősítésére. Nem csupán Romániában de az Európai Unió számos nemzetállamában szükséges a kisebbségi nyelvek státusának megerősítése. Az erre tett folyamatos, elsősorban nyelvi jogi kereteken alapuló, hosszú évek óta tartó próbálkozások mára sokat veszítettek az érdeklődésből, a köz szemében a folyamatos de meddő próbálkozások kevésbé számítanak figyelemre. Ezért tartjuk fontosnak egy új, a korábbinál aktuálisabb keret köztudatba való beemelését. Az új alapokon nyugvó diskurzusok a globális világgazdaság követelmányeihez igazodva elemi ki a többnyelvűség, azon belül a kisebbségi nyelvhasználat értékeit.

VII. A vizsgált terep és a kutatás módszertanának bemutatása

A partiumi Szatmár megye a román-magyar-ukrán hármashatár ölelésében fekszik. Történelmileg háromnyelvű és három nemzetiségű környezet, és bár a svábok jelentős része elmagyarosodott, vagy inkább csupán hagyományaikban éltetik tovább a sváb kultúrát, a német nyelv presztízse továbbra is nagyon magas, mint ahogy az ismerete is.

A modernkori közgazdaságtan és lingvisztika egyre inkább fontosnak tartja a többnyelvű egyén nyelvhasználati szokásainak elemzését, a változó gazdasági és társadalmi folyamatok hatását egy adott terület demográfiai képére. A földrajzi kutatásterület meghatározásakor azért esett a választás Szatmár megyére, mert egyrészt úgy vélem, egy történelmi gókérekkel rendelkező határ menti megye sokkal több potenciált rejt magába, mintha a témát Közép-Erdélyben vizsgálnánk. Korábbi kutatási témám, az erdélyi interkulturalitás olyan jellegzetességeket tárt fel, melyek sajátos mivolta jelentős mértékben meghatározta az elsősorban németek lakta területek kultúráját, a lakosság gondolkodás- és életmódját, valamint a területre jellemző gazdasági környezetet, amely a választott téma szempontjából kiaknázásra érdemes.

1. Szatmár megye történeti és demográfiai környezete

Ugyan az erdélyi német kisebbség története és helyzete alaposan dokumentált, a sváb népcsoport sokkal kevesebb figyelemben részesült a történelem során, mint a nagyobb számú, korábban betelepült szász kisebbség. Ennek okai egyrészt a betelepítéstől eltelt rövidebb intervallumban keresendő, másrészt a svábok nem rendelkeztek olyan mélyreható, alaposan dokumentált és ápolott írott, „tudós” kultúrával, mint a vagyonosabb szász kisebbség. A sváb telepesek (Donauschwaben) alacsonyabb számban, és jól körülhatárolt, a szászoknál jóval kisebb területen telepedtek meg (Seewann 2013.274). Jelenlétük a Bánság területére és a Partium északi részére, Nagykároly és Szatmárnémeti környékére összpontosult. Mivel dolgozatunk szempontjából a szászok és a bánsági svábok története gazdaságelemzési szempontból nem releváns, ezért ezzel a csoporttal a továbbiakban csupán esetenkénti viszonyításban foglalkozunk.

1526-tól kezdődően a szatmári lakosságot több kisebb háború tizedelte. 1594-ben tatárok pusztítottak a területen, 1600-ban Basta seregei rendeztek szörnyű dúlást a megyében.

Alig öt év múlva Bocskai ostromolja Szatmár várát, majd 1657-ben Lengyelország főmarsallja, Lubomirszky György próbálja meg Szatmár várát elfoglalni. A tatárok ismét végigdűlják a vidéket, majd 1660-ban a törökök rabolják el azt a keveset, ami az elszegényedett, megtizedelt lakosságnak megmaradt. A védelmi céllal beszállásolt császári csapatok ellátása ezek után szinte teljesíthetetlen terhet rótt arra a keves, megmaradt magyar és jelentéktelen számú román ajkú lakosságra, akik nem menekültek el. Karaffa parancsnok regnálása idején 17 falu teljesen vagy részben elnéptelenedett (Borovszky 1908.483). Sajnos a megpróbáltatások folytatódtak: 1703-ban Rákóczi megkezdte a szatmári vár ostromát. A közel két évig tartó ostrom alatt a lakosság feladata volt a kuruc hadsereg ellátása és élelmezése. A nyomor és elkeseredés egyeseket más országrészek felé, másokat a kuruc seregbe kergetett, települések néptelenedtek el vagy pusztultak ki: Kálmánd hat hétig, Mérk kilenc hónapig, Nagymajtény és Mezőterem két hónapig, Kaplony öt hétig volt lakatlan, volt olyan falu, ahol csupán fél tucat gazda maradt, ki családotól, ki anélkül. Az elnéptelenedett kistelepülések és gazdaságok új betelepülőkre vártak.

1712 április 5-én III. Károly uralkodó főnemesi, pontosabban grófi címet adományoz báró Károlyi Sándornak a szatmári béke megvalósításában játszott szerepe miatt⁸¹, érdemei elismeréseként. A Szatmár megyei svábok betelepítése a Károlyi⁸² család, pontosabban Károlyi Sándor gróf nevéhez fűződik, aki kihasználja a kelet-európai Habsburg⁸³ áttelepítési folyamatot, és több hullámban Duna menti svábokat⁸⁴ telepít be a mai Nagykároly és Szatmárnémeti környékére. Fontos megjegyeznünk, hogy a svábok betelepítésének gondolata nem újkeletű: történelmi dokumentumokra hivatkozva kijelenthetjük, hogy 1230-ban, már II András idején „*dilectis et fidelibus nostri hostibus Teutonicis de Zathmar Nemethi*” (Kroner 1992.74) előjogokat biztosít. A meghívás már Gizella királyné idejében, a 11. század elején

⁸¹ A 20. század derekáiig sokan árulónak tartották Károlyit a Szatmári béke előkészítésében és kieszközlésében betöltött szerepe miatt, holott a gróf a szatmári vidék elkötelezett védelmezője és fejlesztője volt haláláig. Részt vett az 1717-es védelmi harcokban, mikor is a tatárok, renegát kurucokkal karöltve betörték Erdélybe. Magyar kurucok és román parasztek élén sikerült az utolsó tatárjárást is felszámolni.

⁸² A Károlyi (a család nevét a 18. századig Károly néven használta, ezért az addigi egyházi iratokban ezen formában fellelhető) az egyik legősibb és legkiterjedtebb magyar nemesi család, eredetüket egészen a hét vezér egyikéig, Kondig vezetik vissza. Károlyi Sándor ősei ezen a vidéken telepedtek le, nekik tulajdonítják az egyik későbbi legfontosabb sváb falu, Kaplony megalapítását. A család nevét a későbbi Nagykároly településtől származtatja, kezdteben itt volt az ősi birtokok központja. Károlyi Sándor főnemesi rangra emelését követően a család egyre fontosabb szerepet játszott a magyar történelemben, soraikból miniszterek, miniszterelnök és akadémikus is kikerült. (Szirmai 1810, Nagy 1863)

⁸³ A Habsburg birodalom, a 18. század történelmi-politikai viszonyait figyelembe véve, a korábban háborúk, éhínség és járványok által kipusztított területekre a birodalom más területeiről induló kolonizációt szorgalmazott. Ebben a gyakorlatban látták a birodalom megfelelő újratelepítését, a lakosság nyomorból való kiemelését.

⁸⁴ A németek elvándorlása a mai Németországból már a 12. században megindult, akkoriban a szászok és cipcerék (Zipser) indultak Kelet-Európa felé, ekkor települt be a mai Kárpát-kanyar és Szászföld.

meg történt⁸⁵. Ezek a telepések azonban vagy kihaltak, vagy beolvadtak az akkori elsősorban magyar nemzetiségű lakosságba, tehát semmiképp sem tekinthetők a szatmári svábság elődeinek.

A letelepedési processus 1721 és 1804 között zajlott (Baumgartner 2012.16) három jelentősebb szakaszban. A szatmári területeken megkülönböztetünk külső és belső kolonizációt. Első lépésben 1712-ben Oberschwaben, a mai Baden-Württemberg tartomány területéről érkeztek az első sváb telepések, migrációjuk fő okaként az éhínséget, nyomort és egy jobb élet reményét jelöljük meg. Korabeli dokumentumok alapján nagyjából 500-ra tehető az első hullámban érkezett sváb telepések száma, ők elsősorban Nagykárolyban, Csanáloson és Csomaközön telepedtek le. A szászokkal és cipcerekkel ellentétben leginkább földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkoztak, és ezen foglalkozások mind a mai napig jellemzőek a sváb falvakra. Károlyi Sándor számadóleveleinek alapján érkezett halász, hálókötő, molnár és pék, vagra, takács, tímár és bodnár⁸⁶ (Vonház 1931.75) hiszen a gróf elsősorban a mesteremberek jelenlétében látta a térség újbóli betelepítésének és gazdasági fellendülésének sikerét. Az első áttelepítési kísérlet azonban rövidesen kudarcba fulladt. A betelepülők a hátrahagyott nyomorhoz hasonló állapotokat találtak új otthonukban, a gróf, infrastruktúra híján sorsukon érdemben javítani nem tudott. Sokuk elhalálozott vagy visszatért Oberschwaben vidékére, így a Nagykároly és Szatmár környéki falvakat az ismételt elnéptelenedés fenyegette. A magyar lakosság ott, ahol még volt, megpróbált segíteni az elfogadható körülmények megteremtésében, ám egyrészt saját életkörülményeik sem voltak fényűzők, másrészt a svábok zárt, összetartó közösséget alkottak és az esetleges asszimilációtól tartva nem keveredtek a más nemzetiségű lakossággal.

A második hullámban 22 család érkezett a vidékre, akik teljesen új települést hoznak létre Fény néven. 1738 körül érkezett a telepések harmadik hulláma, akik a már létező falvakba és községekbe telepednek le. Az elkövetkező két évben további csoportok érkeznek a vidékre. A külső betelepítés mellett szót kell ejtenünk a belső migrációról, vagyis a faluból faluba való áttelepülésről is, melynek okai elsősorban a birtokba vehető területek és épületek hozzáféréseben keresendő. Mezőpetri felvirágzása kitűnő példája a belső migrációnak: a kiteljesedett és túlnépesedett családok a gyermekek házasságai révén új háztartásokat hoztak létre, s mivel szabad föld és telek adott falvakban egyre kevesebb akadt, Károlyi gróf örömmel nyitott meg új területeket a már szatmári sváb családok előtt. Vonház István (1931), korabeli egyházi és világi iratok tanulmányozásakor viszont olyan eseteket is feljegyzett,

⁸⁵ 1215-ben katolikus egyházi iratok tanúsítják a német etnikum jelenlétét Nagyváradon és környékén.

⁸⁶ Károlyi Sándor gróf levele feleségéhez, 1712 július 14. In: Vonház (1931) 3/b dokumentum, p. 188

amikor a fiak átvették apjuk gazdaságát, annak évi járadékot fizettek, s az idős szülők költöztek új gazdaságba, akár új településre is. Úgy a külső, mint belső migrációnak volt azonban egy feltétele, melyre a svábok, Károlyi gróffal egyetemben mindig nagyon figyeltek: a sváb telepesek, vallásuk, nyelvük és életmódjuk megőrzése érdekében semmilyen más nemzettel nem voltak hajlandók keveredni, s ezt a gróf messzemenően támogatta. A betelepült svábok vagy teljesen új településeket alapítottak, vagy olyan falvakban telepedtek meg, ahonnan a megmaradt magyar és román ajkú lakosság a gróf irányítása alatt más, környező falvakba átköltözni kényszerült.

1743-ban, Károlyi gróf halálakor⁸⁷ még érkeznek kisebb csoportok, de ezek inkább kiterjedt nagycsaládok. 1744-re a szervezett betelepítés szinte teljesen megszűnik, noha édesapja halálát követően fia, Károlyi Ferenc kész továbbvinni a vidék fejlesztésére tett betelepítési tervet. Az 1791 és 1803 közötti időszakban, Károlyi József gróf idejében érkeztek ugyan sváb családok Józsefházára (1794), Csomaközre (1795), Kisdengelegre és Madarászra (1800), majd 1810-et követően a betelepítési folyamat véglegesen megszűnt.

1.1 A sváb-magyar paradoxon, avagy a magyarul beszélő svábok

Azok, akik a szatmári svábok történetét nem ismerik, méltán lepődnek meg azon, hogy egy hagyományaiban, életmódjában és gondolkodásmódjában ennyire erős német kötődésű, mindmáig egységes népcsoport nem a német nyelvet, hanem egy számukra idegen nemzet nyelvét, a magyart beszéli. Ahhoz, hogy ezt a jelenséget megértsük, többet kell megtudnunk a svábok elmagyarításáról, „magyarisierung” (Baumgartner 2012.76) amely magyarázatot adhat számos, a jelenben zajló társadalompolitikai és demográfiai folyamatra.

A betelepült svábok, a vagyonos, tanult szászokkal és a bánsági svábokkal ellentétben sokkal szegényebb körülményeket hagytak hátra a bajor tartományokban, és hasonlóan szegény körülmények várták őket Szatmárban. Nem voltak sem vagyonos sem tanult emberek, kétkezi munkából, mezőgazdaságból és állattenyésztésből éltek. A hagyományos értelemben vett értelmiségi réteg csupán 1800 után jelent meg soraikban, akkor sem számottevően. A sors fintora azonban, hogy pont az értelmiségi vezetők lesznek azok, akiknek az elmagyarosítás tulajdonítható. Amint már korábban említettük, a sváb telepesek egységes, viszonylag zárt közösséget alkottak. Az évek folyamán azonban egyfajta körülmények okozta kényszerből de ugyanakkor önszántukból is nyitottak a magyar ajkú

⁸⁷ Károlyi Sándor gróf koporsóját az általa alapított sváb faluban, Kaplonyban helyezték örök nyugalomra. A családi kriptá mindmáig nagy tiszteletnek örvend mind a sváb, mind a magyar lakosság körében, vallási és közösségi ünnepségek fontos színhelye.

lakosság felé. A sváb nyelvjárás lassú de biztos eltűnéséért számos tényező tehetünk felelőssé, mindezek között elsőnek a római-katolikus egyház Nagykároly környéki vallási és oktatáspolitikáját (Baumgartner 2012.49). Ennek értelmében a vasárnapi misék és az iskolai oktatás magyar nyelven folyt. Az egyház semmilyen erőfeszítést sem tett, hogy a telepések kultúráját és mindenekelőtt nyelvét ápolja és megőrizze. Mivel a telepések szinte minden kapcsolata megszakadt az anyaországgal, egy idő után szükségét érezték, hogy valamilyen nagyobb közösséghez tartozzanak. Nyelvi, kulturális utánpótlást nem kaptak, közvetlen környezetük pedig magyar volt. Az első világháború kezdetén az idősebbek is, akik még viszonylag megőrizték sváb identitásukat, hazafiságból maguk is magyarnak vallották magukat. Johann Bertusch 1930-ban született Petriben, sváb családban. Egy Razvan Rosunak adott interjúban arról vallott, hogy a 20. század elején a sváb családok csupán magyar és román lakosokkal érintkeztek, ezért azt a következtetést vonták le, hogy rajtuk kívül elérhető távolságban nincsenek is más svábok. Tévesen arra a következtetésre jutottak, hogy az a néhány falu Nagykároly és Szatmár környékén az utolsó sváb telepések otthona (Rosu 2015.244). Alig hallottak Németországról vagy akár az Osztrák-magyar Monarchia német nyelvterületeiről, ráadásul a német hivatali gépezet a területi megosztások értelmében a magyar területekről visszahúzódott, így semmilyen információhoz nem jutottak a hátrahagyott tartományok lakosságáról és a bánsági sváb népekről is ritkán érkeztek hírek.

Az első világháborúban viszont a kettős nyelvhasználatnak köszönhetően számos sváb-magyar lakos magasabb beosztásba került, és így végre megtudták, hogy Európában létezik egy nagy egységes német anyanyelvű és kulturájú állam. Az idő előrehaladtával a fiatalok egyre jobban idomultak a többnyelvű környezethez, gyermekeik magyar nyelven tanultak, magyar barátai, munkatársaik lettek, a társadalmi kölcsönhatások következtében fokozott ütemben magyarosodtak. A sváb nyelv egyre inkább az idősek zárt nyelve, szinte nyelvjárása lett, ám ők is tanulni kényszerültek, hiszen a nagykárolyi, debreceni piacokon vagy a nagyobb környékbeli vásárokon ők nem értették a magyar árusokat és viszont. A gazdasszonyok sajátos képi nyelven értekeztek a piacokon vagy a boltokban. Ügyintézéskor az ország hivatalos, előbb magyar majd román nyelvét kellett használniuk, hiszen ők voltak a kisebbség először a magyar, majd a román többségben. Mivel nagyszámú magyar többség vette körül a sváb telepés falvakat, az asszimiláció csupán idő kérdése volt (Baumgartner 2012.78). Elmondhatjuk tehát, hogy svábok a körülmények áldozatai lettek magyarosítás szempontjából. A 20. század elejére a sváb nyelvjárás kimondottan az öregek kiváltsága lett, ám a fiatalabb korosztály megőrizte kulturális szokásait, hagyományait, ünnepeit mind a mai napig. Ezek a hagyományok, kulturális és életmódbeli szokások kapcsolták őket vissza

viszonylag könnyedén a német, elsősorban bajorországi közösségekbe és ez a gyümölcsöző kötődés teszi a sváb közösségeket jelenleg is a szatmári társadalom egyik fontos alappilléreivé.

Nagyrománia létrejötte után a román hatóságok a svábok visszanémetesítésére tettek kísérletet, hiszen legfőbb céljuk a magyar ajkú lakosság számának csökkentése volt. Ennek eredményeként a svábok két csoportra szakadtak: az elmagyarosodott, olykor irredenta érzelmeket valló magyar-svábok, akik hallani sem akartak az újranémetesítésről, és a sváb identitásukat ismételten felfedező, német nyelvükhöz visszataláló svábok. Előbbi csoport egyre inkább integrálódott a magyar nyelv, vallás, kultúra minden területére, egymás között egyre inkább magyarul beszéltek, gyermekeik magyar óvodába majd iskolába jártak. Az ő esetükben az asszimiláció önkéntesnek, teljesnek és véglegesnek tekinthető.

A romániai német kisebbségi szervezetek fontosnak tartották a svábok újranémetesítését, ezért a bánági svábság mintájára egyfajta mozgalmi szerveződésbe kezdtek. Így alakult meg a Német Népi Mozgalom (a továbbiakban csak NNM vagy mozgalom). A mozgalom élete négy fő időszakra osztható (Baumgartner 2012.107):

1. 1918-1926 – a megalakulás, információszerzés és felmérés időszaka
2. 1926-1930 – terjeszkedés és szervezetépítés időszaka
3. 1930 – 1934 – stagnálás majd hanyatlás időszaka
4. 1934-1940 - a szervezet elvi sikerének időszaka

Az első időszakban a birodalmi németek, az erdélyi szászok és bánági svábok képviselői igyekeztek a lehető legjobban megismerni a szatmári svábok aktuális helyzetét és további lehetőségeiket anélkül, hogy a magyar vezetőkkel konzultáltak volna. 1925 nyarán a Schutzbund vezetője, Karl C. Loesch Szatmárban tájékozódott a svábok mindennapi életéről. Jelentésében külön kímelte, hogy a szász vezetők népiségi munkájának kudarcaiért teljes egészében a szatmári katolikus magyar ajkú svábok tehetők felelőssé (Baumgartner 2012.109). A magyar katolikus egyház mellett a katolikus felekezeti oktatást tette felelőssé a magyar nyelv szinte kötelező használatáért, hiszen a svábok, mélyen vallásos népcsoport lévén, a papság befolyása alatt álltak. A lelkészek többsége pedig nem ismerte a sváb-német kultúrát és a német nyelvet sem beszélte, politikailag a Magyar Pártot támogatta. Fritz Winterhofen, a mozgalom tevékeny vezetője arra hívta fel a közvélemény figyelmét, hogy Nagy-Románia létrejöttét követően a magyar érzelmű papság folytatta ugyan tevékenységét, de már az anyaországi magyar kormány tevékeny támogatásának hiányában (Baumgartner 2012 116). Az erdélyi magyar politikai álláspont továbbra is azt vallotta, hogy a szatmári svábság

esetében spontán magyarosodás történt. Hans Freztag bukaresti német nagykövet viszont túlzónak találta Winterhofen magyarelles kijelentéseit, és igyekezett felhívni a romániai német vezetők figyelmét arra a jelentős veszélyre, miszerint ugyan támogatja a német mozgalmat, de az új román államhatalomnak kapóra jön a magyar-német ellentét, hiszen céljuk a magyarság minél hamarabbi gyengítése: „*pszichológiailag is kedvező a pillanat, ugyanis a román kormány támogatja a német mozgalmat, mert célja a magyarság gyengítése*”⁸⁸ (Baumgartner, 2012.128). Az új román vezetők csupán azon pillanatokot várták, amikor is az eleddig rengnáló magyar vezetés hatalmát és erejét gyengíthették, hiszen az országos vezetéstől azt az utasítást kapták, hogy a román hatalmat minél előbb és visszafordíthatatlanul meg kell szilárdítani a magyarok kárára (Bárdi 2017.58). A romániai szász és bánági német vezetők magyarelles magatartása hamarosan látható ellentéteket szült a szatmári vidékeken – nem voltak pontosan tisztában a helyi etnikai erőviszonyokkal -, ami inkább ártott mint használt a mozgalomnak. Az Német Nemzetiségi Mozgalom (a továbbiakban NNM) megalakulása a szatmári sváb mozgalom lekézzelfoghatóbb eredménye.

A mozgalom munkáját jelentős mértékben támogatta az is, hogy 1926-ban a temesvári Schwabische Bank fiókszervezetet nyitott Nagyváradban azzal a céllal, hogy kedvezményes hitelekkel segítse a környező falvak svábságát, így próbálva segítséget nyújtani a gazdasági élet fellendülésben. A mozgalom megalakulását és a bankfiók megnyitását a magyar elit nyílt támadásnak érezte, meglepetéssel vették észre, hogy a mindig nyugodt, csendes svábság egyszerre követeléseket jelentett be az iskolai oktatás és liturgikus nyelvhasználat terén. A mozgalmat támogató magyar és német lapok hasábjain valóságos érvháború alakult ki: az egyéni választás jogát egyik fél sem vitatta, a felvilágosító munkát viszont mindkét fél elengedhetetlennek tartotta. Azon fiatalokat, akik német nyelven akartak tanulni, a Bánágba vitték az ottani német nyelvű egyházi tanintézetekbe. Valóságos vallási és hatalmi háború alakult ki egyrészt a szatmári katolikus papság és a sváb mozgalom helyi vezetői, másrészt a szatmári és temesvári egyházi vezetés között. Ugyan a mozgalom a szász és bánági sváb vezetők hathatós irányítása és útmutatása alatt jött létre, ám ezek igazán nem foglalkoztak a helyi viszonyokkal és a szervezet mindennapi életével. Ezen hozzáállásuk számos konfliktust eredményezett nemcsak helyi szinten, de a két kisebbség viszonyában is. Fritz Winterhofen valójában külön utakon, a román államhatalom és a birodalmi német anyagi támogatásokat felhasználva vezette a mozgalmat, ellenséges viszonyt alakítva ki a Magyar Párt vezetőivel. Ez az ellenséges viszony már a német párt vezetését is aggasztotta, valamint áttételesen a

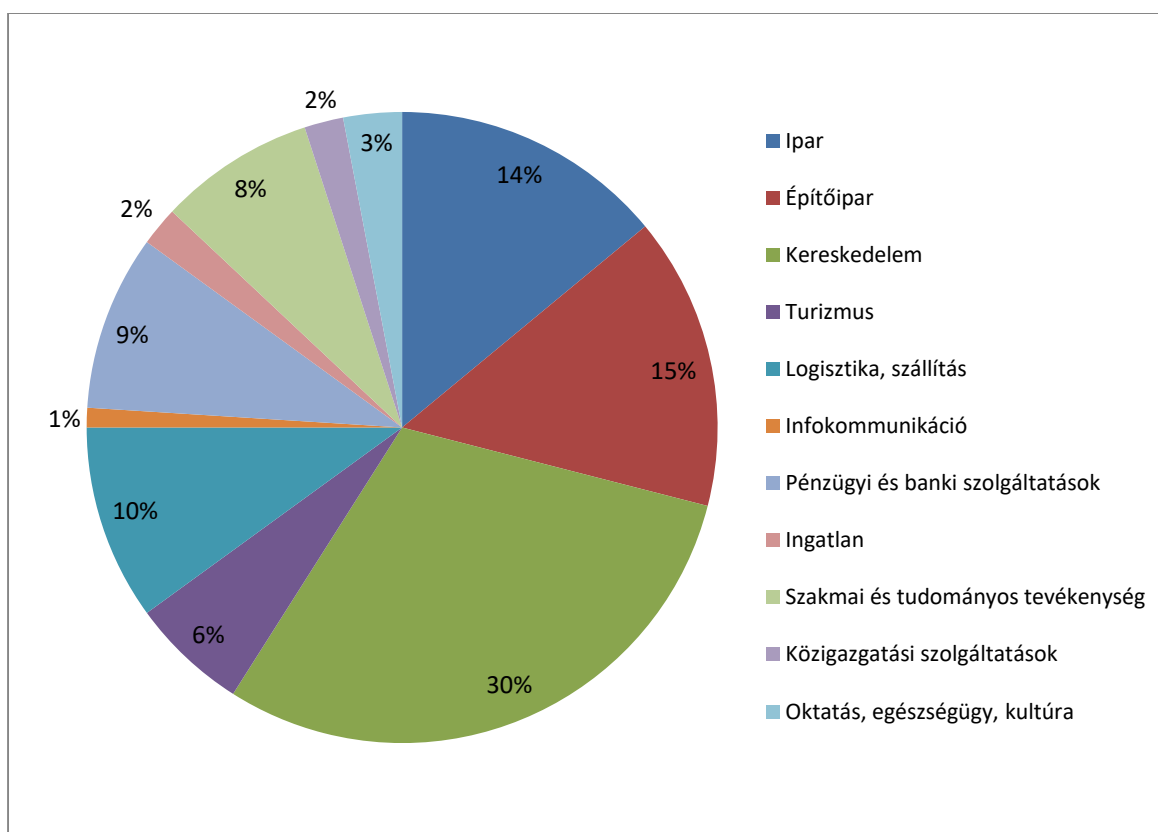
⁸⁸ PAAA-AGDB, 172/1. Sathmarer Schwaben. Freztag követ jelentése a német külügyminisztériumnak. Bukarest, 1925 december 8.

német birodalmi kormányzást is. A romániai németek képviselői hivatalosan is kijelentették, hogy a mozgalmat alapjaiban újjá kell szervezni, és tárgyalóasztalhoz kell ülni a magyar fél képviselőivel. Winterhofen módszereit károsnak ítélték, ám elismerték az anyanyelvi oktatás terén elért eredményeit. Az újjászervezést több tényező hátráltatta: egyrészt Winterhofen következetlen, néhol erőszakos tevékenységének eredményei, a helyi lakosság ellenállása - mivel a sváb lakosság napi szinten hétköznapi viszonyt ápolt a magyar ajkú lakossággal, rossz néven vette az erőszakos fentről jövő beavatkozást és etnikai feszültségkeltést- valamint a gazdasági válság okozta források hiánya. Ennek hiányában elmaradt a magyar-német megbékélés is. A világháború kitörése után a mozgalom jelentős energiát fordított az önvédelem megszervezésére, 1940 nyarán szinte az összes sváb községben megszervezték a gyakorlatozást és a hatékony hírszerzést és információcserét is.

Az NNM történetének, így egyben a sváb-magyar viszony legvitatottabb problematikája a katolikus egyházzal való kapcsolata illetve annak megítélése. A katolikus egyház és annak papjaival szemben a felek két, egymástól eltérő megítélést hangoztattak: a magyar fél szerint az NNM katolikus egyház ellenes volt, a német álláspont szerint pedig éppen fordítva, az egyház volt mozgalomellenes. Tény, hogy az egyház meghatározó szereppel bírt a svábság életében, hiszen iskoláik mind egyházi fenntartásúak voltak, a papság teljes egészében magyar érzelmű volt, és eképp érvényesítette befolyását és hatalmát. A pébánosok jegyzeteiből és jelentéseiből kitűnik, hogy azokban a falvakban, ahol a lakosság többsége a sváb/német nyelvű oktatás mellett tette le voksát, az átállás szinte zökkenőmentesen zajlott. A gond azokban a falvakban volt, ahol a lakosság jelentős része már asszimilálódott: ahol a szülők, a német vezetők követeléseivel szembenelve visszautasították a német nyelvű oktatást, a magyar nyelvű tanítás megszűnt, a román kormány egyszerűen felszámolta az iskolákat, más településekre kényszerítve a tanulni vágyókat, jelentősen megtörve ezzel az egyház hegemoniáját. Feltehetjük tehát a kérdést, hogy ilyen ismérvek mellett valóba sikeresnek mondható-e az NNM, és valóban volt-e ilyen mértékű létjogosultsága a szatmári svábok életében, hiszen a későbbiekben Németországba települő szatmári vagy magyarországi svábok mindannyian jelentős magyarságtudatról tettek tanúbizonyságot.

2. A határmenti Szatmár megye üzleti környezete, mint kutatási terület

Szatmár megye Románia északnyugati részén helyezkedik el, a történelmi Partium területének része. Keleten Máramaros megye, délen Bihar és Szilágy megye, nyugaton Szabolcs-Szatmár-Bereg megye (Magyarország) határolja, északon Ukrajna területével szomszédos. A megye összterülete 4418 négyzetkilométer, melyből 72 % mezőgazdasági terület, 18% erdő, 3% víz, a további 7% egyéb. Komplex geológiai struktúrájának köszönhetően, Szatmár megye jelentős altalajkincs-tartalékokkal rendelkezik (pirit, cink, ólom, érc) elsősorban a vulkanikus eredetű Avasi hegységben. Szintén találhatóak itt az építőipar számára fontos anyagtartalékok, mint az andezit, különböző mészkőfajták, homokkő, a folyó- és állóvizek medre homokot, kavicsot és agyagot biztosít az építőiparnak. Itt kell megemlítenünk a megye alatt elterülő hatalmas gyógy- és termálvíz készletet, amely kiaknázása, gyógy- és szabadidőfelhasználása jelentős potenciált rejt turisztikai szempontból.

19. ábra: Szatmár megye gazdaságának ágazati bemutatása

Forrás: saját szerkesztés a Statisztikai hivatal adatai alapján

2020 január 31.-i statisztikai adatoknak⁸⁹ megfelelően Szatmár megyében összesen 19.821 aktív gazdasági szereplőt tartottak nyilván, megosztásuk szerint 12800 gazdasági vállalkozás, 7021 egyéni vállalkozó, akik jelentős része a szolgáltató iparban tevékenykedik. A gazdasági vállalkozások jelentős hányada a kereskedelem, a termelés- és építőipar területén fejt ki tevékenységét, és ebből a kategóriából kerülnek ki megyei szinten a legjelentősebb forgalmat bonyolító vállalatok is. Ami a megye kereskedelmi kapcsolatait illeti, 2019-re vetítve az export értéke 91.72 millió EUR, az import 88.80 millió EUR volt, ami 2.9 millió EUR kereskedelmi többletet eredményezett⁹⁰ éves szinten. Amint azt a következő, a megye külkereskedelmi forgalmát bemutató ábrákon bemutatott statisztikai rangsor is alátámasztja, Szatmár megye egyes számú kereskedelmi partnere Németország (2019-ben az export 307.625.000 Eur, az import értéke 359.182.000 EUR). Magyarország a második helyet foglalja el ebben a rangsorban, jelentősen kisebb értékben exportáltak javakat 136.928.000 EUR értékben. Elsősorban élelmiszereket, mezőgazdasági és állattenyésztési termékeket, és tartós fogyasztási cikkeket importált a megye az export összegét meghaladó 175.291.000 EUR értékben.

A Németországhoz kapcsolható tőkebefektetések tekintetében Szatmár megye első a rangsorban, lekörözve az észak-nyugati fejlesztési régió további megyéit. 2018-ban csupán Temes megye (2091.1 millió EUR), Brassó (3337.9 millió EUR) és Szeben megyék (1108.9 millió EUR) előzik meg⁹¹. A fővárosban eszközölt befektetéseket azért nem tekintjük relevánsnak, mert számos, elsősorban a kiskereskedelmi ágazatban tevékenykedő vállalat székhelye ugyan a fővárosban van, valódi tevékenységük azonban országos szintű (Lidl, Kaufland bevásárlóközpontok). Az eszközölt befektetések értéke és területi irányultsága alapján történő azon feltevésünket, hogy az etnikai és nyelvi kapcsolatok jótékony hatással lehetnek a külföldi befektetők döntéseire, terepkutatásunk bemutatásának részeként fejtjük ki bővebben.

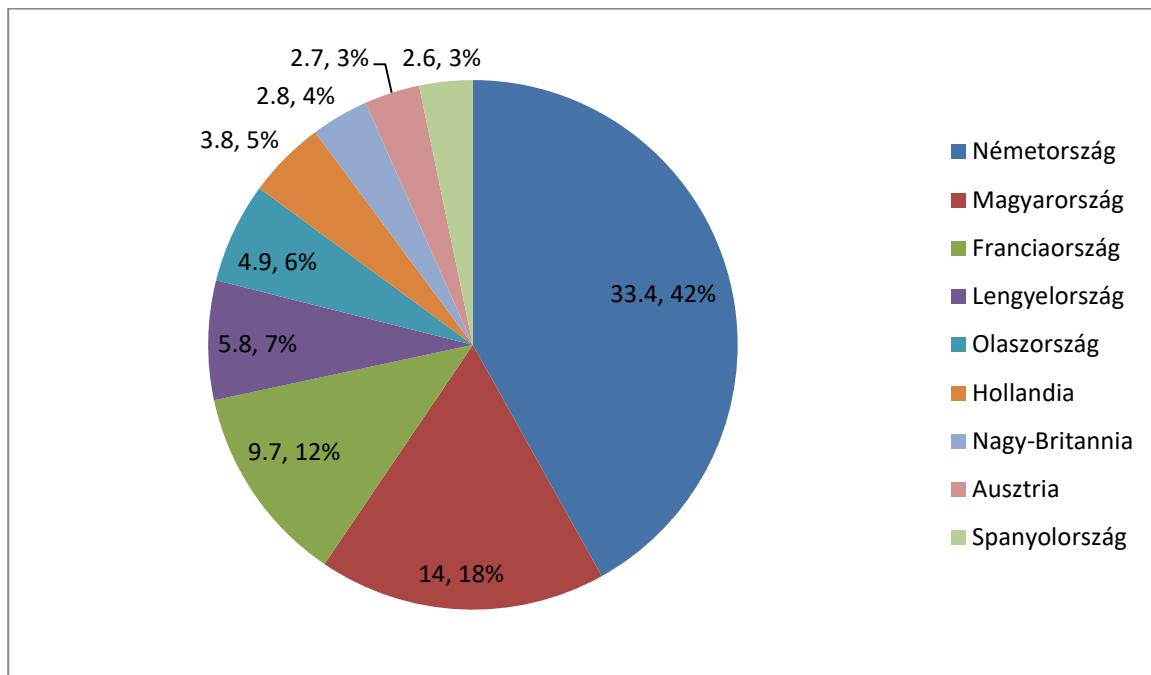
Ha a magyar állam nem is eszközöl a német tőkéhez hasonlatos nagyságrendű befektetéseket a megye területén, olyan infrastrukturális fejlesztésekkel járul hozzá a régió fejlődéséhez, amely kulcsfontosságú az európai gazdaság vérkeringéséhez való csatlakozás szempontjából. Ezek a befektetések elsősorban az autópálya és úthálózat régiós szintű fejlesztésére irányulnak, melyhez a határt átlépve rögtön csatlakozhatunk, bekapcsolódva

⁸⁹ <https://www.onrc.ro/index.php/ro/statistici>

⁹⁰ <https://satumare.insse.ro/wp-content/uploads/2020/04/BSLianuarieSM.pdf>

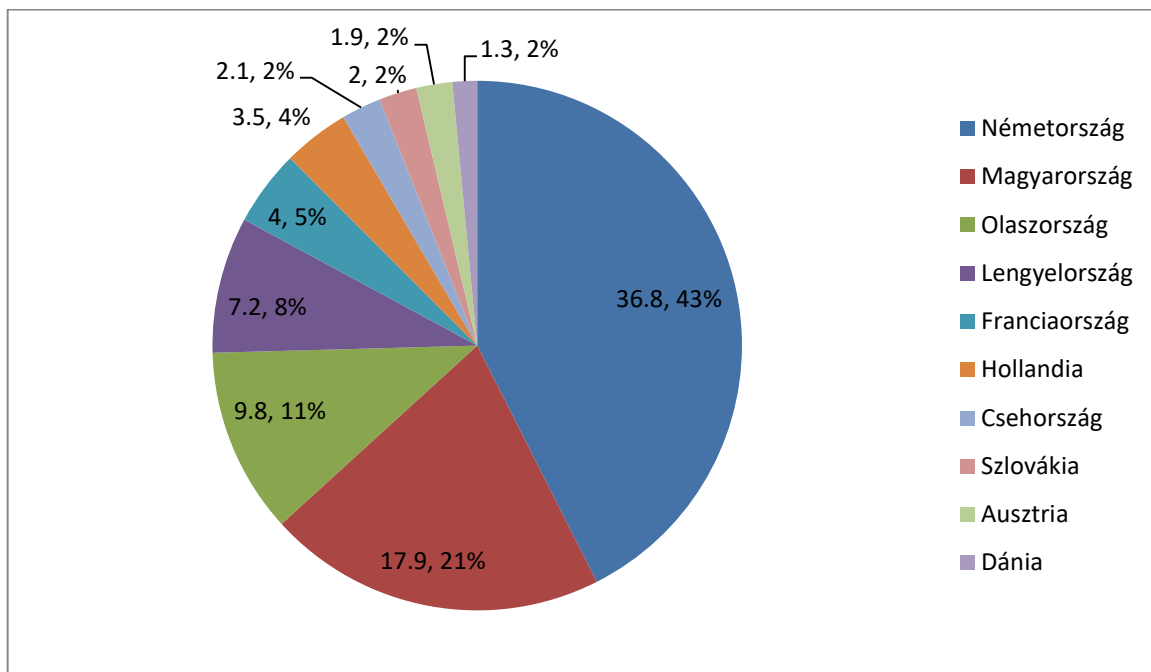
⁹¹ <https://www.presasm.ro/top-satu-mare-lider-al-investitiilor-germane-in-nord-vest-pestel-cluj/>

ezzel az áruforgalom és munkaerő-mobilitás hálózatába. Az alábbi táblázatokban a megye külgazdasági tevékenységét mutatjuk be partnerek szerinti lebontásban.

20. Szatmár megye export tevékenysége 2019

(Forrás: saját szerkesztés a Statisztikai hivatal adatai alapján)

21. ábra: Szatmár megye import tevékenysége 2019

(Forrás: saját szerkesztés a Statisztikai hivatal adatai alapján)

2.1 Az erdélyi gazdaság etnikai párhuzamosságai

A rendszerváltást követően Románia rohamléptekkel indult el a piaci kapitalizmus útján. Gazdasági intézményesülése a kultúrával, oktatással ellentétben egyáltalán nem etnikai szempontok szerint szerveződött (Csata 2019.37). A gazdasági folyamatokat, természetesen szigorú hatósági szabályozás mellett, profitszemléletű, utilitarista szempontok határozzák meg. Ebben az értelemben a gazdaság az egyén szakmai tudását, hozzáértését és rátermettségét értékeli, a társadalmi attribútumok másodlagosak. Természetesen naivság lenne részünkről azt feltételezni, hogy a gazdasági élet mentes a társadalmi feltételektől és etnikai viszonyoktól, villongásoktól. Szatmárnémetiben 2016-ban a sajtót is bejárta annak a diszkriminációt kiáltó munkaügyi büntetőpernek a híre⁹², amelyben a munkaügyi hatóság egy olyan ékszerboltot tulajdonó vállalkozót büntetett meg, aki a megfogalmazott álláshirdetésben kifejezetten olyan bolti elárúsítót keresett, aki a román nyelv mellett magyarul is beszél. Elgondolása egyszerűen abból adódott, hogy határmenti város lévén, Szatmárnémetibe nagyon sok poteciális magyarországi vásárló érkezik, aki nem beszéli a román nyelvet. A hatóságok álláspontja szerint ezzel a kitételrel a vállalkozó diszkriminálta azon jelentkezőket, akik nem beszélnek magyarul.

Ugyanakkor egyes gazdasági folyamatokban, interakciókban és döntésekben gyakorta felbukkannak etnikai szempontok. Az új intézményi közgazdaságtan a szociális koordináció egyik lényeges dimenziójaként értékeli az etnicitást (Csata 2018.38). Az etnicitás jelentősége olyan gazdasági környezetben válik hangsúlyossá, ahol:

- a) az etnikai csoportok kulturális és fogyasztói preferenciái eltérőek
- b) az egyes etnikumok társadalmi pozíciói, a közöttük lévő társadalmi egyenlőtlenségek jelentős mértékben befolyásolják az etnikai csoportok egyészét és tagjait
- c) az együttélés és együttműködés felügyeletéért felelős hatóságok és intézmények alacsony hatékonysággal működnek, ennek eredményeképp
- d) mindkét csoport magasfokú bizalmatlansággal viszonyul ezen intézmények és egymás felé

Ebben a helyzetben a legcélravezetőbb a gazdasági szereplők viselkedésének összehangolása lehet elsősorban abban az esetben, ha ezek nyelvileg és etnikailag homogén kapcsolatok szerint szerveződnek. Az együttműködésre pozitív hatással lehet az is, ha ugyanazon etnikumhoz tartozó egyének közötti valóságértelmezés és preferenciák sokkal

⁹² Szatmári Friss Újság, XXVII. évf. 262. szám. Letöltés 2020 augusztus 16

közelebb állnak egymáshoz, mint eltérő etnikumú egyének esetében. Így a döntési helyzetekben könnyebben alakul ki konszenzuzos határozat. Szintén a megoldásokat segíti a homogén nyelvi környezet, a közös nyelv használata, ezáltal a kommunikációs költségek is jelentősen alacsonyabbak.

A fentiekben láthattuk, hogy melyek egy olyan gazdaságszervezés előnyei, melyben az etnikai hasonlóságok is szerepet kapnak. Ugyanakkor nem szabad túlzásokba esni. Egy kizárólag etnikai alapon szerveződő gazdaság könnyen zárt etnikai burokká válik, ahol redundáns információk keringenek egy zárt körben, egyáltalán nem vagy kevésbé értesülnek az üzleti lehetőségekről, változásokról, a gazdasági szereplők egy adott pillanatban hátrányba is kerülhetnek. Az ilyen kizárólagosan etnikai alapon szerveződő gazdasági együttműködésekre jelentős alternatív költségek, csökkentett hatások és haszon a jellemzők. A diverzitás hiánya a jelentősebb humán erőforrást igénylő ágazatokban sem ajánlott, hiszen a homogén munkakapcsolatot kevésbé produktívak és innovatívok, az egyének problémamegoldási képességei csökkennek, teljesítményük együttesen kisebb. Javasolt az egészséges egyensúly megtartására való törekvés: Szatmárnémeti legnagyobb termeléssel foglalkozó vállalata, a Draxlmaier német érdekeltségű. Mivel a telephelyek és az anyavállalat közötti kapcsolat viszonylag intenzív, ez utóbbi olyan területen alakította ki legfontosabb telephelyeit, ahol viszonylag könnyen talál a német kultúrát ismerő, a nyelvet értő és beszélő munkatársakat (Szatmárnémeti mellett Temesváron és Brassóban létesítettek telephelyet, a Bánságban és Szászföldön viszonylag számos, a német nyelvet beszélő munkaerőt találni). Az effajta vállalati szerkezet- és munkaszervezés költséghatékony. A kitétel azonban nem feltétel, a munkacsoportokra a heterogén etnikai, szakmai és nyelvismereti összetétel jellemző⁹³.

A gazdaság etnikai szempontú elemzésével foglalkozó szakirodalom a közösségen belüli szorosabb kapcsolatokat *bonding típusú kötéseknek* nevezi (Putnam 2007.146). Alapjuk a közös hagyományok, szokások, kultúra, vagy a többséggel szembeni ellenállás. Az ilyen típusú kötések nagyobb bizalmat és szorosabb együttműködést eredményeznek. Az etnikai csoporton kívülre irányuló kapcsolatokat *binding típusú kötéseknek* nevezzük, ezek a adott etnikum társadalmi integrációjának facilitálásáért felelősek. A kisebbségi szereplők gazdasági helyzete szempontjából a belső szolidaritás egyensúlyi helyzete a kívánatos (Granovetter 1995. 156). Ahhoz, hogy sikeresek legyenek, finom egyensúlyra van szükségük ahhoz, hogy hatékonyan kapcsolódjanak rá- és le a többség hálózati struktúráiról és normatív

⁹³ Irányított interjú W. L. középvezetővel. Az interjú ideje 2019 december 4. <https://ro.draexlmaier.com/>

szabályrendszeréről. Tim Harford közgazdász szerint ezen körülmények, *lehetőségstruktúrák* határozzák meg, hogy épp mely típusú kötések alkalmaznak, bár véleménye szerint a legtöbb esetben kombinált megoldásokra van szükség. Az erdélyi magyarság esetében a lehetőségstruktúrák egy speciális esetével is találkozunk, melyet Romániának az Európai Unióhoz való csatlakozása, és a későbbi kettős állampolgárság intézménye csak még hangsúlyosabbá tett. Mint már korábban említettük, az erdélyi magyarság bizonyos értelemben, mint a legtöbb etnikum, privilegizált helyzetben van, hiszen nem csak az állami intézményekkel áll szoros viszonyban, de a magyarországi magyarokkal, magyar állami és nem állami intézményekkel, szervezetekkel is, akik piacaik bővítésében érdekeltek. A kisebbségi magyarok, erdélyi magyar intézmények jól pozicionáltak a két ország közötti gazdasági kapcsolatok építésében, ápolásában és fejlesztésében. Viszonylag könnyen kerülnek brókerszerepbe, ezáltal számos gazdaságilag prosper kapcsolat (binding kötés) ápolhatnak, melyek értékes információkhoz és gazdasági lehetőségekhez juttathatják a közösség tagjait, mediátori szerepben tűnhetnek fel, hozzájárulhatnak az etnikailag homogén régiók, országok kereskedelmi kapcsolatainak élénkítéséhez. Ez nem csupán szimbolikusan, de gyakorlatban is új alapokra helyezi az eddigi többség-kisebbségi román-magyar viszonyt, egy kiegyensúlyozottabb partnerségi viszonyt alakítva ki.

Ezen lehetőségek szerint a romániai magyarok gazdasági szerepe a különböző gazdaságfejlesztési stratégiák (Széchenyi-terv, Kárpát-medencei térség Gazdaságfejlesztési program) fényében általában két irányba mutatnak: egyrészt mint a kisebbségi autonómiák alapjának tekintett önálló, párhuzamos, etnikailag integrált enklávégazdaság megteremtői, másrészt az államhatárok és kultúrák mentén szegmentált gazdasági hálózatok összekötőiként, brókereként (Papp 2011.496). Az utóbbi évtizedben számos olyan termék jelent meg, melyekkel kifejezetten magyar kisebbségi fogyasztókat céloznak meg, számos vállalkozás marketingdiskurzusát magyar kontextusban építi fel vagy magyar munkatársakkal, partnerekkel működik együtt. Illusztris példa erre az Igazi Csíki Sör esete.

Romániában a gazdaság működésére, elsősorban az Európai Unióhoz való csatlakozást követően lazább hatósági felügyelet és szabadabb piaci dereguláció vált jellemzővé, ami lehetőséget teremtett az etnikai piacok megteremtésére, az etnikai termékek kodifikációjára és az etnikai hálózatok mentén történő gazdasági együttműködésekre is.

3. **Kutatásmódszertani szempontok**

A rendelkezésünkre álló, folyamatosan bővülő szakirodalmi források alapján elmondható, hogy az etnikai kisebbségi nyelvek többletértékként való kezelése és ennek gazdasági szempontból való értékelése egyre fontosabb szerepet tölt be a két tudományterület együttes értékelésének diskurzusában. Ezen kompetenciák megnevezése és értékelése a professzionális munkaerő- és munkaerőpiaci diskurzusok szerves részévé kell válnia, azonban ezen a területen továbbra is számos hiányosság mutatkozik.

A jelen doktori értekezés empirikus vizsgálatának határozott célja a lehető legalaposabban elemezni azt a hipotézist, miszerint a nyelvtudás, különös képpen az etnikai alapú többnyelvűség és az ebből eredő interkulturális kompetencia a gazdaság és a munka világában kiemelkedő helyet foglal el, ugyanakkor a jelenség tudatos megnyilvánulása további támogatásokat igényel.

Az alábbi fejezet az empirikus kutatás folyamatának bemutatását szolgálja. Az adatgyűjtés folyamata, az interjúk és kérdőíves kutatás előkészítése és részletes bemutatása folyamán számos szempont figyelembe vétele szükséges, hiszen a vizsgálatok legfontosabb célja a kutatási kérdések megválaszolása, a hipotézisek helytállóságának igazolása.

A kutatási módszerek megválasztását minden esetben a célok határozzák meg, ennek alapján választottam meg, hogy mely célcsoportokat kívánom vizsgálni, és hogy a hipotézisek igazolásához ilyen információk szükségesek. Ezek együttesen határozták meg a kutatási módszerek kiválasztását. A téma feldolgozásához strukturált interjúk és kérdőíves kutatás segítségével jutottunk a szükséges adatok birtokába.

Az interjúk során feltett kérdések megfogalmazásakor, és a kérdéssorok összeállításakor az volt a célom, hogy releváns információkhoz jussak elsősorban gazdasági szereplőktől arra vonatkozóan, hogy pontosan mi a magyar, mint kisebbségi nyelv státusa gazdasági relevanciában a Szatmár megyei gazdasági élet színterén, illetve milyen befolyással vannak az interkulturális kompetenciák a megye munkaerőpiaci viszonyaira. Az irányított interjúk alapját egy, a feldolgozott szakirodalom alapján, a kutatási témák és célok figyelembevételével megfogalmazott kérdéssorozat adja, amely egyrészt kellő részletességgel

vesézi ki a vállalkozói attitűdöket, másrészt kellően rugalmas, hogy az egyéni észrevételeknek és véleményeknek is teret adjon. A személyes adatokat taglaló részt követően a további kérdéseket három témakörbe csoportosítottuk: vállalkozás és kétnyelvűség, munkavállalók és többnyelvűség valamint közigazgatás és üzleti környezet. Interjúalanyaink vállalkozások tulajdonosai, felső- és középvezetői, a vállalkozástípusok a termelői és szolgáltatói szektor különböző területeiről érkeznek, akik a szakirodalmi és érvényben lévő nyelvpolitikai és nyelvhasználati problématerkép esetében átfogó képet nyújtanak a Szatmár megyei valóságról. Tíz hosszabb interjút készítettünk, melyek során a mellékelt interjúvezetőt használva azokra a témákra fókuszáltunk, melyek elsősorban a vállalkozásokban vezető szerepet betöltő, tehát valamilyen szinten döntéshozói funkcióban lévő szakemberek. Kiválasztásuk elsősorban szakmai alapot történt, néhányukhoz személyes ismeretség fűz kereskedelmi együttműködés alapján, mások vezető szerepet játszanak a megye gazdasági életében, szakmai tevékenységük alapján esett rájuk a választás. A tíz irányított interjú mellett olyan rövid, egy adott témára fókuszáló megkeresések és nyilatkozatok történtek, amelyek megvilágítanak, pontosítanak vagy épp kiegészítenek egy-egy fontosabb kérdéskört.

2021 január – február folyamán online kérdőíves kutatást végeztünk, melyre elektronikus úton, anonim módon került sor. A kérdőívet 200 Szatmár megyei munkavállaló és munkaadó töltötte ki, és ellentétben a strukturált interjúkkal elsősorban a munkaerőpiaci viszonyok feltérképezésének eszközévé vált. Az adatközlésre való felhívás zárt csoportokban elektronikus úton történt, a kérdőívet anonim módon töltötték ki a válaszadók. A kérdőív 27 kérdésből állt, három jelentősebb egységből tevődik össze: az első egység részben a személyes adatokra fókuszált (nem, életkor, születési hely és nemzetiség). A második részben általános nyelvhasználati szokásokra vonatkozó kérdések következtek, míg a harmadik gondolati egység a gazdasági etnocentrizmus, a nyelvhasználat gazdasági vonatkozásainak elemzésére szolgáló kérdéseket tartalmazta.

A kérdőív összeállításának folyamatában segítségül hívtuk az ötödik fejezetben bemutatott nyelvhasználati modellek többségét. Grancois Grin (2016.624) modelljének esetében a kérdőív segítségével vizsgáltuk a beszélő nyelvi képességét, szándékát különböző helyzetekben, valamint az alkalmtól függő viselkedési modelleket. A többnyelvű munkavállaló erőforrásként való vizsgálata rámutatott néhány alapvető funkcionalitásra, melyeket a feltett kérdéskörök segítségével vizsgálunk (munkakörnyezeti nyelvhasználat, belső vállalati kommunikáció). Ehhez kapcsolódnak a kétnyelvűség piaci előnyeit

hangsúlyozó kognitív és pszichoszociális előnyök, melyek léte/nemléte alapvetően befolyásolja a kétnyelvű munkavállaló gazdasági potenciálját.

A kérdőíves vizsgálatból kapott adatokat összehasonlítottam a TT Research & Communications cég, a Bálványosi Intézet megbízásából 2019 június 25 - szeptember 25 közötti időszakban végzett szociológiai felmérésével, amely reprezentatív adatokat tartalmazott Szatmárnémeti és Nagyvárad magyar lakosságára vonatkozólag. Hosszú idő után ez az első releváns, kisebbségi nyelvhasználatra vonatkozó és munkaerőpiaci vonatkozásokat érintő átfogó felmérés, amely a Partium északi részének két legfontosabb városában készült. Az említett kutatás a két város lakosságának nyelvhasználati szokásait, a közeletről alkotott véleményét hivatott feltérképezni. Kutatásomban a nyelvhasználati szokásokat és a gazdasági etnocentrizmust feltérképező kérdéssorokat a kutatásvezetők engedélyével jelen kutatásunkban is felhasználtuk az eredmények összehasonlításának céljából⁹⁴.

A kapott eredményeket a Google Form valamint az Excel programok segítségével dolgoztam fel és összesítettem. Az adatfelvétel standardizált kérdőív segítségével történt, a lehető legátfogóbb korosztályi és foglalkozási kategóriákat megszólítva azzal a céllal, hogy a megkérdezettek válaszaiból egy nagyobb csoport meghatározott tulajdonságait bemutató jellemzését és összehasonlítását, illetve az ezen alapuló összefüggések feltárását tegye lehetővé. Kevés kivétellel a kérdések általában zárt kérdésként kerültek megfogalmazásra, a válaszok a következő feleletváltozatok formájában kerültek rögzítésre:

A leggyakrabban alkalmazott változat a az ötfokú Likert-skálán történő válaszadás. A Likert-skála attitűdök mérésére szolgáló skála, melynek két ellentétes pólusa a két szélsőséges vélemény kifejezésére alkalmas. Ez a módszer a kvantitatív kutatások egyik legnépszerűbbike. A leggyakoribb az ötfokú változat, ahol a két szélsőséges pólus az „egyáltalán nem ért egyet” és a „legteljesebb mértékben egyetértek” vélemények kifejezésére szolgál. A 3-as, középső érték a semleges vélemény kifejezésére szolgál. Ugyan a középső válasz lehetősége a válaszadót felmenti a konkrét választástól, amikor nem tud vagy nem akar konkrét választ adni, és ez a legtöbb esetben kényelmes megoldás lehet, mégis ebben rejlik a módszer negatívuma, hiszen a kutató így kevésbé jut releváns információkhoz. Ezért át kell gondolni, hogy a kutatás során adunk-e lehetőséget a válaszadónak semleges vélemény kifejezésére.

⁹⁴ <https://balvanyos.org/wp-content/uploads/2021/03/Nyelvhasznalat-es-kozelet-Szatmarnemetiben-FIN-1.pdf>
Utolsó letöltés 2021 április 23. felhasználás engedélyezése Toró Tibor, a Bálványosi Intézet kutatási igazgatója által.

További alkalmazott kérdéstípusok a feleltválasztós illetve jelölőnégyzetes kérdés és rács. Mindkettő előre meghatározott választási alternatívákat kínál egy kérdésre, így a válaszadó egy vagy több válasz közül a számára leginkább megfelelő(ke)t választja. A feleltválasztós kérdések előnye, hogy felkínálja a válaszokat a kitöltő számára, ezáltal olyan válaszok is megjelennek, amelyek a kitöltőnek nem jutnának eszébe. Használatuk kulcsfontosságú, hogy a válaszok az összes lehetséges eshetőséget tartalmazzák, hiszen ennek hiányában az adatközlő, ha nem találja meg azt a választ, amely rá illik, akkor, más lehetséges nem lévén választ a felsoroltak közül egyet, amely szimpatikus neki. De ezzel torzulnak az eredmények. Ezért a kérdések megszerkesztése során figyelniük kell arra, hogy minden lehetséges válasz fel legyen tüntetve, és a válaszok zárják ki egymást kölcsönösen. Ahhoz, hogy az összes lehetséges válaszlehetőséget számba vegyünk, a vizsgált populáció alapos ismerete szükséges.

Az intenzitáskérdések alkalmazása során kijelentéseket értékelhetünk a megadott szempontok mentén. Grafikus skála segítségével ábrázolhatjuk, milyen erősséggel jellemző a vizsgálati téma a kitöltő szerint, vagy hogyan ítéli meg a szóban forgó jelenséget.

VIII. A Szatmár megyei gazdasági szféra nyelvhasználati sajátosságai. A kutatási eredmények bemutatása

A kutatási folyamat során az anonim kérdőíves adatközlés mellett az élő interjúk olyan személyes értéktöbblettel gazdagították a kutatási folyamatot, amelyek nagymértékben segítségünkre voltak abban, hogy tisztább képet alkossunk a vállalkozások és vezetőinek nyelvi és gazdasági percepcióiról. A kapcsolatfelvétel során számos interjúalany csupán akkor állt pozitívan az interjúhoz, amikor tudomást szereztek arról, hogy egy új szemszögből vizsgáljuk a kétnyelvűség kérdését. Ez megerősített abban, hogy valóban eljött az ideje a kisebbségi nyelvhasználat újszerű, paradigmaváltó vizsgálatának.

1. Kétnyelvűség a vállalkozók és vezetők szemszögéből

Tíz vállalkozás képviselőjével beszélgettünk arról, hogyan viszonyul a Szatmár megyei üzleti környezet a többnyelvűség kérdésköréhez. Az egyéni interjúk alanyait aszerint választottuk meg, hogy lehető legátfogóbb képet kapjuk az egyéni vállalkozóktól a nagyvállalatokig, a szolgáltató szektortól a termelőipari vállalatig. Képviselőik mindenikével 30-50 perces interjúkat készítettünk. Az interjúalanyok bemutatását, szakmai életútjuk rövid összegzését szintén csatoljuk. Mellékletben csatoljuk a kérdéssorozatot, amelyet minden interjúalany esetében érintettünk, de természetesen teret adtunk az egyéni véleményeknek és meglátásoknak is. A kérdéseket négy témakör szerint csoportosítottuk.

Felvezető kérdés gyanánt arra kerestük a választ, magánszemélyként hogyan érzik magukat egy vegyes nemzetiségű közegben. Midannyian szinte kiváltságosnak érzik magukat, hogy olyan megyében élhetnek, amely enyire közel a magyar határhoz három, de legalább két nemzet élettere. *„Mi úgy nőttünk fel itt Szatmárban, hogy magyarul beszéltünk, román barátokkal játszottunk és (sváb) strudlit ettünk vacsorára. És ez így volt jó, nagyon jó”* – foglalta össze választát WL. DK szerint gyermekkorukban észre sem vették, hogy két különböző nemzet él egyazon helyen, *„annyira természetese volt, hogy együtt és nem külön-külön dolgoznk, élünk, vagyunk”*. FH román nemzetiségű családban nőtt fel, nagymamája tanította meg magyarul. Mivel kiskorában a legtöbb időt vele töltötte, máig szinte anyanyelvi szinten beszéli a nyelvet. Elmondása szerint Szatmáron nem érezte és ma sem érzi egyfajta párhuzamos társadalom jelenétét, mint amivel egyetemi évei alatt Kolozsváron találkozott. *„Itt mindenki megtalálhatja a számára megfelelő közeget, legyen az román vagy magyar”,* és

elmondása szerint nem neveltek senkibe nemzetiségi gyűlöletet, amivel az országban számos helyen találkozott. GI egyedül azt hiányolja, hogy egy többnemzetiségű közegben élve a mai fiatalok nem érzik át teljességgel ennek lényegét és nem használják ki a környezet adta lehetőségeket: *„három ország egy megyébe sűrítve”* ritka kincs, amit mindenkinek meg kellene becsülni. A megkérdezettek mindannyian pozitívan nyilatkoztak arról a vegyes nemzetiségű közegről, amelyben élnek, ám nem tartózkodtak hangot adni a fel-fellángoló, elsősorban egyéni nacionalista megnyilvánulásokkal szemben. Összességében általános vélemény az, hogy ez a vegyes nemzetiségű közeg, dacára az utóbbi évek időnként fel-fellángoló leginkább egyéni nacionalista fellángolásainak, egy összetartó, az itt élőknek természetes közeg.

A többnyelvűség kérdéséhez az interjúalanyok már árnyaltabban viszonyulnak saját vállalkozásuk vagy munkahelyük tekintetében. Elsősorban a cégtulajdonosok nyilatkoztak és álltak ki határozottabban a többnyelvűség támogatása mellett, annak előnyeit hangoztatva. Mivel a klienskör vegyes nemzetiségű, AA természetesnek tartja, hogy a *„csapat is a felmerülő igényekhez igazodik”, „...nekem, mint tulajdonosnak kötelességem ezt figyelembe venni”*. FH ezen túlmenően arra hívja fel a figyelmet, hogy *„a szolgáltató szektorban nem engedhetjük meg magunknak, hogy ne legyen magyar nyelvű munkatársunk. Közel a határ, román és magyar nyelvű vendégeink egyaránt vannak szép számban.... olyanok is, akik nem beszélnek románul.”* GI egyenesen a többnyelvűségből eredő hasznokat hangsúlyozza: *„nekem a többnyelvűség egész egyszerűen létkérdés a praxisomban, hiszen Szatmár megyében viszonylag kevés az az ügyvéd kolléga, aki a kötelező román nyelv mellett magyarul és németül nyújt szolgáltatásokat ... ezért az én ügyfélköröm szinte fele magyar”*. Tovább fűzve a gondolatot elmondja, hogy számos magyarországi ügyfele van, akik elsősorban cégalapítás, jogviták és munkaügyi perek esetében fordulnak hozzá. GE alkalmazottként dolgozik a városi köztudatban csak „magyar üzlet”-ként ismert szupermarketben, jelenleg boltvezetőként. *„Az emberek csak magyar üzletként emlegettek bennünket kezdettől fogva, mert az áru felhozatal nagy része Magyarországról érkezik, magyar termék ... ezt pedig a vásárlók a minőséggel kapcsolják össze.”* Kezdetben azt feltételezték, hogy leginkább a magyar vásárlók lesznek többségben, azonban hamar rá kellett jönniük, hogy a minőség és választék mindent felülír. *„Mivel rengeteg a magyar termék, eleve többnyelvű kollégákkal indultunk, mert ahhoz, hogy konkrét felvilágosítást adjunk egy adott áruval kapcsolatban, értenünk kell, pontosan mi is az ... és fordításokra nincs mindig idő.”* DK és BA gyakran vesznek részt továbbképzéseken és szakmai vásárokon Magyarországon. Előbbi nem is igen tudná vállalkozását egy nyelvűként elképzelni. *„Gyakran elkísérnek a kollégák, vagy nekik*

szervezünk továbbképzést... ezért tartom fontosnak a többnyelvűség jelenlétét a cégben, mert egyrészt az ügyfélkör megköveteli, másrészt én is könnyebben tudom a kétoldali áruhozatalt és a lányok továbbképzését megoldani”.

1.1 A többnyelvűség kérdésköre

A többnyelvűség kérdésköre árnyaltabban jelenik meg a közép- és nagyvállalatok esetében. HA elmondása szerint nem minden típusú vállalkozás esetében létkérdés a többnyelvűség, és nem mindenhol van lehetőség erre figyelni. *„Nekünk az anyavállalatunk Németországban van, ezért valahol természetes, hogy a német nyelv köztudatban jelen van, de nem létkérdés a termelés esetében. ... Természetesen vannak olyan állások, ahol a némettudás feltétel, de ez inkább a menedzsment szintjén történik.”* Anett elmondása szerint, noha a többnyelvűség tudatosan és hivatalosan nincs jelen a cég életében, akkor, amikor az anyavállalat telephely nyitására szándékaival Szatmár megyébe érkezett, kifejezetten olyan településeket keresett fel, ahol hagyománya van a német nyelvnek és kultúrának. *„Több tényező miatt esett a választás a Románia északnyugati részén, Szatmár megyében található településére, Mezőfényre. Ezen tényezők közé sorolható a német gyökerekkel rendelkező régió, a gyors hozzáférés a Nyugat-európai ügyfelek számára és nem utolsósorban a helyi hatóságok és a polgármester támogatása a beruházás feltételeinek biztosításában”*⁹⁵. Elmondása szerint 780 alkalmazott leginkább a román nyelvet használja, esetleg egymás között beszélnek az alkalmazottak magyarul. Hasonló állapotokról számol be WL, aki szintén egy német anyavállalathoz tartozó nagyvállalatnál dolgozik. *„Nálunk a kétnyelvűség hivatalosan annyiban van jelen, hogy a vezetőségben számos német állampolgár van, akik általában a román nyelvet beszélik, magyart nem. A német anyavállalattal németül kommunikál a vezetőség, de ebben segítséget is nyújtanak, hiszen minden fontos anyagot lefordítattnak román nyelvre. Az állomány viszont általában román nyelven kommunikál, esetleg a magyarok egymás között magyarul beszélnek. Hivatalos szabályozás nincs, mindenki azt a nyelvet használja egymás között, amit akar. Csak az igazgatók esetében szükséges a német nyelvtudás.”*

A megkérdezettek egyöntetűen azt nyilatkozták, hogy Szatmár megyében fontos lenne az, hogy minden magyar ember megtanuljon valamilyen szinten románul, mert néhány esetben elengedhetetlen. BA szerint *„sajnos a hivatalos ügyintézés a legtöbb helyen még mindig csak románul történik, főleg az országos intézményekben”*, de már egyre több helyen lehet

⁹⁵ www.polipolmobila.ro/hu

magyarul is ügyeket elintézni, főleg ha szóbeli kommunikációról van szó. *„Jó lenne ha mindenhol lenne úgy román mint magyar ügyintéző ... sokkal gyorsabb ütemben haladhatnánk, és nekünk is könnyebb lenne.”* Általános vélemény az, hogy egy magyar nemzetiségű lakos meg tud élni Szatmár megyében román nyelvtudás nélkül, amennyiben a munkahelye ezt nem követeli meg, és nem szükséges a hivatali ügyintézés. Az önkormányzati intézményekben bőven találni magyarul beszélő ügyintézőket, azonban az országos hivatalok (rendőrség, adóhivatal) kizárólag román nyelvű kommunikációja már problematikus lehet. Ugyanakkor mindannyiuk egybehangzó véleménye az, hogy egy többségi nyelv mellett a kisebbségek nyelvét elsajátítani csak előny, hiszen ezáltal sokkal több lehetőség nyílik meg. *„Én anyanyelvi szinten beszélek románul is és magyarul is, két világban vagyok otthon”* nyilatkozta FH. *„Szatmáron egyszerűbb megtanulni egyik vagy másik nyelvet, hiszen a baráti kör vagy kollégák, netán a játszótársak ebben sokat tudnak segíteni”*. Flavia tapasztalatai szerint Erdély más városaiban nehéz a gyermekeket románul vagy magyarul tanítani, Szatmáron ez sokkal könnyebb. *„A barátaim gyakran irigykednek, hogy a mi gyerekeink mindkét nyelvet beszélnek. Családban, baráti körben tanulták”*.

A vállalkozások többnyelvű kommunikációjának kérdéskörében általában a kkv-k azok, akik fontosnak tartják azt. A leglényegesebb okként a megkérdezettek kivétel nélkül a klienskör igényeit és elvárásait, ezáltal ennek elégedettségét és bővítését, valamint az ügymenet és az ehhez kapcsolódó költség-haszon balansz fluidizálását nevezik meg.

„Számomra fontos, hogy a vevőinket egyfajta otthonos környezet fogadja. Virágot az ember általában eseményre vásárol, mesélnek erről, legyen az szomorú vagy boldog. Az ember szívesebben tér be olyan helyre, ahol szívesen fogadják, és ehhez hozzátartozik az is, hogy saját nyelvén szólhatnak hozzá” fejt ki DK. CsT négy megye gazdálkodóival áll kapcsolatban. *„A mi vállalkozásunk sikere a pontos és helyes kommunikáción alapul, és fontos, hogy mindent pontosan megértsenek a beszállító gazdák”* meséli egyre lelkesebben a termelési és betakarítási folyamat egyes részleteit Tamás. Elmondása szerint legfőképp vidéki gazdákkal dolgoznak együtt, akik közül sokan nem vagy alig beszélnek románul, *„ezért a többnyelvűség tulajdonképpen számunkra munkaeszköz”*. FH szerint a szolgáltató ágban, azon belül a turizmus-vendéglátás szegmensben tevékenykedő vállalkozások esetében létkérdés a többnyelvűség. Szatmár megye esetében a román nyelv mellett a magyar elengedhetetlen annál is inkább, mert a magyar határ közelsége számos potenciális vendéget jelent. *„Jó lenne, ha a város és a megye ki tudna alakítani egy vonzó turisztikai környezetet, melyben nem csak az itteniek, hanem a régió távolabbi lakosai is szívesen eltölthetnék itt pár napot... Ez mindkét félnek jó lenne.”* AA az egyre bővülő repülőjáratok fontosságát hangsúlyozza, hiszen

ezáltal új lehetőségek nyílnak meg és a megye is bekapcsolódhat a valódi túrisztikai körforgásba. *„Ezért lenne fontos, hogy minél több nyelvet beszéljünk, főleg a magyart és a németet, mert elsősorban azok jönnek majd, akik itteni gyökerekkel rendelkeznek. aztán majd egyre többen jönnek és mennek, mások is”*. WL és HA egyöntetűen azt hangsúlyozták, hogy a magyar nyelv ismerete és a határ közelsége a munkaerőtoborzásban van segítségükre. *„Sok olyan alkalmazottunk van, akik a határ túloldaláról érkeznek. Mivel egyre több alkalmazottra van szükségünk, Kelet-Magyarországon is tartunk felvételt”* fejt ki WL.

Szociológiai kutatások alapján kialakult egy általános vélekedés, miszerint egy Romániában működő cég, amelyik jellemzően magyar vevőkört céloz meg, gazdasági fejlődés szempontjából limitált. A megkérdezettek összességében osztják ezt a véleményt, ám fenntartásokkal kezelik az állítás teljes tartalmát. *„Figyelembe kell vennünk az adott vállalkozás üzleti környezetét, profilját és földrajzi elhelyezkedését”* mutat rá FH. Meglátása szerint egy Szatmár megyében működő vállalkozás jó esetben mutathat konstans fejlődést, mint esetleg Kolozsváron vagy Marosvásárhelyen. *„Egyetlen cég sem engedheti meg Romániában, hogy csak magyar vevőkörre fókuszáljon”*, vallja KK, aki szerint egyrészt demográfiailag ez kivitelezhetetlen, másrészt *„senki nem vágja el maga alatta fát azzal, hogy egy jelentős csoportot tudatosan kirekeszt”*. CsT úgy értelmezi, hogy ez egész egyszerűen csak egy elméletben létező eset, hiszen egyrészt egyetlen vállalkozás sem taszít el magától tudatosan potenciális vevőket. *„Azt is látni kell, hogy ameddig a magyar vásárló átgondoltabb és megfontoltabb, az én tapasztalatom az, hogy a román kliensek sokkal bőkezűbbek, és nagyobb összegekre vásárolnak. ... Valahogy könnyebb őket elcsábítani.”* Hasonlóan vélekedik AA is, aki elmondása szerint szoros kapcsolatot tart fent elsősorban budapesti partnerekkel. *„Gyorsabban jutnak el így hozzánk az információk, az új gépek és felszerelések általában a román kliensek bátrabbak és ők próbálják ki hamarabb az új dolgokat. Aztán elterjed a teljes klienskörben”*. Meglátása szerint nem lehet és nem is érdemes csak a magyar ajkú vevőkört megcélozni, ebben az esetben a *„saját cégednek ártasz”*. Kiegyensúlyozott állapotra kell törekedni, a piac minden esetben önszabályozó. Vállalkozásának esetében központi kérdés a többnyelvűség: egyrészt a klienskör vegyes, másrészt a csapat is oly módon állt össze, hogy az ügyfelek igényeit kiszolgálják. *„Van egyrészt az edzőterem, hamarosan nyílik a teljesen digitalizált is, és vannak a személyi és csapatedzések. ... előbbiben vannak román és magyar kollégák, akik igény szerint segítenek ott, ahol és ahogyan szükséges. Kétnyelvű felirataink vannak a teremben, tehát mindenki el tud igazodni. Most készül a honlapunk magyar illetve angol változata, és a social media jelenlétünk is többnyelvű”*. Mivel számos magyar ajkú sportolót edzenek a határ túloldaláról,

minden esetben olyan kolléga felel értük, aki beszél magyarul. *„Mindenkivel az anyanyelvén”* szükséges kommunikálni, egyrészt a személyközi viszonyok is barátságosabbak, és szakmailag is fontos a pontos kommunikáció. KK is hasonló eljárásokról számol be: *„kétnyelvű kollégák szolgálnak ki a boltokban, a feliratok kétnyelvűek, és a közösségi média oldalunk is kétnyelvű. ... Egy olyan kicsi vállalkozás, mint mi, nagyjából ezeket az eszközöket alkalmazza”*. GE ezt azzal egészíti ki, hogy ez a két eszköz az, ami a többnyelvűség alapját képezi a kereskedelemben, és általában a vállalkozások esetében. *„Azonban ez nem minden esetben elég, de ez attól függ, hogy az adott cégnek mi a profilja”* és milyen mélységig óhatja a többnyelvűség implementálását, kiaknázását és népszerűsítését. FH a szolgáltatóiparban egyre inkább népszerű eljárásokat vázolja. *„Egy vendéglő esetében természetes, hogy a pincér a te nyelveden szól hozzád, ezt a kollégáim maguk között oldják meg. ... Az étlap kétnyelvű, a honlapunkon minden információ megtalálható románul és magyarul is, és a német mellett most már angol nyelven is működik a honlap”*. Jelentős mennyiségű termék Magyarországról kerül beszerzésre, igyekeznek a régió hagyományos magyar és sváb ételeit is ajánlani, ezzel is bővítve ajánlatukat. *„Szatmárba nem a fine dining kedvelői érkeznek általában, hanem a hagyományos turizmus és vendéglátás iránt érdeklődők. Az európai és a hazai (HELYI) konyhakultúra, egy helyen ... Vannak modernebb fogásaink is, de nem ez a jellemző”*. *„Tudomásom szerint a legtöbb első osztályú vendéglő a Régi központban, a Class, a NoPardon is többnyelvű, a pincérek, az étlap is követi ezt”*. Amikor rákérdezek a gyakorlati megvalósítás nehézségeire, leginkább a kommunikációt említi. *„Nálunk nem minden kolléga beszél magyarul. Ez egymás között nem baj, meg általában elintézik egymás között, de a csoportgyűléseket csak románul tudjuk megtartani, hogy mindenki mindent megértsen”*. *„Az egymás közötti emailezés mindenkiel a saját nyelvén zajlik, de a hivatalos köremaileket csak románul lehet kiküldeni”*.

HA és WL mindeketten olyan nagyvállalatoknál dolgoznak, amelyek német érdekeltségekkel rendelkeznek. Míg a Polipol telephely választásának esetében fontos szempont volt a nyelvi és kulturális hagyomány, a Draxlmaier, mivel a Bánságban rendelkezett már egy telephellyel, a sváb gyökerek csak másodlagos szempontnak bizonyultak a szabad munkaerőhöz viszonyítva. WL elmondása szerint míg a felsővezetők esetében elengedhetetlen a német nyelvtudás, addig az alacsonyabb beosztásokban jó néven veszik, de nem követelmény, hiszen minden anyagról készül román fordítás. *„Aki jó szakember, de nem tud németül, annak lehetőséget biztosítanak a nyelvtanulásra”*. A magyar nyelv vállalaton belüli jelenléte egyáltalán nem lényeges. Hasonló állapotokról számol be HA is. A Polipol esetében az állomány jelentős része magyar nemzetiségű, ám ez csupán a

egymással való kommunikációban valósul meg. *„Azok, akik napi szinten kapcsolatban állnak az anyacéggel, azoknak kell a német nyelvtudás, és erre az interjúk folyamán tudatosan figyelünk”* ám úgy érzi, ebből a szempontból a vezetőség és az állomány elkülönül. CsT előmenetele bizonyítja, hogy a többnyelvűség szakmai előnyökkel járhat, hiszen ő nyelvtudásának köszönhetően lett a károlyi székhelyű leányvállalat vezetője. *„Mivel mi Magyarországra szállítjuk az átvett termékeket, a logisztikával foglalkozó kollégák mindannyian beszélnek a magyar nyelvet”*. Hasonlóan nyilatkozott GE is, *„a határon túli beszerzéssel foglalkozó kolléganő magyar, a hazait egy román nemzetiségű kolléga intézi”*. BA csapatában a megrendelők esetében nem releváns a többnyelvűség, de elmondása szerint *„jó, ha a csapat tagjai egy nyelvet beszélnek”*, ezért amennyiben lehet, magyarul is beszélő alkalmazottai vannak. FH szintén figyel arra, hogy csapatában a megfelelő nyelveket beszélő kollégái legyenek.

1.2 Kétnyelvű munkavállaló a gazdaságban

Munkavállalók és többnyelvűség témakörben elsőként a munkavállalók toborzását és megtartását részleteztük. Minden interjúalany megemlíti azt a szomorú tény, hogy a legtöbb esetben nincs lehetőségük igényeik szerinti rekrutációt lefolytatni a jelentkezők hiányában. *„Legtöbb esetben sajnos nincs elég és eléggé lépezett jelentkező”*, jegyzi meg szomorúan KK. Esetükben a rekrutációs stratégia viszonylag egyszerű folyamat, mint a kisvállalkozások esetében. *„Amikor megürül egy hely, először általában kisebb körben adunk hírt róla ... szeretjük, ha a közösségben ismerik a jelöltet”*. Állítása szerint a felvétel híre hamar elterjed, főleg a kisebb közösségekben, ahol a jó munkahelyeket általában számontartja a köztudat. KK és férje mindig figyelnek arra, hogy a potenciális kolléga könnyen beilleszthető legyen a csapatba, és ehhez hozzátartozik a nemzetiség és a beszélt nyelvek is. *„Dolgoznak nálunk román nemzetiségű alkalmazottak, akik beszélnek magyarul. Nekünk így könnyebb a kommunikáció”* fejt ki, azonban szerinte ez csak a vidéki, kisebb vállalkozások esetében kivitelezhető, kisebb közösségekben. Városi szinten a betöltendő munkahelyeket nyilvánosan meghírdetik, nem tudni, ki jelentkezik annak betöltésére. Ebben az esetben már komplexebb rekrutációs tervre van szükség. Ezzel ért egyet AA is. Elmondása szerint van egy viszonylag stabil, állandó szakmai csapata, viszont a kiegészítő csapat esetében (recepció, takarító) viszonylag nagy a fluktuáció. *„Pontosan meghatározzuk a munkaköri leírást, a követelményeket, és bizonyos pozíciók esetében, az elvárt szakmai kompetenciákat és elvárt nyelvtudást is, noha ezt hivatalosan csak bizonyos pozíciók esetében tehetnénk”*. A munkaerő toborzást saját maguk végzik, elsősorban online felületeken, ám mivel az ő szakmai

közösségük viszonylag zárt, a nyitott pozíciók híre hamar elterjed. „Sajnos az utóbbi időben nem mindig tudtunk igényeink szerint válogatni, és bizony megesett, hogy nem a helyes döntést hoztuk. Voltak nemzetiségi és nyelvi problémáink, kollégák közötti konfliktusok, ami a csapat egészét befolyásolta”. Elmondása szerint a konfliktusok megoldását az elbocsájtások jelentették, azóta minden esetben figyelnek az adott munkaközösség dinamikájára és nyelvi sajátosságaira. *„A román csoportba román edzőt, a magyarba magyart osztunk be”*. Árnyaltabba kép a felelősegteljesebb, magasabb szakmai kompetenciákat igénylő pozíciók esetében. *„A szakács esetében nincs nyelvi kikötés, viszont a beszerzők esetében már igen”,* számol be FH saját rekrutációs szokásairól. *„Első lépésben meghatározzuk a pozíció feladatait és az ezzel járó szakmai követelményeket, természetesen ide tartozik a nyelvtudás is”*. A nyelvi kompetenciák szükségességét minden esetben a az elvégzendő feladatok határozzák meg. *„ Nagyon sok összetevőt és alapanyagot Magyarországi beszállítóktól vásárolunk, vagy mert nem jutunk helyben hozzá, vagy mert jobb a minősége”* fejt ki FH a beszerzéssel kapcsolatos folyamatot. Új szerződések kötése, az alapanyagok utánrendelése körültekintő feladat, és noha a határ menti térségben a nyelvi kompetenciák gyakran keverednek, FH mégis úgy ítéli meg, hogy annak, aki ezt a feladatot betölti, a magyar nyelvtudás elengedhetetlen. *„Ezt azonban konkrétan és félreérthetetlenül kell a hirdetésben megfogalmazni”*, hiszen számos esetben történtek nacionalista visszaélések⁹⁶. Elmondása szerint munkaügyi szempontból olyan jogkörnyezeti változásokra lenne szükség, amely lehetővé tenné a többnyelvű munkavállalók hivatalos jelenlétét üzleti környezeti szempontból is, nem csupán abban az esetben, amikor maga a pozíció feladatköre követeli azt meg. *„Két kollégánk foglalkozik a beszerzéssel, egyik kolléganőnk csak a magyarországi kapcsolatokkal, az ő esetében elengedhetetlen a magyar nyelvtudás. A másik kolléga a hazai beszerzéseket intézi, az ő esetében nincs ilyen megkötés”*, pontosít FH. Kérdésemre, hogy figyelembe veszik-e a jelentkezők nemzetiségét is, nemmel válaszol, de megjegyzi, hogy számukra fontos a jelölt nyitottsága, és ide tartozik a „kulturális és nyelvi nyitottság is”. *„Tudomásom szerint vannak olyan cégek Szatmáron, akik igenis előnyben részesítik a magyar jelentkezőket, mert munkabírásuk, szervezethezességük és hozzáállásuk általában pozitívan eltér a más nemzetiségiéktől”*. Hasonló véleménnyel van BA is, akinek tapasztalatai hasonló eredményeket mutatnak. *„Tetszik, nem tetszik, ez az realitás. Viszont az én jogom, mint tulajdonosnak, hogy megválasszam az alkalmazottaimat, és ide tartozik a jelentkező*

⁹⁶ Szatmárnémetiben egy központ ékszerbolt hirdetésben keresett bolt eladót. A bolt tulajdonosa, üzleti megfontolásból a magyar nyelv ismeretét is listázta az ideális jelölt portréjában. Az egyszerű álláshirdetésből jogvita lett, mert egyes potenciális jelöltek diszkrimintívnak ítélték a magyar nyelv ismeretét, mondván, egy bolti eladónak nem szükséges magyarul beszélnie.

nemzetisége is”. Arra kérdésre, hogy a magyar nemzetiségű tulajdonosok általában magyar munkavállalókat alkalmaznak, határozott igennel felel, hasonlóan DK is, aki szerint *„ez Szatmárban és általában a határ menti és magyar megyékben kivitelezhető, más megyékben nem hiszem, hogy lenne rá lehetőség*”. Véleménye szerint a munkaerőpiaci anomáliák miatt annyira kevés a jelentkező, és olyan nehezen sikerül megfelelő jelentkezőket találni, hogy egy vállalkozó nem igazán engedheti meg magának többek mellett a nemzetiségi szelekciót csupán ott, ahol a demográfiai arányok ezt lehetővé teszik. *„ A többnyelvű munkavállaló tulajdonképpen annyi embert jelent, ahány nyelvet beszél”*, vallja GI, aki szerint egy románul és magyarul is beszélő kolléga értékesebb egynyelvű társainál, hiszen ugyanazt a feladatot mindkét nyelven el tudja végezni. *„Számomra jelentős idő, energia és anyagi megtakarítás egy többnyelvű munkatárs*”. Elmondása szerint így nem akadály a magyar klienskör teljeskörű kiszolgálása sem, és ugyan a hivatalos jogi ügymenet kizárólag román nyelven végezhető, a kapcsolattartás, információközlés és jogi tanácsadás több nyelven való történése anyagi és erkölcsi haszonnal jár a vállalkozásnak. Hasonló véleményen van FH is, aki szerint kimutatható anyagi megtakarítást jelent egy többnyelvű munkavállaló. Az anyagi megtakarítás nem csak az általános bérösszegben jelentkezik, de belső adminisztratív szinten is kimutatható, leginkább az ügyintézési és ügyfélkapcsolati folyamatokban jelentkezik. AA ez utóbbit nevezi meg a legjelentősebb haszonnal járó területnek, hiszen esetükben számos ügyfelük választása elsősorban azért rájuk esik, mert beszélnek az ügyfél nyelvét. *„Ez a legnagyobb erkölcsi haszon, ebből ered az anyagi haszon is. Több ügyfél, több bevétel”* foglalja össze AA. GE a többnyelvűség kereskedelemben való jelentőségét hangsúlyozza, elmondása szerint *„a turizmus és vendéglátás mellett a kereskedelem az a terület, ahol a kétnyelvűség a leghasznosabban és leglátványosabban megjeleníthető”*. GE szerint a vásárlók nem csak az egyszerű kétnyelvű feliratokat és információkat értékelik, hanem azt a minőségi és változatos termékkínálatot, amivel várják őket. *„Érzik, hogy ők a fontosak, és figyelünk rájuk, ezért gyakrabban jönnek”*.

Az interjúalanyok döntő többsége anyagi szempontból nem értékeli a többnyelvű munkavállalókat, fizetésük nem tér el más, egynyelvű kollégáiktól. FH szerint ez a fajta anyagi juttatás nincs benne a szatmári köztudatban, és a jelenlegi kényes munkaerőpiaci viszonyok között nem is lenne kivitelezhető. *„Egy egynyelvű alkalmazott úgy értelmezné, hogy az ő munkája nem ér annyit mint azé, aki a románt és a magyart is beszél, holott ez utóbbi megérdemelné, mert valóban több területen tudja végezni az adott munkát*”. HA és WL viszont arról számolnak be, hogy azok a pozíciók, ahol a német nyelvtudás előfeltétele az

alkalmazásnak, a nyelvi pótlékokat beépítik a bérbe, tehát azok fizetése, akik ilyen pozíciókat töltenek be, magasabb.

1.3 Közigazgatás és üzleti környezet

Közigazgatás és üzleti környezet témakörben arra kerestük a választ, hogy milyen hozzáállás tapasztalható az önkormányzatok és más közigazgatási egységek részéről a többnyelvűség támogatását illetően, valamint mi jellemzi a közigazgatás, adminisztráció és üzleti szféra ilyen irányú együttműködését. Az interjúalanyok kivétel nélkül mindannyian megemlítették azokat a pozitív változásokat, amelyek a megyei önkormányzatok részéről az elmúlt években bevezetésre és folyamatosan bővülő alkalmazásra kerültek, ugyanakkor számos területen jelentettek alacsony hiányosságokat. GI szerint *„általánosságban nem a megye lakosságán múlik, hogy a magyar nyelv egyáltalán bekerüljön a hivatalos köztudatba, mint alkalmazható nyelv”*, a megyei demográfiai adatokat tekintve, az Avas tájegység kivételével a lakosság nemzetiségi számaránya lehetővé tenné a magyar nyelv gyakorlati hivatali alkalmazását. *„Minden irodában dolgozik legalább egy magyar, hozzá lehetne fordulni. ... Amúgy is magyarul adnak információt szóban, magyarul ügyintéznek, ha kell. Nem értem, miért nem lehet azt hivatalossá tenni, amit amúgy is már csinálunk, akarat és szervezés kérdése”*. Véleménye szerint ugyanakkor el kell különítenünk bizonyos intézményi kategóriákat, amelyek eltérően viszonyulnak a kisebbségi csoportok nyelvhasználatát illetően. DK üdvözli azokat a pozitív változásokat, amelyek az utóbbi években és politikai ciklusokban látványosan beemelték a magyar és német kisebbségi nyelveket Szatmárnémeti köztudatába. *„A polgármester kommunikációs csoportjától indult az egyéni folyamat, amikor is elkezdtek legalább két nyelven (románul és magyarul szerk. megj.) írogatni a közösségi médiában. Ezután következett a tömegközlekedés, a parkolóórák háromnyelvű feliratozása, és jó hogy a német került előtérbe és nem az angol”*. BA szerint Szatmárnémeti az utóbbi tíz évben jelentős változáson ment keresztül úgy mentalitás mint infrastruktúra kérdésében. *„sok régi épületet, intézményt felújítottak és ezek mind új, legalább kétnyelvű ha nem három nyelvű feliratokat kaptak”*. AA arra hívta fel a figyelmet, hogy amíg a helyi önkormányzatok igazodni látszanak ahhoz a nyilvánvaló trendhez, hogy a magyar nyelv használata a lakosság természetes igénye, addig ez az országos irányítású, Bukarest központú intézmények esetében semmilyen módon nem kap és nem kaphat teret. Véleménye szerint ez erősíti a nacionalista világnézetét azoknak a lakosoknak, akik vagy az Avasból költöztek be a városokba (az Avas román nemzetiségűek lakta vidék, a magyar lakosok számaránya alig kimutatható, jellemzően politikai és gazdasági indíttatásból ellenségesek a magyar ajkú lakossággal szemben. szerk.

megj.). „A legtöbb román semmilyen módon nem ellenséges a magyarokkal, legtöbbjük töri a magyart, ha nem is beszéli jól, Magyarországon vásárol és Hajdún⁹⁷ fürdik.... néha, inkább divatból meg a haverok előtt szidja a magyarokat, de amúgy semmi bajuk, sőt”. GE az utóbbi évek hivatalos határmenti együttműködéseit emeli ki, amelyek jelentős és látványos fejlődést eredményeztek a megye egész területén. „Nagyon sok cég keresett együttműködési partnereket a megyében, vagy nyitott telephelyet, vagy csak itt adja el az áruját, nem is beszélve a jelentős építkezésekről, amit a Strabag vagy az Iw (Iw Építő Kft szerk. megj.) csinál ... nálunk is egyre több beszállító jelentkezik”.

FH férje révén a Német Demokrata Fórum Szatmár megyei fiókszervezeténél önkéntes, gyakran támogatja a Sváb Ház rendezvényeit. Elmondása szerint első vállalkozásuk kezdeti szakaszában sok segítséget kaptak az egyesülettől, legfőképp a németországi üzleti kapcsolatok esetében. Szatmári viszonylatban jelentős azok aránya, akik még a forradalom előtt, de legfőképp az azt követő néhány évben vándoroltak ki és telepedtek meg Németországban, elsősorban bajor vidéken. „ Ott voltak régi elszármazott családtagok, ismerősök, akik sváb vonalon sokat segítettek nem csak a kivándorlóknak hanem azoknak is akik itthon maradtak”. Nem is szükséges rákérdezni, sorolja magától is a német kapcsolati és anyagi tőkével létrejött és működő vállalkozásokat: „a Hutton téstagyár, a Weinberger húsáru, a Fastus pékség, a Fluid Grup Hagen kis- és középvállalkozások”. A Német Demokrata Fórum képviselője második politikai ciklusát tölti a megye vezető testületében⁹⁸, így az önkormányzatokban hatékonyabban tudja képviselni a svábság érdekeit. Nagykároly polgármestere, Kovács Jenő több ízben is nyilvánosan adott hangot annak a meglátásának, miszerint az önkormányzat feladata a kisebbségi oktatás felkarolása, hiszen ez a térség gazdasági érdeke is⁹⁹. „Ha még több fiatal beszélne németül, akkor nem hagynák el olyan sokan szülőhelyüket, mint jelenleg, hisz a németországi cégek előszeretettel telepednek oda, ahol a nyelvet is beszélik” . Úgy véli, a német nyelvtudás még több német befektetőt hozhat a vidékre, mert ez garantálja, hogy az itteni alkalmazottak a németországi anyauzamban könnyedén fejleszthetik szakképzettségüket, mint ahogy ez a Polipol KFT, a Zollner KFT esetében történik. Az önkormányzat, a szülőkkel összefogva önálló német osztályok indítását kezdeményezte Nagykárolyban, egy későbbi önálló német nyelvű Líceum reményében. „Tudjuk, hogy a Johann Ettinger (német nyelvű gimnázium szerk. megj.) jól működik

⁹⁷ Hajdúszoboszló, népszerű fürdőváros Hajdú-Bihar megyében, Nagykárolytól nyolcvan kilométerre.

⁹⁸ Az RMDSZ és a Német Demokrata Fórum Szatmár megyei fiókja választási együttműködés keretében egy befutó helyet biztosít ez utóbbi képviselőjének a városi és megyei tanácsban. Az együttműködés második alkalommal valósult meg 2020-ban.

⁹⁹ <https://maszol.ro/belfold/49707-nemet-kozepiskolat-inditananak-a-svabok-nagykarolyban>

Szatmáron, de messze is van és már nem elég”. A német oktatás kiterjesztésének fontosságát hangsúlyozta Leinter János, a Német Demokrata Fórum Szatmár megyei elnöke „*a Szatmárnémetiben másfél évtizede létesített német középiskola messze nem elégíti ki az igényeket, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy a sváb lakosság zöme Nagykárolyban és környékén él, ahonnan mégsem ingázhat több száz fiatal a megyeszékhelyre*”¹⁰⁰. Dr. Schupler Tibor kanonok, plébános a Német Demokrata Fórum Szatmár megyei fiókjának alapító tagja. Elmondása szerint az, hogy a Fórum ma hatékonyan tudja képviselni a megmaradt svábság érdekeit, az annak köszönhető, hogy helyi szinten folyamatosan jelen voltak és vannak a köztudatban. Már az első demokratikus választásokon is önálló pártként indultak, polgármesteri és tanácsosi mandátumokat szerezve a svábok lakta vidékeken. „*Hamar elkezdődött a gazdasági fejlődés is. Alapítványt hozunk létre, elsősorban a kisiparosokat és a mezőgazdaságban tevékenykedőket támogattuk a Németországból érkező jelentős összegekből*” emlékezik. Véleménye szerint a sváb közösség megmaradása három pilléren áll, egyház, iskola és politikai érdekképviselő, amely elsősorban és mindenképp az oktatás és gazdaság területén kell helyt álljon. Huszonhat évig állta a német egyházközösség élén, szerinte az egyházi közösségek a megye minden területén képesek összefogni a svábságot¹⁰¹. KK ugyanakkor azokat a hiányosságokat is megemlíti, amelyek az önkormányzatokat és a helyi közösségeket terhelik. Elsőként említi a közigazgatási törvény adta nyelvhasználati jogokat, amelyekkel a helyi közösségek nem minden esetben tudnak élni, mert a képviselők és a polgármester nem érvényesítik a kisebbségi közösség jogait. „*Ugyan a polgármesteri hivatalokba be lehet már adni kérvényeket magyar nyelven is, a választ románul kapom meg. A magyar félnek ezt magyarra le kell fordítani, ez mind idő és pénz. Képzeld el, ha jönne a válasz magyarul, már küldhetém is tovább*”. Hasonló bürokratikus akadályokról panaszkodik FH is, aki a dupla fordítások feleslegességét és a számtalan, szintén felesleges dokumentum folyamatos mellékelését nehezményezi. „*megjön a kísérő dokumentum, fordítod románra, a választ visszafordítod magyarra*”. A többnyelvűség kérdéskörével és annak gazdasági vonatkozásaival kapcsolatban nincs kihez hivatalos információkért fordulni, de „*jön egy túlbuzgó hivatalnok az Anaf-tól, ha akarja, beleköt a kétnyelvű étlapodban vagy akármibe, aztán te járhatsz az igazdat bizonygatni...kellene már egy világos szabályozás önkormányzati vagy megyei szinten, hogy tudjuk magunkat mihez tartani, főleg itt, a határ mentén*”. Véleménye szerint az önkormányzat kétnyelvű kommunikációja gyökeresen

¹⁰⁰ <https://maszol.ro/belfold/49707-nemet-kozepiskolat-inditananak-a-svabok-nagykarolyban>

¹⁰¹ A szatmári svábok legnagyobb része római katolikus, az egyház a hívek számának megfelelően biztosít lehetőséget a német nyelvű egyházi szertartásokra.

megváltoztatta a lakosság zömének a többnyelvűséghez való hozzáállását, de számos esetben felbukkannak az egyénieskedők, akik vélt vagy valós indokokkal, elsősorban önös érdekből kötözködnek. „*Csengerben minden ki van írva románul is, mégsem zavar senkit, sőt*” jegyzi meg keserűen. Az interjúalanyok egyöntetűen arra hívták fel a figyelmet, hogy általában véve nincs gond a többnyelvűség elfogadásával és alkalmazásával megyei szinten, leginkább az egyéni esetek azok, amik a negatív eseményekre ráirányítják a figyelmet. „*Esketés mindkét nyelven van, a temetéseken is elhangzik egy-két magyar szó de ez a paptól függ, Gábor és Patak (Kereskényi Gábor Szatmárnémeti polgármestere és Pataki Csaba megyei tanácselnök szerk. megj.) nyilvánosan két nyelven szólal meg általában, és mindenki ott vásárol, ahol akar*” jegyzi meg DK. „*De néha fáj a magyar siker, nagy az irigység Tarrék felé is*”.¹⁰²

CsT elmondása szerint a teljes megye érdeke, hogy az önkormányzatok ne politikai alapon, hanem a lakosság valós igényeit figyelembe véve alakítsák a többnyelvűség kérdésköréhez való álláspontjukat. „*Eddig nem igazán vettem figyelembe, de az utóbbi időben rájöttem, hogy sokat könnyítene a munkánkon és általában a lakosság életén*” vallja. Elsősorban a gazdasági területen való alkalmazását kellene a köztudatba emelni és az önkormányzatok sokat tehetnek ennek megvalósításáért akár rövid távon is. „*Gondolj csak a covidos határátlépési cirkuszra*”. Érdeklődésünkre Csepregi Béla, a Határátkelős tudakozó Facebook-csoport kezdeményezője elmondja, hogy mivel nagyon sok szatmári lakos rendelkezik ingatlannal a határ túloldalán, és fordítva, valamint sokan napi szinten ingáznak a határmenti települések között, hivatalos kezdeményezés hiányában saját tapasztalataira alapozva szükségét érezte egy közös érdekképviseleti csoport alakításának. „*A Facebookon tűnt a legegyszerűbbnek, hiszen gyors, aktuális információkra van szükség*”. A csoport a határátkeléssel kapcsolatos információk megosztását célozza a megye magyar oldalt érintő átlépőin. A tavalyi év járványügyi korlátozásai hívták életre a csoporton belül a Pete-Csengersima határátkelőt napi szinten használók csoportját is. Csepregi úr keserűen jegyzi meg, ismét a hatóságok munkáját végzik. „*Egyre nehezebben viseljük a határom ránk kényszerített várakozást, ami sok esetben kis jóindulattal és szervezéssel kár elkerülhető is lenne*”. Adminisztrátor társával, Kerezsi Máriával együtt felmérést végeznek elsősorban Szatmárnémeti és környéke lakosságának körében, „*mennyire lennének érdekeltek abban, hogy a hatóságok megkönnyítsék a rendszeresen utazók helyzetét. Gondolok itt azokra, akik napi rendszerességgel lépik át a határt munkába járás vagy iskolába járás céljából,*

¹⁰² A Tarr Beton csoport a megye legjelentősebb építőipari vállalkozása, a megye és a szomszédos megyék legnagyobb beton és kavics termelője és forgalmazója. Tulajdonosa a sárközüjlaki Tarr Csongor. A cégcsoport számos felújítási tendert nyert a megye területén, ami sérti egyes politikai csoportok gazdasági érdekeit.

gondolunk itt azokra, akik ingatlannal, földterülettel rendelkeznek a határ másik oldalán mint ahol laknak, és így ha nem is napi de heti egy vagy több alkalommal átlépik a határt”. A kezdeményezés célja elsősorban a határátlépés fizikai és adminisztratív megkönnyítése, és az ingázás valamint munkavégzés tényét igazoló dokumentumok kölcsönös, fordítás nélküli elfogadása, valamint új, csak az ingázók és gazdasági szereplőket kiszolgáló határátlépők 30km-es körzetű megnyitása lenne.

2. A kérdőíves kutatás eredményei

Életkor:	18-25 év	21
	26-35 év	63
	36-49 év	68
	50-65 év	38
	65 év fölött	10
Nemzetiség:	Magyar	167
	Román	21
	sváb (magyar)	12
Végzettség:	alapfok	18
	középfok	74
	felsőfok	108
Születési hely:	A történelmi Partium (Szatmár, Szilágy, Máramaros, Bihar, Arad megye)	176
	Erdély	18
	Románia egyéb területei vagy külföld	6

22. ábra: A kérdőíves kutatás adatközlőinek statisztikai adatai

2.1 Nyelvhasználat, nyelvi attitűdök:

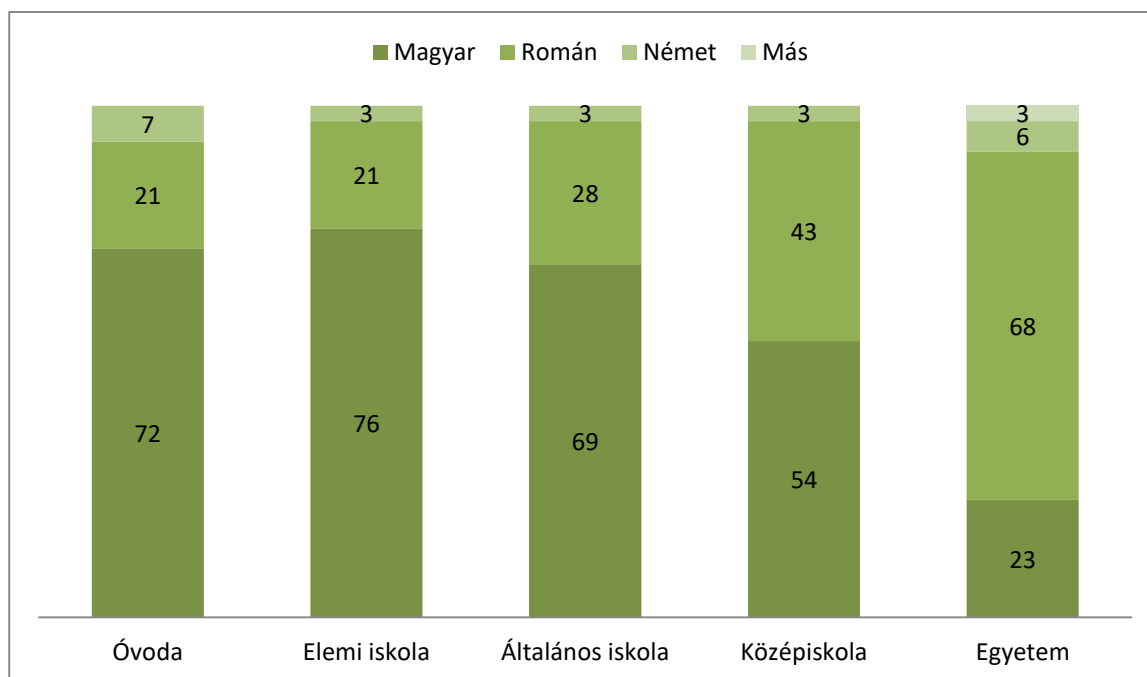
A nyelvhasználatra irányuló kérdések segítségével arra kerestük a választ, hogy a megkérdezettek milyen nyelvi környezetben mozognak, tanulmányaikat milyen nyelven végezték/végzik, a különböző élethelyzetekben milyen nyelvet alkalmaznak, és melyek a meghatározó viselkedésmódok a magyar és román nyelvet tekintve.

2.1.1 Oktatási intézmény nyelve:

Az oktatás nyelvében megismerése fontos támpont a kutatásban résztvevő alanyok nyelvhasználati szokásait illetően, ezért rákérdeztünk, hogy milyen nyelven végezték az óvodát, elemi-, általános- és középiskolai tanulmányaikat, valamint egyetemi tanulmányaikat, ha voltak. Itt szükséges megjegyeznünk, hogy történelmi hagyományokból és demográfiai

jellemzőkből kifolyólag, Erdély legtöbb településével ellentétben (kivételt képez a Barcaság és a Bánság) Szatmárnémetiben a kommunista diktatúra idején is zajlott német anyanyelvi szintű gimnáziumi oktatás. Ezt a hagyományt folytatja jelenleg a Johann Ettinger Német Elméleti Líceum.

23. ábra: *Milyen nyelven végezte tanulmányait?(%)*

A második ábra alapján elmondható, hogy a válaszadók többsége magyar nyelven végezte tanulmányait: az elemi iskolát tekintve tapasztalunk egy enyhe növekedést a magyar nyelv irányába, ami azonban a tanulmányok előrehaladtával folyamatosan csökkenő tendenciát mutat. Ezzel párhuzamosan, szintén az elemi iskolai tanulmányokat figyelembe véve, a román nyelvi tanulmányokat preferálók száma egyre növekszik. A más nyelven végzett tanulmányok tekintetében szintén az elemi iskolai tanulmányok jelentik a fordulópontot, a továbbiakban konstans folyamatnak lehetünk tanúi.

Összességében elmondható, hogy a kutatásokban résztvevő alanyok jelentős része magyarul végezte az óvodát (72%), elemi iskolai (76%), általános iskolai (69) középiskolai (54%) tanulmányait. Az egyetemi tanulmányok esetében csökken a magyar nyelven való továbbtanulás számaránya, és a román nyelv mellett megjelennek az idegen nyelven végzett tanulmányok (német, angol). Az életkori háttérváltozókat figyelembe véve a következő megállapításokat tehetjük: a 18-25 és 26-34 éves korosztályok jelentősen nagyobb arányban jártak magyar óvodába (73% és 64%), míg a 35-49 éves korosztály 32%-a magyarul, 65%-

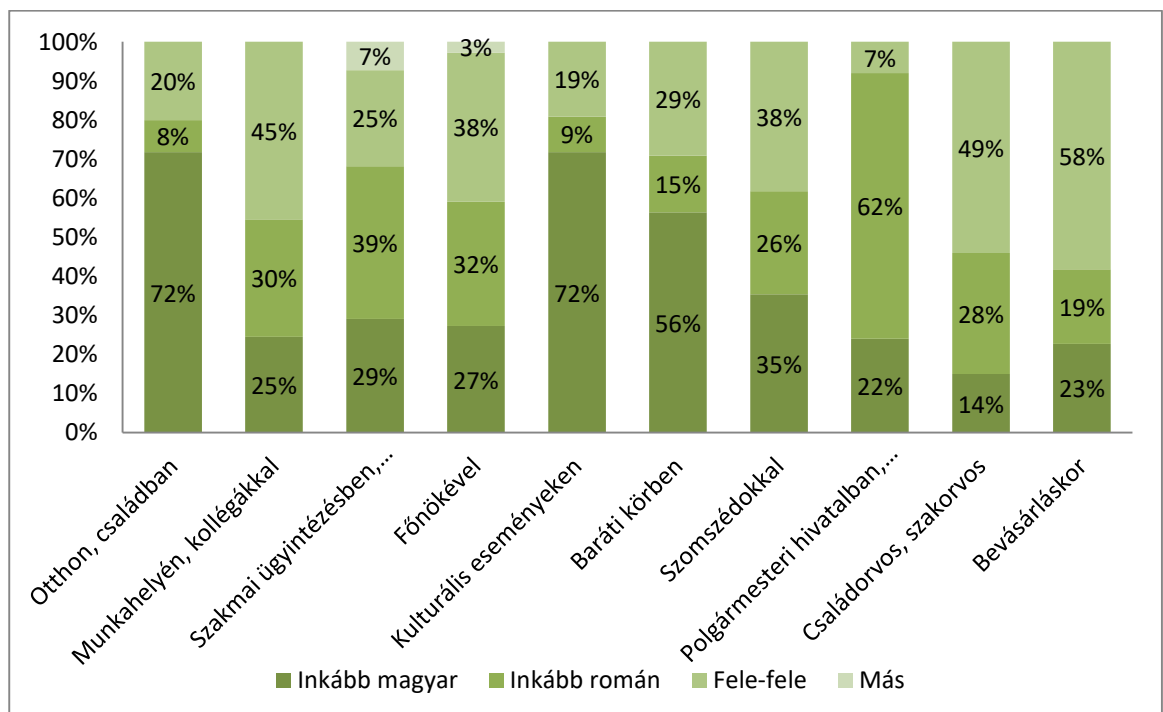
ban románul végezte az óvodát. Ez a tendencia annak tulajdonítható, hogy az 1989-es rendszerváltás előtt korlátozott számban működtek magyar nyelvű óvodai csoportok. Az elemi iskolai tanulmányokat a 18-25 éves korcsoport 73%-a, a 26-34 évesek 67%-a, a 35-49 éves korcsoport 48%-a végezte magyarul.

A Bálványosi Intézet számára végzett kutatás ide vonatkozó adatai százalékos eltéréssel alátámasztják a kapott eredményeket. Ebben az esetben a szatmárnémeti kutatásban résztvevők többsége magyarul végezte az óvodát (70%), az elemi (79%), az általános (76%) és középiskolát (56%). Az egyetemi tanulmányaikat többen végezték román nyelven, mint magyarul (románul 19%, magyarul 16%). Itt kell megjegyeznünk, hogy a magyar határ közelsége vonzó tanulmányi lehetőségeket kínál az itt élő diákoknak. Sokan választanak magyarországi vagy németországi egyetemeket, és a tapasztalat az, hogy ezen diákok elenyésző hányada tér csak haza.

2.1.2 Nyelvhasználat különböző helyzetekben:

A nyelvhasználat kapcsán arra kerestük a választ, hogy eltérő szituációkban illetve szűkebb és tágabb környezetükben adatközlőink milyen nyelvet alkalmaznak.

24. ábra: Milyen nyelven beszél, vagy milyen nyelvet használ a következő helyzetekben?

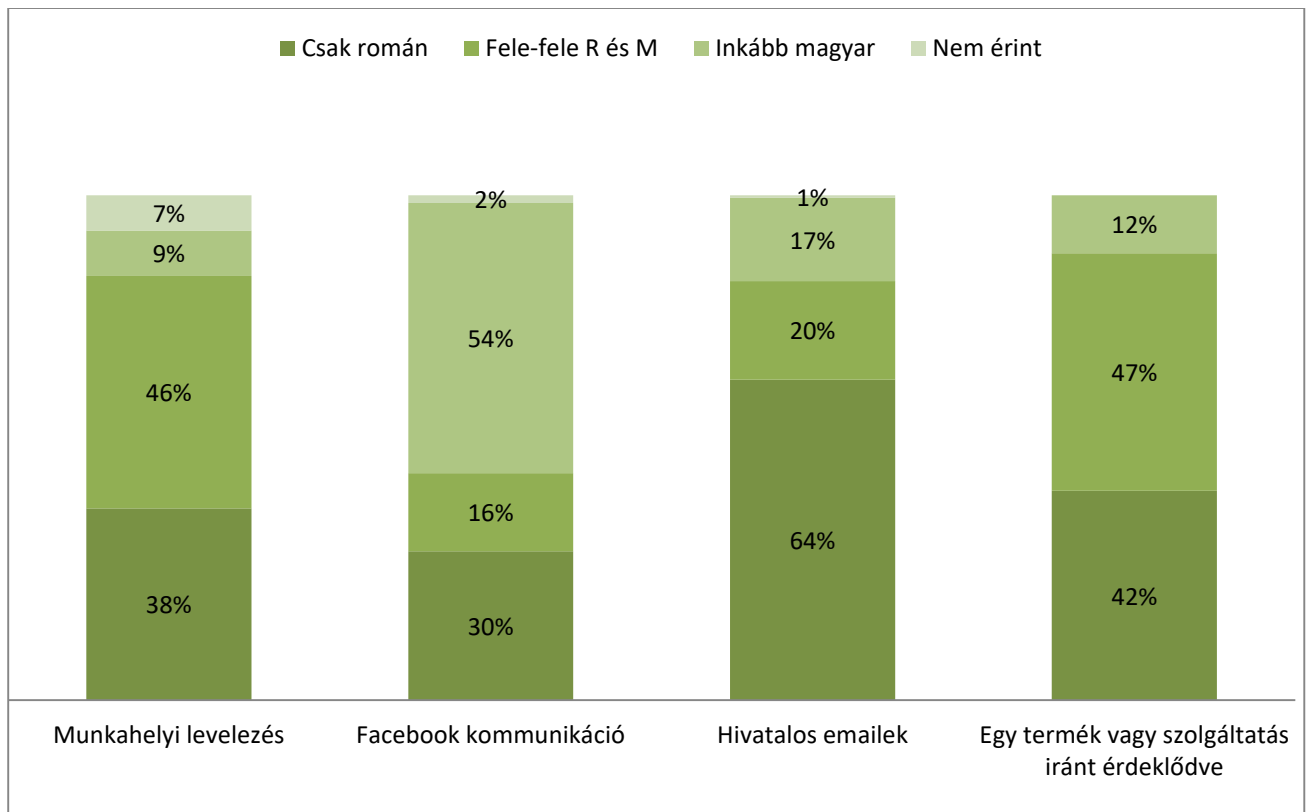

Amint azt látjuk, a szatmárnémeti lakosok bátran használják a magyar nyelvet nem csupán családi (a megkérdezettek 72%-a) vagy baráti körben (a megkérdezettek 56%-a), de munkakörnyezetben is. Munkahelyén 25% inkább a magyar nyelvet használja (25%) vagy legalábbis felerészben a magyart (45%), munkahelyi szakmai ügyintézésben ez az arány 29%-ra nő, míg a megkérdezettek 25%-a vallja azt, hogy munkahelyén szakmai ügyintézés folyamán egyenlő arányban alkalmazza magyar és román nyelvtudását. A megkérdezettek 56%-a baráti körben inkább magyarul beszél, 29%-uk vallotta azt, hogy egyenlő arányban alkalmazza mindkét vizsgált nyelvet, ami arra utal, hogy a baráti kör ebben az esetben vegyes nemzetiségi összetételű. A magyar nyelv használata leginkább a közigazgatási intézmények esetében szorul vissza, hiszen a válaszadók 62%-a leginkább a román nyelvhasználatot preferálja ebben az esetben. Egészségügyi ellátások esetében nagyjából a válaszadók fele egyenlő arányban használja magyar és román nyelvtudását, az inkább magyar nyelvet alkalmazók aránya ebben az esetben is alacsonyabb (14%). Bevásárláskor már bátrabban beszélnek magyarul (23%), míg mindkét nyelvet a válaszadók 58%-a preferálja.

A Bálványosi Intézet kutatási eredményei Szatmárnémeti esetében a következő eredményeket mutatják: a válaszadók 32%-a magyarul kommunikál a főnökkel, a családorvos esetében 40%, a kollégákkal 32%, a szomszédokkal 40%, szakorvossal a megkérdezettek 26%-a, bevásárláskor 25% biztosan használja a magyar nyelvet. Ez az arány kulturális eseményeken esetében 57%. Az összesített adatok alapján leginkább jellemző a magyar nyelv használata a családban, legkevésbé pedig a szakorvosnál, szakmai levelezés vagy bevásárlás során.

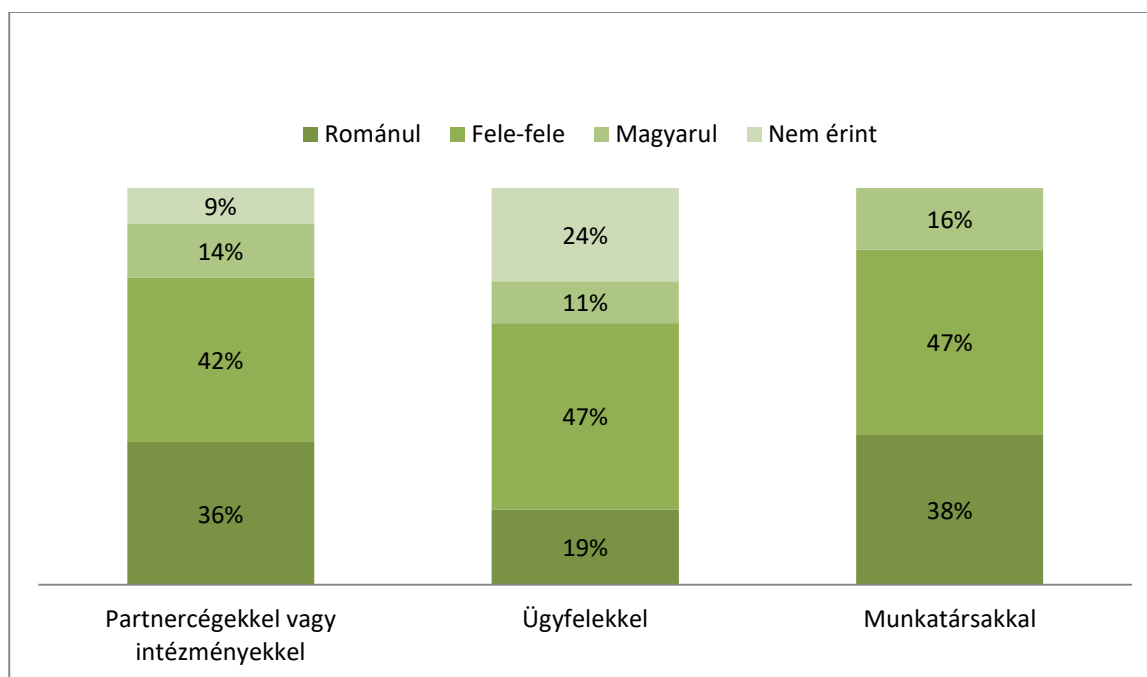
Kutatásunkban kíváncsiak voltunk arra is, hogy eltérő formális helyzetekben milyen nyelvet alkalmaznak válaszadóink írásbeli kommunikáció esetén (24. és 25. ábra)

25. ábra: Milyen nyelvet használ írásban a következő helyzetekben?(%)

Adatelemzésünk alapján elmondhatjuk, hogy az adatközlők viszonylag magas arányban alkalmazzák a román nyelvet elsősorban hivatalos ügyintézésben vagy intézményekkel való kommunikációban (64%), ami valószínűleg annak eredménye, hogy a közigazgatási intézményekben még mindig kevés lehetőségük van a magyar nyelvet használni. Ugyanakkor azt látjuk, hogy kevésbé kötött helyzetekben, mint például a közösségi média vagy kereskedelmi közegben sokkal bátrabban és markánsabban van jelen a magyar nyelvhasználat, hiszen a válaszadók jelentős része (54%) leginkább magyarul kommunikál a közösségi médiában, illetve egyenlő arányban használja mindkét nyelvet akkor, amikor egy termék vagy szolgáltatás után érdeklődik. Ugyanerre a kérdésre munkahelyi vonatkozásban a következő nyelvhasználati szokásokkal szembesültünk:

26. ábra: Milyen nyelvet használ írásban a következő helyzetekben?(%)

A csak magyar vagy inkább magyar nyelvet használók számaránya viszonylag alacsony, ami arra tényre vezethető vissza, hogy Szatmár megyére általában a vegyes nemzetiségű munkaközösségek jellemzők. A válaszadók 36%-a a partnercégekkel és különböző intézményekkel románul kommunikál, ugyanakkor viszonylag magas azok aránya, akik írásbeli kommunikációban mindkét nyelvet egyenlő arányban alkalmazzák. Az ügyfélkörrel való többnyelvű kommunikáció arra enged következtetni, hogy az üzleti környezetben az ügyfélkör többnyelvű, a hivatalos törvényi szabályozások hiányában a kommunikáció is több nyelven zajlik (47%). Hasonló eredményeket kaptunk a munkatársakkal való kommunikáció vonatkozásában, miszerint a válaszadók 38%-a leginkább románul kommunikál, 47%-uk mindkét nyelvet alkalmazza. Ez esetben a csak magyarul vagy leginkább magyarul kommunikáló válaszadók számaránya viszonylag alacsony, csupán 16%. A két ábrát összehasonlítva elmondható, hogy míg az intézményi, ún. hivatalos írásbeli kommunikáció elsősorban és jelentős mértékben román nyelven zajlik, egy kevésbé szabályozott közegben a nyelvek használata sokkal bátrabb, ebben az esetben többnyelvűség szembetűnőbben van jelen.

2.1.3 A magyar és román nyelvvel szembeni attitűdök

Egy kérdéssorozat formájában szándékoztunk felmérni, hogyan vélekednek a válaszadók a különböző magyar és román nyelvvel kapcsolatos kijelentésekről. Kilenc állítást kellett az adatközlőknek értékelniük egy 1-től 5-ig terjedő skálán:

- Fontos, hogy beszéljem az anyanyelvem.
- A gyermekeimnek meg kell tanulniuk magyarul.
- Függetlenül a beszélgetés tárgyától udvariasság, ha két magyar magyarul beszélget, amikor románok is jelen vannak.
- Ha valaki nem beszél jól és helyesen magyarul, inkább ne használja a nyelvet.
- Aki magyarnak tartja magát, annak jól kell ismernie az anyanyelvét.
- Minden román állampolgárnak ismernie kell a román nyelvet anyanyelvétől függetlenül.
- Az a romániai magyar/német, aki nem beszél jól románul, hátrányba kerül a romániai munkaerőpiacon.
- Ha valamivel kisebb fizetésért is, de szívesebben dolgoznék olyan munkahelyen, ahol a munkatársak többsége magyarul beszél.
- A románok ellenségesek azokkal a magyarokkal szemben, akik nem beszélnek jól románul.

A válaszok könnyebben való értelmezése érdekében külön diagram segítségével elemeztük a magyar illetve a román nyelv használatára vonatkozó attitűdöket.

27. ábra *Mennyire ért egyet a következő kijelentésekkel? Magyar nyelvvel szembeni attitűdök (Skála 1-től 5-ig, %)*

- a. Fontos, hogy beszéljem az anyanyelvem.

- b. A gyermekeim meg kell tanuljanak magyarul.

- c. Aki magyarnak tartja magát, annak jól kell ismernie az anyanyelvét

- d. Ha valaki nem beszél jól és helyesen magyarul, inkább ne használja a nyelvet.

5. Teljes mértékben egyetértek 4. 3. 2. 1. Egyáltalán nem értek egyet.

A fenti diagramon látható, hogy a válaszadók többsége fontosnak tartja a magyar nyelv ismeretét és valószínűleg tovább is fogja örökíteni e kulturális örökséget gyermekeinek. Az első kijelentés esetében, amely az anyanyelv fontosságára vonatkozik, a válaszadók 97%-a elengedhetetlennek tartja anyanyevének használatát. Háttérváltozók tekintetében szólnunk kell a 21 román nemzetiségű válaszadóról, akik 19%-ban egyetértettek a kijelentés valóságtartalmával saját anyanyelvők vonatkozásában. A válaszadók 96%-a tartja fontosnak, hogy gyermekeinek továbbadja a magyar nyelv ismeretét, csupán 1,8% nem tartja fontosnak, hogy a következő generáció is beszélje a magyar nyelvet. A statisztikai sokaság 86%-a szerint aki magyarnak vallja magát, jól kell ismernie anyanyelvét. Ez utóbbi esetben a 8%-a lényegében nem ért egyet ezzel a kijelentéssel. A legutolsó kijelentés arra vonatkozott, hogy amennyiben valaki nem beszél helyesen és jól a magyar nyelvet, ne alkalmazza azt. A válaszadók 84%-a teljes mértékben elutasította ezt a kijelentést (1% semleges álláspontra helyezkedett), 15% teljes egyetértett a kijelentés tartalmával.

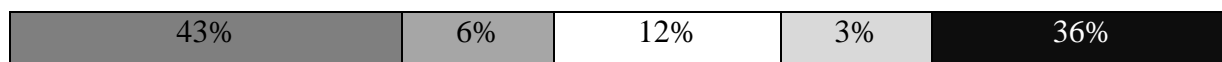
A Bálványosi Intézet adatainak megfelelően ebben az esetben is fontos a válaszadók számára a magyar nyelv ismerete és használata, illetve továbbörökítése gyermekeik számára. A megkérdezettek 98%-a elengedhetetlennek tartja a magyar nyelv használatát, 97% fontosnak tartja, hogy a következő generáció is használja az anyanyelvét. Ez utóbbi témakör esetében csupán 1% nem értett egyet a kijelentéssel. A szatmárnémeti magyarok 89%-a teljes mértékben egyetért azzal a kijelentéssel, hogyha valaki magyarnak vallja magát, kell tudnia használnia az anyanyelvét (a válaszadók csupán 4%-a egyáltalán nem ért egyet ezzel az állítással). Az utolsó kijelentés esetében (Ha valaki nem beszél jól és helyesen magyarul, inkább ne használja a nyelvet.) a megkérdezettek 80%-a nem ért egyet, 14 % pedig az állítás mellett érvelt.

28. ábra: Mennyire ért egyet a következő kijelentésekkel? Román nyelvi ideológiákra vonatkozó attitűdök (Skála 1-től 5-ig, %)

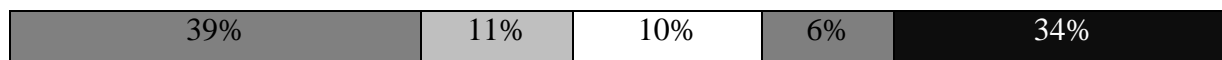
- a. Minden román állampolgárnak ismernie kell a román nyelvet anyanyelvétől függetlenül.

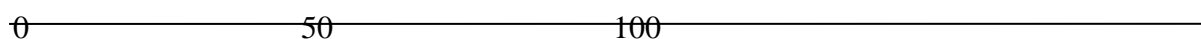
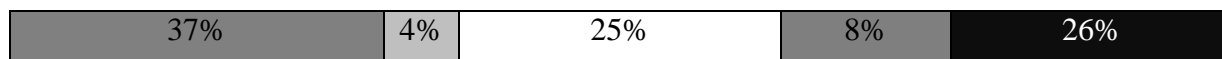
- b. Függetlenül a beszélgetés tárgyától udvariatlanság, ha két magyar magyarul beszélget, amikor románok is jelen vannak.

- c. Az a romániai magyar/német, aki nem beszél jól románul, hátrányba kerül a romániai munkaerőpiacon.

- d. A románok ellenségesek azokkal a magyarokkal szemben, akik nem beszélnek jól románul.

1. Egyáltalán nem érték egyet 2.3.4. 5. Teljes mértékben egyetértek

A román nyelvre vonatkozó ideológiák elemzésének esetében megállapítható, hogy az adatközlők véleménye sokkal megosztottabb, mint a magyar nyelvi ideológiák esetében. Az első kijelentés arra vonatkozott, hogy a román nyelvet minden állampolgárnak, beleértve a romániai magyarokat is ismernie kell nemzetiségétől függetlenül. Ebben az esetben a válaszadók 79%-a értett egyet a kérdéssel, míg 16% elutasítja a kijelentést. A válaszadók 39%-a vallja azt, hogy udvariatlanság magyarul beszélni abban az esetben, ha románok is jelen vannak, ezt 49% viszont elutasítja, és nem tartja illetlennek. A munkahelykeresésre vonatkozó kijelentés esetében a válaszadók 50%-a érvelt amellett, hogy a román nyelvismeret hiánya megnehezíti a munkaerőpiacon való elhelyezkedést, 40%-a viszont nem értett egyet ezzel a kijelentéssel, valamint a válaszadók 10%-a nem nyilvánított véleményt. Ez utóbbi válaszok viszonylag magas hányada arra enged következtetni, hogy határmenti megye lévén, Szatmárban jelentősen könnyebben lehet elhelyezkedni román nyelvtudás hiányában, mint esetleg Közép-Erdély jónéhány településén. A sorozat utolsó kijelentésének esetében 41% szerint a románok igenis ellenségesek azokkal, akik a román nyelvet nem beszélnek jól, ezzel a kijelentéssel 34% nem értett egyet és ebben az esetben viszonylag nagy, 25% azok aránya, akik ebben az esetben semleges lehetőséget választottak.

Háttérváltozók vizsgálatának bevonásával arra a kijelentésre, hogy ha valaki nem beszél helyesen magyarul, ne használja a magyar nyelvet, leginkább a középkorúak 36-49 és az 50-65 éves korosztályok értenek egyet (15%), leginkább a felsőfokú végzettséggel rendelkezők (37%). A válaszadók 79%-a gondolja úgy, hogy helyes az, ha minden állampolgár ismeri az ország nyelvét, nemzetiségétől függetlenül. Itt leginkább az 50-65 és a 65 év fölöttiek számaránya a döntő (68% és 70%).

A Bálványosi Intézet kutatási adatainak megfelelően, a megkérdezettek 52 %-a vallja azt, hogy a magyaroknak is kötelességük ismerni az ország nyelvét („*Minden román állampolgárnak, beleértve a romániai magyarokat is, kötelessége ismerni a román nyelvet*”). Háttérváltozókat tekintve elmondható, hogy a 35-54 évesek csoportja az, akik a legmagasabb arányban, 59%-ban, ért egyet ezen kijelentéssel, végzettség szempontjából pedig a középfokú, 57% és felsőfokú végzettségűek 55 %-ban. Azzal az állítással, miszerint a románok ellenségesek azokkal a magyarokkal, akik kevésbé beszélnek románul, a 18-34 illetve az 55+ évesek értenek egyet (24-25 %, 35-54 évesek 18 %). Az alacsony (24 %) és középfokú (25 %) végzettséggel rendelkezők hasonlóképpen vélekednek, szemben a felsőfokú végzettségűekkel, ahol ez az arány csupán 17 %. Kevésbé értenek egyet a kijelentéssel azok, akik anyanyelvi szinten beszélnek románul, 18 %, és magas az egyetértés azon megkérdezettek között, akik hibásan, vagy alig beszélnek az ország nyelvét (25-34 %). Azzal a kijelentéssel, hogy „*ha valaki nem beszél helyesen magyarul, inkább ne is használja a nyelvet*” inkább a 35-54 évesek és 55 év felettek (12 %) értenek egyet, valamint a felsőfokú végzettségűek 13 %-a.

2.1 Gazdasági etnocentrizmus

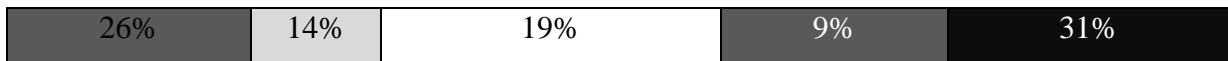
A gazdasági etnocentrizmus témaköre kiemelkedően fontos dolgozatunk szempontjából, hiszen ez tekinthető etnikum és gazdaság valós kapcsolódási pontjának. Kérdőívünk negyedik pontjában több kijelentés esetében arra kerestünk választ, hogy a Szatmár megyei lakosok mennyire értenek egyet néhány, nyelvi attitűdökre vonatkozó és etnikai viselkedésmintával kapcsolatos kijelentéssel. Jelen fejezetünkben folytatjuk ezt a vizsgáltot:

- Ha valamivel kisebb fizetésért is, de szívesebben dolgoznék olyan munkahelyen, ahol a munkatársak többsége magyarul beszél.
- Szívesebben járok olyan boltokba vásárolni, ahol beszélnek a magyar nyelvet.
- Előnyben részesítem azokat a vállalkozásokat, amelyek több nyelven hirdetik termékeiket/szolgáltatásaikat.

- Szeretném, ha több olyan vállalkozás lenne Szatmár megyében, ahol ugyanaz a szolgáltatás több nyelven is elérhető.

29. ábra: Mennyire ért egyet a következő kijelentésekkel?

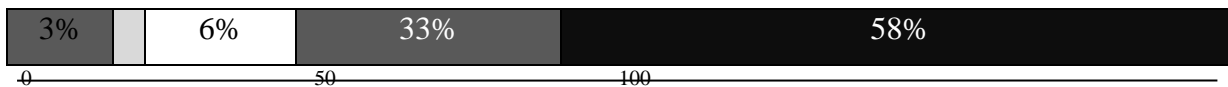
- a. Ha valamivel kisebb fizetésért is, de szívesebben dolgoznék olyan munkahelyen, ahol a munkatársak többsége magyarul beszél.

- b. Szívesebben járok olyan boltokba vásárolni, ahol beszélnek a magyar nyelvet.

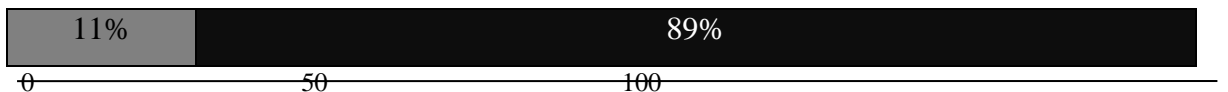

- c. Előnyben részesítem azokat a vállalkozásokat, amelyek több nyelven hirdetik termékeiket/szolgáltatásaikat.

Egyáltalán nem értek egyet 2.3.4. 5. Teljes mértékben egyetértek

- d. Szeretném, ha több olyan vállalkozás lenne Szatmár megyében, ahol ugyanaz a szolgáltatás több nyelven is elérhető.

1. Egyáltalán nem értek egyet 2. 3. A legnagyobb mértékben egyetértek

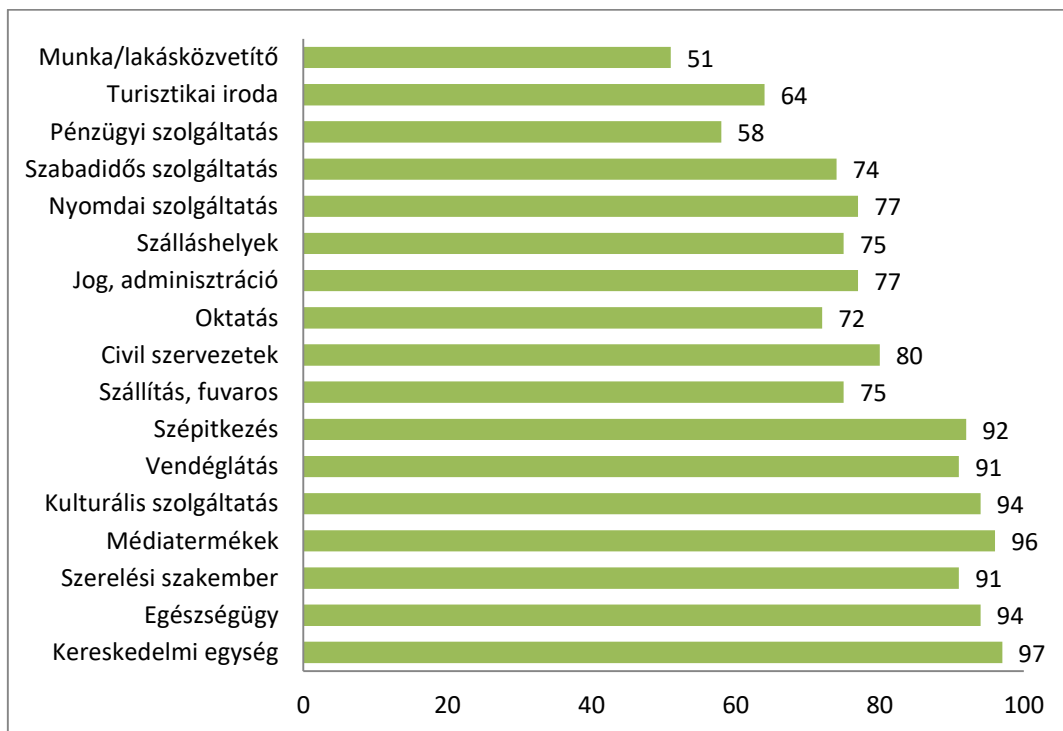
A megkérdezettek 40%-a preferálná a magyar munkakörnyezetet, még ha a javadalmazás kevesebb lenne is, viszont nagyjából ugyanennyien nem értenek egyet a fenti kijelentéssel és jelentős a számaránya azoknak, akik semleges álláspontra helyezkedtek. Az életkori háttérváltozókat figyelembe véve leginkább a fiatalabb korosztályok azok (18-25 és 26-35 év) akik elutasítják a kijelentés valóságtartalmát, 28%, az 50 év fölöttiek, 34% teljesen egyetért a fentebbi kijelentéssel. Ahogyan nő az életkor, ezzel egyenes arányban nő az kijelentéssel való egyetértési hajlandóság. A válaszadók 64%-a preferálja az olyan kereskedelmi és szolgáltatói egységeket, ahol beszélnek magyarul, és a válaszadók jelentős

hányada, 91%-a részesíti előnyben azokat a vállalkozásokat, amelyek több nyelven kínálják termékeiket vagy szolgáltatásaikat.

A Bálványosi Intézet Szatmárnémetire vonatkozó adatai néhány százaléknyi eltéréssel megerősíti kutatásunk eredményeit. 34% kevesebb jövedelemmel is beéri, amennyiben többségében magyar nyelvű környezetben dolgozhat, 41% viszont elutasítja ezt a lehetőséget.

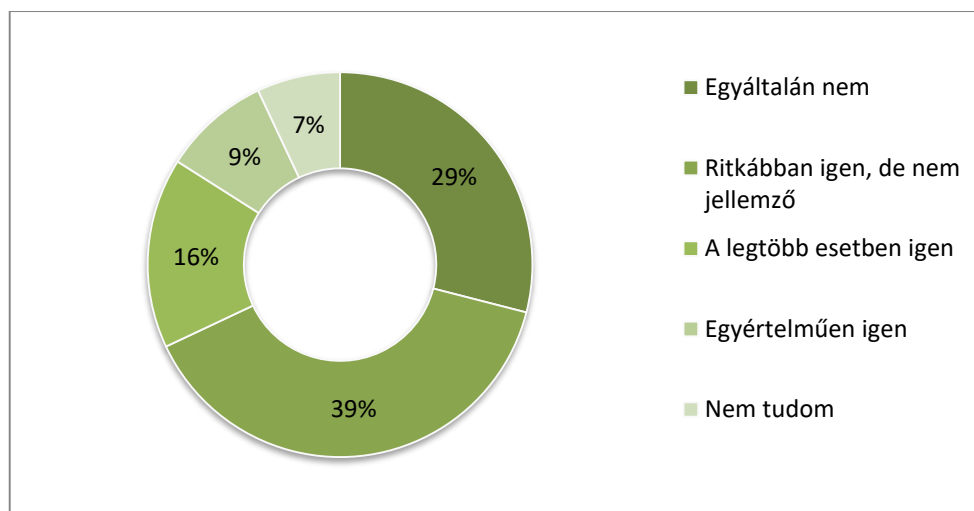
A második témakörben a elsősorban a szolgáltatásokra összpontosítunk. Arra voltunk kíváncsiak, hogy a felsorolt szolgáltatástípusok mennyire ismeretesek magyar vonatkozásban, illetve a nyújtott szolgáltatások milyen arányban érhetők el magyar nyelven.

30. ábra: *Tudod, hogy lakhelyed közelében hol találsz magyar (ahol magyarul is kérhetsz...):*

A lekérdezés eredményeként elmondható, hogy a megye lakossága jól tájékozott a legtöbb szolgáltató esetében, hiszen minden kategória esetében az adott válaszok számaránya meghaladja az 50%-ot. A legismertebbek a kereskedelmi egységek, 97% és a magyar nyelven is elérhető médiatermékek, 96%, ezt követik az egészségügyi és kulturális szolgáltatások, 94%-ban. A legkevésbé a turisztikai irodák (64%), pénzügyi szolgáltatások (58%) és munka- és lakásközvetítő szolgáltatók (51%) fellelhetőségét ismerik.

31. Ön szerint, ha egy magyar szolgáltatóhoz/eladóhoz fordul, másképp kezeli azért, mert Ön is magyar?

A fenti ábra alapján azt a következtetést vonhatjuk le, hogy Szatmár megye esetében lényegében nem jellemző az, hogy egy szolgáltató vagy elárúsító másképp viszonyuljon egy szintén magyar klienshez, csak mert mindkettő magyar. 29%-uk egyáltalán nem, 39%-uk ritkábban, de kevésbé jellemző módon ítéli úgy, hogy az eltérő bánásmód nem releváns. A válaszadók 9%-a viszont úgy véli, hogy egyértelműen eltérő bánásmódban részesült ezen gazdasági egységekben, csupán azért, mert magyar. A háttérváltozók tekintetében elmondható, hogy leginkább az 50 évet betöltött személyek érzik úgy, hogy nem kezelik őket másképp csupán azért, mert magyarul szólalnak meg (32%), végzettség szerint ez az arány a felsőfokot végzettek esetében 33%, középfokú végzettséggel rendelkezők esetében ez 28%. Az alacsonyabb végzettséggel rendelkezők érzik leginkább (39%), hogy másfajta elbánásban részesülnek. A Bálványosi Intézet kutatási eredményeinek megfelelően 28% a kijelentéssel egyet ért, 27% ritkábban tapasztalt efféle eljárást, a megkérdezettek 42%-a viszont egyáltalán nem érzi azt, hogy etnikai és nyelvi hovatartozásából eredően eltérő bánásmódban részesülne. Szatmárnémeti esetében a kutatás vizsgálta a kérdést háttérváltozók szerint is. A megkérdezett nők 45%-ban, a férfiak 41 %-a nem tapasztalt semmiféle megkülönböztetést. Életkor szerint az 55+ csoportba tartozók érveltek leginkább amellyel, hogy a magyar szolgáltatók és eladók nem kezelik őket másképp magyarságuk miatt (49 %). A baráti társaság összetétele szerinti vizsgálat rámutatott, hogy akiknek felefele arányban vannak magyar és román barátai, magasabb arányban (59 %) érvelnek amellyel, hogy nem kezelik másképp őket, mert magyarok.

2.1.3 Gazdasági etnocentrizmus - Munkaerőpiaci körkép

Dolgozatunk szempontjából lényeges megvizsgálunk, milyen munkaerőpiaci attitűdök társulnak a korábban már vizsgált gazdasági etnocentrizmus témaköréhez. A munkaerőpiaci elhelyezkedés lehetőségeinek számbavételéhez egy új tényező, a többnyelvűség keretein belül etnikai szempontú nyelvtudás társul. Az alábbi kijelentés-sorozat összeállítása azzal a szándékkal készült, hogy felmérjük a szatmári munkavállalók munkaerőpiaci helyzetét egyrészt többletnyelvtudás szempontjából, mennyire vannak tudatában annak, hogy a többletnyelvtudás munkaerőpiaci érték.

- Aki több nyelven beszél, nagyobb eséllyel helyezkedik el a munkaerőpiacon.
- Önéletrajzomban/interjú során fontos a nyelvtudásomról beszámolnom.
- A szatmári munkaerőpiacon előnyt élvez az, aki a román és magyar/német nyelvet egyaránt beszéli.
- Aki több nyelven beszél, nagyobb eséllyel helyezkedik el a szatmári munkaerőpiacon.
- Amikor munkát keresek, figyelembe veszem, hogy az adott cég milyen nemzetiségű munkavállalókat alkalmaz.
- A többlet nyelvtudás javadalmazási előnyökkel jár.
- Szatmár határmenti megye lévén, egy munkavállaló, aki beszéli a román és magyar nyelvet, könnyebben jut munkához mint egy csak román ajkú.

32. ábra: *Hogyan viszonyul a következő kijelentésekhez? Munkaerőpiaci attitűdök (%)*

- a. Aki több nyelven beszél, nagyobb eséllyel helyezkedik el a munkaerőpiacon.

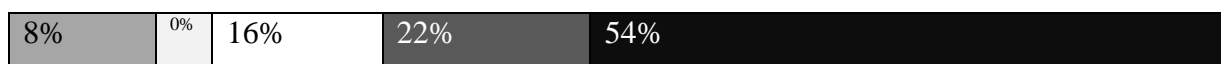
- b. Aki több nyelven beszél, nagyobb eséllyel helyezkedik el a szatmári munkaerőpiacon.

A válaszadók 72%-a szerint a munkaerőpiaci elhelyezkedés szempontjából fontos a nyelvtudás, a többnyelvűség növeli a munkaerőpiaci esélyeket. Ugyanarra a kijelentésre, csak szatmári vonatkozásban 56% válaszolt egyetértően. Összehasonlítva a két kijelentésre kapott válaszokat, hasonló a valamennyire egyetértők számaránya. Szatmári vonatkozásban 9% az *Igen is meg nem is..* válaszok aránya (az előző kijelentés esetében senki nem választotta ezt a

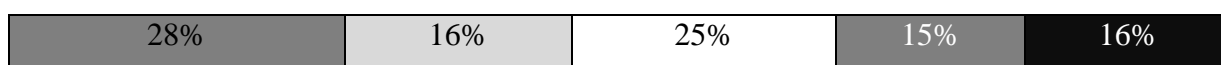
kategóriát). Az egyet nem értők számaránya viszonylag alacsony, az első kijelentés esetében összességében 7%, míg szatmári vonatkozásban ez a számarány 15%-ra nőtt. Háttérváltozók tekintetében leginkább az életkor az, amely befolyásolja a kijelentések értékelését: a 26-35 és a 36-49 éves korosztály soraiban kiemelkedő a kijelentések pozitív értékelése, előbbiek 42%-a, utóbbiak 47%-a véli úgy, hogy a többletnyelvtudás munkaerőpiaci előnyökhöz vezet, ez a szatmári munkaerőpiac vonatkozásában némileg módosul az utóbbi korosztály javára, 58%. Tanulmányok tekintetében a felsőfokú végzettséggel rendelkezők 62%-a véli úgy, hogy a többletnyelvtudás hozzásegít a jobb körülmények közötti elhelyezkedéshez, ez szatmári vonatkozásban 54%. Szintén szatmári vonatkozásban figyelhető meg az a tény, hogy az alap- és középfokú végzettséggel rendelkezők válasza eltérő, előbbiek 28%-a, utóbbiak 18%-a véli úgy, hogy a nyelvtudás piaci érték.

- c. A szatmári munkaerőpiacon előnyt élvez az, aki a román és magyar nyelvet egyaránt beszéli.

A válaszadók 54%-a biztos, 22%-a nagyjából biztos abban, hogy a szatmári munkaerőpiac pozitívan értékeli a magyar és román nyelvtudással egyaránt rendelkező munkavállalókat, és csupán 8% gondolja úgy, hogy a kétnyelvű munkavállaló nem élvez előnyöket a szatmári munkaerőpiacon.

- d. Amikor munkát keresek, figyelembe veszem, hogy az adott cég milyen nemzetiségű munkavállalókat alkalmaz.

Egy korábbi kijelentésünk megítélésekor arra kerestük a választ, hogy szívesebben helyezkednének el olyan munkahelyen, ahol ugyan a javadalmazás kevesebb, de magyar közösség van. Akkor a válaszadók 35%-a értett egyet a kijelentés valóság tartalmával. Jelen kijelentés esetében a válaszok jelentősebb megosztottságról tanúskodnak, hiszen a válaszadók csupán 31%-a preferálna egy etnikai alapon történő munkahelyválasztást. 28% teljesen, míg 16% részben nem ért egyet a kijelentés valóság tartalmával, ami alapján levonható az a következtetés, hogy munkahelyválasztás esetében az etnikai szempont viszonylag lényeges, de nem prioritás. Ezt támasztja alá a semleges választ adók viszonylag szembeszökő aránya, hiszen a válaszadók 25%-a nem kívánt markánsan állást foglalni. Háttérváltozók szerint

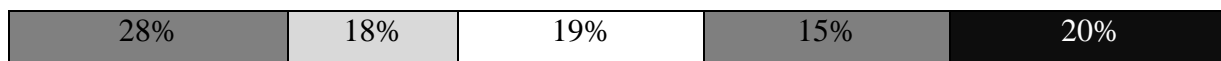
inkább a fiatalabb korosztályok, a 18-25 és 26-34 év közöttiek azok, akiknek az etnikai szempontú munkahelyválasztás kevésbé lényeges, 38%, ennek ellenpólusaként az 50 évet meghaladók azok, akik ha kevesebb javadalmazásért is, de inkább preferálnak egy magyar közösséget 72%.

e. Önéletrajzomban/interjú során fontos a nyelvtudásomról beszámolnom.

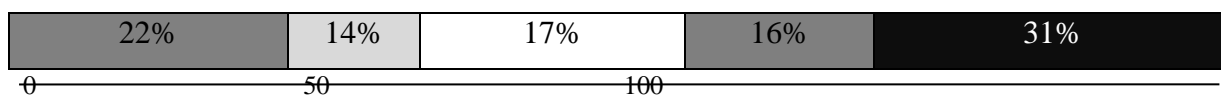
A válaszadók 70%-a gondolja úgy, hogy a munkaerőpiaci viszonyok tükrében igenis fontos már a munkakeresés folyamán tudatni, milyen nyelvtudással rendelkeznek, és csupán a válaszadók 4%-a tartja ezt kevésbé lényegesnek. Életkor tekintetében a 18-25 évesek 79%-a, a 26-34 évesek 64%-a tartja ezt fontosnak.

f. A többlet nyelvtudás javadalmazási előnyökkel jár.

Erdélyi viszonylatban több felmérés foglalkozott a javadalmazás és többlet nyelvtudás kapcsolatával, melyek rámutattak arra, hogy a romániai munkaerőpiac kevésbé honorálja a többlet nyelvtudást. Jelen esetünkben a válaszadók 46%-a gondolja úgy, hogy a javadalmazás tükrözi a többlet nyelvtudást a munkavállalók esetében.

g. Szatmár határmenti megye lévén, egy munkavállaló, aki beszéli a román és magyar nyelvet, könnyebben jut munkához mint egy csak román ajkú.

1. Egyáltalán nem értek egyet. 2.3.4. 5. Teljes mértékben egyet értek

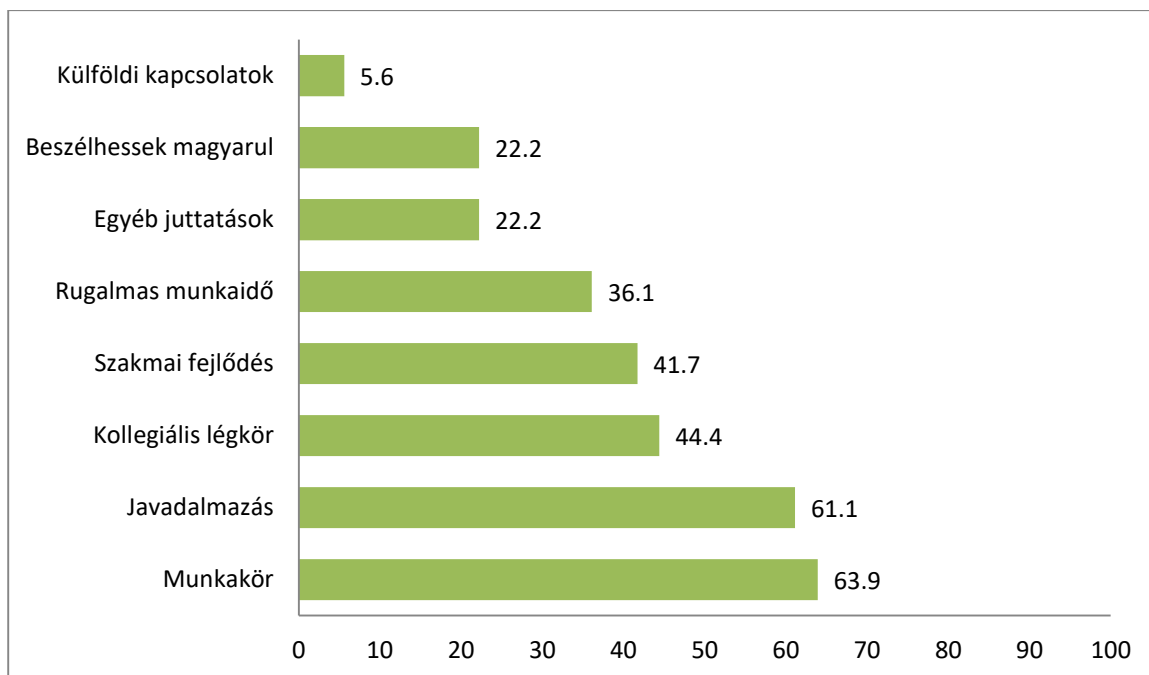
Sajnos kevés, kifejezetten a határmenti megyék munkaerőpiaci jellegzetességeire fókuszáló etnikai szempontú elemzés áll rendelkezésünkre, amely viszonyítási alapként szolgálhat jelen elemzésünkkel való összehasonlításra. Különösen igaz ez Szatmár megye esetében. A válaszadók 47%-a véli úgy, hogy román és magyar nyelvtudás birtokában könnyebben jut munkához mint azok a munkavállalók, akik csupán románul beszélnek, a többlet nyelvtudás helyzeti előnyt jelent számukra. Az adatközlők 36%-a gondolja azt, hogy a többlet nyelvtudás

nem jelent előnyt a munkaerőpiacon, azokkal szemben, akik a román nyelv mellett a magyart is beszélik.

A fenti kérdést behatóbban kiegészítendő, arról érdeklődtünk, milyen mértékben befolyásolja a munkaerőpiacot az a tény, hogy Szatmár megye a határ mentén helyezkedik el. A válaszadók 61%-a gondolja úgy, hogy könnyebb elhelyezkednie a határ mindkét oldalán, és csupán 20% van arról meggyőződve, hogy a megye határmenti helyzete nem befolyásolja az elhelyezkedést, 19% pedig nem nyilvánított véleményt. 34% véleménye szerint el tud helyezkedni magasabb javadalmazású állásba, 18% talán úgy véli, hogy igen, 30% viszont nem hiszi, hogy a megye határmenti elhelyezkedése magasabb javadalmazású állásokhoz juttathatja a munkavállalókat. A válaszadók 31%-a véli úgy, hogy Magyarország közelsége miatt lényegesen könnyebb olyan munkahelyen elhelyezkedni, ahol magyarul beszélek, 27%-a ennek ellenkezőjét állítja, 26% viszont bizonytalan a választ illetően. A válaszadók 41%-a szerint a határmenti fejlesztéseknek, határon átvelő projekteknek és B2B együttműködéseknek köszönhetően több munkalehetőség közül választhat. A válaszadók 21%-a nem ért egyet a kijelentéssel (26% talán úgy véli, hogy a kijelentés igaz, 12% pedig nem foglalt állást).

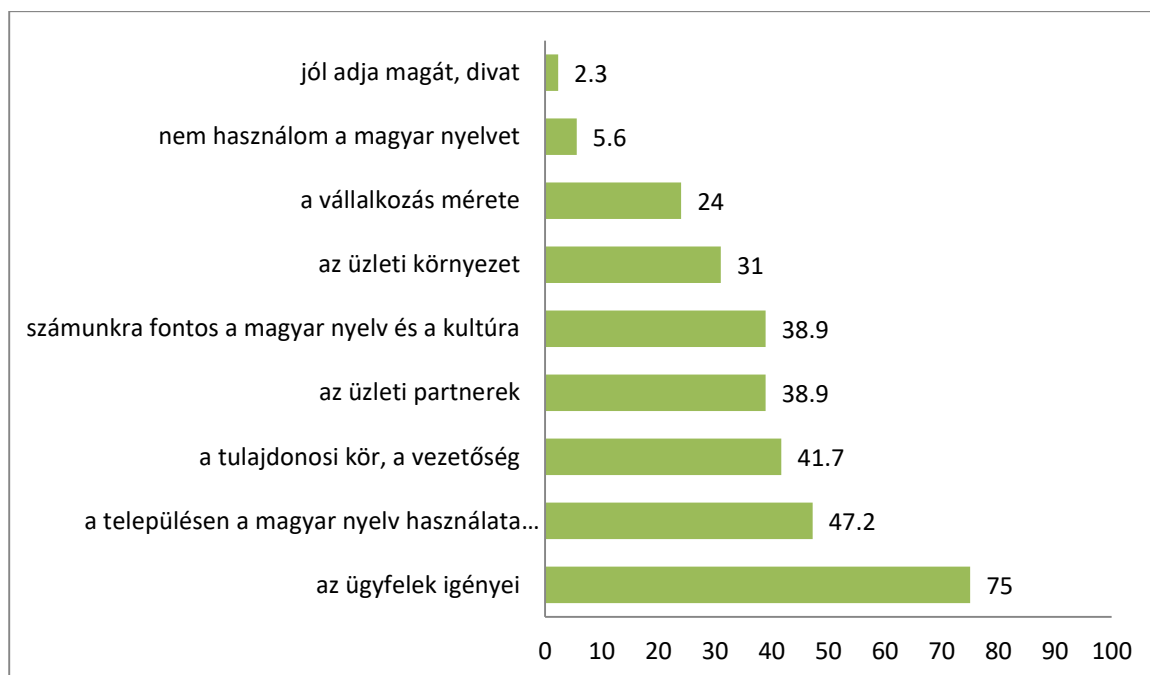
2.1.4 A munkahelyi elégedettségre vonatkozó kérdések:

33. ábra: *A munkahelyválasztást befolyásoló legfontosabb tényezők (%)*:

A válaszadókat arra kértük, hogy jelöljék be a három legfontosabb olyan tényezőt, amely a legkomolyabb szerepet játszik abban, hogy mely munkahely mellett döntenek. 63.9% a betöltendő munkakör szerint választ, 61.16% a javadalmazást tartja a legfontosabb tényezőnek. A kollegiális légkör a válaszadóknak 44.4%-ban a legfontosabb, a szakmai fejlődést pedig 41.7%-ban preferálják döntő tényezőként. A válaszadók 36.1%-ban jegyezték a rugalmas munkaidőt, az egyéb juttatások és a magyar nyelv használatának lehetősége 22.2%-ban fontos, korábban már láthattuk, hogy a megkérdezett lakosság 25%-ának fontos, hogy a munkahelyén a munkatársak magyarul beszéljenek, ezért az alacsonyabb javadalmazást is felvállalják (13% inkább egyetért a kijelentéssel). A cég külföldi kapcsolatai az esetleges kiküldetések reményében 5.6%-ban döntőek. Háttérváltozók tekintetében a 18-25 év közöttiek a munkakört (57%), a javadalmazást (54%) és a rugalmas munkaidőt tartják a legfontosabb tényezőkné (53%), a 26-35 év közötti korcsoport számára a javadalmazás (69%), munkakör (56%) és a szakmai fejlődés (55%) döntő tényezők. A 36-49 év közöttiek 78%-a számára a betöltött munkakör a legfontosabb, ezt követi a kollegiális légkör (58%) illetve felértékelődnek az egyéb juttatások (37%). Ezzel szemben az 50 fölötti korosztályok számára a javadalmazás és a kollegiális légkör a legfontosabb.

34. Mely tényezők határozzák meg a magyar nyelv munkahelyi használatát (%):

A válaszadók 75%-ban úgy gondolják, hogy az ügyfelek igényei a legmeghatározóbbak a munkahelyi magyar nyelvhasználatot illetően, a település nyelvhasználati vonatkozásai és

hagyományai 47.2%-ban határozzák meg. A válaszadók 41.7%-ban gondolják úgy, hogy egy vállalat vagy intézmény vezetése, tulajdonosi körének attitűdje meghatározólag hat a magyar nyelvhasználatra munkahelyi környezetben.

IX. JavaslatoK és lehetséges megoldások

1. Összegzés:

Az interjúalanyok összefoglalva a következő gyakorlati megvalósulásokat tartják szükségesnek a valós többnyelvűség alkalmazásához:

- az önkormányzatok vezessék be nyelvi tájkép szintjén a román nyelv mellett legalább a magyar nyelv használatát ott, ahol a lakosság ezt igényli, és számaránya indokoltá teszi. Mivel határmenti megyéről van szó, megfontolandó a többnyelvű tájkép általános bevezetése (településtáblák, közintézmények többnyelvű feliratai) a tájékozódást és turisztika fellendülését segítő. Ezt minél szélesebb körben alkalmazni és fejleszteni szükséges.
- az önkormányzatok kétnyelvű kommunikációjának bevezetése ott, ahol a lakosság ezt igényli
- a köztudatban való elterjedés és a negatív megnyilvánulások csökkentését irányzó átfogó, megyei szintű program kidolgozása és népszerűsítése a lakosság körében
- a kisebbségi nyelvek használatát facilitáló közigazgatási törvények adta lehetőségek maradéktalan alkalmazása a közigazgatási intézmények esetében: magyar nyelvet beszélő ügyintézők és szakemberek alkalmazása közintézmények, egészségügyi intézmények és a centralizált intézmények helyi kirendeltségeinek esetében is. A magyarul beszélő alkalmazottak elérhetőségének látható módú jelzése (polgármesteri hivatalban három ügyintéző pult közül egy feliratozható „Magyar nyelvű ügyintézés itt” felirattal)
- helyi szinten csokorba szedni a kisebbségek nyelvén is nyújtott termékek és szolgáltatások fellelhetőségét
- erősíteni a lokálpatrióta tudatot, minél szélesebb körben népszerűsíteni a megye történelmi és kulturális értékeit a kulturák közötti ellentétek feloldásának céljából
- a régió kulturális és gazdasági értékeinek régiós szintű népszerűsítése többnyelvű programok segítségével. A turizmus és vendéglátás esetében olyan népszerűsítő programok kidolgozása, amelyek hírül adják, hogy a határ mindkét oldalán beszélnek a régióra jellemző nyelveket, a nyelvi akadály már nem szab gátat az utazásoknak

- ezt segítő olyan portálok regionális szintű létrehozása, akár a magyar-román határ összes megyéinek részvételével, ahol adatbázis szerűen fellelhetők azok a helyek és szolgáltatások, ahol magyarul/románul beszélnek
- gazdasági téren a vállalkozások nyelvhasználatának lokális igényekhez való igazítása, ennek önkormányzati szintű támogatása
- a többnyelvűség kereskedelemben és szolgáltató szektorban való alkalmazásának népszerűsítése a lakosság körében
- a többnyelvűség alkalmazásának hivatalos értékelése pl. Az Év Többnyelvű Vállalkozása – díj önkormányzati megalapítása

Jelen kutatásunk folyamán aktuális képet kaphattunk a Szatmár megyei lakosság nyelvhasználati attitűdjeiről valamint a munkaerőpiac nyelvhasználati vonatkozásairól. Az adatfeldolgozás eredményeképp az alábbi következtetéseket vonhatjuk le: a Szatmár megyei magyarok jelentős része magyarul végezte az óvodát (72%), az elemi (76%), az általános (69%) és középiskolát (54%). Ez a tendencia az életkor és tanulmányok előrehaladtával egyre csökken. Az egyetemi tanulmányaikat többen végezték román nyelven, mint magyarul (románul 68%, magyarul 23%). Életkori változókat tekintve tanulmányaikat a fiatalabb korosztályok jelentősen magasabb arányban végezték magyarul, a fordulópontot az 1989-es rendszerváltás jelentette, amikor is Szatmár megyében is megalakultak az önálló magyar oktatási intézmények, így már nem volt akadálya annak, hogy a magyar ajkú diákok jelentős számban anyanyelvükön végezzék tanulmányaikat. Elemi iskolai tanulmányaikat többen végezték magyarul mint az óvodát, ez a tendencia azonban az általános iskolai tanulmányoktól kezdve megfordul a román nyelven végzett tanulmányok javára, a csökkenés az egyetemi tanulmányok esetében a leglátványosabb. Szatmár megye esetében nem szabad megfeledkeznünk a német nyelven végezhető tanulmányokról, a rendszerváltásig csupán német anyanyelvű osztályok formájában volt elérhető, 1997-től kezdve a Szatmárnémetiben működő Johann Ettinger Líceum biztosítja teljes ciklust felölelő német anyanyelvű oktatást.

A megkérdezettek nagy része családban, baráti társaságban de még a munkahelyen is bátran alkalmazza a magyar nyelvet, a megkérdezettek körülbelül harmada vegyes baráti körrel rendelkezik, ami mindkét nyelv használatát jelenti. A magyar nyelv használatának térnyerése sajnálatos módon a hivatali ügyintézés folyamán, a munkahelyi szakmai levelezésben és a közigazgatási intézményekben folyó ügyintézés során visszaszorul, holott

Szatmár megye legtöbb településén törvény adta lehetőség lenne¹⁰³. A polgármesteri hivatalokban messze a legjellemzőbb a román nyelv használata. Ugyanakkor azt látjuk, hogy kevésbé kötött helyzetekben, mint például a közösségi média vagy kereskedelmi közegben sokkal bátrabban és markánsabban van jelen a magyar nyelvhasználat, hiszen a válaszadók jelentős része (54%) leginkább magyarul kommunikál a közösségi médiában, illetve egyenlő arányban használja mindkét nyelvet akkor, amikor egy termék vagy szolgáltatás után érdeklődik. A családban, munkahelyen/iskolában a kollégákkal, munkahelyen a főnökkel, különböző kulturális eseményeken, barátokkal, szomszédokkal a szatmári magyarok jelentős aránya a magyar nyelvet alkalmazza, családorvossal, szakorvossal és bevásárláskor is magasabb arányban használják a magyar nyelvet de a román nyelvvel párhuzamosan.

A szatmári magyarok számára fontos anyanyelvük használata (97%), és az, hogy gyerekeik is megtanuljanak magyarul (96%), a megkérdezettek 68%-a pedig úgy véli, hogy minden román állampolgárnak, beleértve a romániai magyarokat is, kötelessége ismerni a román nyelvet. Ezzel szemben 84% nem ért egyet azzal, hogy ha valaki nem beszél jól és helyesen magyarul, inkább ne is használja a nyelvet. 46% udvariatlan viselkedésnek tartja, amennyiben románok jelenlétében magyarul beszélnek, viszont majdnem ugyanennyien, 42% ennek épp ellenkezőjét gondolják.

A válaszadók 40%-a szívesebben helyezkedne olyan munkahelyen, ahol a munkatársak többsége magyarul beszél, még ha kevesebb javadalmazásért is, és nagyjából ugyanennyien vallják ennek ellenkezőjét. 64%-uk olyan boltokat választ, ahol beszélnek a magyar nyelvet, és 91%-ban előnyben részesítik azokat a vállalkozásokat, amelyek több nyelven kínálják termékeiket vagy szolgáltatásaikat. Ugyanakkor 89% igényli a többnyelvű vállalkozások piaci jelenlétét. A szatmáriak jól tájékozottak a magyar szolgáltatásokat illetően, a legnépszerűbbek a kereskedelmi egységek és egészségügyi szolgáltatók, a legkevésbé ismertek a turisztikai irodák és munka- és lakásközvetítők. Nem tartják jellemző jelenségnek az etnikai alapon való bármilyen nemű megkülönböztetést ügyfél mivoltukban. 93%-uk úgy érzi, hogy amennyiben több nyelven beszél, nagyobb eséllyel helyezkedik el a munkaerőpiacon, ez a megye vonatkozásában 78%-ra módosul. 76% szerint aki a magyar és román nyelvet egyaránt beszéli, előnyt élvez a szatmári munkaerőpiacon. Viszont a szatmáriaknak kevésbé fontos, hogy figyelemben vegyék a munkavállalók nemzetiségét munkahelyválasztás esetén, mintahogy azzal sem értenek egyet, hogy a piac javadalmazásban

¹⁰³ 2019-ig az 512-es közigazgatási törvény biztosította a nyelvi jogokat a Romániában élő kisebbségek számára. Ebben az évben sürgősségi kormányrendelettel életbe lépett Közigazgatási kódex, amely felváltotta az 512-es törvényt.

honorálja a többlet nyelvtudást. A válaszadók 94%-a ennek ellenére úgy gondolja, hogy már jelentkezés alkalmával fontos számot adnia nyelvtudásáról, és a román nyelv mellett a magyar nyelv ismerete egyértelműen előny a munkaerőpiacon. A magyar nyelv munkahelyi használatát elsősorban az ügyfelek igényei (75%), a nyelvhasználati hagyományok (47.2%) befolyásolják. A magyar határ közelsége általános megítélésben jótékonyan hat a megye munkaerőpiacára, 61% úgy gondolja, hogy a két nyelv ismeretének birtokában könnyebben tud elhelyezkedni a határ mindkét oldalán. A válaszadók majd harmada vélekedik úgy, hogy a határ közelsége magasabb javadalmazású állásokat is biztosít, viszont ugyanennyien vélik úgy, hogy ezáltal könnyebben tudnak elhelyezkedni olyan munkahelyen, ahol alkalmazható a magyar nyelvismeret. 41% szerint a határmenti együttműködések jótékonyan hatnak a megye munkaerőpiacára is.

2. Határmenti kétnyelvű városok, mint a régiófejlesztés lehetséges pillérei

A regionális és lokális gazdaságfejlesztés egyik lehetséges előmozdítója a két- illetve többnyelvűséget mediatizáló városmarketing lehet, amely a román-magyar-ukrán hármashatár pontjában számos lehetőséget nyitna meg a gazdasági szereplők előtt. A koncepció lényege egy olyan településmarketing modell, melynek esetében a többnyelvű munkavállaló adott és helyben van, és mint kiaknázandó gazdasági erőforrás van jelen.

2002 tavaszán a berni kanton egyik legjelentősebb városa, a svájci Biel/Bienne¹⁰⁴ városmarketingért felelős csoportja új, az eddigőtől merőben eltérő stratégiát mutatott be¹⁰⁵, melynek célja a város történelmi, társadalmi és gazdasági hagyományainak és jelenlegi erőforrásainak számbavételével a kor követelményeinek megfelelő, az eddiginél jelentősen attraktívabb brand kidolgozása és megvalósítása. Az új projekt nem titkolt célja a település hazai és nemzetközi köztudatban való megerősítése és népszerűsítése, valamint a település és ezáltal a kanton gazdasági fejlődésének elősegítése, munkahelyek teremtése az ipar és a turizmus jelentős fejlesztését célozva meg. Az új arculat központi elemét, két alappillérét egyrészt a történelmi hagyományokban gyökerező kétnyelvűség (Emlinger 2015.34), másrészt a város gazdasági fejlődésének hagyománya jelentette. Noha a koncepció kezdetben

¹⁰⁴ Járási székhely Bern kantonban, Svájc legnagyobb kétnyelvű, német-francia városa, a két nyelvterület határán fekszik. Lakossága 54.456 fő (2016 december 31). Jelentős iparágai az órákészítés, textilipar, ékszergyártás. Forrás: www.biel-bienne.ch

¹⁰⁵ <https://www.biel-bienne.ch/de/zweisprachigkeit.html/742>. Az új koncepció „Stadt des Dialogs – BIELBIENNE – Ville du dialogue” címmel látott napvilágot.

ígértesnek tűnt, annak gyakorlatba ültetése a városvezetés hozzáállásából adódóan sem politikailag, sem társadalmi szempontból nem bizonyult fenntarthatónak (Flubacher, Duchene 2012.130), ebből adódóan gazdasági szempontból sem érthette el a kívánt hatást, hiszen nem kínált konkrét, a kétnyelvűség és gazdaság szoros kapcsolatához köthető megoldásokat és javaslatokat (Hadorn, 2005.66). Ennek ellenére fontos áttekintenünk, melyek voltak a modell azon erősségei, amelyek más települések esetében egy sikeres koncepciót eredményezhettek volna. A modell részleges bemutatása és szakmai vizsgálata Mi-Cha Flubacher és Alexandre Duchene nevéhez fűződik, akik terepkutatásuk segítségével számbaveszik azon érveket és ellenérveket, amelyek a terv ellehetetlenítéséhez vezettek Biel városának esetében.

A jól ismert európai történelmi eseményeknek tulajdoníthatóan a teljes kantonra a német-francia kétnyelvűség jellemző. A jelenségnek egyrészt identitásteremtő szerepe van, hiszen szimbólumai a város lakosságának énképébe ágyazódva nyilvánulnak meg, másrészt egyfajta értékesítési marketingszerep társul hozzá, amely a városmarketing gazdaságfejlesztést célzó intézkedéseiben nyilvánul meg (Flubacher, Duchene, Coray 2018. 87): ebben a kontextusban a kétnyelvűség egyedi értékesítési tételként jelentkezik, piaci értéként, amely vonzóvá teszi a települést az ide befektetni vágyó vállalkozások számára. A modell megalkotásakor két fontos tényezőt szükséges figyelembe venni: egyrészt a többnyelvűség nyelvpolitikai szempontú alakulását, másrészt azon gazdasági folyamatokat, amelyek esetében a kétnyelvűség központi munkaeszközként van jelen, vagyis megtörténik a nyelvtudás, mint erőforrás piacosítása (Elmiger 2015. 38). Ebben az esetben vizsgálnunk kell azon gazdasági folyamatokat, amelyek a piacok globalizációjához vezettek-vezetnek, valamint ezen átalakulások közvetlen és közvetett hatását a munkaerőpiacra, különös tekintettel a kétnyelvűség mint pozitív megkülönböztető jegyre (Flubacher, Duchene 2012.125). Európai vonatkozásban számos kutatás vizsgálta a többnyelvűség gazdasági, azon belül a munkaerőpiacra gyakorolt hatását. A kutatások központjában a gazdasági egységek szintjén megnyilvánuló nyelvi gyakorlatok (Nekvapil, Sherman 2009. 128), a nyelvek vállaton belüli társadalmi reprezentativitása (Cameron 2000.336), a nyelvválasztások és nyelvstratégiák munkafolyamatokban való megnyilvánulása (Lüdi, Höchle, Yanaprasart 2009.223) áll. A globális világgazdaság transzkontinentális folyamataival ellentétben a lokális gazdasági tevékenységek esetében egyre nagyobb szerephez jut a nyelv mint egyfajta kiaknázásra váró nyersanyag (Gobat 2014.6, Cameron 2000.338). A jelenség mindinkább arra készíti a gazdasági szereplőket, hogy szorosabbra vonják többnyelvűség és gazdasági produktivitás kapcsolatát, hatékonyságnövelés céljából. A nyelvhasználat, nyelvválasztás és váltás szorosan összefügg a gazdasági szereplő általános fejlesztési irányelveivel:

célközönségével, piacaival, terjeszkedési stratégiájával (Kelly-Holmes 2006. 511), melynek megvalósításához feltétlen szükséges a munkatársak illetően irányú tudásának felmérése, kiaknázása és hatékony alkalmazása a vállalati menedzsmentstratégiának megfelelően. A koncepció egész egyszerűen a többnyelvűséget áruként kezeli, amely optimális felhasználása tőkefelszabadulást eredményez (Heller 2010. 354).

A modell komponenseinek vizsgálata esetében genealógiai-diskurzív megközelítést alkalmazva feltárásra került a település történeti-társadalmi fejlődése: az elemzés elsősorban hivatalos beszámolók, jelentések, gazdasági kimutatások, évkönyvek, különböző érdekcsoportok beszámolóit, városfejlesztési tervek, a kétnyelvűség történeti-társadalmi elemzéseinek segítségével arra kereste a választ, hogyan pozicionálta önmagát a város az idők folyamán, és melyek voltak azok a legjelentősebb behatások, melyek változást generáltak ebben a folyamatban. Városvezetőkkel, közigazgatási egységek irányítóival, gazdasági szereplőkkel, a kanton és a város meghatározó személyiségeivel készített interjúk során sikerült feltárni, melyek a meglátások, hozzáállások és elvárások a város kétnyelvűsége és a gazdasági követelmények kapcsolatában. Ennek eredményeképp született meg az új, első lépésben médiakommunikációra alapuló koncepció, mely Biel városát két nyelv és kultúra közti kommunikációvárosnak (Kommunikationsstadt) pozicionálja, ezáltal remélve a gazdaság többirányú fejlődését, a település vonzó célponttá való alakítását azon gazdasági és más szereplők számára, akik a többnyelvűség hatékony kihasználásával többletértéket képesek generálni nem csak tőkeszinten.

A modell:

$$C = f(A, B)$$

ahol

A (többnyelvűség)

B (munkaerőpiaci sajátosságok)

A koncepció kialakításához a két meghatározó terület vizsgálata szükséges. Az így kapott megállapítások alapján dolgozható ki az a városmarketin-modell, amely ismertté és vonzó befektetési célponttá teheti a vizsgált települést.

Első lépésként arra keressük a választ, hogyan pozicionálja saját magát az adott település: ennek érdekében történeti kutatást végzünk, melynek során hivatalos okiratok, beszámolók, évkönyvek, monográfiák segítségével göngyöltjük föl azon aspektusokat, amelyek meghatározólag hatottak a település arculatára, történelmére. A kétnyelvűség témakörében, ennek történelmi hagyományából kiindulva térképezzük fel a település demográfiai összetételét, az etnikai csoportok méretét, egymáshoz való viszonyulását, nyelvhasználati szokásaikat, ezzel párhuzamosan sorra vesszük a hivatalos nyelvpolitikák az országos szinttől az önkormányzati úzusig, ennek leképezéseként a település nyelvi tájképét is. Az önkormányzat hivatalos kommunikációja fokmérője lehet annak, mennyire támogatja a többnyelvűség napi szinten való használatát. Végezetül, de semmiképp sem utolsó sorban vizsgálunk kell a közvélemény kétnyelvűséghez való hozzáállását, esetünkben különös tekintettel az etnikai kisebbségi nyelvek tekintetében. Az így kapott eredmények tekintetében lehetőség nyílik olyan lokális nyelvpolitikák kidolgozására, amelyek a közigazgatás és gazdaság területén a kétnyelvűséget népszerűsítik, annak alkalmazására bátorítanak.

Gazdasági vonatkozásban arra a kérdésre keressük a választ, hogy az etnikai alapú kétnyelvűség inkább társadalmi-politikai eredetű, vagy valós gazdasági érdekek mentén rajzolódik ki ennek piaci értékteremtő koncepciója. A központi kérdés továbbra is az, hogy a többnyelvűség kihangsúlyozása illetve a többnyelvűség rugalmas megértésének marketingje az ehhez fűződő gazdasági érdekek vagy pusztán a politikai korrektségnek köszönhető az, amit a vállalatok gazdasági érdekeik függvényében igénybe vehetnek, vagy valóban létezik egy reális politikai és ezzel párhuzamos társadalmi érdek, amely a lakosság egyes szegmenseinek többlettudását, jelen esetben nyelvi ismereteit a köz és jólét szolgálatába állítaná (Flubacher, Duchene 2012.134), gondolunk itt elsősorban a román nyelv mellett a magyar és német nyelvtudásra, amely a térség etnikai összetételéből adódik. Ehhez járulhat hozzá az angol és olasz nyelv, mint idegennyelv ismerete is.

Amennyiben csupán előbbivel van dolgunk, olyan valós megoldások szükségesek, amelyek ezen jelenség köztudatban való megerősítését segítik.

A felvázolt kutatási modell változói az elemzés részletes kidolgozásának esetében:

$$C = f(A, B)$$

ahol $A = (a_1 + a_2 + a_3 + a_4 + \dots + a_x)$

$B = (b_1 + b_2 + b_3 + b_4 + \dots + b_x)$ tehát

$$C = f[(a_1 + a_2 + a_3 + a_4 + \dots + a_x) + (b_1 + b_2 + b_3 + b_4 + \dots + b_x)]$$

3. **Regionalitás és határmenti együttműködés mint lehetséges fejlesztési alternatíva**

A második világháborút követő gazdasági újjáépítés mihamarabbi indulása a teljes kontinens legsürgetőbb érdekévé vált, noha az irányítás és módszerek tekintetében Európa tulajdonképpen kettészakadt. Nyugat-Európa az Egyesült Államok érdekbefolyás alá került, a kapitalizmus mielőbbi megerősödése mellett tette le voksát, a szabadpiacok iránti érdeklődés és a többpárt-rendszer mellett. Közép- és Kelet-Európa ezzel szemben bezárkózott. A kommunizmus és a Szovjetunió vigyázó szelleme alatt az önkényuralom, a zárt piacok és centralizáció útjára lépett, teljes mértékben elkülönülve a világpiaci folyamatoktól. Az együttműködés ötlete Robert Schuman, a későbbi Európa Parlament elnökének nevéhez fűződik, aki világosan látta, hogy az európai államok és népek nem élnek túl még egy világháborút. A nyugati és keleti blokk közötti kooperációt elsősorban a német-francia gazdasági együttműködés megszilárdításában látta, amely biztos alapot jelenthet Európa gazdasági újjászületéséhez (Bakk, Süli-Zakar, Szilágyi 2019.10). Az együttműködés elve nem kívánta megnyírni az egyes európai államok autonómiáját, ennek ellenére szükséges egyfajta együttműködési minimum, amelynek értelmében bizonyos szintű nemzetközi szolidaritás és egyfajta kohézió biztosított (Béres 2001.14). Az német-francia indíttatású együttműködés nyugat-európai ötlete elsősorban gazdaság- és biztonságpolitikai okokból született. Ennek első lépése a nyugat-európai intézményi együttműködés kialakítása, amely olyan szupranacionális és együttműködési eljárások és eszközök kialakításában csúcsosodott ki, amelyek a mai Európai Unió működésében fellelhetők (Höll, 1997.19).

3.1 A határok szerepének változása

Az utóbbi évtizedek társadalmi és geopolitikai változásainak eredményeképp az országhatárok szerepe megváltozni látszik. Túlmutatva a nemzetállamok területi tulajdonának szigorú delimitációján a határok megítélése sokkal megengedőbb, egyre inkább a nyitottság jellemzi őket. Eleddig szigorúan elzárt régiók jutnak egyre inkább vezető szerephez az európai nemzetek és területeik közötti regionális kapcsolatok formálásában (Bakk, Süli-Zakar, Szilágyi 2019.13), s ebben az értelemben a határok átjárhatósága elengedhetetlen fontossággal bír, hiszen a perem- vagy kevésbé vagyonos régiók fejlesztése egyaránt politikai és gazdasági érdekké vált.

1994 újabb változást hozott az európai határok átjárhatóságát tekintve, hiszen ekkor lép életbe a Schengeni egyezmény, melynek értelmében a kontinens nyugati és keleti része között új határellenőrzési mechanizmus lép életbe. A Schengeni térséghez tartozó országok esetében teljesen eltérő határkonceptió lép életbe, csupán formális s eseti határellenőrzések történnek illetve a legtöbb esetben teljesen megszűnnek, biztosítva ezzel a határok szabad átjárhatóságát. A térséghez nem tartozó keleti blokk számára külön beutazási vízum kiváltása kötelező, amely a későbbi tagállamok Európai Unióhoz való csatlakozásával egyidőben eltöröltek. Magyarországgal ellentétben Románia, noha az Európai Unió teljesjogú tagországa, mindeddig nem nyert felvételt a Schengeni övezetbe, a két ország határa ennek ellenére gyakorlatilag biztosítja a szabad átjárhatóságot és mindenfajta területi együttműködést a két, szomszédos ország között.

Az 1989-es rendszerváltás, majd az Európai Unió bővítése következtében létrejött keleti nyitás arra készítette Európa politikai vezetőit, hogy átértékeljék és újragondolják a határon átívelő gazdasági együttműködések és az ezt szabályozó politikai kapcsolatokat, hiszen a többpárti demokráciák működése az eddigi gazdasági-politikai üzustól merőben eltérő megközelítéseket kívánt. A szocialista gazdasági rendszereket felváltó kapitalista gazdaságokra való átmeneti folyamatok nem minden esetben zajlottak zökkenőmentesen. A piacok összeomlása hatalmas gyárbezárási hullámokhoz vezetett, ami berobbantotta a kelet-európai munkanélküliséget, a korábbi „kiegyensúlyozott” kereslet-kínálat megbomlása az inflációt az egekbe röpítette és a kontinensen máig zajló belső migrációt megindította. Kelet-Európa gazdasági kollapszusát egyetlen módon lehetett orvosolni, a Nyugattal és az Amerikai Egyesült Államokkal történő gazdasági kapcsolatok megteremtésével, aminek feltétele volt a tőke, a munkaerő és a személyek könnyített és szabad mozgása. *„ a két legjelentősebb esemény, amely a (közép-) európai határmenti régiók fejlődésének növekvő jelentőségéhez*

vezetett, a Szovjetunió összeomlása és az európai piacok egységesítése Egy sokkal direkter módon lehetővé tették a határok megnyitását és gazdasági, kulturális és történelmi együttműködésre épülő régiók és zónák kialakítását” (Czimre 2006.109, saját fordítás).

A kommunista rendszer felbomlása és a határok könnyebb átjárhatósága jótékony hatással volt az emberek határon átívelő, személyközi kapcsolataira is, hiszen ezek szorosabbá és intenzívebbé váltak az évek során. Különösen igaz ez az egyazon etnikai csoporthoz tartozók esetében. Az egyre intenzívebb kapcsolatok az interetnikus gazdasági kapcsolatok terén is egyre nyilvánvalóbbá váltak, településeket, városokat hozva közel egymáshoz. A hasonló földrajzi fekvéssel, történelmi hagyományokkal, demográfiai jellemzőkkel, fejlődési potenciállal és célokkal rendelkező települések együttműködése számos testvérvárosi kapcsolatot eredményezett. A határmenti együttműködések felélénkültek, szomszédos határmenti települések együttes terveinek eredményeképp új dimenziók nyíltak többek között a település- és infrastruktúrafejlesztés terén (Bakk, Süli-Zakar, Szilágyi 2019.22).

3.2 A régiók szerepe a gazdaságfejlesztésben

A jóléti társadalmak kibontakozása, az egyre szélesebb oktatási lehetőségek és az ebből eredő részleges mobilitás, valamint a globalizáció egyre elterjedtebb vonzatai lehetővé tették a regionális politikai döntéshozatal és ennek kivitelezése iránti igényt már állami szinten is (Moreno 2000.69). Az egyre intenzívebb nemzetközi együttműködés rámutatott az egyes régiók közötti differenciáltságokra: a szegényebb régiók a kormányzatok csekély mértékű támogatását hangoztatták, a gazdagabb régiók gyakorta érezték azt, hogy a kormányok a szegényebb régiók javára forráselvonásokkal fogják vissza fejlődésüket (Palermo 2012.93). Ennek következménye lett a régiók Európájának gondolata és az újregionalizmus az 1980-as évektől való egyre népszerűbb eszméje, amely egyre elterjedtebbé vált elsősorban Nyugat-Európában. Noha az 1980-as éveket követően az országok térfelosztásának kérdése nemzetközi diskurzustérbe került, Közép- és Kelet-Európa nemzetállamai általában tartózkodóan viseltettek és viseltetnek ezen eszme iránt (Juhász 2010.29).

Elsősorban a gazdasági megközelítés az, amely valamilyen mértékben elfogadhatóvá teszi a regionalizmus eszméjét, vagy épp ez szab gátat neki: gondoljunk csak az utóbbi évek Katalóniájára. Úgy vélem, sem az Európai Unió sem az egyes nemzetállamok nem tudnak a végtelenségig kitérni ezen törekvésekre vonatkozó állásfoglalások elől (Manzinger 2019.27) még akkor sem, ha ezek polgárok egyes csoportjaiban nemzeti és nemzetiségi vonatkozású

ellenérzéseket válthatnak ki: gondolunk itt a Balkán-félsziget csupán részlegesen lezárult dezintegrációjára, Flandria vagy Padánia későbbi függetlenségi aspirációira. A Brexit-szavazást követő skót függetlenségi népszavazásra való ismételt törekvés, a katalán konfliktus vagy Belgium máig aktuális konfliktusa arra enged következtetni, hogy a gazdasági aspektusok egyre nagyobb súllyal vannak jelen a regionalizáció kérdésében (Kengyel 2020.341). A regionális identitás és működési struktúrák megerősödése általában két fő nézeteltérést hozott a felszínre (Szabó 2018.54): egyrészt a nemzeti lét elismerésével, a nyelvhasználat és identitáskérdés elismerésének, valamint regionális intézményrendszerek segítségével a kultúra s oktatás területének értékei irányába mutat, másrészt a gazdasági együttműködés azon kérdéseire kötődik, mely révén a gazdasági fejlesztések keretrendszere a regionális intézmények számára tervezhetővé válik (Manzinger 2019.41).

A határmenti együttműködések alapuló regionális politika egyre népszerűbb az Európai Unióban. A határon átnyúló együttműködések célja elsősorban egyfajta közösségteremtés, infrastruktúra fejlesztés, tudásmegosztás vagy közös intézmények létrehozása (Bajnac 2012.52). Mindezek lehetővé teszik egy olyan, akár etnikai vagy történelmi hagyományokon alapuló közösség létrejöttét, amely lényegében tudomásul véve a hivatalos államhatárokat, az EU regionális és a szabad mozgást propagáló koncepciói segítségével gazdasági elven alapuló regionális közösséget alkot. Ugyanakkor fontos, hogy ne essünk ismételt abba a hibába, amely Magyarország az EU-hoz való 2004-es csatlakozását követően széles körben terjedt (Manzinger 2019.38), miszerint a külföldi magyarokat „távol tartó” határok megszűnnek a csatlakozást követően, a nemzetegyesítést területi egyesítés is követheti. A határok szabad átjárhatósága, a személyek, munkaerő és a tőke szabad mozgása elsősorban a Schengeni övezeten belül olyan gazdasági együttműködésen alapuló határmenti régiók létrejöttét facilitálják, amelyek híven az EU egyik legfontosabb irányelvéhez a regionális különbségek csökkenésével egyidejűleg a gazdasági versenyképesség előmozdítását célozzák. Ebben az értelemben a kulcsszó a kohézió, vagyis az EU gazdasági, társadalmi és területi kohéziója (Van Houtum 2000.64) különös tekintettel a nemzetállamok határainak tiszteletben tartására.

106

35. ábra: Magyarország és Románia határmenti megyéi- egy potenciális kétnyelvű régió

3.2.1 Lehetséges határmenti együttműködések megyei és városi szinten

Szatmárnémeti és Nyíregyháza közös történelmi és kulturális gyökerekkel rendelkező két határmenti város. Hivatalos együttműködésük 2000-re nyúlik vissza, amikor is a két város az addigi közös erőfeszítéseket testvérvárosi¹⁰⁷ formában tette hivatalossá. Az elmúlt húsz évben a két város számos területen folytatta korábbi együttműködését a mindennapi élet szinte minden területén, felsorolni is hosszú lenne a közös projekteket.

A kevesebb mint 80 km távolságra elhelyezkedő két megyeszékhely között számos hasonlóságot figyelhetünk meg. Elsősorban a lakossági számarány, és a határmenti periférikus elhelyezkedés, valamint az ebből adódó hasonló jellegű előnyök és kihívások hozzák a két települést egymáshoz közelebb. Az Európai Unió kohéziós politikájának értelmében a közigazgatási intézmények együttműködése mellett a kulturális, tudományos, oktatási és egészségügyi területeket is intenzív kapcsolattartás jellemzi. Gazdasági téren a kis- és középvállalkozások együttműködése a fejlődés motorja: elsősorban a kereskedelem, áruszállítás, mezőgazdasági együttműködések biztosítják a térség gazdasági fejlődését. Kulturális viszonylatban három, hosszú évekre visszamenő, jelenleg is nagyon szoros kapcsolatot szükséges megemlítenünk: a szatmárnémeti Dinu Lipatti Filharmónia, az Aurel Popp Művészeti Iskola zenerészlege és a nyíregyházi Szabolcsi Szimfonikus Zenekar és a

¹⁰⁶ Forrás: <http://www.huro-cbc.eu/hu/programterulet>. A térkép a Magyarország-Románia Határon Átnyúló Együttműködési Program résztvevő megyéit illusztrálja. Letöltés 2020. november 17. A nyolc megye összterülete 50.454 km², összlakossága a www.ksh.hu és www.isse.ro népszámlálási adatokra vonatkozó adatainak megfelelően 2020. december 31.-én meghaladja a 3 millió 750 ezer főt.

¹⁰⁷ <https://www.nyiregyhaza.hu/testvervarosok>

Vikár Sándor Zeneiskola közötti kulturális és oktatási együttműködését, a két megyeszékhely kőszínháza, a nyíregyházi MórícZ Zsigmond Színház és a Szatmárnémeti Északi Színház, valamint a Szatmár Megyei Múzeum és a Jósa András Múzeum szoros együttműködését. Szoros a kapcsolattartás egészségügyi téren is. A nyíregyházi Jósa András Oktatókórház és a szatmárnémeti Kölcsey Ferenc Kollégium Egészségügyi Posztliceum szoros együttműködéséből adódóan az egészségügyi asszisztenseknek és gyógyszerésznövendékeknek több éve alkalmuk van közös programok segítségével gyakorlati tudást és tapasztalatot szerezni a határ túloldalán is. A Szatmárnémetiben, hazai tőkével működő Korall Klinika örömmel biztosít állást nem csak a korszerű gyakorlati tudással rendelkező végzősöknek, hanem a nyíregyházi orvosok nagytudású csapatának is, biztosítva ezzel a város és a megye lakosságának a magyar nyelvű, korszerű gyógyellátását.

„... én egy szóval jellemezném ezt az együttműködést, már-már együttélést. Természetes.” vallja Petneházy Attila miniszteri biztos, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye korábbi országgyűlési képviselője, Nyíregyháza Megyei Jogú Város Közgyűlésének Oktatási, Kulturális és Sportbizottságának volt vezetője, aki rámutat arra, mennyire egyszerű az együttműködés egy közös nyelv megléte esetén. *„, a szatmáriak szívesen jönnek hozzánk, hiszen a bevásárlás, kulturális programok mellet a turizmus is tárt karokkal várja őket, és mi nyíregyháziak is szívesen megyünk Szatmár megyébe, ahol otthon érezzük magunkat. Nagyon sok szatmári él Nyíregyháza térségében¹⁰⁸, az ő jelenlétük pedig megkönnyíti a két város közötti kapcsolatokat. Infrastruktúra terén nagyszabású fejlesztéseknek nézünk elébe, gondoljunk csak az autópálya meghosszabbítására vagy a gyorsforgalmi utak összefésülésére, ami sok közös munkát eredményez majd. A közös munka gördülékenyen folyik, nyelvi akadályok egyáltalán nincsenek, hiszen túl (Szatmárnémetiben megj.) szinte mindenki beszél magyarul, itt pedig könnyen találunk olyan szakembereket, akik ismerik a román nyelvet.”*

A határmenti területek fejlesztése egyre inkább létfontosságú és elengedhetetlen nem csupán a térség, de a két ország egyéjsze számára is. Általában a határ menti régiók, legyenek bármely országban, kevésbé fejlettek, mint az ország belső területei, hátrányos helyzetük (Süli-Zakar 2013) a lakosság életszínvonalára is jelentősen kihat. A trianoni békediktátum eredményeként létrejött határok a Kárpát-medence egészét átrajzolták, markánsan befolyásolva a lakosság addigi etnikai összetételét, társadalmi és vagyonsi státusát. A

¹⁰⁸ Szatmár megye jelentős számú lakosa áttelepült vagy kettős állampolgárként ingatlant birtokol Nyíregyháza közigazgatási területén. Pontos számokat statisztikai adatok hiányában közölni nem tudunk.

rendszerátváltást követően a személyközi kapcsolatokon alapuló sokoldalú együttműködések átírták a mesterséges határok és politikai rendszerek elszakító politikáját, különösen az Európai Unióhoz való csatlakozást követően váltak még intenzívebbé. Ezt segítették olyan magas szintű politikai döntések, mint a kettős állampolgárság bevezetése és az ennek folyományaként létrejött határmenti munkaerő-mobilitás. Az elmúlt két évtizedben számos gazdasági fejlődésre irányuló beruházás és közös érdekeken alapuló együttműködés valósult meg, amelyek szorosabbra fűzték a két szomszédos megye kapcsolatát, sőt mi több, mindkét megye tagja lett a Kárpátok Eurorégió¹⁰⁹ gazdaságfejlesztő kezdeményezésnek. Számos politikai alakulat a jövő Európáját elsősorban nem a nemzetállamok Európájaként (centralizmus), hanem az azonos gazdasági érdekeltségű, elsősorban határ menti területekből kialakított régiók Európájaként (regionalizmus) képzelik el. A Kárpátok Eurorégió a keleti, volt szocialista országokban történt változások nyomán jött létre elsősorban kevésbé fejlett periferikus térségekből, és az első olyan eurorégió, mely a korábbi keleti blokk országainak adott területeit foglalta magába, ahol hasonló történelmi múlt és tradíciók kötik össze az embereket. A Kárpátok Eurorégió 1993. február 14-én jött létre hivatalosan. Ez különösen fontos volt abban az időszakban, amikor Európában nemzeti zavargások voltak és a Balkánon háború dúlt. A Kárpátok Eurorégió megalakulásakor mintegy 53.000 km² területet ölelt fel közel 5 millió lakossal, jelenleg területe 161.192 km² közel 16 millió lakossal¹¹⁰.

A két megyeszékhely kiemelkedő szerepet játszik a határmenti megyék együttműködésében. Ennek alapja a közös gazdasági potenciál: azon belül turizmus válhat gazdasági húzóágazattá, melynek különleges, elsősorban a határmenti területekre jellemző ága a nagy hagyománnyal bíró bevásárlóturizmus (Szűcs 2007. 179), amely elsősorban az itt élő lakosság gazdasági kapcsolatain alapul. Emellett természetesen a közös kulturális és sportesemények, a helyi természeti értékekre építő termál fürdő- és wellness turizmus, és a szezonális vízi sportok kínálnak közös, maradandó élményt a két megye lakossága számára.

¹⁰⁹ Az eurorégió olyan behatárolt földrajzi terület, amely több ország adott területeit foglalja magába. A felek megállapodtak abban, hogy összehangolják tevékenységüket a határ menti térségek eredményesebb fejlesztése érdekében. Ezen a területen a kölcsönös interregionális vagy transznacionális gazdasági, szociális, kulturális, illetve más jellegű együttműködések léteznek kettő vagy több állam, illetve helyi önkormányzataik között. A fenti kezdeményezések hatására a jövő Európája elsősorban nem a nemzetállamok Európájaként (centralizmus), hanem az azonos gazdasági érdekeltségű, elsősorban határ menti területekből kialakított régiók Európájaként (regionalizmus) képzelhető el. A Kárpátok Eurorégió a keleti, volt szocialista országokban történt változások nyomán jött létre elsősorban kevésbé fejlett periferikus térségekből, és az első olyan eurorégió, mely a korábbi keleti blokk országainak adott területeit foglalta magába, ahol hasonló történelmi múlt és tradíciók kötik össze az embereket. A Kárpátok Eurorégió 1993. február 14-én jött létre hivatalosan. Ez különösen fontos volt abban az időszakban, amikor Európában nemzeti zavargások voltak és a Balkánon háború dúlt. A Kárpátok Eurorégió megalakulásakor mintegy 53.000 km² területet ölelt fel közel 5 millió lakossal, jelenleg területe 161.192 km² közel 16 millió lakossal.

¹¹⁰ <http://www.carpathianeuroregion.org>

A Túr-Szamos-Tisza folyók számtalan, eddig kihasználatlan sportolási és pihenési lehetőséget kínálnak a térség lakosságának, noha a turisztikai infrastruktúra állapota messze elmarad a kívánt szinttől és az ügyfélkövetelményektől. A térség egyik fő attrakciója a közös kulturális és történelmi értékekre alapuló programok: határon átnyúló biciklitúrák, evezőstúrák.

4. Nyelvpolitikai javaslatok a gazdasági többnyelvűség népszerűsítésére

Javaslatok nyelvpolitikákra	Feltételek, kritériumok	Eszközök, eljárások
a) a vállalat munkaerő állományának nyelvtudása jól ismert	milyen nyelveket beszélnek, milyen szinten (alap, közép, felső), milyen szaknyelvi tudással rendelkeznek (orvosi, mérnöki stb.)	- a HR készítsen a management számára elérhető és naprakész kimutatást a vállalton belül elérhető nyelvtudásról
b) a piac vagy ügyfélportfólió nyelvi profilja ismert, a célpiacok/potenciális ügyfélcsoportok nyelvi profilja rövid-, közép- és hosszútávra elemzésre került	- exportpiacok esetében regionális és nemzeti nyelvek ismerete, vagy áthidaló megoldásként közvetítő nyelvek (angol, német, francia) alkalmazása - lokális piacok esetében: a település nyelvhasználati szokásainak megismerése, különös tekintettel az etnikai kisebbségek és esetleges bevándorló népesség nyelvhasználatára	- a vállalat marketintervének nyelvi aspektusokkal való kiegészítése - demográfiai aspektusok tanulmányozása (népszámlálási adatok) - történelmi hagyományok
c) a beszállítók nyelvi profilja ismert	a beszállító vállalkozásokra vonatkozó regionális és nemzeti nyelvek ismerete,	-a dokumentumokra vonatkozó nyelvi megjegyzések pontosítása a

	vagy áthidaló megoldásként közvetítő nyelvek (angol, német, francia) alkalmazása	beszállítói nyilvántartásokban
a), b) és c) pontok összehasonlítása	<ul style="list-style-type: none"> - a vállalkozásoknak ismerniük kell a piaci prioritásokra és beszállítói láncokra vonatkozó, saját nyelvi erősségeit és hiányait - tegyék lehetővé, hogy a legfontosabb piacok és kiemelt klienskörök a saját nyelvükön kerüljenek kiszolgálásra - biztosítsák a hatékony és pontos kommunikációt a beszállítók minden csoportjával, lehetőleg azok anyanyelvén 	- végezzünk költség-haszon és kockázati elemzést a vállalat nyelvi képességeinek felmérésére
a kevésbé fontos (nyelvi) piacok és beszállítók esetében legyen B terv	-vezessünk tanácsadó-nyilvántartást (tolmácsok, fordítók, szakemberek, potenciális együttműködő partnerek), akikkel szükség esetén együttműködhetünk	vezessünk naprakész nyilvántartást többnyelvű tanácsadókról, együttműködő partnerekről, akár jutalékos rendszerben is, hogy érdekeltységüket folyamatosan fenntartsuk

36. ábra: *Nyelvpolitikákra vonatkozó kezdeményezések a magánszektorban*
(saját szerkesztés)

5. Transzlingválás. Lehetséges fenyegetés vagy megoldás?

A transzlingválás (translanguaging) mint fogalom meghatározása Cen Williams (1980) nevéhez fűződik, aki kiadatlan munkájában¹¹¹ annak kétnyelvű elemi oktatásban betöltött szerepének taglalására vállalkozott. A transzlingválás nyelvhez nem kötött, nyelveken átívelő kommunikáció, egy integrált nyelvi rendszer. Esetében a beszélés mint aktus alapegysége nem a nyelv, hanem a beszélő repertoárját alkotó nyelvek összessége, egyfajta nyelvi erőforrás, amelyből a beszélő a helyzetnek megfelelően alkalmazza nyelvi erőforrásainak elemeit. A magyar tudományos életben a fogalmat Heltai János (Heltai 2020.14) honosítja meg, fontosságát elsősorban a kétnyelvű oktatásban látja, és csak másodsorban említi annak kisebbségi nyelvhasználatra vonatkozó szerepét. A transzlingválás terminusát napjainkban kiterjedt kontextusban alkalmazzák eredeti jelentésén túlmutatva, az iskolától az utcáig általánosan elterjedt, és a legkülönbözőbb nyelvalkalmazási összefüggésekre utal.

A spontán transzlingválás elsősorban a kétnyelvű beszélő nyelvhasználati szokásaira fókuszál. Az általa használt nyelvet kisebbségi nyelvként tartjuk számon legalább egy országban. Ez azért lényeges kitétel, mert a kisebbségi nyelvek, annak ellenére, hogy egy ország hivatalos nyelve, sebezhetőek és jövőjük a legtöbb esetben bizonytalan. *„a nyelvváltás, amint azt látni fogjuk, a korábbi megközelítéseknél egyszerűbb megoldást jelenthet az etnikai kisebbségi közösségek, tagjaik és az általuk beszélt nyelvek védelmére”* (Garcia, Reid 2015.283). A cél nem feltétlenül egy lexikális – strukturális nyelvi gyűjtemény konzerválása, sokkal inkább egy olyan transzlingválási gyakorlatokat és többszörös idiolektusok kulturális-lingvisztikai rendszerét, amely a közösség számára kiemelkedő értékekkel bír (Cenoz, Gorter 2017.904). Célja nem az elszigetelés, hanem egyfajta lehetőséget teremteni a szabad nyelvfelhasználásra úgy, hogy bizonyos mértékben keveri a többségi és kisebbségi nyelvet. De valóban alkalmazható megoldás lenne a transzlingválás egy kisebbségi nyelv esetében?

A romániai magyar társadalom két típusú élethelyzetben létezik: tömbmagyarságban és szórványban. Elsősorban a szórványban élő magyar nyelvfelhasználóra leselkedik a transzlingválás egyfajta negatív vonzataként a nyelvkeveredés: szavak, nyelvi fordulatok, megfogalmazások, tükröfordítások átvétele a román nyelvből. Általában mindazokra, akik a román iskolába járnak, román munkaközösségekben dolgoznak vagy vegyes házasságban élnek, ez a veszély méginkább jellemző, és ezáltal a tömbmagyarság nyelvi felhasználói sem kivételek. A jelenség oka abban a saját vagy környezetükből érkező nyomásban keresendő,

¹¹¹ “An Evaluation of Teaching and Learning Methods in the Context of Bilingual Secondary Education”

amely amellet, hogy a kisebbségi nyelvfelhasználónak azt sugallja, hogy a közösség számára kevésbé értékes, ha kizárólag az anyanyelvét használja, egyfajta kényszerűség is annak bizonygatására, hogy ismeri és képes használni a többség nyelvét. A legnagyobb veszély, mely ebben az esetben fennállhat, hogy a kisebbségi nyelvhasználó, éppen ebből a kényszerből adódóan elkezd egy kevert nyelvet használni, ami sem lexikailag sem nyelvtanilag nem felel meg egyik nyelvi standardnak sem.

A kisebbségi nyelveknek az idők során eltérő kihívásokkal kell megküzdeniük. A spontán transzlingválás napjainkban minden kétnyelvű felhasználóra jellemző: iskolában, munkahelyen megtörténhet, hogy az otthoni nyelvi szocializációtól eltérő nyelvet alkalmazunk: a magyar anyanyelvű gyermek román tannyelvű iskolába jár, ott értelemszerűen a román nyelvet fogja használni. A jelenséggel kapcsolatos legnagyobb dilemma az, hogy milyen mértékben kapcsolható a transzlingválás azokhoz a törekvésekhez, amelyek a kisebbségi nyelv megőrzésére és továbbörökítésére irányulnak. Képes-e egy spontán transzlingváló úgy használni két vagy akár több nyelvet, hogy azok „tisztasága” ne sérüljön? Képesek-e oktatási és egészségügyi intézmények, hivatalok, vállalatok olyan intézményi környezetet teremteni, amely nemhogy nem sérti, de segíti a kisebbségi nyelvfelhasználót megőrizni anyanyelvének tisztaságát?

A kisebbségi nyelvek esetében a legnagyobb problémát a nyelvek közötti státus- és erősségbeli ingatag egyensúly jelenti, a legtöbb esetben a többségi nyelv javára. A transzlingválás a múltban kevésbé jelentett veszélyt az etnikai közösségek tagjaira, hiszen a többségi társadalommal való kapcsolatuk kevésbé volt intenzív. A nyelvi repertoár integritásának megőrzése érdekében be kell tartanunk néhány nyelvhasználati elvet, melyek a folyamat optimális alkalmazását segítik, ezáltal egyfajta lehetőségként tekinthető a kisebbségi nyelvhasználók esetében:

- a) lehetőséget kell biztosítani az etnikai kisebbségi közösség minden tagjának, hogy élethelyzeteik többségében használhassák anyanyelvüket anélkül, hogy kényszerítve érezze magát a többségi nyelvhasználat irányába. Itt említeném a klasszikus példát az Amerikába emigrált magyar atomtudósokról, akik Mr. Smith hiányában igenis magyarul tartják meg értekezletüket egy angol nyelvi közegű állami intézményben.
- b) kényszeríteni kell a kisebbségi beszélőt arra, hogy transzlingválás útján igenis bátran alkalmazza anyanyelvét bizonyos élethelyzetekben: a konferenciaelőadások megoldhatók fordítással.

- c) törekedni kell a metanyelvi tudatosság fejlesztésére, vagyis olyan nyelvhasználati stratégiák fejlesztése és alkalmazása, melyek során a beszélő fejlesztheti az adott nyelvhez kapcsolódó morfológiai és lexikális tudását

6. Zárzó

A jelen dolgozat legfőbb kérdésfeltevése az volt, hogy a kisebbségi nyelvhasználatnak vannak-e és milyen vonatkozásai vannak a Szatmár megyei gazdasági élet mindennapjaiban; a jelenleg érvényben lévő kisebbségi jogi és nyelvpolitikai környezet milyen teret ad(hat) a többnyelvűség vizsgálatának esetében egy új perspektívából való megközelítésnek, és hogyan nyilvánul meg ennek gyakorlati vetülete Szatmár megye gazdasági életében vállalkozások szintjén és munkaerőpiaci megfontolásokból. A kutatás folyamán arra kerestük a választ, hogy milyen lehetőségeket biztosít Románia, mint állam egy határmenti megyének az adott törvényi keretek között a kisebbségi nyelvhasználatból adódó lehetőségek gazdasági kiaknázására, illetve hogy melyek a fejlesztési lehetőségeket gátló és elősegítő tényezők.

A második és harmadik fejezetben áttekintettük a nyelvpolitikákra vonatkozó elméletet valamint ennek Romániában érvényes nyelvpolitikai és kisebbségi jogi törvényi keretét. Annak ellenére, hogy a jelenleg érvényben lévő országos nyelvpolitikák és törvénykezések olyan jogi környezetet teremtenek, melyek hivatalosan, noha bizonyos területeken a közigazgatási törvény értelmében kötelező lenne, nem facilitálják a kisebbségi nyelvhasználatot régiós szinten sem, a társadalom él önszabályozó és érdekérvényesítő hatalmával, és a politikai érdekekkel szembemenve, bizonyos területek demográfiai helyzetének függvényében. Mivel a hazai törvények nem szorítják szűk keretek közé a kisebbségi nyelvhasználat gazdaságban való alkalmazását, ennek hiánya tág teret biztosít a kétnyelvűség lehetőségei és gazdasági érdekek szerinti kiaknázására. Ennek gyakorlati megvalósulását összegeztük a kutatási eredményeket bemutató fejezetben.

Megyei szinten a szatmári lakosság erős és kifejezett igénye a kétnyelvűség, ugyanakkor számos esetben talákoztunk egyfajta érdektelenségbe hajló fásultsággal a kisebbségi jogok érvényesítését illetően. Noha a magyar határ közelsége jelentős mértékben tompította és tompítja a Romániában oly divatos, elsősorban politikai kirohanásokat és nacionalista fellángolásokat, a nemzeti kisebbségek helyzetének hosszú ideig tartó stagnáló helyzete egyfajta érdektelenségbe taszította azt. Ennek ismeretében társadalmi szempontból elengedhetetlen egyfajta újszerű megközelítés, egy új dikurzus bevezetése, amely a kisebbségi nyelvhasználat megítélését új megvilágításba helyezi. A világ gazdasági

berendezkedésének folyamatos változása olyan kihívásokat állít a vállalkozások és a munkaerőpiacok elé, amelyeknek megfelelni szükséges a folyamatos gazdasági fejlődés fenntartása érdekében. Az etnikai kisebbségek kulturális és nyelvi sokszínűsége többletértéket jelent az adott társadalom számára, hídszerepbe emelve képviselőjét két kultúra és nyelv között. A kétnyelvűség értékének kiaknázása nemcsak lehetőség, de társadalmi szempontból egyfajta közösségi jólétet gyarapító kötelesség is, amely túlmutat az adott nemzeti kisebbségi közösség érdekein, hiszen jelentősen hozzájárul az adott ország, régió vagy közigazgatási egység gazdasági és társadalmi fejlődéséhez.

Alapvető eredménye a kutatásnak annak megtapasztalása, hogy Szatmár megyében a kétnyelvűség mindennapi jelenség, amely változatos formában van jelen. Lényeges, hogy a megyei szinten zajló társadalmi változások, amelyek a nyelvi repertoárokra is hatással vannak, nem egyforma mértékben érintik a közösség rétegeit. Ugyanakkor megállapítható, hogy ezen új diskurzus alapjai társadalmi szinten jelen vannak, csupán ennek konkrét megfogalmazása és tudatosítása szükséges csakúgy, mint az új diskurzus közigazgatási és önkormányzati szintű támogatása. Utolsó fejezetünkben néhány lehetséges javaslatot mutattunk be, amelyek megvalósítása olyan gazdasági előnyöket tárhat fel ennek a közösségnek, amelyek azon túl, hogy jelentős többletértéket feltételeznek a régió gazdasági fejlődését illetően, köztudatba emelik a kétnyelvűség értékének fogalmát, impliciten ennek értékének gazdasági egységek általi felvállalását és a kétnyelvű munkavállaló értékékként való megítélését.

X. Bibliográfia

- AITCHISON, John – CARTER, Harold (2000): *Language, economy and society: The changing fortunes of the Welsh language in the twentieth century*. Cardiff, University of Wales Press
- ALESINA, Alberto – LA FERRARA, Eliana (2004): *Ethnic diversity and economic performance*. National Bureau of Economic Research 2004/2, Nr. 10313, p. 1-44.
- BAKK Miklós – SÜLI-ZAKAR István – SZILÁGYI Ferenc (2019): *Partium. Borders, ethnic groups and territorial development*. Budapest, Károli Gáspár Egyetem
- BAJNAC, Marinko (2012): *Building Cross-border Communities through Cooperation: EU Regional Policy and Cross-border Regions and Spaces of Government*. Ljubliana, Journal of Comparative Politics, Vol. 5(2), p. 42-60.
- BARAKOS, Elisabeth (2020): *Language Policy in Business. Discourse, ideology and practice*. Amsterdam, John Benjamin Publishing Company
- BAUMGARTNER Bernadette (2012): *Kisebbség a kisebbségben. A Szatmár megyei németek a két világháború között (1918-1940)*. Kolozsvár, Kriterion Könyvkiadó
- BÁRDI Nándor (2017): *Románia magyarságpolitikája 1918-1989*. In: BÁRDI Nándor – ÉGER György: *Magyarok Romániában 1990-2015*. Budapest, L'Harmattan Kiadó, p. 9-128.
- BEL HABIB, Ingela (2011): *Multilingual skills provide export benefits and better access to new emerging markets. Multilingual market communications among Swedish, Danish, German and French small and medium sized enterprises*. Sens Public 2011/ October, p.1-27.
- BETHLENDI András (2014): *The problems of collective rights in the protection of national minorities*. In: HORVÁTH István, SZÉKELY Ibolya, SZÉKELY Tünde, TONK Márton: *Minority Representation and Minority Language Rights*, Cluj-Napoca, Scientia kiadó, p. 149-190.
- BÉRES Csaba (2001): *Robert Schuman's concept about Europe without frontiers and the cross-border co-operation between Hungary and Romania. Carpathian Euroregion*. In: *Carpathian Euroregion. Borders in the region – cross-border co-operation*. Szerk. Süli-Zakar István, Czimre Klára, European Study Centre Programme of the University of Debrecen International Workshop. Debrecen-Oradea, 16-17 December 1999, p. 12-16.
- BOGDÁN Andrea – CALUSER, Monica – MOSNEANU, Olimpia, SALAT Levente (2008): *A nemzeti kisebbségek jogaira vonatkozó előírások gyakorlatba ültetése a közintézmények szintjén*. In: *Magyar Kisebbség* 2008/3-4, p. 325-340.

- BOGDÁN Andrea – MOHÁCSEK Magdolna (2009): *A nemzeti kisebbségek problémakörében illetékes közintézmények Romániában és a kisebbségi nyelvhasználat a közigazgatásban*. Regio 20/2, p. 47-68.
- BOIA, Lucian (2015): *Románia elrománosodása*. Kolozsvár, Koinonia kiadó
- BOLCHOVER, David (2012): *Concurrence transfrontalier. Comment les barrières culturelles et linguistiques affectent les affaires*. London, The Economist Group
- BOROVSKY Samu (1908): *Szatmár megye. Magyarország vármegyéi és városai*. Budapest, Országos Monográfiai Társaság, é.n.
- BRUHÁCS János (1988): *A kisebbségek védelmének nemzetközi jogi szabályozása az ENSZ keretében*. In: SZALAYNÉ Sándor Erzsébet (szerk): *Tanulmányok a nemzeti kisebbségek védelméről*. 1. kötet, JPTE-ÁJRK, Kisebbségvédelmi Munkaközösség, Pécs, p. 175-251.
- BRUNNER, Georg – KÜPPER, Herbert (2004): *Európai autonómia-megoldások: A kisebbségi önkormányzatok autonómia-modelljeinek tipológiája*. In: *Magyar Kisebbség*, 2004/1-2, p. 466-496.
- CAMERON, Deborah (2000): *Styling the worker: Gender and the commodification of language in the globalized service economy*. *Journal of Sociolinguistics*, 4(3), p. 323-347.
- CENOZ, Jasone – GORTER, Gurk (2017): *Minority languages and sustainable translanguaging: threat or opportunity?* In: *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 38/10, p. 901-912.
- CHIRITA, Radu – SANDESCU, Anca (2008): *A nemzeti kisebbségek jogaira vonatkozó román jogszabályok elemzése*. In: *Magyar Kisebbség*, 2008/3-4, p. 63-166.
- CICEU, Georgiana (2015): *EU-Ukraine: The Need for a Revised Approach*. In: Naumescu, Valentin – Dungaciu, Dan: *The European Union's Eastern Neighborhood Today*. Cambridge Scholars Publishing, p. 173-189.
- CLARK, Julie Byrd (2009): *Multilingualism, citizenship and identity*. London, Continuum Publishing
- COOK, Vivian (1997): *The consequences of bilingualism for cognitive processing*. In: Groot, A.- Kroll, J.F.: *Tutorials in Bilingualism: Psycholinguistic Perspectives*, Lawrence Erlbaum, p. 279-300.
- CSATA Zsombor (2015): *Ethnicity and Economy. A research agenda for Transylvania*. In: *Erdélyi Társadalom* 13(3), p. 9-24.
- U.Ő. (2019): *Etnikai párhuzamosságok az erdélyi gazdaságban*. In: *Regio*, 27. évfolyam, 2019/1, p. 37-80.

- U.Ő. (2020): Etnikai törésvonalak a munkerőpiacon – a koetnikus alkalmazás jellemzői Erdélyben. In: Kárpát-Haza Szemle 2020/1-2, p. 21-32.
- CSURGÓ, Bernadett – MEGYESI Boldizsár (2010): Határon: magyar-román határtelepülések társadalmi-gazdasági stratégiái a határon átívelő kapcsolatok alakítására. In: Erdélyi Társadalom, 8/1-2, p. 29-46.
- CZIMRE Klára (2006): *Cross-border Co-operation – Theory and Practice – For Geographers and Geography Teachers*. Debrecen, Debreceni Kossuth Egyetemi Kiadó, p. 108-110.
- DEMETER M. Attila – TONK Márton (2007): *Az európai szintű kisebbségvédelem stratégiai és normái*. In: Magyar Kisebbség, 2007/3-4, p.143-147.
- U.Ő (2009): *The System of Norms of Minority Protection in the European Union*. In: Journal of Eurasian Studies, 2009/April-June, Vol. 1, Is. 2, p.121-129.
- DESJARDINS, Pierre-Marcel – CAMPBELL, David: *Two languages: It is Good for Business. Study on the Economic Benefits and Potential of Bilingualism in New Brunswick*. Office of the Commissioner of Official Languages, 2015
- ELMIGER, Daniel (2015): *Equal status, but unequal perceptions: language conflict in the bilingual city of Biel/Bienne*. In: International Journal of the Sociology of Language Nr. 235, p. 33-52.
- EPLÉNYI Kata (2013): *A nemzeti kisebbségek védelme az Európai Unióban*. In: Létünk 2013/Különszám, p.44-54.
- FÁBIÁN Gyula – ÖTVÖS Patricia (2003): *Kisebbségi jog I-II*. Kolozsvár, Komp-Press Korunk Baráti Társaság
- FIDMURC, Jan - GINSBURG Victor – WEBER Shlomo (2006): *Economic Challenges of Multilingual Societies Working*. Working Paper 11/04, p.1-61.
- FIDRMUC, Jan – FIDRMUC, Jarko (2016): *Foreign language and trade: Evidence from a natural experiment*. In: Empirical Economics 50/1, p. 31-49.
- FISHMAN, Joshua (1993): *The Earliest Stages of Language Planning. The First Congress Phenomenon*. Berlin, Mouton de Gruyter
- FLUBACHER, Mi-Cha – DUCHENE, Alexandre (2012): *Eine Stadt der Kommunikation: urbane mehrsprachigkeit als Wirtschaftsstrategie?* Bulletin suisse de linguistique appliquée Nr. 95/2012, p. 123-142.
- FLUBACHER, Mi-Cha – DUCHENE, Alexandre – CORAY, Renata (2018): *Language Investment and Employability. The Uneven Distribution of Resources in the Public Employment Service*. Palgrave Macmillan

- FORCHER, Michael (2006): *Kleine Geschichte Tirols*. Innsbruck – Wien, Haymon Verlag, 6. kiadás
- GANDARA, Patricia Dr.- ACEVEDO, Sylvia (2016): *Realizing the economic advantages of a multilingual workforce*. UCLA, p. 1-7.
- GANZER Mónika (2011): *A határon túli magyarok kettős állampolgárságának nemzetközi jogi és belső jogi aspektusai: a kollektív elvesztéstől a könnyített megszerzésig*. In: *Kül-Világ*, VIII. évfolyam 1-2 szám, p. 64-81.
- GAZZOLA, Michel (2006): *Managing Multilingualism in the European Union. Language Policy Evaluation for the European Parliament*. Language Policy 5/2006
- GENESEEE, Fred (2009): *Early Childhood bilingualism. Perils and possibilities*. In: *Canadian Psychology* 2015(56), p. 6-15.
- GILBERT, Geoff (1996): *The Council of Europe and Minority Rights*. In: *Human Rights Quarterly*, 1996/18/1, p. 170-178.
- GOBAT, Carole (2014): *Die Zweisprachigkeit in der Stadt Biel*. München, Grin Verlag, letölthető a www.grin.com/document/285242 címről (letöltés 2021. január 14)
- GRANOVET, Mark (1995): *The Economic Sociology of Firms and Entrepreneurs*. In: PORTES, Alejandro (ed): *Economic Sociology of Immigration. Essays on Network, Ethnicity and Entrepreneurship*. Russel Sage Foundation, New York, p.128-162.
- GRIN, Francois (1994): *The Economics of language: Match or Mismatch?* In: *International Political Science Review*, 15(1), p. 25-42.
- GRIN, Francois (2005): *Linguistic human rights as a source of policy guidelines. A critical assessment*. *Journal of Sociolinguistics* 9/3, p. 448-460.
- GRIN, Francois – VAILLANCOURT, Francois (1997): *The economics of multilingualism. Overview of the literature and analytical framework*. In: *Multilingualism and multilingual communities (Annual Review of Applied Linguistics, XVII)*. Cambridge, Cambridge University Press. p 43-65.
- GRIN, Francois (2005): *On the costs of cultural diversity*. In: Van Parijs, P. (ed) *Cultural Diversity vs. Ethnic Solidarity*. DeBoeck &Larcier, Bruxelles, p. 189-202.
- GRIN, Francois (2008): *Principles of policy evaluation and their application to multilingualism in the European Union*. In: *Respecting Linguistic Diversity in the European Union. Studies in World Language Problems*, p. 73-83.
- HADORN, Werner (2005): *Biel-Bienne: die zweisprachige Stadt am See/la ville bilingue au bord du lac*. Biel, Büro Cortesi

- HALL, Anja (2008): *Fremdsprachkenntnisse im Beruf – Anforderungen an Erwerbstrategie*. In: TRISCHER-ARKHAN, Sabine: *Fremdsprachen für die Wirtschaft: Analysen, Zahlen, Fakten*. IBW- Institut für Bildungsforschung der Wirtschaft, 2008/143 (November)
- HANNONEN, Pasi (2009): *Megszakadt láncolatok. A romániai Bánság történelmének és etnikumainak német és magyar percepciói*. In: JAKAB Albert Zsolt – PETI Lehel: *Folyamatok és léhelyzetek – kisebbségek Romániában*. Kolozsvár, Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kriterion kiadó, p. 245-279.
- HELLER, Monica (2010): *Language as resource in the globalized new economy*. In: *Handbook of Language and Globalisation*. Oxford, Blackwell Publishing, p. 349-365.
- HELTAI János (2020): *Transzlingválás. Elmélet és gyakorlat*. Gondolat Kiadói Kör, Budapest
- van HOUTUM, Henry (2000): *An overview of European geographical research on borders and border regions*. *Journal of Borderland Studies*, Vol. 15(1), p. 57-83.
- HELLER, Monica – DUCHENE, Alexandre (2012): *Pride and Profit. Changing Discourses of Language, Capital and Nation-State*. In: *Language in Late Capitalism: Pride and Profit*. New York, Routledge, p. 1-21.
- HILPOLD, Peter (2010): *Die europäische Sprachenpolitik – Babel nach Mass?* *EuR Europarecht*, 45. évfolyam, 2010/5, p. 695-710.
- HOGAN-BRUN, Gabriele (2017): *Linguanomics. What is the Market Potential of Multilingualism?* Bloomsbury Publishing
- HORNBERGER, Nancy H. (2006): *Frameworks and models in language policy and planning*. In: RICENTO, Thomas: *An Introduction to Language Policy. Theory and Method*. Oxford, Blackwell Publishing
- HORVÁTH István (2008): *A romániai nyelvpolitikák értékelése*. In: *Magyar kisebbség*, 2008/3-4, p. 263-277.
- HORVÁTH István (2009): *Kisebbségi nyelvi jogok és kisebbségi nyelvhasználat Romániában*. In: *Magyar Tudomány*, 2009/11, p. 208-220.
- HORVÁTH István (2012): *Románia: a kisebbségi nyelvi jogok és intézményes érvényesülésük*. In: KÁNTOR Zoltán – EPLÉNYI Kata szerk. : *Térvesztés és határtalanítás. A magyar nyelvpolitika 21. századi kihívásai*. Budapest, Lucidus Kiadó, p. 172-196.
- HORVÁTH István (2017): *Nyelvismeret, nyelvi jogok és nyelvhasználat*. In: *Magyarok Romániában 1990-2015*. Szerk. BÁRDI Nándor és ÉGER György. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan kiadó, p. 185-229.

- HÖLL, Otmar (1997): *Unifying and Dividing Factors of Internationalization in Western Europe*. In: *Integration, Regionalism, minorities: What is the Link?* szerk. Póti László, International Conference Budapest, 1996, szeptember 6-7, Külügyi és Külgazdasági Intézet, p. 19-21.
- JÁNOSI Dalma (2008): *A romániai nemzeti kisebbségek védelmének intézményi kerete*. In: *Magyar Kisebbség*, 2008/3-4, p. 167-190.
- JORA, Lucian (2015): *Functional Aspects of the EU Eastern Partnership in Debate*. In: Naumescu, Valentin – Dungaciu, Dan: *The European Union's Eastern Neighborhood Today*. Cambridge Scholars Publishing, p. 53-66.
- JUHÁSZ Hajnalka (2012): *A nyelvi jogok helyzete az Európai Unióban: korlátok és lehetőségek*. In: Eplényi Kata – Kántor Zoltán (szerk): *Térvesztés és határtalanítás: a magyar nyelvpolitika 21. századi kihívásai*. Budapest, Lucidus kiadó, p. 46-65.
- JUHÁSZ József (2010): *Föderalizmus és nemzetiségi kérdés. Az etnoföderalizmus tapasztalatai Közép- és Kelet-Európában*. Budapest, Gondolat kiadó
- KARDOS Gábor (2007): *Kisebbségek. Konfliktusok és garanciák*. Budapest, Gondolat kiadó
- KARDOS Gábor (2012): *A Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartájának végrehajtási mechanizmusa*. In: Eplényi Kata – Kántor Zoltán: *Térvesztés és határtalanítás- A magyar nyelvpolitika 21. századi kihívásai*. Budapest, Lucidus kiadó, p. 66-79.
- KELLY-HOLMES, Helen (2006): *Multilingualism and commercial language practices on the internet*. *Journal of Sociolinguistics*, 10(49), p. 507-519.
- KENGYEL ÁKOS szerk. (2020): *Európai uniós politikák*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- KÖPECZI Béla (1989): *Erdély rövid története*. Budapest, Akadémiai Kiadó
- KONTRA Miklós (2004): *Nyelvi emberi jogi problémák*. In: *Korunk* 2004/11, p. 203- 114.
- KRONER, Michael (1992): *Nationale Minderheiten in Südosteuropa. Verfolgung, Assimilierung, Flucht, Vertreibung und Umsiedlung*. Wien, Österreichische Landmannschaft
- LÁNCOS Petra Lea (2012): *Nyelvpolitika és nyelvi sokszínűség az Európai Unióban*. Doktori Értekezés. Pázmány Péter katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Doktori Iskola. <https://jak.ppke.hu/uploads/articles/12332/file/LancosPetraPhDvegleges.pdf>
- UÖ. (2006): *Európa ideológiai alapjai. Egység a sokféleségben*. In: *Konferencia Publikáció* (szerk.: Magyar Judit), Budapest: PPKE-JÁK, p. 1-24.
- LÜDI, Georges, HÖCHLE-MEIER, Katharina, YANAPRASART, Patchareerat (2009): *Plurilingual practices at multilingual workplaces*. In: Apfelbaum-Meyer: *Multilingualism at work*. Amsterdam, John Benjamins Publishing, p. 211-234.
- MAJTÉNYI Balázs – VÍZI Balázs (2003): *A kisebbségi jogok nemzetközi okmányai*. Budapest, Gondolat Kiadói Kör – MTA

- MALLOY, Tove H. (2005): *National Minorities in Europe*. Oxford, University Press
- MANZINGER, Krisztián (2019): *Nemzetiségi régiók és Európa. Az Európai Unió regionális politikája és a regionális nemzetiségi törekvések*. Budapest, Pro Minoritate 2019/Nyár, p. 27-50.
- MARJÁN ATTILA (2005): *Az Európai Unió gazdasága*. HVG Kiadói Rt., Budapest
- MARÁCZ László (2015): *Regulációs környezet, nyelvi egyenlőtlenségek és a kisebbségi érdekvédelem új lehetőségei Romániában*. Budapest, Pro Minoritate 2015/3, p. 26-53.
- MARSCHAK, Jakob (1965): *Economics of Language*. In: Behavioral Science, 10, p. 135-140.
- MATTIODA, Maria-Margherita – VITTOZ, Marie (2013): *The making of corporate identities through a plural corporate language*. In: RiCOGNIZIONI. Rivista Di Lingue E Letterature Straniere E Culture Moderne, 1(1), p. 239-252.
- MAY, Stephen (2005): *Language rights: Moving the debate forward*. In: Journal of Sociolinguistics 9/3, 2005, p. 319-347.
- MAY, Stephen (2006): *Language Policy and Minority Rights*. In: RICENTO, Thomas: An Introduction to Language Policy. Theory and Method. Oxford, Blackwell Publishing, p. 255-272.
- MEHLICH, Diane (2003): *Was ist Sprachpolitik? Theoretische Aspekte*. In: Diane Mehlich et al.: Nationale Sprachpolitik und europäische Integration. Tagungsbericht der Forost-Projektgruppe III (2003.12.18.). Routledge, 2008, p.14-15.
- MERKLE, Denise- LANE-MERCIER, Gillian (2018): *Toward an Ethos of Diversity*. In: Lane-Mercier, Gillian – Merkle, Denise – Koustas, Jane: Minority Languages, National Languages and official Language Policies. London, McGill-Queen's University Press, p. 3-32.
- NAIRN, Tom (1977): *The Break-up of Britain. Crisis and Neo-nationalism*. London, New Left Book
- MORENO, Luis (2000): *Local and Global. Mesogovernments and Territorial Identities*. In: Safran, William – Maiz, Ramon: Identity and Territorial Autonomy in Plural Societies. Frank Cass Edition, London-Portland, p. 61-72.
- NÁDOR Orsolya: *Nyelvi jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-Közép Európában*. Budapest, Akadémiai kiadó, p. 123-147.
- PACHNÉ HELTAI Borbála (2020): *Többszínűség Geresd lakon*. Budapest, L Harmattan Kiadó

PALERMO, Francesco (2012): *Central, Eastern and South-Eastern Europe and Territorial Autonomy. Are they really incompatible?* In: Gagnon, Alain – Keating, Michael: *Political Autonomy and Divided Societies. Imagining Democratic Alternatives in Complex Settings.* Palgrave MacMillan, Basingstoke-New York, p. 81-97.

PAPP Z. Attila (2011): *Az 1989 utáni romániai, illetve romániai magyar elitek tipológiai és értelmezései.* In: Kovács Imre (szerk): *Elitek a válság korában. Magyarországi elitek, kisebbségi magyar elitek.* Magyar Tudományos Akadémia – Argumentum Kiadó, Budapest, p. 463 – 552.

PÉNTEK János – BENŐ Attila (szerk. Kontra Miklós) (2020): *A magyar nyelv Romániában (Erdélyben).* Kolozsvár-Budapest, Erdélyi Múzeum Egyesület – Gondolat kiadó

PÉNTEK János- BENŐ Attila (2003): *Nyevi jogok Romániában.* In: SZARKA László – PIKETTY, Thomas (2013): *A tőke a 21. században.* Kossuth Kiadó, Debrecen

POGGESCHI, Giovanni (2012): *The Use of Regional and Minority Languages in the Public Administration and the Undertakings of Article 10 of the European Charter for Regional or Minority Languages.* *Revista de Llengua i Dret*, 57/2012, p. 163-205.

PUSKÁS Tünde (2000): *Nyelv, identitás és nyelvpolitika Európában.* In: *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 2000/1, p. 69-84.

PUTNAM, Robert D. (2007): *E pluribus unum. Diversity and community in the twenty first century.* In: *Scandinavian Political Studies*, 2007/2, p. 137-174.

RICENTO, Thomas (2000): *Historical and theoretical perspectives in language policy and planning.* *Journal of Sociolinguistics*, 2000/4, p. 196-213.

RICENTO, Thomas (2006): *An Introduction to Language Policy, Theory and Method.* Oxford, Blackwell Publishing Ltd

ROMSICS Ignác (2018): *Erdély elvesztése 1918-1947.* Budapest, Helikon kiadó

ROSU, Razvan (2015): *Zur Identitat der Sathmarer Schwaben,* In: *Zeitschrift für Balkanologie*, 2015/2, p. 236-253.

SÁNDOR Klára (2006): *Nyelvtervezés, nyelvpolitika, nyelvművelés.* In: Kiefer Ferenc szerk. *Magyar nyelv.* Budapest, Akadémiai kiadó, p. 958-995.

SHOHAMI, Elana (2006): *Language policy: Hidden agendas and new approaches.* London, Routledge

Da SILVA, Emanuel – HELLER, Monica (2009): *From protector to producer: the role of the State in the discursive shift from minority rights to the economic development.* In: *Springer Science – Business Media B. V.*, 2009/8, p. 95-116.

- Da SILVA, Emmanuel - MCLAUGHLIN, Mireille - RICHARDS, Mary (2007): *Bilingualism and the globalized new economy. The commodification of language and identity*. In: *Bilingualism. A social approach*. Basingstoke. palgrave Macmillan, p. 183-206.
- SHUIBNE, Niamh Nic (2002): *EC Law and Minority Language Policy*. The Hague, Kluwer Law International
- SKUTNABB-KANGAS, Tove (2002): *Why Should Linguistic Diversity be Maintained and Supported in Europe?* Reference Study – Council of Europe. <https://rm.coe.int/0900001680887831> (2019.11.23), p. 1-18.
- SCHLESINGER, Philip (1986): *On national identity: some conceptions and misconceptions criticized*. In: *Social Science Information* 25/2 p. 219-264.
- SCHRIEIBER, Eckart Wilfried – RUSU, Raularian – MAN, Titus (2017): *National Minorities in Romania. Their present demographic and political situation*. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaft ISR-Forschungsbericht 42, p. 439-446.
- SEEWANN, Gerhard (2013): *Geschichte der Deutschen in Ungarn I-II*. Marburg, Herder-Institut Verlag
- SETON – WATSON, Hugh (1977): *Nations and States*. London, Methuen Ltd
- SMITH, Anthony D. (1992): *Chosen peoples: why ethnic groups survive*. In: *Ethnic and Racial Studies*, 15/3, p. 440-449.
- SMITH, Anthony D. (1995): *Gastronomy or geology? The role of nationalism in the reconstruction of nations*. In: *Nations and Nationalism*, 1995/1, p. 75-90.
- SPOLSKY, Bernard (2004): *Language Policy*. Cambridge University Press
- SPOLSKY, Bernard (2009): *Language Management*. Cambridge University Press
- SZABÓ Barnabás (2018): *Unió(k) bomlása? Skócia és az Európai Uniót elhagyni készülő Egyesült Királyság*. Budapest, Külügyi Szemle 2018/1, p. 51-61.
- SZABÓ Péter (2013): *Az erdélyi fejedelemség. Küzdelem a megmaradásért*. Budapest, Officina '96 kiadó
- SZALAINÉ Sándor Erzsébet (2017): *A kisebbségvédelmi keretegyezmény húsz év után – tapasztalatok a negyedik monitoring ciklus végén*. *Kisebbségi Szemle*, 2017/3, p.43-56.
- SZILÁGYI István (2016): *Államnacionalizmus és kisebbségi nacionalizmus Romániában. A román állam és a magyar kisebbség szembenállása*. In: *Magyar Kisebbség*, 21. évf/ 3-4 szám, p. 201-244.
- SZÜCS István (2007): *Az Észak-alföldi Régió határokon átívelő együttműködésének perspektívái*. In: *A régiók Magyarországa II. Hálózatok és labirintusok*. Szerk.: Kaiser Tamás, Ágh Attila, Kis-Varga Judit. Budapest, MTA Szociológiai Kutatóintézet, p. 174-186.

- TAYLOR, Peter (1989): *Political Geography: World Economy, Nation State and Locality*. Harlow, Longman
- THOMAS, John W. – GRINDLE, Merilee S. (1990): *After the decision. Implementing policy reforms in developing countries*. In: *World Development*, 18/8, p. p. 1163-1181.
- TIETZE, Suzanne – HOLDEN, Nigel – BARNER-RASMUSSEN, Wilhelm (2016): *Language Use in Multinational Corporations. The Role of Special Languages and Corporate Idiolects*. In: GINSBURG, Victor – WEBER, Shlomo: *The Palgrave Handbook of Economics and Language*. Hampshire, New York, Palgrave Macmillan, p. 312-336.
- TIMIS, Grafia (2011): *Die nationalen Minderheiten in Rumänien. Die Situation der nationalen Minderheiten in Rumänien vor der „Revolution“ 1989 und nach dem EU-Beitritt 2007*. Saarbrücken, VDM Verlag Dr. Müller
- TORÓ Tibor (2016a): *Egy helyben topogva? Kisebbségi nyelvi jogok alakulása Romániában 2008 és 2015 között*. *Magyar Kisebbség* 21/2, p. 18-53.
- TORÓ Tibor (2016b): *Hungarian minority politics in post-socialist Romania: Interests, strategies and discourses*. *Acta Universitatis Sapientiae, European and Regional Studies* 2016/10, p. 79-106.
- TORÓ Tibor (2018): *Detached implementation: Discourse and practice in minority language use in Romania*, Springer Nature B.V., 2019
- VARGA Attila (2006): *Az anyanyelvi jogok szabályozása Romániában*. In: *Romániai magyar jogtudományi közlöny* 2006/2, p. 29-33.
- VERESS Emőd (2006): *Nyelvhasználati jogok a román közigazgatásban*. In: *Romániai magyar jogtudományi közlöny*, Kolozsvár, Sapientia EMTE – RMJE, p. 35-41.
- VINCZE Gábor (1999): *Illúziók és csalódások*. Csíkszereda, Státus kiadó
- VÍZI Balázs (2001) : *Az Európai Unió és a kisebbségi nyelvek*. In: *Kisebbségkutatás* 2001/2 p. 281-287.
- Uő. (2002): *A mai európai nemzetközi kisebbségvédelem egyes jellemző vonásai*. In: Szarka László – Kovács Nóra: *Tér és Terep – Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből*. Budapest, Akadémiai Kiadó, p. 367-389.
- Uő. (é.n): *A kisebbségek jogai a nemzetközi és az uniós jogban*. Nemzeti Közszerzői Egyetem, p.1-40.
- VONHÁZ István (1931): *A Szatmár megyei német telepítés*. Pécs, kiadó nélkül
- WAGENBRAUR, Bertrand (2003): *Die Erweiterung der Union zwischen Sprachvielfalt und Sprachlosigkeit*. *Europäische Zeitschrift für Wirtschaftsrecht* 2003/23, p. 701-708.

WICKSTRÖM, Bengt-Arne, TEMPLIN Torsten, GAZZOLA, Michele (2017): *An Economics Approach to Language Policy and Linguistic Justice*. In: *Language Policy and Linguistic Justice: Economic, philosophical and sociolinguistic approaches*. Heidelberg, Springer, p.1-51.

WILLIAMS, Glyn (2005): *Sustaining language diversity in Europe: Evidence from the Euromosaic Project*. Basingstoke, Palgrave Macmillan

De WITTE, Bruno (2003): *Az etnikai kisebbségek kérdésének megközelítése az EU-ban: politika a jog ellenében*. In: *Magyar Kisebbség*, 2003/2-3, p. 241-267.

WRIGHT, Sue (2016): *Language Policy and Language Planning. From Nationalism to Globalisation*. Hampshire, Palgrave Macmillan, 2 kiadás

ZHANG, Weiguo – GRENIER, Gilles (2012): *How can Language be linked to the Economics? A Survey of Two Strands of Research*. 2012

ZSIGMOND József (2016): *Nyelvi jogok Romániában*. *Acta Humana* 2016/3, p. 33-44.

Honlapok:

- <http://www.dri.gov.ro/minoritati-nationale/>
- <https://rmdsz.ro/home/page/magunkrol>
- <http://www.fdgr.ro/de>
- <http://www.rador.ro/2017/12/18/analiza-minoritatile-nationale-din-romania-intre-aspiratii-si-realitati-2/>
- <https://www.jogiforum.hu/hirek/40551>
- <https://www.maszol.ro/index.php/belfold/122116-visszalepes-az-anyanyelvhasznalati-jogok-teren-alkotmanyos-az-uj-kozigazgatasi-kodex>
- <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/ujmagyarallampolgarok.pdf>
- http://www.clr.ro/eBuletin/4_2007/Buletin_4_2007.pdf
- <http://epa.oszk.hu/00000/00036/00012/pdf/09.pdf>
- https://www.academia.edu/29344578/A_Region%C3%A1lis_vagy_Kisebbs%C3%A9gi_Nyelvek_Eur%C3%B3pai_Chart%C3%A1ja_A_13._cikk_Gazdas%C3%A1gi_%C3%A9s_t%C3%A1rsadalmi_%C3%A9let_alkalmaz%C3%A1sa_Rom%C3%A1ni%C3%A1ban
- <https://www.osce.org/hu/hcnm/67537?download=true>

- <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016800c1308>
- <http://www.recensamantromania.ro/noutati/volumul/>
- <http://www.recensamantromania.ro/noutati/volumul-ii-populatia-stabila-rezidenta-structura-etnica-si-confesionala/>
- <https://satumare.insse.ro/produse-si-servicii/statistici-judetene/populatia/>
- http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htp_act_text?id=13704
- http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htp_act_text?id=14340
- <https://lege5.ro/Gratuit/he4damq/protocolul-nr-11-1994-la-conventia-pentru-apararea-drepturilor-omului-si-a-libertatilor-fundamentale-referitor-la-restructurarea-mecanismului-de-control-stabilit-prin-conventie?d=2020-04-14>
- <http://www.dri.gov.ro/lege-nr-1131996-pentru-ratificarea-tratatului-de-intelegere-cooperare-si-buna-vecinatate-dintre-romania-si-republica-ungara-semnat-la-timisoara-la-16-septembrie-1996/>
- http://jog.sapientia.ro/data/hallgatok/letoltesek/Romania_alkotmany_HU.pdf
- <https://rm.coe.int/1680595fbf>
- <https://rm.coe.int/fourth-opinion-on-romania-adopted-on-22-june-2017/168078af76>
- <https://rm.coe.int/comments-of-the-government-of-romania-on-the-fourth-opinion-of-the-adv/168078acc7>
- http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/PeriodicalReports/RomaniaPR1_en.pdf
- <https://www.coe.int/en/web/european-charter-regional-or-minority-languages>
- <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/24129>
- <http://www.mmanpis.ro/wp-content/uploads/2019/03/OG-137-2000-v.pdf>
- <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/34759>
- <https://legeaz.net/legea-educatiei-nationale-1-2011/>
- https://satumare.insse.ro/wp-content/uploads/2020/04/T14_1.pdf
- <https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tec00001&language=en>
- <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT>
- https://ec.europa.eu/education/policies/multilingualism/languages-growth-and-jobs_hu

- https://europa.eu/youreurope/business/selling-in-eu/competition-between-businesses/competition-rules-eu/index_hu.htm
- https://europa.eu/european-union/about-eu/eu-languages_hu
- Minority languages – an asset for regional development
<https://rm.coe.int/090000168071b15a>
- The use of languages by local and regional authorities
<https://rm.coe.int/090000168097f106>
- Oficiul Registrul Comertului <https://www.onrc.ro/index.php/ro/statistici?id=242>

XI. Ábrák jegyzéke:

1.	Államok típusa és nyelvpolitikák kapcsolata	21
2.	A nemzeti kisebbségek földrajzi eloszlása Románia területén	62
3.	Románia: a nemzeti kisebbségek megyénkénti megoszlása a 2011-es népszámlálás alapján	63
4.	Szatmár megye etnikai összetétele a 2011-es népszámlálási adatok tükrében	64
5.	A kisebbségi jogok fajtái a döntéshozatal és a végrehajtás szintjei szerint	88
6.	Javak osztályozása	106
7.	Nyelvhasználattal kapcsolatos egyéni preferenciák meghatározása	112
8.	Nyelvhasználattal kapcsolatos egyéni produktivitás meghatározása	112
9.	Többnyelvűségből adódó gazdasági előnyök szintenkénti ábrázolása	116
10.	Nyelvi kompetenciák hiánya	119
11.	Az üzleti életben való kisebbségi nyelvhasználatot támogató/akadályozó tényezők	121
12.	Előnyök és kihívások a kétnyelvű szolgáltatások piacán	121
13.	Nyelvválasztás gazdasági környezetben	123
14.	A magyar/német kisebbségi nyelv mint erőforrás – összefoglaló táblázat	124
15.	A nyelvválasztást befolyásoló általános tényezők	126
16.	A természetes és jogi személyek szabad mozgásának ábrázolása	129
17.	Nyelvhez rendelt fogyasztói értékek	141
18.	Nyelvhez társított termelési értékek	142
19.	Szatmár megye gazdaságának ágazati bemutatása	152
20.	Szatmár megye export tevékenysége 2019	154
21.	Szatmár megye import tevékenysége 2019	154
22.	A kérdőíves kutatás adatközlőinek statisztikai adatai	175
23.	Milyen nyelven végezte tanulmányait	176
24.	Milyen nyelven beszél, vagy milyen nyelvet használ a következő helyzetekben	177
25.	Milyen nyelvet használ írásban a következő helyzetekben (a)	179
26.	Milyen nyelvet használ írásban a következő helyzetekben (b)	180
27.	Mennyire ért egyet a következő kijelentésekkel? Magyar nyelvvel szembeni attitűdök	181

28.	Mennyire ért egyet a következő kijelentésekkel? Román nyelvi ideológiákra vonatkozó attitűdök	182
29.	Mennyire ért egyet a következő kijelentésekkel	185
30.	Tudod, hogy lakehyled közelében hol találsz (ahol magyarul is kérhetsz..)	186
31.	Ön szerint, ha egy magyar szolgáltatóhoz/eladóhoz fordul, másképp kezeli azért, mert Ön is magyar?	187
32.	Hogyan viszonyul a következő kijelentésekhez? Munkaerőpiaci attitűdök	188
33.	A munkahelyválasztást befolyásoló legfontosabb tényezők	191
34.	Mely tényezők határozzák meg a magyar nyelv munkahelyi használatát?	192
35.	Magyarország és Románia határmenti megyéi – egy potenciális kétnyelvű régió	205
36.	Nyelvpolitikákra vonatkozó kezdeményezések a magánszektorban	210